

ALTAY DESTANI OÇI BALA ÜZERİNE BİR İNCELEME

T.C.
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Halk Bilimi Bilim Dalı

Hazırlayan
İlmira RAGİBOVA

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ

Ocak 2023
DENİZLİ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İlmira RAGİBOVA

ÖN SÖZ

“Altay Destanı Oçi Bala Üzerine Bir İnceleme” isimli bu çalışma, iki ana bölümle birlikte “Giriş”, “Sonuç” ve “Metin” kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş kısmında, Altay Türk destanlarının oluşma süreci hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte Altay Türkleri için destan türünün önemi ve Oçi Bala destanının kayıt altına alınması ve üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın “Altay Türklerinin Destancılık Geleneği ve Altay Destanları ile İlgili Araştırmalar” isimli birinci bölümünde, Altay Türklerinin Orta Çağdan bu yana tarihi gelişimlerinden bahsedilmiştir. Altay Türkleri için büyük önem taşıyan destan geleneği ele alınmıştır. Yine bu bölümde, farklı kaynaklarda haklarındaki bilgiler çok az olmakla birlikte Altay destan anlatıcıları hakkında bilgi verilmiş, çalışma metnimizin anlatıcısı olan Aleksey Grigoryeviç Kalkin’in hayat hikâyesine değinilmiştir. İlâveten Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği döneminde kurulan resmi kurumların ve özellikle misyonerlerin yaptığı derleme ve yayınları hakkında bilgi verilmiştir.

“Oçi Bala Destanının Şekil ve Muhteva Özellikleri” isimli ikinci bölümde, destanın şekil özellikleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Anlatıcının üslubunu oluşturan kalıplaşmış ifadeler incelenmiş, Altay destanlarına has mısra başı ve mısra sonu kafiyeler tespit edilmiştir. Öte yandan destanın muhteva özellikleri değerlendirilmiştir. Destana has mitik zaman ele alınmış, tespit edilen mekânlardan bahsedilmiştir. Ayrıca destanın kadrosunu oluşturan olumlu ve olumsuz tipler belirlenmiştir. Olumlu tipler içerisindeki destan kahramanı Oçi Bala, diğer Türk destanlarındaki kadın kahramanlarla karşılaştırılıp ortak ve farklı yönleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan destanda gelişen olaylar neticesinde karşımıza çıkan düşman tipler de özellikleriyle birlikte sunulmuştur. Destanda bu tiplerin yanı sıra Türklerin inancında önemli yere sahip Ülgen ele alınmış, Ülgen’in Altay Türkleri arasındaki yeri ve önemi açıklanmıştır. Bununla birlikte Altay destanlarında sıkça karşımıza çıkan yeraltı sahibi Erlik de ele alınmıştır. Ayrıca Oçi Bala’nın engelleri aşmak için Türk sözlü geleneğine has olan kılık değiştirme yöntemine başvurması değerlendirilmiş, kahramanın bu engelleri aşması için yeraltı dünyasına gitmesi ve düşmanı yenmesi hakkında bilgi verilmiştir. Destanda yer alan hidronim ve toponimlere yer verilmiş, metnin zenginliğini oluşturan mitik unsurlar da incelenmiştir. Sonuç kısmında ise bu çalışmanın neticesinde elde edilen bulgular ortaya koyulmuştur. Çalışmamızın sonunda destan metninin orijinal hali transkript edilmiş ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bana tavsiyelerde ve destekte bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a ve Doç Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ'ye ve kıymetli arkadaşım Didem Gülçin ERDEM KÖK'e teşekkür ederim. Tez metnini temin etmekte yardımcı olan, kütüphanede kaynakları kullanmama izin veren ve bana misafirperverliğini gösteren Surazakov Altaistika İلمي Araştırma Enstitüsü başkanı Nikolay Vasilyeviç YEKEYEV, Arkadiy Alekseyeviç KONUNOV ve bu süreçte bana çok yardım eden, benim için dua eden kıymetli Nadejda Nikolayevna TIDIKOVA'ya teşekkür ederim. Eksik olan kaynak temin etmekte yardımcı olan kıymetli dostum Asem KASIMOVA'ya çok teşekkür ederim.

İlmıra RAGİBOVA

Aralık 2023

Denizli

ÖZET

ALTAY DESTANI OÇIBALA ÜZERİNE BİR İNCELEME

RAGİBOVA, İlmira

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ

Kahramanlık destanları, Altay folklor sisteminde önemli yere sahiptir. Altay destan geleneği arkaik dönemde oluşup zaman süreci içerisinde gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu destanlar halkın sadece somut olmayan kültür eseri değil, aynı zamanda Altay Türklerinin tutku gücüdür. Onlar halkın manevi değerlerini ortaya çıkartır. Oçi Bala destanı, Altay Türklerinde başka örneklerini de görebildiğimiz kahramanı kadın olan bir destan örneğidir. Destanda olaylar onun etrafında gelişir. Kahramanı kadın olan destanlar ile kahramanı erkek olan destanlar arasında işlev, muhteva ve yöntem açısından çok büyük farklılıklardan bahsedilemez. Bu durum Altay Türklerinin hayatında kadının önemli rol oynadığını gösterir. Kadın kahramanı Oçi Bala yurdunu yerle bir etmek isteyen, sayısız hayvanlarını kaçırmak ve ak yüzlü halkını esir almak isteyen düşmana karşı mücadele eder. Bu konuda ona yardım eden, onu koruyan, ona tavsiyelerde bulunan kıymetli atıdır. Türk destanlarında kahraman atı olmadan düşünülmez. Destanda asırlar boyunca biriken kültürel ve tarihi tecrübe yansıtılmıştır. Bu destanın benzersizliğini gösterir. Genel olarak baktığımızda Oçi Bala destanı bize Altay Türklerinin kültürünü bir bütün halinde vermektedir. Burada Altay Türklerinin dili, tarihi, estetiği, felsefesi, hayat tarzı vd. görebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Destan, Altay Türkleri, Oçi Bala, Kadın Kahraman, At.

ABSTRACT**RESEARCH OF THE ALTAI EPIC OCHI BALA**

RAGIBOVA, Ilmira

Doctoral Thesies

Turkish Language and Literature Programme

Adviser of Thesies: Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ

Heroic epics have an important place in the Altai folklore system. The tradition of the Altai epic was formed in the archaic period and has reached the present day by developing over time. These epics are not only the intangible cultural work of the people, but also the passion power of the Altai Turks. They reveal the moral values of the people. The Ochi Bala epic is an epic whose heroine is a woman, of which we can see other examples among Altai Turks. Events in the epic develop around him. Epics with female protagonists are not much different from epics with male protagonists in terms of subject. This shows that women play an important role in the life of Altai Turks. The female protagonist Ochi Bala struggles against the enemy who wants to destroy her homeland, kidnap her numerous animals and take her white-faced people captive. It is his precious horse that helps him in this matter, protects him and gives him advice. In Turkish epics, the hero cannot be thought of without his horse. It reflects the cultural and historical experience accumulated over the centuries in the epic. This shows its uniqueness. In general, the Ochi Bala epic gives us the culture of Altai Turks as a whole. Here, Altai Turks' language, history, aesthetics, philosophy, lifestyle etc. we can see. As a result, we can think that the images of female warriors as a result of our hero's struggle are related to the matriarchal period.

Key words: Epic, Altaians, Ochi Bala, Women Heroine, Hors

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı	2
3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler	3
4. Konu Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ALTAY TÜRKLERİNİN DESTANCILIK GELENEĞİ VE ALTAY DESTANLARI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1. Altay Türkleri ve Destan Geleneği.....	12
1.1.1. Destan Anlatma Geleneği	21
1.2. Altay Destan Anlatıcıları ve Aleksey Grigoryeviç Kalkin.....	29
1.3. Altay Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar	43

İKİNCİ BÖLÜM

OÇI BALA DESTANININ ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. Destanın Şekil Özellikleri	50
2.1.1. Ölçü.....	50
2.1.2. Kafiye Sistematiği.....	51
2.1.3. Mısra Birimi- Nazım Birimi	52
2.1.4. Dil ve Üslup Özellikleri.....	55
2.2. Destanın Muhteva Özellikleri.....	59
2.2.1. Tema	59
2.2.2. Olay Örgüsü.....	61
2.2.3. Tip ve Motifler.....	64
2.2.3.1. Tipler	64
2.2.3.1.1. Olumlu Tipler	64
2.2.3.1.1.1. Tanrı Ülgen	64
2.2.3.1.1.2. Kadın Kahraman Oçi Bala Tipi	66
2.2.3.1.1.3. Oçi Bala'nın Ablası Oçira Mancı	72
2.2.3.1.2. Olumsuz Tipler.....	73

2.2.3.1.2.1. Erlik	73
2.2.3.1.2.2. Kan Taacı Biy	76
2.2.3.1.2.3. Gök Boğa	77
2.2.3.1.2.4. Ak-Calaa	79
2.2.3.1.2.5. Celbegen	80
2.2.3.2. Motifler	81
2.2.3.2.1. Kadın Kahramanı Oçi Bala'nın Engelleri Aşması	81
2.2.3.2.2. Kadın Kahramanı Oçi Bala'nın Şekil Değiştirmesi	86
2.2.3.2.3. Destanda Yeraltı Dünyasına Yolculuk	89
2.2.3.2.4. Destanda Toponimik Unsurlar	91
2.2.3.2.4.1. Altay.....	91
2.2.3.2.4.2. Toybodım.....	92
2.2.3.2.5. Oçi Bala Destanında Av Kültü	93
2.2.4. Zaman ve Mekân	98
SONUÇ	107
KAYNAKLAR	111
EKLER.....	121
EK 1: OÇİ BALA	121
ÖZ GEÇMİŞ	327

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Kelime Farklılıkları

Tablo 2. Varyasyon Farklılıkları

Tablo 3. Farklılık Gösteren Detaylar

Tablo 4. Eksiklikler

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

İnsanın varoluşundan itibaren tabiat ve sosyal ortamla olan ilişkisi belirli bir kültürü oluşturur. Her halkın kültürü içerisinde sözlü anlatım geleneği vardır. Sözlü anlatım geleneği içinde destanlar önemli bir yere sahiptir. Sözlü gelenek içinde icra edilen destanlar, ait olduğu toplumun değer yargılarını aktarır. Binlerce yıllık birikimin ürünü olan destanlar bir halkın dünyaya bakış açısını, geçmişini, hayat tarzını ve çevreyle olan ilişkisini yansıtır. Günümüzde hâlâ canlı bir şekilde devam eden destan anlatma geleneği içinde Altay kahramanlık destanları toplumun tarihi olaylarını, mitolojiyi, din ve inançları, maddi ve manevi kültürü asırlarca içinde barındırır.

Altay Türkleri için destanlar, en önemli sözlü gelenek ürünlerinden biridir. Destanların oluşumunu tarihi süreç içerisinde üç döneme ayırmak mümkündür. Surazakov, destanları boy yapısının oluşma dönemi, Altay’da erken feodal ilişkiler dönemi ve Altay boylarının yabancı ve Moğol-Oyrat hanlarının yönetimi altında buldukları döneme ayırır. Bu tarihi süreç içerisinde destanın muhteva fikri gelişir, yeni konular ve imgeler ortaya çıkar. İlk dönem ataerkil boy ve aile oluşumunu kapsar. Bu dönem destanlarının kahramanı at üstünde bir avcıdır. Bu kahraman, av alanı için vahşi hayvanların iyeleriyle veya kahramanın evlilik süreci çerçevesi içerisinde müstakbel kaynatanın verdiği zor görevini yerine getirmek için mücadele eder (Yençinov, 2016: 133). Epik geleneğin gelişmesiyle avcı kahraman, savaşçı kahramana dönüşür. Bu kahraman yağmalayıcı ve işgalcilerle mücadele eder. Bu dönemin düşman imgesi büyük güce ve abartılmış özelliklere sahiptir, ruhları ise yılanlarda, yavru kuşlarda saklıdır (Surazakov, 1985: 33). İkinci dönem destanları askeri demokrasinin oluşmasıyla ve Göktürk kağanlığıyla alakalıdır. Toplumun sosyal açıdan farklılaşması, erken feodal ilişkilerin ortaya çıkması durumu ister istemez o dönem destanlarında yansımaları bulur (Yençinov, 2016: 134). Bu dönem düşmanları, boyları itaat ettirmek isteyen işgalci kağanlardır. Üçüncü dönem destanlarında, Dağlık Altay bölgesinin Moğol İmparatorluğu, Cengizliler devletlerinin ve Cungar (Oyrot) Hanlığı’nın hâkimiyeti altına girmesi yansıtılmıştır (İstoriya 2010: 321). Bu dönem kahramanı, belirli güçlerle değil, kız isteyen zengin adaylarla mücadele eder (Surazakov, 1985: 103).

Tezimin konusu olan Oçi Bala Altay destanı, Altay Türklerinin manevi bir değeridir ve halk arasında büyük öneme sahiptir. 1993 yılında Gorno Altaysk’ın Ukok

bölgesinde kurgan kazısı yapılır. Bu kazıda 28-30 yaşlarında bir kadın mumya bulunur. Aleksey Grigoryevich Kalkin bu mumyanın kadın kahramanı Oçi Bala olduğunu söyler. Arkeologlar mumyayı incelemek için Moskova'ya götürür. Tam o sıralarda Altay'da büyük bir deprem meydana gelir. Halk bu depremin sebebini Oçi Bala'nın ruhunun rahatsız edilmesine bağlar. Bu düşünceyle halk ayaklanır ve mumyanın Gorno Altaysk'a geri getirilmesini ister. Bir süre sonra mumya geri getirilir. Bu mumya, günümüzde Gorno Altaysk Anohin müzesinde sergilenmektedir.

Yerli halkın inancına göre Oçi Bala dürüst ve mert biridir. Altay'da kötülüğün olmaması için düşmanla mücadele edip yurdunda huzuru sağlar. Bu sebeple onun ruhu rahatsız edilmez. 2019 yılı Gorno Altaysk'ta konusu Oçi Bala kahramanı olan bir bildiri sundum. Bildirim biter bitmez genç kayçı Nikolay Segertkişev, benim bildiri sunarak Oçi Bala'nın ruhunu rahatsız ettiğimi söyledi. Nikolay Segertkişev topşur eşliğinde destanın övgü kısmını söyleyerek Oçi Bala'nın ruhunu sakinleştirdiğini söyledi. Bu durum Altay Türklerinin manevi değerlere büyük önem verdiklerini gösterir.

Kahramanlık konulu destanlar, Altay bölgesinde asırlar boyunca süre gelen savaşları anlatır. Tarihte yaşanmış bu savaşlara karşılık veren bir kişi halkın hafızasında yer alır. Bu kişi kahramandır. Kahraman, halkın ideallerini ve milli değerleri içinde barındırır. Altay destanlarının kahramanı, halkın koruyucusu ve adaleti sağlayan kişidir. Düşmana karşı mücadele veren kahraman, düşmanı yok edip yurdunda huzuru sağlar. Altay Türkleri arasında çok sayıda kadın kahramanı olan destanlara rastlamak mümkündür. Bu kahramanların erkek kahramanlarından bir farkı yoktur. Bu durum Türkler arasında kadının önemli statüye sahip olduğunu gösterir. Kadın sadece ev işlerinde değil, siyasî hayatta da rol alır. Destan kahramanımız Oçi Bala da halkını korumak ve yurdunda huzuru sağlamak için düşmanla mücadele eder.

2. Araştırmanın Amacı

“Altay Destanı Oçi Bala Üzerine Bir İnceleme” adlı bu çalışmada, destanın Altay Türklerinin destancılık geleneğindeki yerini tespit etmek ve destan külliyatına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada, destanın sözlü gelenek içindeki yeri de dikkate alınmış, veriler bilimsel verilerle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tezimizde teorik bir çalışma yapılacak ve tespit edilen destanlar üzerinde karşılaştırmalı bir inceleme yapılacaktır. Konularına, konunun işlenişine, anlatım şekline, destanlarda yer alan mit ve motiflere dayalı analiz ve sentezler sonucunda bir inceleme metodu oluşturulacaktır.

3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

İncelememiz içerik analizi yöntemi uyarınca yürütülecektir. Bu yaklaşımla destandaki dini ve mitik unsurlar tespit edilecektir. Destanda kadın kahraman tipinin kalıbı oluşturulacaktır. Destanın Türkiye Türkçesine aktarılması, hem okuyucuya yeni geleneği sunacak hem anlatıcıya metin üzerine çalışma imkânı sağlayacak hem de metnin sanatsal yönünü sunacaktır. Bunun yanında konuyla ilgili bilgi ve kaynaklar toplanacaktır.

4. Konu Üzerine Yapılan Çalışmalar

Folklorun araştırılması, günümüzde onunla ilgili meselelerinin çözümlemesi ve gelecekte araştırılması zamanın ihtiyacı haline gelmiştir. Özellikle Altay bölgesinde ilk derlemeler Verbitskiy ve Radlov'la başlar. Altay Türklerinin özellikle sözlü halk geleneğinin derlenmesinde onların büyük emeği vardır. Ardından Ortodoks Misyonerler Cemiyetinden özellikle Dağlık Altay bölgesinde görev yapan misyonerler de bu konuda derlemeler yapıp günümüze kadar kıymetli bilgileri aktarmıştır. XIX. asırda hız kazanan bu derlemeler 1980'li yıllara kadar yoğun olarak sürdürülmüştür. Özellikle 1952 yılında Gorno-Altaysk Tarih, Dil ve Edebiyat İlmi Araştırma Enstitüsü'nün açılmasıyla Altay Cumhuriyetinde ve Altay Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Cumhuriyet dışındaki bölgelerde her sene derlemeler yapılmaya başlamıştır.

Oçi Bala destanı Sovyetler döneminde 1949 ile 1987 yılları arasında yedi defa kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların bazıları günümüzde Surazakov Altaistika İlmi Araştırma Enstitüsü'nün arşivinde muhafaza edilmektedir. İlk kayıt İ.P. Kuçiyak tarafından 1949 yılında Ulagan ilçesi Pasparta köyünde 1028 satır olarak kayıt altına alınmıştır. Fakat kayıt günümüze kadar muhafaza edilmemiştir. 1973 yılı 1-30 Mart arasında 1933 satır olarak Ye.S. Ukaçına tarafından Gorno Altaysk'ta el yazısıyla kayıt altına alınır. Bu kayıt Altay Baatırlar serisinin 9. Cildinde yer almaktadır. 30 Eylül 1983 tarihinde Gorno-Altaysk'ta Sibirya ve Uzak Doğu halklarının folklor mirası meseleleriyle ilgili bir konferans düzenlenir. Burada G. Matveyeva, Ye.S. Novik ve N.V. Yekeyev, Aleksey Kalkin'den Oçi Bala destanının ses kaydı yapılır. 1984 yılı ocak ayında Gorno Altaysk'ta Kataşev tarafından kayıt alınmıştır. 31 Mayıs 1984 tarihinde yapılmıştır. Metnin tamamı 20 Şubat 1987 tarihinde Novosibirsk şehrinde Kazagaçeva, Şeykin, Kondratyeva, Sıçenko, Nazarenko tarafından kayçı Kalkin'den Oçi Bala destanı ses kaydı alınır. Destanın bir diğer kaydı, bir kısmı ses kaydı bir kısmı ise kâğıt üzerine 1987 yılı 10 Mart-5 Nisan arası gerçekleşir.

1930-40'lı yıllarda SSCB'de birçok halkın destanları Rusçaya tercüme edilmeye başlar. Buna Altay destanları da dâhildir. Böylece herkes farklı halkın destanlarını okumaya başlar. Oçi Bala destanının ilk Rusça tercümesi şair Vasiliy Tordoyeviç Samikova (Pasley Samık) yapıldı. Şair 1985 yılı Kasım ayında bu destanın poetik tercümesini yapar. Fakat bu tercüme destanın dil özellikleri dikkate alınmadığına dair eleştiriler alır. Destanı Rusçaya bir de A. Plitçenko'dır tercüme eder. Bu tercüme sanatsal bir tercümedir. Destanın ikinci tercümesi Zoya Kazagaçeva tarafından yapıldı. Bu tercüme Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka/Altayskiye Geroiçeskiye Skazaniya kitabında yer alır.

Altay destancılık geleneğinin bu kadar zengin malzemeye sahip olması destanların sadece olduğu gibi aktarılıp yayınlanması değil, üzerine yapılması gereken incelemeleri de gerektirir. Oçi Bala destanı üzerine yapılan ilk çalışma Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka/Altayskiye Geroiçeskiye Skazaniya külliyyatında yer almaktadır. Bu çalışmada Kalkin'in anlattığı Oçi Bala ve Çaçıyakov tarafından anlatılan Kan Altın destanları yer alır. Bu çalışmada destan anlatıcısı Altay destanları ile ilgili genel bir bilgi verilir, Kalkin ve Çaçıyakov'un hayat hikâyesiyle metinler yer alır. Tezimizin konusu olan Altay destanı üzerine de önemli çalışma, Z.S. Kazagaçeva'nın yayınladığı "*Altayskiye Geroiçeskiye Skazaniya "Oçi Bala", "Kan Altın". Aspekt Teknologii İ Perevoda*" ("Oçi Bala", "Kan Altın" Altay Kahramanlık Anlatıları. Metin İnceleme ve Tercümesi")'dır. Kazagaçeva, bu çalışmada aynı anlatıcıdan farklı zamanlarda derlenen Oçi Bala destanını, başka anlatıcıların varyantlarla karşılaştırmasını yapmıştır.

Günümüzde Altay destanları konusu ile ilgili Rusya dışında Türkiye'de de çalışmalar yapılmıştır. 1997 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle Türk Dil Kurumu'nun aracılığıyla "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesinde Aktarılması ve Yayınlanması Projesi" gerçekleştirilir. Projenin Altay bölgesi sorumlusu o dönemde İbrahim Dilek'tir. Bu projede kapsamında yayımlanan ilk eser Altay destanları oldu. Proje kapsamında şu ana kadar 22 Altay destanı içeren üç cilt olarak yayımlanmıştır. Bunun 2. Cildinde Oçi Bala destanı yer almaktadır. Bu çalışmalar günümüz araştırmacılar için temel kaynak olma özelliğini taşımaktadır.

Tezimizin metninin 1987 yılı kayıt altına alınan varyantı tercih etmemizin sebebi, bu varyantın ses kaydı altına alınmasıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Oçi Bala varyantlarından bazıları kâğıt üzerine yazılmıştır. Varyantlardan bazılarının mısra sayısı eksiktir. Bazılarının ise orijinal metni muhafaza edilmemiştir. Bu durum bizi

endişelendirdi. 1987 yılı varyantını kullanmamızın diğer sebebi de metnin dipnot kısmında 1984 yılında kaydedilen varyantla farklılık gösteren kısımların verilmesi oldu. Metnimizin diğer varyantlarıyla yaptığımız karşılaştırma her bir varyantta anlatının temel konunun tamamıyla muhafaza edildiğini görürüz. İki metin arasında kullanılan farklı kelimeler, varyasyon farkı ve eklenen cümleler gibi farklılıklar görülmektedir. Özellikle imgelerin özellikleri, av ve çatışma sahnesi gibi kısımlarda eklenen cümlelerle karşılaşıyoruz. Bu cümlelerde asıl metnimize göre daha detaylı bilgi verilmiştir. Görülen farklılıklar aşağıda sıralanmıştır:

Aşağıdaki tabloda verilen örneklerde, asıl metnimizde geçen kelimedenden farklı kelime kullanılmıştır.

1987 yılı varyantı	1984 yılı varyantı
İrgeesineñ iytter içken (Eşiğin dibinde itlerin beslendiği) (91)	Eşiğineñ elder içken (Kapısında halk beslenen)
Sol karmanga pu salganı Üç üyelü togus ayrı Altın saptu tomrok-pıçak (Sol cebine koyduğu Üç yuvalı, dokuz jiletli, Altın saplı katlanan bıçak) (328-330)	Togus ayrı tomraktı Sol karmanına salıp turat (Dokuz yuvalı bıçağı Sol cebine sokuyordu)

Tablo1: Kelime Farklılıkları

Asıl metnimizde olan önemli bir detay karşılaştırdığımız 1984 yılı varyantında farklı ifadelerle verilmiştir.

1987 yılı varyantı	1984 yılı varyantı
Oçı Ceeren kanattu adım Alın kolın alınbadı, Kiyin pudın perinbedi, Sol kulağın solıy salıp, Ol altaydı tıñday perdi, Oñ kulaktı olıy saldı,	Otus cerde ol üyelü Kara tayka koltığında Oçı Ceren onıñ adı Acıktanıp tura tüşti. Alın kolın alınbadı, Kiyin pudın tebinbedi.

<p>Kan-Altaydı tıñdalap, Tura la tüşüp pu la kayttı (Oçı Ceren kanatlı atım, Ön bacağını kaldırmadı Arka bacağını çekmedi, Sol kulağını sola çevirerek, O Altay'ı dinlemeye başladı, Sağ kulağını sağa çevirerek, Kan Altay'ı dinlemeyerek, Birden durdu) (1876-1883)</p> <p>Oçı la Ceren ol dor at Eñir çolmon pu polup körüner, Oçı Bala teñeride Segistü ay polup körüner (Oçı Ceren onun atı, Akşam yıldızı olarak görünür, Oçı Bala gökyüzünde Sekizinci günün ayı gibi görünecek) (3471-3474)</p>	<p>Eki tüñey kara közi Teñeri kögin çindep turat, Eki tüñey kayçı kulak Cerdiñ aldın tıñdat turat (Kara dağın koltuğunda Otuz eklemli onun atı Oçı Ceren, Donarak bakınmaya başladı. Ön bacaklarını kaldırmadı, Arka bacaklarını vurmayı İki aynı kara gözü Gökyüzü mavisine bakıyordu, İki aynı makas kulağı Yerin dibini dinliyordu.)</p> <p>Paatır kızım Oçı Bala Teñeride segistü ay polgon, tejet. Eñir çigar eñir çolmon Oçı Ceren adı tejet (Kahraman kızım Oçı Bala Gökyüzünde sekizinci günün ayı oldu derler. Akşam yıldızı ise Atı Oçı Cerendir derler.)</p>
---	---

Tablo 2: Varyasyon Farklılıkları

1987 yılı varyantı	1984 yılı varyantı
<p>Altan kulaş ak üldüsin Oçı-Bala on dor müüs Pu la edip kubultala, Ceeren atka perbiy kayttı. Ceten kulaş kök cıdazın Sol dor müüs pu la edip, Ceeren atka emdi le perdi</p>	<p>Altan kulaş k üldüsin Ayga-künge cañıy tuttı, Almıs polot ülüsineñ Künniñ közi çalıp turdı. Ceten kulaş kök cıdadı Ayga-künge cañıp tuttı, Üşpa kara ol cıdadın</p>

<p>(Altmış kulaç beyaz kılıcını Oçi Bala sağ boynuzuna Anında dönüştürdü, Kırmızı atına verdi. Yetmiş kulaç mavi mızrağını Sol boynuzuna anında dönüştürdü, Kırmızı atına verdi) (1985-1991)</p> <p>Altay üstün çindep perdi (Altay üstüne baktı) (391)</p> <p>Eskirer aydın üç eskide Oyto lo kayra canarga Oçi la Bala şıydındı (Eksilen ayın üçüncü günü Geri dönmek için Oçi Bala hazırlandı) (1148-1150)</p> <p>Cüsin-pajın sıymay tutup, Kacudutiñ kara talayı // kaynap akkan Ak tar maldın suusını Pu talaydañ cunundı</p>	<p>Künniñ közi çalıp perdi, Kök Cıdazın cölöp perdi. (Altmış kulaç beyaz kılıcını Ay-güneşe biledi Kırılmayan çelik kılıcından Güneşin gözü kıvılcımlandı. Yetmiş kulaç gök kılıcı Ay-güneşe biledi Ayın gözü ışıldadı. Beyaz kılıcını (atın) önüne koydu, Gök kılıcını (atına) yasladı.)</p> <p>Orçılañ üstün çindep kördi, Teñeri tösin açıktadı, Telekey keñin tıñdadı (Âlem üstüne baktı, Gökyüzüne baktı, Âlemin genişliğine baktı.)</p> <p>Altın taştı piy Altaydañ Aylına katap canıp cadat. Kümüş taştı kin Altaydañ Kürküregen kelip cadat (Altın taşlı bey Altay'dan Yine evine dönüyordu. Gümüş taşlı göbek Altay'dan Gürültü ile yaklaşıyordu.</p> <p>Oçi Bala ol talayga Onço boyun cünüp turat. Cunun alıp, körör polzo, Küçten artık küç kojultır,</p>
--	---

<p>(Yüzünü başını sıvazladı, Kaynayıp akan // kara nehir Kacutu, Sürüsünün suyunda, Bu nehirde yıkandı.) (911-914)</p>	<p>İydee artık iyde kojultır. Köçük poyı su-altındıy, Kögüs poyı su-möñündiy. Kirbigi oniñ altın pütken, Kindigi oniñ tuyuk pütken, Ösöktöri polot pütken, Öçi oniñ taştan pütken. Attu-çuulu paatır kıçsak Kara tayka atam tegen, Katu cardı enem tegen, Elenkeyge malı pütken, Een çerge poyı öskön, Ozogızınañ on artık: Otko salsa, küybege diy, Erteesineñ eki artık: Cuuga kirze, ölbögödiy (Oçi Bala bu nehirde Kendisini yıkadı, Yıkannıca gördü: Gücüne güç eklendi, Kuvvetine kuvvet eklendi. Kalçası tamamen saf altından, Gögüsleri tamamen saf gümüşten, Kirpikleri doğuştan altından, Göbeği doğuştan çukursuz, İçi çelikten yaratılmış, Boğazı taştan yaratılmış, Şanlı kahraman kız Kara dağa baba diyor, Dik uçuruma ana diyor, Sürüleri sonsuzluk için yaratılmış,</p>
---	--

<p>Kara tayka koltığında külüp salgan, Kök tör puka ogırgılap, Mıstagılap, jada perdi (Kara dağın koltuğında bağlı yatıyordu. Mavi boğa böğürerek, Möleyerek yatıyordu) (2138-2140)</p>	<p>Yeryüzünde sahihsiz ortaya çıktı... Eskisinden on kat iyi oldu: Ateşe atsan yanmaz. Eskisinden iki kat iyi oldu: Çatırsırsa ölmez (1421-1439).</p> <p>Semteygen ölöñ cok, Selmeygediy töñösök cok, Kök cımilt tayka bolup, Kök pukaniñ kuu söögi Körünip anda artıp kaldı. Eki tũney kara közi Eki köldör polup kaldı. Pu la tayka poyı teze, Puka çılap, pustap cadar, Puura çılap, ogur turar Puudak-teeçiy eki ıyık Emdige anda süüreyişet, Eki tũney ol kulağı Karçiy-terçiy katalıjıp, Kança pölük ol uçarlu Kayalar polup sodoyıjat. Kök lö cımilt ol taykaa Körünip kişi em çıkpagan, Eki tũney kara kölgö Emdige balık ol pütpegen. Eki tũney ol kayanın Edek poyın añ baspagan (Dağınık ot yok, Dağınık tümsek yok, Gök kaygan dağ Gök boğanın boz kemikleri</p>
--	---

	<p>Görünerek yatıyordu. İki aynı kara gözü İki göle dönüştü.</p> <p>Boğanın kendisi dağa, Boğa gibi möleyerek, Deve gibi böğürerek, Ölümcül engel oldu. İki benzer boyunuzu Yan yana iki tepe Hala yükseliyor. İki benzer kulağı çapraz duruyor. Şelaleli uçurum gibi, Hala orada duruyor. Bu kaygan gök dağa İnsan çıkamaz. İki aynı kara gölde Balık ürememiştir. İki benze uçurumda Hayvan gezmez.)</p>
--	--

Tablo 3: Farklılık Gösteren Detaylar

Aşağıda verilen örnek 1984 yılı nüshasında olup bizim incelediğimiz nüshada bulunmamaktadır. Bu satırlar 1984 nüshasının 591-597 satırlarında yer almaktadır. Burada Kan Taaci Biy'in Oçi Bala topraklarını yağmalama sahnesi daha renkli gösterilmiştir.

1987 yılı varyantı	1984 yılı varyantı
-	<p>Ceesezin cemirgen, Ceti künge "cuulagan". Koozozın kodorgon, Togus konok "cuulagan", Ak tar malın paktırgan, Albatıdı piylegen, Olcosına paşkargan</p>

	<p>(Yosunlu yerini yağmalayarak, Yedi gün “savaşıyor”. Gübreyi dağıtarak, Dokuz gün “savaşıyor”, Beyaz hayvanını ele geçirip, Halkı fethederek, Esir almak istiyor)</p>
--	---

Tablo 4: Eksiklikler

BİRİNCİ BÖLÜM

ALTAY TÜRKLERİNİN DESTANCILIK GELENEĞİ VE ALTAY DESTANLARI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1. Altay Türkleri ve Destan Geleneği

Avrasya'nın göbeğinde bulunan Altay bölgesi, binlerce yıl boyunca çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde bu bölge Rusya, Moğolistan, Kazakistan ve Çin sınırları içerisindedir. Bugün Rusya sınırları içerisinde bulunan Altay bölgesi, Altay dağlarının bir kısmını ve Batı Sibirya'nın güney doğu bozkırlarını kapsamaktadır. Zengin bir tarihe sahip olan bu bölgenin kaya resimleriyle, kurganlarıyla ve Türklere ait ilk yazılı kaynaklarıyla açık hava müzesi niteliği taşıdığı ifade edilebilir.

Milattan önce bininci yılın ikinci yarısında Altay nüfusunu, oluşturan iki ayrı grubun varlığından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, Pazırık kültürünün kurucuları olan yerli Saka-Dinlin çoğunluk olarak Avrupalı ırk tipi ve büyük ihtimalle Hint Avrupa ve Altay dil ailesine ait, ikincisi ise Hun grubu olup Moğol ırk tipi ve Proto Türk dillerine aittir. Her iki grubun ilişkisi, etkileşimi ve etnik olarak kaynaşması neticesinde Altay bölgesinde Türk dilli topluluklar oluşmuştur (Altaytsı, 2014: 5).

Böylece “Dağlık Altay”, tarihî ve kültürel anlamda, iki kültürün etkileşim içerisinde olduğu bir bölge yapısı kazanmış; bozkır olan güney kısmı, Avrasya göçebelerinin; dağlık olan kuzey kısmı ise avcılık, hayvancılık ve tarımla uğraşan yarı göçebelerin yaşadığı yerler hâlini almıştır. Dağlık Altay'ın dil kökeni açısından farklılık taşıdığı ön görülen bu bölgelerinde, Pazırık kültürü döneminde hayvancılıkla uğraşan göçebeler yaşamıştır. Yaygın görüş, bu göçebelerin İskit kabilelerine mensup olduğu ve Hint-İran dil ailesiyle akraba oldukları yönündedir. Bir diğer görüşe göre ise söz konusu göçebeler, Proto-Türkler idi ve Altay dil ailesinin diğer dillerini konuşmaktaydılar (Majitov, 1994: 65-75).

Dağlı, taygalı olan kuzey kısmının halkı, birçok bilim adamının düşüncesine göre Fin-Ugor ve Samodiy kökenliydi. Belirtilen halk gruplarının etkileşimi doğal olarak Dağlık Altay'ın etnik oluşumuna tesir etti. Milattan önce bininci yılın sonlarında bu sürece Hunların ve diğer Proto-Türk etnik unsurların da dâhil olması, Dağlık Altay'da milattan sonra bininci yılın başlarında nüfusun oluşumunda önemli rol oynadı. Başka bir deyişle, Dağlık Altay halkının Türkleşmesi, birçok bilim adamına göre Hunlarla ilişkilendirilmekte ve Hunların üç asır boyunca Sayan-Altay dağlık bölgesindeki yerli kabileleri yönettiği bilgisine yer verilmektedir (Altaytsı, 2014: 34).

Altay, milattan sonraki iki bin yıl içerisinde art arda gelen Hun, Erken Türkler (Tele, Türküt), Yenisey Kırgızları, Kimek, Nayman, Moğol ve Oyrat devletlerinin eline geçmiştir. M.Ö. III. asrın sonundan itibaren M.S. I. asır arasında Altay bölgesi, Hunların siyasi hâkimiyeti altında idi. Ardından Moğolistan'ın doğusu ve Mançurya'nın batısında yaşayan Juan-juanların hâkimiyetine geçmiştir. Juan-juanların yıkılmasıyla sınırları genişleyen bu bölgede, merkezi Altay olan Göktürk Kağanlığı kurulmuştur. Bir süre sonra Göktürk Kağanlığı, “Batı” ve “Doğu” olmak üzere ikiye ayrılmış, her ikisi de Çin'in hâkimiyeti altına girmiştir. Bu durumdan memnun olmayan Türkler ayaklanarak Çin hâkimiyetinden kurtularak elli yıl hüküm süren İkinci Gök Türk devletini kurmuşlardır. Fakat Uygurlarla olan çatışmalar sonucunda hâkimiyet Uygurların eline geçmiştir. Uygur Hanlığı, Güney Sibirya'yı da sınırlarına dâhil ederek siyasi bir güç haline gelmiş, ancak iç çatışmalar ve Tibetlilerin saldırılarıyla Uygur Hanlığı'nın gücü bir süre sonra zayıflamaya başlamıştır. Yenisey Kırgızlarının son darbesiyle Uygur Hanlığı yıkılmış, hâkimiyet Kırgızların eline geçmiştir fakat Kırgızların hâkimiyeti de kısa bir süre sonra nihayete ermiş, X. asırda hâkimiyet Çinlilerin eline geçmiştir (Meletinskiy, 1969: 250).

XIII. asırda Yenisey Kırgızları, Töles, Telengut ve Sayan Altay'ın “orman kabileleri” Moğol devletine dâhil edilmiştir. 1260'lı yılların ilk yarısında yaşanan olaylar, Moğol imparatorluğunun bağımsız devletlere ayrılmasının başlangıcı olmuştur. Böylece Altay bölgesi üç Çengizliler gücü olan Yuan hanedanlığı, Çagatay ulusu ve Cuçi ulusunun birleşimlerinin devamı olmuştur (Altaytsı, 2014: 52). XV. asırdan itibaren Moğolistan ve Deşt-i Kıpçak'ın güney doğusunda Oyratların etkisi artmaya başlamıştır. 1635'ten itibaren ise Cungar Hanlığı kurulmuş, Altay knezleri, Cungar Huntaycilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Dağlık Altay'ın büyük kısmı ise Cungar Hanlığı'na dâhil olmuştur (Altaytsı, 2014: 55).

XVII. asrın ortası ve ikinci yarısında Cungar Hanlığı'nın siyasi çehresi, temel klan grupları arasındaki çekişmeler tarafından tayin edilmiştir. Hanlığın dış siyaseti, komşu olan merkezî Asya devletleriyle mücadeleye yönelik olduğu için Cungarya, Rusya'nın İrtiş ve Ob yukarılarına doğru ilerlemesine engel olamamış, sonuç olarak Ob ve İrtiş arasındaki bozkır alanları tamamen Rusya'ya dâhil edilmiştir (Altaytsı, 2014: 57).

Çin'in Cungar Hanlığı'nı ortadan kaldırmasıyla Telengut ve Altay Soyonlar, Rus hâkimiyetini kabul etmişlerdir (Altaytsı, 2014: 60). XVII. asrın ortalarına doğru, Yukarı Ob ve kuzey Altay bölgesinde Rusya'nın etkisi çoğalmaya başlamış, 1756-1757 yılları arasında eski Cungar Hanlığı'na tabii olan Altaylılar gönüllü olarak Rus hâkimiyetini kabul etmişler, böylelikle Dağlık Altay'ın büyük bir kısmı Rusya'ya dâhil edilmiştir.

1864-1865 yılları arasında iki Çuy Telengit bölgesi halkının Rus hâkimiyetini kabul etmesinden ve Rus-Çin sınırlarının belirlenmesinden sonra, Dağlık Altay'ın güney doğu kısmı tamamıyla Rusların olmuştur (Altaytsı, 2014: 4).

Altay Türklerinin Rus hâkimiyetine girmesinin politik gerekçesi, İmparatoriçe Yelizaveta Petrovna'nın 2 Mayıs 1756 tarihli kararı ile olmuştur. Bu karara göre Sibirya Gubernatoru V. A. Myatlev'a Altay zaysanlarını ve onların halklarını kabul etmesine izin verilmiş, böylece Telengut, Soyon (Uryanhay) ve diğer Cungan mültecilerinin toplu olarak Rus hâkimiyetine kabulü gerçekleşmiştir (Altaytsı, 2014: 60).

Genel olarak 1756-1757 yılları, Altay halkının tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Tsın İmparatorluğu'nun Cungar Hanlığı'nı yıkmasından sonra zor durumda kalan Altay halkının çoğunluğu gönüllü olarak Rus devletinin hâkimiyetine girmiş, Rus hâkimiyetini kabul ettikten sonra büyük bir grup olan Telengut-Uryanhay halkı Nijneye Povoljye'ye göç ettirilmiştir (Altaytsı, 2014: 66).

Sovyetler'in 1922 ile 1991 yılları arasındaki döneminde, Gorno Altaysk yerli halkının resmi adlandırılışı ve sınırları birkaç defa değiştirilmiştir. 1922'den itibaren, Oyrot Özerk Bölgesi oluşturulduktan sonra yerli halk resmi olarak Oyrotlar olarak adlandırılmış, 1948'den itibaren ise Gorno Altaysk Özerk Bölge olarak anılmaya başlamıştır. Halkın da resmi olarak Altaylılar olarak adlandırılmaya başladığı bu dönemden sonra, RSFSR'nin 3 Haziran 1991 tarihli kararıyla Gorno Altaysk Özerk Bölgesi'nin adı, Gorno Altaysk SSC olarak değiştirilmiştir. Mayıs 1992'den itibaren ise Rusya Federasyonu'na dâhil Altay Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır (Altaytsı, 2014: 3).

Altay bölgesi, insanlık medeniyetinin beşiğidir. İnsanların eskiden beri avcılık, toplayıcılık, hayvancılık, tarım ve madencilikle uğraştıkları bu bölgede asırlarca Altay boylarının kültürü Budizm, Hristiyanlık ve İslam dinlerinin etkisi altında şekillenmiştir. Dolayısıyla Altay ve Yukarı Ob'un, binlerce yıl boyunca çeşitli boy ve halklarla ilişki içerisinde olan, önemli kültürel ve siyasi olayların yaşandığı, merkezî bir konum teşkil ederek Orta Asya ile Batı Sibirya arasındaki ilişki alanı olduğu ifade edilebilir.

Altay Türkleri, Sibirya'nın yerli halkıdır. Günümüzdeki yerleşim yerleri Rusya Altayı'nın dağlık bölgesidir ve Altay ve Yukarı Ob' bölgesinde yaşanan uzun ve zorlu süreçler, Altay Türklerinin atalarının etnik çekirdeğinin oluşumunu doğrudan etkilemiştir. Altay Türklerinin ataları olan Türküt (Tölös, Tarduş/Todoş) ve Telengutlar çoğunluk Türk asıllı olmak üzere çeşitli etnik gruplardan oluşmaktadır.

Dağlık Altay'ın Rus Devleti'ne dâhil olmasından sonra, nüfus artışı ve bölgeye göçmenlerin gelişiyile, bölgenin etnik ve dini yapısı bir hayli değişmiştir. Sovyet kültür araştırmacısı Potapov'a göre, Ekim İhtilali'ne kadar tek bir isim altında anılmayan Altay Türkleri müşterek bir halk yapısı oluşturmamaktaydı ve çoğunlukla izole hayat tarzına sahip olup bir dizi boy, kabile veya bölgesel gruplar halinde yaşıyorlardı(Potapov, 1969: 14).

Altay Türkleri akrabalık temelinde sööklere¹ ayrılmaktadır:

Altay-Kiji ve Tubalar:

Almat, Ara, Baylagas, Boguskan, Burut, Cabır, Carık, Ceti-Sarı, Ceti-Tas, Cüs, İrkit, Kaal, Kergil, Kobolı, Komdoş, Kıpçak, Köböğ, Köjöö, Kuzen, Mayman, Meret, Merkit, Mogol (Mool), Modor, Mundus, Mürküt, Orgonçı, Oyrot, Oçı, Özölik, Ölun, Sagal (Saal), Soyof, Tañdı, Togus, Todoş, Tonjon, Tumat, Töölbe, Özölik, Ülöp (Ölöp), Çagandık, Çagat, Çaptı, Çor.

Teleut:

Alardın, Burut, Katın, Kan-Yutı, Meret, Merkit, Mundus, Nayman, Oçu, Tertas, Tetper, Töölös, Todoş, Tongul, Toro, Tumat, Çalmalu, Çinzan, Çoros, Şor Abala, Yutı.

Çelkanlar:

Çalkandu – Alıyan, Kara Tuven, Kerten, Koodom, Kızıl Kös, Pardıyak, Poktark, Sert, Telveş, Cazol.

Şakşılı - Akpaş, Aksak, Kojo, Kolşaş, Kortı, Korokoy, N'ondokoy, Talay, Cartı, Cetker, Kuzen

Kumandiler:

Kadar, Karaba, Kersagal, Solu, Tabıska, Tastar, Toñul, Toon, Çediber, Çeley, Çoot, Şabat².

Baskakov'a göre Altay Türkçesinin analizi Göktürk döneminden (yaklaşık VI. asır) itibaren yapılabilir (Baskakov, 1960: 42). Göktürk dönemi, günümüz Altay Türklerinin atalarının sahneye çıktığı dönemdir. Onlar, çeşitli Tele boy grupları Göktürkler (Tukü)den oluşmaktadır (İstoriya, 2002: 192). Göktürk döneminde Altay'da temel Türk grupların kabileleri yaşamakta olup, bunlar: Tele-Oguz, Tukü, Kıpçak/Kuman ve Kırgızlardır. Aynı zamanda burada Tölös, Todoş, Kıpçak, Kergil ve diğer isimli taşıyıcılar da yer almaktaydı (Yekeyev, 2005: 38). Altay Türklerinin etnik tarihini ve dilini kısaca özetleyecek olursak, Altay Türkçesinin gelişmesinde şu temel dönemleri

¹ Söök: Altay Türkçesinde boy demek.

² Bu bilgi, Altay Cumhuriyeti A.V. Anohin Milli Müzesinden alınmıştır.

belirtebiliriz: Genel Altay ve Hun (yazılı kaynak bırakılmamış), Göktürk, Moğol ve Oyrat.

XIX-XX. asrın başlarında Altay’ın yerli halkı etnografya kaynaklarında Altaylılar (Altay kiji, Düçin halkı), Çuy Telengitleri, Cış kişi veya Tubalar, Çelkanlar (Kuular), Teleut ve Kumandinler olarak adlandırılmaktaydı. O dönemin bilim adamları, Altay Türkçesini “güney ve kuzey ağızları” şeklinde iki gruba ayırıyordu. Altay Türkçesinin güney grubuna Altay Türkçesinin (Altay kiji) kendisi ve Teleut şiveleri dâhildi. O dönemin bilimsel kaynaklarında “Telengit ağızı” adı geçmiyordu çünkü Çuy Telengitleri ve Altaylılar aynı sayılıyordu. Kuzey ağızlarına ise Tubalar, Kumandinler ve Çelkanlar oluşturmaktaydı.

Baskakov’a göre Altay Türkçesinin analizi eski Türk döneminden (yaklaşık M.S. VI. Yy.) itibaren mümkündür (Baskakov, 1960: 42). Eski Türklerde runik yazı kullanılmaktaydı. Şçerbak da Altay bölgesini, runik yazının yayıldığı kuzey sınırı olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda, bu sınır, Enesey bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Eski Türk döneminde Türk boylarından Altay bölgesinde Tele-Oguz, Tukü, Kıpçak/Kuman ve Kırgızlar yaşamaktaydı ve Tölös, Todoş, Kıpçak, Kergil gibi isimlerin oluşumu gerçekleşmekteydi (Yekeyev, 2005: 38). Enesey Orhun yazıtlarında geçen boy ve kabile isimlerinin bugün Altay Türklerinin boylarıyla aynı olduğu kaydedilmiştir (Baskakov, 1960: 43).

Runik yazının kullanımı, Doğu Türk Kağanlığı yıkılana kadar sürmüştür (Şçerbak, 2001: 79). Doğu Türk Kağanlığı yıkıldıktan sonra yerine Uygur Kağanlığı kurulmuş ve Uygurlar, Soğd yazısı temelinde kendi yazılarını oluşturmuşlardır (İstoriya, 2002: 214). 840’ta Kırgızlar, Uygurları yıkarak Orta Asya’yı kendi hâkimiyetleri altına almış ve (İstoriya, 2002: 224) Altay Türkçesi, Kırgız Türkçesinin etkisi altına girmiştir. Baskakov, bu iki lehçeyi Doğu Hun Türk dilinin Kırgız Kıpçak grubuna dâhil etmektedir (Baskakov, 1981: 20). Şçerbak ise sınıflandırmasında, Altay Türkçesinin Kuzey diyalektleri hariç, iki lehçeyi de Kıpçak grubuna dâhil etmektedir. Talat Tekin’in sınıflandırmasına göre ise her iki lehçe de doğrudan eski Türk diline dâhildir. Kırgız Kağanlığı’nın yıkılmasıyla Orta Asya’ya Moğol boyları yerleşmeye başlamış, (İstoriya, 2002: 223), bu dönemde Altay Türkçesi Moğolcadan etkilenmiştir.

XVII-XVIII. asrın ilk yarısında Gorno Altay Cungar Hanlığı’na dâhil olmuştur. O dönemde Altay Türkleri, Telengut ve Altay Soyonları olarak adlandırılmakta olup bölgede, bunun haricinde, Kumandiler, Çelkanlar ve Tubalar isimli Kuzey Altay etnik grupların mevcudiyetinden söz edilmektedir (Yekeyev, 2005: 38). Cungar Hanlığı’nda

Oyrat yazısı kullanılmaktaydı. Bu alfabe, Altay Türkleri arasında, “Üzük Biçik” ve “Todo Biçik” olarak adlandırılmaktadır. Gornıy Altay’da XVIII. asrın ilk yarısında Todo Biçik yaygın olarak kullanılmaktaydı. Altay zaysanları, Cungarya’nın devlet adamlarıyla yapılan yazışmaları Oyrat yazısıyla gerçekleştiriyordu (Samayev, 1993: 94). Gornıy Altay’ın Rusya’ya bağlanmasından sonra Oyrat yazısı Altay Türleri tarafından XIX-XX. asrın başlarına kadar kullanılmıştır (Samayev, 1993: 96). Cungar Hanlığı’nın yıkılmasıyla Tsin Hanedanlığı Gornıy Altay’da hâkimiyetini kurmaya çalışmış, fakat Altay Türkleri kendi istekleriyle Rus Devleti’nin hâkimiyeti altına girmeyi tercih etmiştir (İstoriya, 2002: 35). Altay Türklerinin Rus hâkimiyetine girmesiyle Kiril alfabesi temelinde yeni bir yazı ortaya çıkmıştır. Bu ilişkiler neticesinde dil yeni kavramlarla ve kelimelerle dolmuştur.

Altay Türkçesi:

XIX-XX. asrın başında etnografya kaynaklarında Altay’ın yerli halkı, Altaylılar (Altay kiji yani Düşiler), Çüy Telengitleri (2 Çüy ili halkı), Cış Kişi veya Tubalar (4 Çernevoy ili halkı), Çelkanlar (Lebedinler), Teleut ve Kumandinler olarak adlandırılıyordu. O dönemin araştırmacıları Altay Türkçesini iki gruba ayırmaktaydı: Güney ve Kuzey ağızları. Güney gruba Altay kiji Teleut diyalektleri, Kuzey grubuna ise Çernevoy Tatarlar (Tubalar), Kumandinler ve Çelkanlar (Lebedinler) dâhil edilmektedir (Altaytsı, 2014: 261).

Altay Türkçesi Kıpçak grubunun Kıpçak-Kırgız alt grubundan biridir. Kırgız Türkçesiyle ortak özelliklere sahiptir ve onunla birlikte Doğu Kırgız Kıpçak dillerinin aynı alt grubunu oluşturmaktadır. Altay Türkleri uzun süre Cungar (Oyrot) Hanlığının hâkimiyeti altındaydı bu yüzden Oyrot olarak adlandırılıyorlardı. Altay Türkçesinin konuşma dili ise iki ağıza bölünmektedir: 1. Güney ağızı: Altay, Teleut ve Telengit. 2. Kızey ağızı: Tuba, Kumandin ve Çelkan (Baskakov, 1997: 179)

Altay Türkçesinin kayıt altına alınarak incelenmesi Radlov tarafından yapılmıştır. Radlov’a göre Sibiry’a’daki Türk lehçeleri, İslamiyetin etkisinde kalmadığı için Göktürk özelliklerini muhafaza etmiştir. Bu yüzden bu durum, genel Türk dilinin temelinin incelenmesi açısından önemlidir (Radlov, 1887: 54).

Altay Türklerinin dini:

Altay şamanizmi, Altay Türklerinin dininin erken şeklidir. Asırlarca çeşitli halklarla iç içe yaşama sürecinde oluşan ortaklıklara sahiptir. Aynı zamanda bu din, Altay topluluğu ile aynı coğrafyayı paylaşmış olan başka milletlerin kültürlerinden de etkilenmesi dolayısıyla, zengin bir içeriğe sahiptir. Dağlık Altay halkında şamanizmin ne

zaman ortaya çıktığı bilgisi net değildir. Şamanizmin burada daha Gök Türk döneminden itibaren var olduğu ve köklerinin Hun dönemine kadar inebileceği muhtemeldir.

Potapov'a göre 1930 yılında bölge yönetiminin, şaman faaliyetini yasaklayan ve şamanlıkla ilgili nesnelere yerel yönetime veya bölge müzesine teslim edilmesi kararıyla, Şamanizm ve onun taşıyıcıları yavaş yavaş tarih sahnesinden kalkmaya başlamıştır (Potapov, 1991: 314). Ülkede XX. Asrın 80'li yıllarında demokratikleşme sürecinin başlamasıyla birlikte, kayb olduğu düşünülen dini sistem canlanmaya başlamıştır. İlk başta köspökçi/kösmökçi olarak adlandırılan kâhin, şifacılar kendilerini belli etmeye başlamış, ardından şamanlar da ortaya çıkmıştır. Elbette, araya uzun bir zaman diliminin girmesi dolayısıyla eski şamanizm ile günümüz şamanizm gelenekleri arasında çok büyük farkların mevcut olduğunun belirtilmesi elzemdir.

Altay şamanizmine göre tabiat her şey, özellikle de belli taşlar, kayalar, dağlar ve sular, şimşek, yağmur vs. gibi unsurlar, hatta ağaç ve hayvanlar “ee” olarak adlandırılan, ruh halindeki soyut bir temele sahiptir (Alekseyev, 1992: 33). Şamanizmde, ruhların dış görünüşleri net hayal edilemediği gibi, gerektiğinde ruhların antropomorfik ve zoomorfik şekilde kendilerini gösterdiğine inanılmaktaydı ki bu inancın kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Ruhlar dünyasında belirli bir hiyerarşi mevcuttu. İlk sırada, tayga ve dağ ruhları yer almaktaydı. Bu ruhlar, avlanırken avcının av yakalamasının sağlayıcısı olan ruhlardı. Genel olarak tabiat ruhları “cer-su” olarak adlandırılmaktaydı. Bu ruhlar içerisinden üstün kabul edilen dağ ruhları “Altay” olarak adlandırılmaktaydı (Anohin, 1924: 15). Erken dönemde her bir boyun kendi Altay'ı, yani boy bölgesi vardı. Bu bölgelerin kutsal merkezleri, yine boylara ait dağlardı ve bu dağların ruhları ise koruyucu, bir diğer deyişle, “aru tös” rolü üstlenmekteydi.

Şamanizme göre yer altı ve gökyüzüne ait ruhlar da üstündü. Gökyüzü ruhlarının da dağ ruhları gibi aileleri vardı ve belirli soyun koruyucusu olma misyonu taşıyorlardı. Şamanistler bütün ruhları ilkel veya çok eskiden var olan (tös-başlangıç, temel, kök), oluşturulan (neme-herhangi bir şey), temiz (aru tös, aru neme) yahut (kara tös, kara neme) olarak değerlendiriyorlardı (Anohin, 1924: 1). Kara ruhların merkezinde, yer altı dünyasının hâkimi olan Erlik yer almaktadır. Erlik kelimesindeki “er” sözcüğünün erkekten geldiği ve genel olarak “erkek gücü, güç, yönetici, hâkim” anlamına geldiğinden kaydedilmekte olup (Muytuyeva 2004: 38-39) Erlik, Türk halklarının tamamına yakınının mitolojilerinde yer almaktadır. Aru tös'lerin ise gökyüzü dünyasında yaşadığına inanılmaktadır. Şamanizmde, her soyun gökyüzünde bir koruyucusu olduğu inancı hâkimdir ve bu koruyucular: Ulgen, Cajılğan, Kögö-Mönkö, Paktıgan ve Karşit'tir

(Muýtuyeva 2004: 20-21). Şamanlar, insanların ruhlar âlemindeki temsilcileridir. Onlar belirli bir amaçla ayin esnasında ruhlarla irtibata geçerek sıradan insanın çözemediği sorunların ruhlar yardımıyla çözülmesini sağlayan, mistik bir güce sahip kimselerdir.

XX. asrın başlarında Altay Türklerinin teolojik kavrayışlarında, Burhancılık (ak Cañ) adı altında dini bir reform yaşanmıştır. Ak cañ, Merkezi Asya Budizmi, Gök Tanrı inancı ve şamanizme ait gelenekleri içerisine alan dini senkretik bir sistem olma özelliği gösterir. Yalnızca Gök Tanrı inancına mensup olanlar değil vaftiz edilenlerin de dâhil olduğu Burkancılık'ın merkezinde Burkan Tanrısı yer almaktaydı. Burkan, Cungarya'da Budist panteonunun Tanrısı idi. Altay Türkleri arasında 1904 yılına kadar Burkan (Pırkan), soyların koruyucusu konumundaydı. Burkancılık hareketiyle Altay halkının ihtiyaçlarına uygun olarak Burkan imgesi yeniden yorumlanmış ve vaazlarda yarlıkçı yeryüzünü ve insanları yaratan Tanrı olarak anılmaya başlanmıştır. Burkancılık ilk ortaya çıktığı dönemde şamanizme ait ruhlar kesinlikle reddedilmiş ve kanlı kurbanlar yasaklanmıştır. Burkancıların dini düşüncelerinde, aile-soy Tanrıları olan Umay ene, Cayık, soy ruhları (tös) ve ateş kültü ise muhafaza edilmiştir.

Yeni dinin ritüel yöneticisi Yarlıkçı idi. Yarlıkçının asıl görevi sıradan halka dua ve ilahiler öğretmek, dualarla doğrudan Tanrıyla (Burkanla) irtibata geçmelerini mümkün kılmaktı. Yarlıkçilerin yardımcıları Şabı (Şabıçı) ise Yarlıkçıya ayinlerin gerçekleşmesi, duaların yapılması ve ilahilerin söylenmesinde yardımcı olmakla görevliydi. Burkancılar arasında Sudurçılar da yer almaktaydı ve onlar Budist Sutraları okuyup yorumlayan kimselerdi. Genel olarak Burkancılık görevlilerinin (Yarlıkçı, Sudurçi, Şabıçı) görevi, takipçilerin dini bilincini oluşturmak ve çeşitli ritüeller tertip etmektir.

Bazı araştırmacılara göre Burkancılığın temel hükümleri, geleneksel şamanlık öncesi ve şamanlık dini görünümü taşımakta olup Budizmin asıl öğretisi Altay Türklerinin dünya görüşünü ve dini yönünü etkilememiştir. Funk, Burkancılık ideolojisinin dini temelini Budizme yakın olduğunu, fakat aynı zamanda içerisinde barındırdığı çok sayıda unsurun şamanist dünya görüşünü muhafaza ettiğini belirtmektedir (Funk, 1999: 53).

Burkancılık ilk oluşmaya başladığında Budizm'e yönelimli olduğu fakat gerçekte geleneksel dini görünümünü korumaya devam ettiği ifade edilebilir. Burkancılığın ilan edilmesiyle, Burkan ve Kurbustan Tanrıları tanrılar panteonunda yeni anlam kazanmaya başlamış, kam yerine yarlıkçı geçerek, kanlı kurbanları yasaklamıştır. Buna karşın, Altay'a itaat ile ilgili geleneksel ritüeller ve aile-boy Tanrılarının kültü muhafaza edilmiştir.

Dağlık Altay'ın Rusya'ya bağlanma süreci yaklaşık yüz elli sene sürmüştür. XVII. asrın başı ve XVIII. asrın ortalarını içerisine alan bu dönemde, önce Dağlık Altay'ın kuzey bölgelerindeki kabileler Rus hâkimiyetine geçmiş ve Rus kültürü etkisi altına girmişlerdir. Dağlık Altay'ın güney bölgesi ise XVIII. asırda, Cungar Hanlığı'nın yıkılmasıyla Rus hâkimiyetine girmiştir. Dağlık Altay, Rus hâkimiyetine girdikten sonra Altay halkı üzerinde Hristiyanlığın etkisi artmaya başlamış, halk vaftiz edilerek soy isimleri değiştirilmiştir. Örneğin Hristiyanlığı kabul eden ilk kişi Booki Booçatov'tur ve vaftiz edildikten sonra Maksimov soy ismini almıştır (Altaytsı, 2014: 361).

Konsil'in 10 Aralık 1828 tarihli emriyle Hristiyanlığın yayılması için Tobolsk'a yardımcılılarıyla birlikte Arşimandrit Makariy Gluharyov girmiştir. Ardından Biysk'e giderek 15 Aralık 1828 tarihinde Aziz Konsil'in resmi olarak onayladığı Tobolsk piskoposluğunun Altay Ruhani Misyonu faaliyetlerini başlatmışlardır (Altaytsı, 2014: 362). Makariy yerli halk arasında Hristiyanlığı yaymak için Altay Türkçesinin şivelerini öğrenerek 3000 kelimelik bir sözlük hazırlamış ve İncil'den önemli duaları Altay Türkçesine tercüme etmiştir. Dağlık Altay'da açılan ilkokullarda, Slav ve Rus eğitimi, Tanrı kanunu, kilise şarkıları ve aritmetiğin temel kuralları öğretilmiştir. Zamanla yeni vaftiz edilen Altay Türkleri için ayrı bir yerleşim yeri oluşturularak vaftiz edilenler putperestlerin ve şaman ayinlerinin etkisinden korunmaya çalışılmıştır.

Altay Türklerinin çoğunun maddi sıkıntılar dolayısıyla vaftiz edilmeyi tercih etmek zorunda kaldıklarını ifade etmek mümkündür. İlk senelerde gönüllü olarak vaftiz edilenlerin evi, kıyafeti ve erzakı olmayan kimseler arasından çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte, Hristiyanlığın kimi özelliklerinin geleneksel Altay anlayışlarına uygunluğu da söz konusuydu ve bu da yeni vaftiz edilenlerin sahip olduğu ikili inancın temeli olan dinî senkretik yapıyı oluşturmaktaydı. İnci'lin bazı süjeleri: Tanrının yeryüzünü yaratması, ruh hakkındaki düşünceler Altay Türklerinin düşünceleriyle benzerlik taşımaktaydı. Halk, âşina olduğu panteon tanrılarının isimlerini duyuyor, kendi inancıyla ortak yönler buluyor ve bir dereceye kadar, “öz” ve “yabancı”, “Hristiyanlık” ve “şamanlığa” bölünme sınırlarını düşünüyorlardı. Bu yüzden Altay Türklerinin dünya görüşü “eski pagan bakış açısı ile Hristiyan inancına ait kavramların karışımından oluşmaktaydı. Birincisi Tanrı, ikincisi İsa, üçüncüsü Nikola, dördüncüsü ise Mesih”tir (Altaytsı 2014: 368). Altay'da Hristiyanlığın ve Hristiyan kültürünün yayılmasında Altay Türklerinin Rus halkıyla etkileşimleri, önemli rol oynamıştır.

1.1.1. Destan Anlatma Geleneği

Folklor metinleri milli tarihin yansımasıdır. Halkın milli ve manevi değerlerini nesilden nesle aktarma yöntemidir ve destan anlatıcısının destanı anlatırken kendi halkının gerçek hayatını yansıttığı ifade edilebilir. Destan anlatma süreci, anlatıcının yetişmesi ve eğitimi; bilgi, beceri ve icra tekniğine hâkim olmakla başlar ve anlatıcının yaratıcılık hayatı boyunca gelişerek sonunda repertuar oluşturarak usta haline gelmesiyle tamamlanır. Gelecekteki destan anlatıcısı, daha küçük yaşta destan dinlemeye başlayarak destan muhtevasına ve icra tekniğine hâkim olmaya başlar. Daha çocuk yaştaki kulak aşinalığı, güçlü ezber yeteneği ve çalgı aletini çalmayı öğrenmesi, anlatıcının yetişmesindeki en önemli aşamayı teşkil eder. Genç anlatıcının eğitim süreci, usta bir anlatıcıyı örnek almasıyla başlar. Ustadan hem anlattığı destanları, hem de bu destanların melodisini ve anlatma tekniğini öğrenmek amacıyla ustasının icra gerçekleştirdiği her ortama katılır.

Anlatıcının oluşumunda belirli faktörler vardır ve bu faktörlerin başında aile geleneğini gelir. Anlatıcılık sanatı büyükten küçüğe, dede veya babadan oğula yahut anneden kıza geçer. Genç anlatıcı, ilk destan anlatma eğitimini aile içindeki anlatıcıdan alır. Bu eğitim, taklit ve tekrar temelinde gerçekleşir. İ.B. Şinjin'a göre destan anlatmada önemli olan konuyu bilmektir. Konuyu bildikten sonra dil ve formeller öğrenilmelidir (Şinjin, 1987: 8). Örneğin, Aleksey Grigoryeviç Kalkin, bu sanatı ilk babasından öğrenir. Babasını taklit ederek, onunla köy köy gezer. Daha yedi yaşındayken “Maaday -Kara” destanını duyar ve ezberler(Şinjin, 1987: 9). Bir diğer Altay destan anlatıcısı N.K. Yalatov da bu sanatı yedi yaşındayken, dedesi Sıran'dan öğrenir. Sıran, özellikle çocukları karşısına oturtup “ben öldüğümde, çocuklar adımı anacak ve anlattığım destanları anlatacaktır.” diyerek onlara destan anlatır (Surazakov, 1982: 83). Usta anlatıcı, öğrencisine zaman ayırarak kendi tekniğini öğretir. Öğrenci belli bir seviyeye geldiğinde onu serbest bırakır. Eğitimin amacı genç anlatıcıya metinleri öğretmektir. Genç destan anlatıcısı ilk sıralarda dinlediği metinleri kelimesi kelimesine ezberlemeye çalışır. Tecrübe edinip usta haline geldiğindeyse anlatıcı, kısaltma ve eklemeler yaparak irticalen destan söyleyebilir (Surazakov, 1973: 440). Eğitim sürecinin tamamlanması, anlatıcının gelişmesinin son bulduğu anlamına gelmez. Tam tersi, bu süreç, genç anlatıcının gelişmeye başlama sürecidir ve ömür boyu sürer. Anlatıcı, yeni destanları öğrenmeye ve repertuarını zenginleştirmeye başlar.

Altay Türkleri kahramanlık anlatılarını, “*kaylap aydar çörçök*” veya “*kay çörçök*” şeklinde, reçitatif ile anlatılan kahramanlık anlatılarını ise “*utkaalap aydar*”, “*yülgerlep*”

aydar” veya “*tuucılap aydar çörçök*” şeklinde adlandırmaktadır (Konunov, 2018: 163). Geleneksel yapı içerisinde destan anlatıcıları ise “*kayçı*” şeklinde adlandırılır. Yetenekli anlatıcıya “*eelü kayçı*” ismi verilir ve *eelü kayçinin* anlatının ruhuyla irtibata geçebildiğine inanılır. Bu noktada, halkbilimci Z.S. Kazagaçeva, anlatıcı A.G. Kalkin ile yaptığı görüşme esnasında, Kalkin, “*Eelü kayçı kimdir?*” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “*Eelü kayçı, gökyüzüne yükselen, yeraltına inerek sağ salim dönen anlatıcıdır.*” (Kazagaçeva, 2002: 154). Buradan hareketle, destan anlatıcısı yani kayçının kay destan anlatma türünün koruyucusu yani *kay eezi* olduğu söylenebilir.

Altay Türkleri arasında reçitatif anlatımı, kay kadar yaygın olmasa da, genelde çocuk veya kadınlar tarafından kullanılır. Kadınların kay ile destan anlatmaları ve alet çalmaları yasaktır. Aksi halde çocuğunu, eşini, sağlığını kaybedebileceğine ve mutsuz bir hayat geçirebileceğine inanılır (Yegoroçkin, 2010: 316).

Tarih boyunca, Altay Türkleri arasında yayılan iki tür destan anlatma geleneği vardır. Bunlar: reçitatif ve geleneksel olan kay anlatımlarıdır. Ünlü Altay destan anlatıcısı Şinjin’a göre kay kendi içerisinde üç türe ayrılır. Bunlar: Köömey, sıbıskı ve karkıradır. Reçitativin ise normal reçitatif ve düz anlatımdan ibaret olduğu kaydedilmiştir. Köömey-kay, alkış söylerken kullanılır. Sıbıskı-kay ise tabiatın çeşitli seslerini taklit eden ıslık sesidir ve avcılar tarafından kullanılır. Üçüncüsü olan karkıra, göğüs kafesinden çıkan bir sestir ve “hırıltıyı” anımsatır. Karkıra kay daha kolay olduğu için, tecrübesiz ve yaşlı anlatıcıların genellikle bu türü tercih ettikleri ifade edilebilir (Şinjin, 1978: 26).

“Kay çörçök”ün birden fazla özelliği olduğu bilinmektedir. Bunlar: avda bereketi sağlamak, refah vermek, korumak ve psikolojisi bozulan insanlara yardımcı olmaktır. Özellikle doğumu zor geçen kadınların doğum sonrası depresyon yaşamaları durumunda kayçının çağırıldığı bilinmektedir. Bir diğer örnekte de psikolojisi bozulan birinin tedavi edilmesi için kayçıya başvurulduğunu gösterir. Kalkin’in hemşerilerinden birinin avda ayı kafa derisini koparmış. Onu helikopterle hastaneye götürmüşler ve birkaç ameliyat etmişler. Fakat bu kişi uyuyamıyormuş. Gözlerini kapattığında, gözüne sarı ayı görünüyormuş. Hasta eve döndüğünde, anlatıcı Toktogulov onun “Altay Buuçay” destanı dinlemesi gerektiğini ve bunu Kalkin’in anlatabileceğini söylemiş. Kalkin sabaha kadar “Altay Buuçay”ı anlatmış. O anlatıyı dinledikten sonra sarı ayı gözüne görünmemiş. <https://www.culture.ru/objects/2920/tradiciya-telengitskikh-epicheskikh-pesen>

Anlatının bir diğer özelliği de küs olanları barıştırma özelliğidir. Altay Türkleri arasında yaşayan efsanelerde Şokşa köyünden Gerasim Sumaçakov adında ünlü bir anlatıcıdan söz edilir ve onun tarafından icra edilen anlatıları dinlerken birbirlerine

düşman olan avcılarının barıştıkları bilgisine yer verilir. Bu konuda Kuuçındar tarafından nakledilen ifadeler şu şekildedir: “Kurmaç Baygol ve Yaylı’lı avcılarının araları iyi değilmiş, birbirinden intikam alıyorlarmış... Gerasim bir gün av yerine gelmiş. Anlatılarını anlatmaya başlamış... Avcıların kalpleri yumuşamış, küs oldukları unutulmuş... O günden sonra o köylerin sakinleri birbirlerinden intikam almaktan vaz geçmiş. Barış içinde yaşayıp, birbirlerinden kız alıp vermeye başlamış. Anlatıcı ve onun anlatıları sayesinde köylerin sakinleri akraba olmuş.” (Altay Kep Kuuçındar, 1994: 214).

Kay veya gırtlaktan söyleme, Altay halkının geleneksel müzik türüdür. Kay ile kahramanlık destanları anlatılır. Kay kutsaldır ve bu müzik kültürü tabiatla ilişkilendirilir. Kay sanatının öğrenilmesiyle ilgili Altay Türkleri arasında bir efsane mevcuttur. Bu efsane Altay iyesi ile ilişkilidir. Efsane şu şekildedir: “Üç farklı boydan olan, Mundus, İrkit, Tölös, üç yiğit ava çıkmış. Mundus boyundan olanı gece boyunca uyumadı. Gülererek bir şey dinliyordu. Sabahleyin, “Altay iyesinin kayını dinledim. Bu kay bitene kadar, bu kayı öğrenene kadar avlanmayacağım.” dedi. İki arkadaşı avlanmaya gitti fakat av yakalamadan geri döndü. Mundus boyundan olanı onlara yemek hazırladı. İrkit boyundan olan, “Neden oturuyorsun? Bizimle neden avlanmaya gelmedin?” dedi, Tölös boyundan olansa onu sakinleştirdi. Üçüncü gün, Mundus boyundan olanı, “Altay iyesinin topşurunu söğüt ağacına yasladı.” dedi. O topşuru alıp kaylamaya başladı. Ardından arkadaşlarına ayı ve maral vuracaklarını söyledi. Kendisi ise “Kayı bitirmeden ava çıkmayacağım” dedi. Arkadaşları ayı ve maralı vurdu. Mundus boyundan olan hayvanların derisini yüzmeye yardım etti. Ertesi gün avları daha da bereketli oldu. Fakat Mundus boyundan olan arkadaşlarından ayrı avlanmak istediklerinde şansları yaver gitmedi. Mundus boyundan olan, onlara: “Benden ayrı avlanmak istiyorsanız, kay öğrenin.” dedi. Arkadaşlardan biri köömöy kayı, ikincisi karkıra kay, Mundus boyundan olan ise köndüre kay öğrendi” (Sadalova, 2008: 30-31). Bu efsane hem kay hem de türlerinin kutsal bir şekilde ortaya çıktığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anlatıcı olmak için eğitim almak veya ustalardan metin ezberlemek yeterli değildir. Altay Türkleri arasında, anlatıcıların ruhlar tarafından belirlendiği ve anlatma yeteneğinin olağanüstü yollarla edinildiği görüşü hâkimdir. V.M. Jirmunskiy’e göre bu görüşün temelinde anlatıcılık yeteneğinin olağanüstü ilhamı yer alır (Jirmunskiy, 1979: 398). Altay Türkleri bu yeteneğe “*barkı*” der. Kalkın, *barkı*’yı Erlik’ten aldığını söyler. Erlik ona: “Ben size *barkı* verdim, anlatın!” demiştir (Yamayeva, 2002: 64). Genç destan anlatıcısı A. Közörökov, henüz 14 yaşındayken rüyasında beyaz kıyafetli aksakallı bir dedeyi gördüğünü ve dedenin onun eline dokunarak: “Güzel anlatıyorsun. Ses göğsünden

çıkacak. Kay anlatacağın.” dediğini ve bu rüyadan sonra destan anlatıcısı olması gerektiğini anladığını belirtmiştir (Putilov, 1997: 69).

Anlatıcılık sanatının aile faktörü, eğitim ve babadan oğula nakledilerek kazanılması dışında Altay Türkleri arasında bu yeteneğe olağanüstü bir şekilde yani koruyucu ruhlar tarafından bahşedilmesiyle sahip olduğu inancı olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Bu ruhlar, bölgenin koruyucu ruhları, güçlü kahramanların ruhları veya dağ ruhudur. Tanrılar ve ruhların anlatıcının icra hayatı boyunca onu koruduğuna inanılır. Altay anlatıcılarının en önemli koruyucularından biri Erlik'tir. Örneğin Aleksey Grigoryeviç Kalkin, anlatıcılık yeteneğini Erlik'ten aldığını belirtmiştir (Yamayeva, 2002: 62). N.K. Yalatov'a göre onun da koruyucu ruhu vardır ve bu ruh, beyaz tavşandır. Önemli etkinliklere gittiğinde önünde beyaz bir tavşanın koştuğunu söyleyen Yalatov, bunun kendisine uğur getirdiğini ifade etmiştir (Yamayeva, 2002: 69).

Yamayeva'ya göre anlatıcılık eğitiminin bir diğer ve önemli faktörü daha vardır: şamanlık faktörü. Genç anlatıcılar eğitimlerinin başlarında şaman ayinlerine katılarak şamanlık yöntemini öğreniyorlardı. Çoğu zaman anlatıcıların akrabalarından biri şaman yahut şamanın yardımcısı konumundadır. Anlatıcının kendisi de aynı zamanda şaman olabilmektedir. Şamanlık ve epik geleneğin birbirlerine olan yakınlığı, anlatıcı olmak isteyen gencin şaman ayinlerine katılmasının eğitim sürecine katkı sunmasının sebebidir (Yamayeva, 2002: 74-75).

Destan anlatıcısı sadece metni öğrenmekle yahut ezberlemekle kalmaz, aynı zamanda çalgı aletini çalmayı da öğrenir. Altay Türkleri kahramanlık destanlarını iki telli *topşur*, *topçur*(Altay kiji, Telengit), *topşubar* (Kumandiler), *topşugur* (Teleut) eşliğinde icra eder. Topşur, köknar veya sedir ağacından yapılır. Alet bütün parça ağaçtan oyularak yapılır. Oyulan kısmı genellikle deri ile bazen de ahşap ile kaplanır. Telleri at kılından yapılır. Tellerin özellikle hızlı koşan koşu atının kollarından olmasına özen gösterilir. Teller genellikle beyaz olur. Telin biri üç veya dört kıldan, diğeri ise altı veya yedi kıldan oluşur. Topşur ancak bir erkek tarafından yapılabilir. Topşur'un parçalarının isimleri şunlardır: baş, kulak, sını/sosko, kıl, cabu, sap ve tepke.

Destan anlatmada çalgı aletinin rolü büyüktür. Anlatıcı D. İjıkov'a göre gerçek kayçı olmak için, “topşurdı ündendirer” yani topuura müzik sesi yüklemek gerekir. Taygaya gidip Altay'a dua edip ayin düzenlemek gerekir (Yamayeva, 2002: 83). Tıpkı şaman davulu gibi *topşurun* da Altay iyesine kurban verilererek canlandırma ayini yapılır. Altay Türkleri için *topşur* sadece ses çıkartan bir alet değil, mitik özelliğe sahip kutsal bir çalgı aletidir. Destan dünyasının kapılarını açan bu çalgı aleti, aynı zamanda anlatıcının

atıdır. Anlatıcı onunla destan dünyasına gider. Eelü kayçının *topşuru* “konuşur” hatta anlatıcı dinlenmek için anlatıya ara verirse bile topşur oynamaya devam eder (Sadalova, 2009: 9). Anlatıcının *topşura* karşı özel saygısı vardır. Destan metinlerinde de anlatıcıların anlatıya önce *topşura* alkışı ile başladığı görülmektedir. Örneğin Oçi Bala destanının giriş kısmı *topşura* alkışı ile başlar:

o-o-o! Coygon ağaş tösineñ	He-ey! Köknar ağacın gövdesinden
Conup etken topçuurım,	Yontulan topçuur’um,
Corgo lo maldın caraş kılın	Rahvan atın güzel kılından
Eep, kıldap oynogo-n-n,	Sıkıca tellenerek, çalan,
Çaal kayıñ tösineñ	Gençkayın ağacının gövdesinden
Çaap etken topçuurım,	Kesilip yapılan topçuur’um
Çabdar attın eki kılın	Kızıl atın iki kılından
Cazap kıldap oynogon	İyi tellenmiş, çalıyor
Oyno lo oyno, pay topçuurım, (1-9)	Çal, çal kutsal topçuur’um

İ.V. Puhov’un “Maaday-Kara” Destanı’nın giriş kısmında yayımladığı Altay Türklerinin çalgı aleti topşur hakkındaki en eski efsane şu şekildedir: Bir zamanlar hızlı akan nehrin ayırdığı iki dağda iki bahadır yaşarmış. Dağın biri öteki dağdan daha üstün sayılmış. İki bahadır başlarda barış içinde yaşamakta iken zamanla üstün olan dağa sahip olmak için tartışmaya başlarlar. Bu tartışmayı sonlandırmak için çözüm ararlar. Aralarında bir anlaşma yaparlar. Anlaşmaya göre, nehrin üzerinde bir köprü inşa edecekler ve o sırada kadın hakkında konuşan ilk kişi üstün olan dağa sahip olma hakkını kaybedecektir. Bir gün bahadırlar olağanüstü bir olayla karşılaşır. Yoğun çalılar arasından kadının şarkı söyleme sesi ve çalgı aletinin sesi duyulur. Kadının sesi iki bahadırı da etkiler. Bahadırlardan biri anlaşmayı unutarak “Uy, kiji” diye bağırır. O an şimşek çakar, gök gürlür. Ardından çatlak sesi duyulur. Köprü ile nehir çöker ve çok derin bir çukur oluşur. Gördükleriyle büyülenen bahadır sesin geldiği tarafa gider ve kayanın üzerinde kadını görür. Gözünün önünde kadın çalgı aletini taşla vurup kaybolur. Onun vuruşuyla taş üzerinde aletin izi kalır. Bu izin şekline göre Altay Türkleri topşur yapmaya başlarlar (Puhov, 1973: 26).

Topşur hakkındaki efsanenin varyantlarını ünlü destan anlatıcıları N.K. Yalatov ve A.G. Kalkin de nakletmektedir. Yalatov’un varyantı şöyledir: Topşur, dünyanın ve insanların yaratıldığı, insanların az olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Bir yerde bir insan

yolunu kaybeder. Nereye gideceğini bilmez. Çadır yapar ve orada yaşamaya başlar. Bir gün rüyasında birisi şunları söyler: “Sen destan anlatmalısın (kayla). Sen Altay’a alkış yapmadın. Bunun için topşur yapacak, sonra da alkış yapacaksın. Topşur canlıdır. Onu canlı ağaçtan yapmalısın. Onu, kökü sağlam dallı sedir ağacından yapmalısın. Bu sedir ağacını kesmek olmaz. Onu oyacaksın. Telleri at kılından olmalı. Taşlar ve ağaçlar nasıl ses çıkartıyorsa o da öyle ses çıkartmalıdır.” Rüyasında bunları söyleyen, aksakallı bir Altaylıdır ve sözlerine şu şekilde devam eder: “Eğer topşur yapmak istiyorsanız ağacı kesmeyin. Topşur sakın bir alettir. O, Altay-Hangay ile bağlıdır.” İşte o eski zamanlarda topşur ortaya çıkar. A.G. Kalkin’in anlattığı efsaneye göre ise: “Tanrı aleti taş koydu ve üzerinde aletin izi kaldı” (Şeykin, 1997: 51). Anlatılarda da görüldüğü gibi topşur canlı olduğuna ve olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılır.

Destanlar genellikle kış mevsiminde anlatılırdı. Anlatıcı destanına akşam başlayıp güneş doğana kadar anlatırdı. Sadalova’ya göre bu durum kış mevsiminin tehlikeli bir dönem olduğu inancıyla alakalıdır. İnanca göre kışın dünya derin uykuya dalar ve kötü ruhlar ortalıkta dolaşmaya başlar. Eski yıl “agoniya” durumundadır, yani ölüm öncesi süreçtedir. Yeni yıl ise henüz doğmamıştır, doğacaktır. Destanların kışın anlatılması, dünyanın kış uykusuna karşı çıkmak ve dünyanın yeniden doğmasını sağlamak içindir (Sadalova, 2008: 32).

Destanların anlatıldığı belirli icra ortamları vardır. Av ortamı bu ortamlardan bir tanesidir. Avcılar ava çıkarken yanlarında destan anlatıcılarını da götürürlerdi. Bunun amacı tayga eezini etkilemek ve bunun karşılığında bereketli av almaktı. Bu ortam aynı zamanda anlatıcı için de elverişliydi. Avda diğer anlatıcılarla karşılaşp yeni destanlar öğreniyorlardı. V.İ. Verbitskiy bu hususta şunları söylemiştir: “Anlatıcıların avda bulunması o kadar önemli ve gereklidi ki, avcılarla aynı payı alıyorlardı.” (Verbitskiy, 1892: 19). Destan anlatıcısı, avın bereketli geçmesi için ruhlara dilekte bulunmakta önemli rol oynamaktaydı. Avcılar destanların ve masalların dağ ruhlarını sihirli bir şekilde etkilediklerine inanırlardı. Anlatı ve masalları dinleyen dağ ruhlarının hayvanlarını boş bırakacağına ve onların da avcılarının avı haline geleceğine inanılırdı. Bazen dağ ruhlarının masal karşılığında şükranlarını sunmak için avı kendilerinin gönderdiği de inanılanlar arasındaydı (Verbitskiy, 1893: 19). Kalkin’e göre, dağ eezi kay çörçök’ü dinlemeyi çok sever ve bir şey kaçırmamak için bir kıza dönüşüp dinleyiciler arasına oturur. Fakat bu dağ eezi’ni ancak kehanet yeteneğine sahip olan bir anlatıcı görebilir. Böyle kayçı’ya, ruhlarla irtibata geçen eelü kayçı derler (Sadalova, 2018: 45). Potapov’un derlediği Altay efsanelerinden birinde, biri kâhin diğeri anlatıcı olan iki

kardeş hakkındaki efsane şöyledir: “Bir gün kardeşler avlanırken Kayçı gece dağ ruhları hakkında masal anlatıyordu. Yanlarına tag eezi geldi ve görünmez haliyle kayçının omuzlarına oturup dikkatlice anlatıyı dinledi. Kayçı masalın son sözlerini söylediğinde gitti ve şöyle dedi: “masala daldım ve aygırım öldü”. Sabah kapanlarda çok sayıda hayvan bulundu. Bunlardan biri tayga eezinin aygırıldı.” (Potapov, 2001: 127-128). Bu efsaneden de görüldüğü gibi kayçının ruhları oyaladığına ve ruhların da masal ve destan dinlemeyi sevdiği için hayvanlarını unuttuklarına inanılır. Neklüdov’a göre de kay ve çalgı aletinin sesleri ruhları büyüler, böylece hayvanlar avcılarının kapanlarına düşerler (Neklüdov, 2003: 112). Dırenkova’nın bu konuda derlediği efsane de şöyledir: “Avcılar taygada avlanıyordu. Sabah avlanmaya çıkıyorlar, akşam av yakalamadan geri dönüyorlardı. Onlardan bir kayçı idi. Akşam olduğunda komısını³ alıp masal anlatmaya başladı. Dağ sahipleri büyükleri ve küçükleri toplandı ve dinlemeye başladılar. Onlardan biri: “Kay çok güzel. Yarın payları büyük olacak!” dedi. Avcılar sabah kalktıklarında tüfeklerini alıp avlanmaya çıktılar. Kayçı, akşamleyin çok sayıda sincap getirdi. Tayga iyeleri yine toplandı. Tayga iyesi şöyle dedi: “Kay çok güzel! Samur vermek lazım!” (Dırenkova, 1949: 120). Bu efsanede de görüldüğü gibi, dağ ruhlarının kaydan etkilenerek mükâfat olarak avcılarının avlanmalarına müsaade ettiği inancı Altay Türkleri arasında yaygındır.

Av esnasında nakledilen metinler ile ilgili L.P. Potapov, avda özel masalların anlatıldığını belirtir (Potapov, 2001: 97). Örneğin, Kayçı N.U. Ulagaşev’in avda kuş ve hayvanlar, orman ve dağlarda yaşayan demonolojik yaratıklar olan *ablın-almıs* hakkında ve kahramanı yetim çocuk olan masallar anlattığı kaydedilmektedir (Yegoroçkin, 2012: 230). T.M. Sadalova’ya göre uygunsuz masallar tayga ruhlarının hoşuna giderdi (Sadalova, 2003: 26). Orus-Ool’a göre ise avda masal ve destan anlatan anlatıcıların her birinin av repertuarı vardır (Orus-Ool, 1997: 16). Kalkin’e göre taygada “Maaday-Kara”, “Kan-Altın” gibi “Oçi Bala” anlatısı anlatılırsa avın bereketli olacağına inanılır (Kazagaçeva, 2002: 157).

Destanların bir diğer icra bağlamı cenaze törenleridir. Cenazede ve özellikle vefatın yedinci ve kırkıncı gününde destancının varlığı son derece önemlidir. Destanlar akşam geç saatte başlayıp sabah güneş doğana kadar anlatılır. Dinleyiciler hem ev halkı hem de ölmüş kişinin akrabalarıdır ve dinleyici kitleden anlatıcının sözünü kesmemeleri beklenir (Şinjin, 1994: 78). Cenazede belirli metinler anlatılır. Bu metinler cenazeye

³ Komıs: Altay Türklerinin milli çalgı aletidir.

uygun içeriğe sahiptir. Sahada yapılan alan araştırmalarında, cenaze törenlerinde destancı tarafından merhum kişinin sağlığında beğendiği, dinlemekten keyif aldığı anlatıların icra edildiği kaydedilmiştir. İlk yedi gün cenaze evinde ateş yanar. Yaşlılar hiç uyumadan destan dinlerler. Bunu, genellikle ölmüş kişinin zt' (ruhu) mezardan eve geldiğinde onu kovmak amacıyla yaptıkları bilinmektedir (Anohin, 1928: 262). Anlatıcılara göre destan anlatısı ölmüş kişinin yakınlarının acılarını dindirmelerine yardımcı olduğu gibi, ölmüş kişinin ruhu için de gereklidir. Aynı zamanda destan anlatımının ölmüş kişinin canlılar dünyasından ller dünyasına geçmesine de yardımcı olduğuna ve geride kalan ailesini de kötü ruhlardan koruduğuna inanılır (Yegoroçkin, 2010: 318).

Anlatıcıların kay eezine inanmaları, destan anlatırken belirli kurallara uymalarını gerekli kılmaktaydı. Destanın yanlış anlatılması, kahraman isimlerinin yanlış söylenmesi ve destanın tamamlanmadan bırakılması yasaktır. Anlatıcılar destan anlatırken destan kahramanıyla destan dünyasına girerek destan ruhuyla irtibata geçerler. Bu yüzden anlatıyı yarıda kesmenin olumsuz sonuçlar doğurabileceğine inanılır. Güney Sibirya Türkleri arasında, bazı destan kahramanlarını, destanın bazı detaylarını yahut epizotlarını unuttukları için veya anlatıyı yarıda kestikleri için anlatıcının cezalandırıldığı görüşü hakimdir. Bazen bu ceza hayati tehlike olabilir (Putilov, 1997: 251). Kalkin, her bir destanın bir eezi olduğuna ve metni eksik söylediğinde cezalandırılacağına inanırdı (Şinjin, 1995: 42). Kalkin'in naklettiğine göre, Erlik'in kızı Erke-Kara veya Kara –Taaci onun yanına gelerek Maaday Kara Destanında kendisini anlatma şekline itiraz etmiş ve şöyle demişlerdir: “Ben güzeldim... benim vücudum da ince. Sen ise benim ve boğam hakkındasylemişsin” (Yamayeva, 2002: 64). Destanın aslına sdik kalma ihtiyaının destanın kutsal kabul edilmesiyle ilgili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sovyetler döneminde ideolojik sebeplerden dolayı anlatıcılık sanatında duraklama dönemi yaşanmış, kayçılar da şamanlar gibi eziyet görmüşlerdir. Bu zorlu dönemin ardından, 2000li yıllardan itibaren Altay Türklerinin kadim anlatı sanatı geleneği tekrar dirilerek gelişme göstermeye başlamıştır. Zaman içerisinde Altay destan geleneğinde birtakım değişim ve dönüşüm süreçleri yaşanmış; eskiden sözlü kültür ortamında irticalen sanatlarını icra eden destan anlatıcıları, yeni nesil destanları ses kayıtlarından veya kitaplardan ezberlemeye başlamıştır. Günümüzde bu geleneği yaşatmak için “Kurultay Skaziteley”, yani “Anlatıcılar Kurultayı” düzenlenmekte olup bu kurultayın amacı kayçılık sanatını muhafaza etmek ve yeni nesillere aktarmaktır. 2018 yılında “Kayçı-Altay Halkları Geleneklerinin Koruyucusu” projesi de hayata geçirilmiştir. Bu ve bunun

gibi etkinlikler anlatı geleneğinin yaşatılması ve gelecekte yeni anlatıcıların yetişmesi noktasında büyük önem taşımaktadır.

1.2. Altay Destan Anlatıcıları ve Aleksey Grigoryeviç Kalkin

Bir halkın geçmişini yansıtan destanlar, sözlü halk geleneğinin en eski kalıntılarıdır. Destanlar bir halkın dilini, hayat tarzını, gelenek göreneklerini, kısacası bütün kültürünü içinde barındıran örneklerdir. Destan anlatıcıları, destanların yaşatılmasında ve nesilden nesile aktarılmasında önemli rol üstlenirler. Günümüzde Altay Cumhuriyeti'nde destan anlatma geleneği devam etmekte ve gelişmektedir. Özellikle yeni neslin bu geleneğe ilgi duyması, destan geleneğinin nesilden nesle aktarılmasını sağlamaktadır. Yeni neslin yetişmesi genellikle aile içerisinde babadan oğula aktarım yoluyla gerçekleşmektedir. Anlatıcılar birbirlerinden anlatılar öğrenerek repertuarlarını zenginleştirmekte, bu da günümüze dek aktarılan destanların günümüze gelecekte de muhafaza edileceği anlamına gelmektedir. Devlet tarafından düzenlenen anlatıcı festivalleri de bu geleneğin canlı kalmasının sağlayıcısıdır. Bugün Moskova ve Sankt Peterburg ve diğer şehirlerin arşivlerinde çok sayıda anlatı muhafaza edilmektedir. Bunların tespit edilerek kayıt altına alınması ve Altay anlatıcılarının listesinin tamamlanması, geleneğin korunması ve yaşatılması açısından önem arz etmektedir.

Altay Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan Altaylılar farklı boylara ayrılmaktadır. Dolayısıyla kayçılar da farklı boylara mensupturlar. Bu bölümde sıralayacağımız farklı boylara mensup olan bazı destan anlatıcıları hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Maalesef onlar hakkında sadece birkaç cümle ile bahsedilmektedir. Bazı anlatıcıların ise sadece isimlerine yer verilmiştir.

Semyon İvanoviç Koçeyev, Gorno Altaysk'ın Şebalinsk ilçesinin Mıyту köyünde dünyaya gelmiş ve 1957 yılında hayatını kaybetmiştir. Kendisi Teleut halkının Meret boyuna mensuptur. Devrim öncesinde onun tarafından anlatılan “Ak Biy” destanı Nikiforov'un “Anoskiy Sbornik”ine dâhil edilmiştir (Nikiforov. 1915: 117). Anlatıcının en güzel ve büyük destanları “Altay Baatırlar” serisinde yer almaktadır. Bunlar, “Kan Şuluti”, “Kan Jurkudeydin Uulı Kan Kapşukay”dır. Tarihi efsanesi olan “Şunu” Ubay Sarikov tarafından kayda alınmıştır (Altay Kep-Kuuçındar, 1994: 192).

Teleut halkından **Yayemat**, Biy nehrin kıyısının Şubelü mevkiinde ikamet ediyormuş. Kuznetsk ilçesinin Yeley köyünde N. U. Ulagaşev'e “Alıp Manaş”, “İmey Aru la Şimey Aru”, “Sınaru” destanlarını anlatmıştır (Koptyolov, 1947: 11).

Bir diğ er destan anlatıcısı **Köbök**. Teleut boyundandır. XVIII. asrın ikinci yarısı ile XIX ilk yarısında yaşamıştır. “Alpamış” destanı ile ün kazanmıştır (Funk, 1992: 35).

Cabrak boyuna ait **Sabak Bogonov**, Közöö mevkiinde yaşamıştır ve N. U. Ulagaşev’in dayısıdır. Ulagaşev, dayısından “Ak Biy”, “Altın Bilek”, “Tarlan Koo” destanlarını duyduğunu kaydetmiştir (Koptelov, 1947: 13). Bunun yanında, N. U. Ulagaşev, anlatıcı **Kıskaş**’tan “Altın Kuuçın” (“Altay Buuçay”ın varyantı) destanını dinlemiştir (Koptyolov, 1947: 14).

Yus boyuna ait **Kıdır Othkov**, sarı-Kokşı nehrin Şava mevkiinde ikamet etmiştir. Anlattığı destanlar: “Kan Sulutay”, “Baaday Kara”, “Kan Köklön Lö Kan Uluti” dır (Surazakov, 1964: 238).

Tubalar boyuna mensup **Kabak Tadıjekov**, Saydıs köyü yakınlarında Salgandu mevkiinde yaşamıştır. Onun repertuarında kırk dört tane destanın mevcut olduğu bilinmektedir. Sesi oldukça güçlü ve etkileyicidir. Destanları gırtlaktan icra ettiği ve ona halk arasında, “eelü kayçi” yani “ruhu olan kayçi” denildiği bilgisine yer verilmiştir. “Kan Kapçıkay”, “Alıp Manaş”, “Altın Bize” gibi destanları icra ettiği bilinmektedir (Surazakov, 1965: 3).

Tubalar boyuna mensup bir diğ er anlatıcı **P.İ. Çıçkanov**’dır. 1914 yılında Kara Torbok mevkiinde dünyaya gelmiştir. Verilen bilgilere göre, destanları babası **İvan Petroviç**’ten duymuştur. Repertuarında “Katan Bergen”, “Ak Kaan”, “Yösküs Uul” destanlarının mevcut olduğu kaydedilmiştir (Surazakov, 1968: 247).

M.N. Paspaulov, Tubalar halkına mensuptur. Ulala köyünün Karasuk mevkiinde 1883 yılında dünyaya gelmiştir. 1948 yılında anlattığı “Kurman Taaci” ve “Tarlan Koo” destanları S.S. Surazakov tarafından kayda alınmıştır (Surazakov, 1972: 238).

Savat Altayçinov, ise İş mevkiinde ikamet eden bir destan anlatıcısıdır. “Kabrak Kaan” destanını anlattığı bilinmektedir (Yamayeva, 2002: 38).

Komdoş boyuna mensup olan **Natalya Pavlovna Çernoyeva** (1913-1975) Mayminsk ilçesinin Közöö köyünde dünyaya gelmiştir. Ailede yedi çocuk içerisinde tek kız çocuktur. Çocukluğunu dedesinin yanında Sarazan köyünde geçirmiştir. İkinci dünya savaşının başladığı dönemde dedesini, babasını ve ardından annesiyle beş kardeşini de kaybeder. Kardeşiyle birlikte yetim kalan Natalya, hayatın zorluklarına karşı mücadele etmeye başlar ve geçimini sağlamak için çeşitli yerlerde çalışır (Yamayeva, 2002: 38). Natalya anlatıcılık sanatını çok erken yaşta dedesi **Kabak Çernoyeviç Çernoyev**’den öğrenir. Dedesi çok güzel topşur çalar ve çok sayıda masal ve destan anlatır. Çernoyeva dedesinin anlattığı destanları, masalları büyük bir zevkle dinler.

Natalya, dinlediği destanları aklında tutar ve onları gerçek gibi kabul ederdi (Konunov, 2019: 8). Dedesinin anlattıklarını dikkatlice dinleyerek anlatıları kelimesi kelimesine aklında tutabilirdi. Daha 7-8 yaşlarındayken dedesinden Altay Buuçay anlatısını dinlemiştir. Dedesinden kırktan fazla anlatı öğrenmiştir. Repertuvarında Ak Tayçı, Altın Bize, Kan Altın, Er Samır, Kan Kapçıkay, Kan Tuutay, Toymon Koo gibi çok sayıda destan yer almaktadır. S.S. Surazakov'ın naklettiğine göre Natalya, 1944 yılında ünlü anlatıcı N. Ulağışev ile karşılaşmış ve ona Altın Mize anlatısını anlatmıştır. Ulağışev onu överek: “Ben öldüğümde anlatıları benim yerime sen anlatacaksın.” demiştir (Surazakov, 1961, 12). Şinjin'a göre, Çernoyeva çocukluluğunda anlatıları topşur eşliğinde anlatırken büyüdüğünde anlatıları topşursuz anlatmaya devam etmiştir. Verilen bilgiye göre, bir gün destan anlatırken topşurun alt eşiği (köprüsü) düşer. Bundan sonra ömrünün sonuna kadar topşur kullanmayacağına dair yemin eder. Çünkü Altay Türklerinin inancına göre topşurun köprüsünün düşmesi kötüye işarettir (Şinjin, 1997: 12). Anlattığı destanları dedesi **Kabak**'tan duymuştur ve icra ettiği on dokuz destan kayda alınmıştır. Kendisi Uymen vadisinde yaşayan **Adak** isimli anlatıcıdan “Toymon Koo” destanını duyduğunu ifade etmiştir (Şinjin, 1995: 268).

Tubalar boyuna mensup olan ve hayatı ile ilgili birçok bilgiye sahip olduğumuz bir diğer ünlü anlatıcı **N. U. Ulağışev**'dir. 17 Mart 1861 tarihinde Sarı Kokşi vadisi Kam Tıt mevkiinde dünyaya gelmiştir. Kuzen söögündendir. Anne tarafından ünlü anlatıcılar ile akrabalık bağı vardır. Nikolay Ulağışev'in repertuarı Kıdır Otlıkov, Kabak Tadijekov, Yayemat gibi anlatıcıların etkisiyle oluşmuştur (Dilek, 1997: 354). Nikolay daha küçüklükten babasından birçok masal, hikâye ve destan dinlemiştir. Babasıyla avlara katılan Nikolay, av esnasında yeni anlatıcılarla tanışmış ve onlardan anlatılar dinlemiştir. Yarı görme engelli genç, birçok köyde yevmiyeci olarak çalışmıştır. O köylerde masal ve destan anlattığı bilgisine yer verilmiştir. 1937 yılında anlatıcı, onur ödülü olarak “Kızıl Bayrak İşçi Nişanı” ile ödüllendirilmiştir. 1930-40'lı yıllarda anlattığı çok sayıda destan kayda alınmış ve Rusçaya çevrilmiştir. N.U. Ulağışev'e göre repertuarında kırka yakın mevcuttur (Kuçiyak, 1947: 14).

Tubalar'ın epik ortamında Kuyuma (günümüz Çemalsk ilçesi) vadisi anlatıcılarını ayrı bir alt gruba toplamak gerekir çünkü birçok ünlü Altaylı şaman ve anlatıcı burada dünyaya gelmiştir. Sapır, Kapşagay, Motkoçok, Mama, Bardam gibi ünlü şamanlar, burada Ş. Şunekov, B. Kuçiyakova, B. Çunijekov, M. Yutkanakov, Ç. Matakov, Ç. Kuranakov gibi anlatıcılar ile aynı dönemde yaşamışlardır. İsimleri sayılanlardan G.N. Potanin, N. Ya. Nikiforov, A.V. Anohin tarafından nakledilen mistik hikâyeler kayda

alınmıştır. Nikiforov tarafından **Çoltoş (Çedek) Kurakanov**'dan kayda alınan anlatı büyük öneme sahiptir. Kendisi Komdoş boyundandır ve Katun nehrinin sağ kıyısında Askat köyünde yaşamıştır. 1835 yılında dünyaya gelmiş olan anlatıcı, fıçı zanaatıyla uğraşmıştır. N. Ya. Nikiforov onun ağzından sekiz adet destan kayda almıştır (Nikiforov, 1915: 14).

Coğrafi açıdan Altay'ın güney bölgelerine yakın olan Çemalsk ilçesi anlatıcıları, güney Altay anlatıcıların repertuarlarını iyi biliyorlardı. Burada, “Altay Buuçay”, “Kan Kapçıkay”, “Ain Şain Şikşirge” gibi genel Altay destan konuları anlatılıyordu. Sonuncunun varyantı P.V. Kuçiyak tarafından “Altın Tuudi” (anlatıcı Ş. Şunekov) adı altında yayınlanmıştır. Bu epik ortamda, alt ve üst dünya tanrılarının elçisi Uç Kurbustan, Erlik ve hatta şamanlara karşı mücadele eden avcı hakkındaki anlatıların varyantları (Ç. Matakov'un “Katan Koo”, Ya. İ. Çelçusev'in “CoonoyBökö”) kayda alınmıştır (Yamayeva, 2002: 40).

Kumandin anlatıcıları hakkında kayda geçen bilgi çok azdır. Günümüze adı ulaşan az sayıda anlatıcıdan biri **O.K. Alekseyev**'dir. Alekseyev, Altay bölgesi Sovet ilçesi Narlık köyünde yaşamış bir anlatıcıdır ve halk arasında “Aleşke” diye anıldığı bilgisine yer verilmiştir. S.S. Surazakov'a göre onun repertuarında yirmiden fazla anlatı mevcuttur. Sazon Saymoviç'e birçok anlatıyı Tubalar'dan duyduğunu anlatmıştır. Kendisi taygaya onlara gittiğini, onların da Narlık'a onun yanına geldiklerini ifade etmiştir. O.K. Alekseyev'in sevdiği ve devamlı anlattığı anlatı, “Cimey Aru La Şimey Aru”dır. Bu anlatı S.S. Surazakov tarafından “Altay Baatırlar” serisinde Kumandice yayınlanmıştır (Surazakov, 1964: 234).

Bir diğer Kumandi anlatıcısı **Aleksandr İvanoviç Çiniçikev**'dir. Halk arasında San'ka olarak isimlendirilen anlatıcının Biy nehrinin alt tarafında Solton ilçesi Koja Bajı köyünde yaşadığı bilinmektedir. Kendisinin V. Sofronov'a anlattığına göre, Solton ilçesi Kıyataş köyünde Sanzar isimli bir anlatıcıdan “Ak Kaan La Kubur Kaan” anlatısını duymuştur. Aleksand'ın dedesi de babası da anlatıcıdır. S. S. Surazakov'un derlediği arşiv materyallerinde bir de Solton ilçesi Şatobal köyünde yaşayan anlatıcı **Karıspay Şatobalov**'un (Çeley boyundan) ve Solton ilçesi Peşper köyünde yaşayan Çediber boyundan Sanpar Lemjin'in adları geçmektedir (Yamayeva, 2002: 41).

Biy nehrinin üst taraflarında ve Teletsk yakını tayganın kuzey bölgelerinde Çelkan boyları yaşamaktadır. Çelkanların ünlü anlatıcıları **Tadok Pustogaşev** (Kurmac Baygol köyü), **Karılep Pustogaşev** (Kurmac Baygol köyü) **Manakop Kandarakov**'dır (Suranaş köyü). S.S. Surazakov, sonuncunun “hem kam hem de anlatıcı” olduğunu yazmıştır

(Surazakov, 1974: 230). Ondan “Kara Sağıştı Katkı Mergen” adlı büyük kahramanlık anlatısı kayda alınmıştır. **Karilep Bayakoviç Postugaçev** (1900-1971) Çelkanların Karatuven boyundandır. Dokuzdan fazla kahramanlık anlatısı bildiği kayıtlara geçmiştir. Bunların arasından “Kan Kılış”, “Şivey Aru” anlatıları bilinmektedir. Karilep’e göre “Kan Kılış” anlatısını **Makar Kiştiyekov Pustogaçev**’den duymuştur (Yamayeva, 2002: 42). Onların selefleri olan XIX. Yy. Çelkan anlatıcıları hakkında bilgiye ulaşılmamaktadır. Şokşa köyünden **Gerasim Sumaçakov** hakkında ünlü anlatıcı olarak bahsedilir ve o anlatı anlattığı zaman birbirlerine düşman olan avcılarının barıştığı ifade edilir: “Kurmaç Baygol ve Yaylü’lü avcılar araları iyi değildi, çalıyor ve birbirinden intikam alıyorlarmış... Gerasim bir gün av yerine gelmiş. Anlatılarını anlatmaya başlamış... Avcıların kalpleri yumuşamış, küskünlükleri unutulmuş... O günden sonra o köylerin sakinleri birbirlerinden intikam almaktan vaz geçmiş. Barış içinde yaşayıp birbirlerinden kız almaya başlamışlar. Anlatıcı ve onun anlatıları sayesinde köylerin sakinleri akraba olmuş.” (Yamayeva, 2002: 42).

Çelkan anlatıcılarının yanı sıra **Adnay Kolonkoyeviç Tuymeşev** de Teletsk yakını tayga anlatıcılarına dâhil edilebilir. Yalnız o Çelkan değildir. Teles’in Çagat boyundandır. Bilindiği üzere Telesler Altaylıların Telengit grubuna aittir. K. Ye. Ukaçına tarafından A.K. Tuymeşev’den “Er Toştük” destanının tek varyantı kaydedilmiştir. A.K. Tuymeşev’in yaratıcılığı hakkında bahsetmek gerekirse onun Teletsk gölü kıyısında turistler önünde teatral gösteri olarak ayin yaptığı belirtilmiştir. O bir “sahne şamanı”dır ve ondan bir dizi mitik hikâye kaydedilmiştir (Yamayeva, 2002: 42).

Anlatıcıların kendi hocaları ve selefleri hakkında verdikleri bilgilere göre XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Ulagan ve Koş Agaç’ta aşağıdaki anlatıcılar yaşamıştır: **Grigoriy Kalkin** (Pasparta köyü), **K. Çoltuyev** ve **A. Çindakayev** (Kuray köyü). Ünlü anlatıcı **Cırtay Yamañikov** kendi anlatılarını son iki anlatıcıdan duymuştur. Onun repertuarında “Altay Buuçay”, “Katan Koo”, “Kınaru”, “Kan Kuler”, “Kan Mergen”, “Sarı Kaan”, “Karatı Kaan”, “Alaktay”, “Oçi Ceeren Attu Oçi Bala”, “Oturgış” gibi anlatılar mevcuttur. D. Yamañikov’un anlattığına göre bu anlatılar K. Çoltuyev ve A. Çindakayev’in repertuarlarına dâhildir (Surazakov, 1968: 247).

Ulagan ilçesi anlatılar repertuarı A.G. Kalkin üzerine yapılan araştırmalar sayesinde öğrenilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi babası Grigoriy Kalkin de iyi bir destan anlatıcısıdır. A.G. Kalkin’in anlatıları arasında “Kan Kapçıkay”, “Yöskus Uul”, “Boodoy Kökşin Le Boodoy Koo”, “Kan Altın” gibi Altay anlatılarının yer aldığı bilinmektedir. A.G. Kalkin sayesinde Altaylı anlatıcıların isimleri öğrenilmiştir. Bunlar

arasında, **Ospıynak Çoltukov** (Kramalu köyü), **Toolok Toktogulov** (Kırsay köyü), **Cinciley** (soyadı bilinmiyor) gibi anlatıcıların isimleri yer almaktadır. Ospıynak, Onguday ilçesindedir. A.G. Kalkin, ondan “Kan Pudey”, “Kan Sologoy”, “Kan Kapçıkay” anlatılarını duyduğu bilgisine yer vermiştir. Çeluşman nehri ağzında, Kırsay köyünde yaşayan Toolok Toktogulov’dan ise “Temene Koo”, “Yöskus Uul”, “Kögudey Mergen”, “Telben Kaan” anlatılarını duymuştur. Bunun dışında, Kalkin, Tubalar anlatıcısı olan **Danil Tobokov**’dan bahsederek 1937 yılında ondan “Oçi Bala”, “Kögudey Kökşin Le Boodoy Koo”, “Altın Bize” anlatılarını ve **Yazarov** isimli bir anlatıcıdan da 1937 yılında “Altın Ergek” adlı anlatıyı dinlediğini belirtmektedir. Alekse Grigoryeviç, Cinciley isimli bir anlatıcıyı Ospıynak ile birlikte güçlü bir sese sahip olması dolayısıyla, “büyük anlatıcı” olarak adlandırmış ve bu anlatıcının “Altay Buuçay” başlıklı anlatıyı anlattığını kaydetmiştir. Bu isimlerin yanı sıra, 1939 yılında Çibit köyünde hayatını kaybeden, Onguday ilçesinden Altay Boktu adlı anlatıcıdan da bahsetmekte ve onun “Temir Bökö” destanını anlattığı bilgisine yer vermektedir. Bu isimler arasına, Ulagan ilçesi anlatıcıları arasında yer alan ve “Surci Baatır” destan anlatıcısı Ya. Tazraşev ve “TarlakKoo” anlatıyı bilen bayan anlatıcı **Barbara**’nın (Çibit köyü) da adı eklenebilir (Yamayeva, 2002: 44) .

1981 yılında saha çalışması sırasında Çibilu köyünde oturan G. Yulukov’dan reçitatif olarak icra ettiği “Kan Pudey” anlatısı kısmen kaydedilmiş ancak bu anlatıcının naklettiği anlatıların çoğu kayda alınmamıştır (Yamayeva, 2002: 45).

Onguday, Şebalinsk, Ust-Kansk ve Ust Koksinsk ilçelerinde yaşayan “Altay Kiji”lerden anlatıcılar büyük grubu oluşturmaktadır. Onguday ilçesi Katun’un sağ kıyısında yaşayan anlatıcılar hakkında bilgi azdır. XX. yy. yarısında orada ünlü 70’li yıllarda hayatını kaybeden **Saadak** ve XIX. yüzyıl ortaları ile XX. Yüzyılın başında yaşamış olan **Sabranka** adlı anlatıcıların yaşadığı bilinmektedir. İvan Baksuroviç Şinjin’in aktardığına göre Ulegema vadisinde Şinjin’in babası ve dedesi **Yaraska** ve **Baban** anlatıcıları yaşamıştır. İvan Baksuroviç, babası hakkında şunları anlatır: “Babamın bütün oğulları kaylamayı biliyordu. Onlardan her biri anlatılarda bir parça icra edebiliyordu. Oğulları Ulegema vadisinde birbirlerine yakın bir yerde oturuyor ve onların köyleri bir çember oluşturuyordu. Babam sırayla her birinde kalırdı. Anlatıyı icra ederken, bu anlatıyı parçalar halinde oğullarının evlerinde anlatırdı. Böylece her birine uğrarken bir anlatının tamamını anlatıyordu. Oğulları da anlatıcılık yeteneklerini geliştiriyorlardı.” İ.B. Şinjin bir de Baban ve Yaraska hakkında bilgi vererek, Baban’ın şaman olduğunu ve destandan kimi parçaları “öylesine” anlattığı bazen de anlatıcıyı taklit

ederek anlatıdan parçalar söylediğini kaydetmiştir. Verdiği bilgilere göre, Yaraska ünlü bir anlatıcıdır ve Onguday’da yaşamıştır. Hanımının şaman olduğu bilgisine ver yeren Şinjin, 70’li yıllarda Yaraska’nın evine gitmiş, 90 yaşındaki Yaraska’nın hiçbir şey anlayamayacak durumda olduğunu ve Yaraska’nın “Alıp Manaş” ve “Altay Buuçay” anlatılarını naklettiğini belirtmiştir (Yamayeva, 2002: 46).

Ursula vadisinin epik ortamı, anlatıcılar **Anıkşı Çaçiyakov** ve **Şalbaa Markov** ile tanınmıştır. Anıkşı, Tölös boyundan, Yarlıkçı ailesinden bir anlatıcıdır ve kendisi Burkancı ayinleri yapmıştır. Mükemmel bir alkışçı olan Anıkşı, birçok anlatı ve ayinlerde söylenen Burkancılık ile ilgili metinleri biliyordu. Anıkşı XX. yüzyılda 40’lı yıllarında hayatını kaybetmiştir. Kendisinin “Kuday Uulı Katan Koo”, “Ak Boro Attu Ak Biydin Uulı Ak Bökö” anlatılarını anlattığı bilgisine yer verilmiştir (Yamayeva, 2002: 46). Şalbaa Markov, Boguskan boyundan (1889-1978) olup, Ursula vadisinin büyük anlatıcılardan biri idi. Kendisi Altay anlatıcılarından bazılarının isimlerini vermiş, yirmi yaşlarında Tölös boyundan anlatıcı **Andaş**’ı dinlediğini kaydetmiştir. “Yölöştöy” destanını anlatan Andaş, 30’lu yıllarda, Sovyet polisinin onu sürekli sorgulaması ve sürgüne göndermek istemesi sonucunda, 50 yaşında intihar etmiştir. Andaş, Abay köyü yakınlarında Tögörük mevkiinde yaşamıştır ve kendisi destan anlatırken net ve yüksek sesle söylediği için kelimelerin iyi anlaşıldığı kayıtlara geçmiştir. Anlattığı anlatıları yeniden söylemeyen anlatıcı, destanları gece anlatma özelliğine sahiptir. Andaş, *eelü kayçı* yani ruhların himaye ettiği anlatıcı olarak kabul edilmekteydi. Güya bunu, topşur tellerinin kendiliğinden ses çıkardığı doğruluyordu. Ş. Markov, “Yölöştöy” anlatısını Andaş’tan duymuştur (Yamayeva, 2002: 47).

Ş. Makarov Ust-Kansk ilçesi Kayrakun (Kaysın yakınları) mevkiinde yaşayan ve “Altın Mize” destanı anlatan **Ayrı Sablakov**’dan bahsederek anlatıcının genç ve çok güçlü bir sese sahip olduğunu kaydetmiştir. “Eelü kayçı” olarak adlandırılan anlatıcı, “Altın Mize” destanını Abak Taptakov isimli birinin evinde anlatmıştır.

Ş. Makarov, “Bar Çookır Attu Bayın Koo” isimli anlatıyı Oroktoy köyünden, Mundus boyuna mensup **Sıgır Mamakov**’dan duymuştur. S. Mamakov, Kaspa köyünde yaşamaktadır ve anlatıyı akrabalarına gittiği Oroktoy köyünde kendisinden dinlemiştir. Makarov onunla bu şekilde görüşmüş ve O, Şalbaa’ya “Ak Boro Attu Ak Taaci” başlıklı anlatıyı da anlatmıştır (Surazakov, 1968: 247). **Yölöştöy**, Ş. Markov’un en sevdiği anlatıydı. Bununla ilgili şunları söylemiştir: “Yölöştöy’ü bir kere dinledim. Yölöştöy’den büyük fayda gördüm. Yola çıkmak zorunda kaldığımda onu sadece Altaylılara değil, Turatı Kazaklarına (Ust-Kansk ilçesi Turatı ve Todrolu köyünde yaşayan Kazaklar) da

anlatıyordum. Bazen anlatıyı anlatmak istiyordum ama dinleyen yoktu. Bazen halk anlatmamı istiyor fakat benim isteğim olmuyordu. İnsanlar merak ediyorlardı. Kara Anuy, Ekinur'da bulunduğumda halk bana sordu: “Yölöştöy” destan anlatıcısı siz misiniz?”. Ben de “Hayır, ben değilim. Onu başka birisi anlatıyor.” diye cevap verdim. Böylece şaka yapıyordum. Onlar yine de beni tanıyordu. Çok sayıda anlatı biliyorum...” (Yamayeva, 2002: 47).

Şe-balinsk ilçesi Beşozek vadisinde epik gelenek zengin ve çeşitliydi. 1925 doğumlu ünlü Altay anlatıcısı **Nikolay Kokuroviç Yalatov**, ustası olarak 1938 yılında hayatını kaybeden dedesi (babasının babası) **Sıran** ve annesi tarafından olan dedesi **Keçek Korkin**'i göstermiştir. Nikolay Kukoroviç, Kara Mayman boyundan, anlatıcı ailesinden gelmektedir. Sıran'ın repertuarında “Olengir”, “Altın Tandak”, “Katan Mergen Le Katan Kokşin”, “Ay Solonı”, anlatıları mevcuttu. Keçek Korkin ise anlatıcıdan ziyade masalcı idi. O, gırtlaktan söylemiyordu. Sıran ise *eelü kayçı* idi ve güzel bir sesi vardı. Sıran, ünlü anlatıcı **Anayak**'ın torunuydu. Buradan hareketle Anayak'ın yaşadığı dönem XIX. yüzyıl ortaları olarak düşünülebilir (Yamayeva, 2002: 48).

Aynı epik ortama ait bir diğer büyük anlatıcı **Nastan**'dır. Nastan, 1947 yılında, 70 yaşlarında hayatını kaybetmiştir. Nastan, Sebi Nehri havzasında Agayrı bölgesinde yaşamıştır. Onun repertuarında “Maaday Kara”, “Karatı Kaan”, “Altay Buuçay” anlatıları mevcuttur. Aynı yerde Agayrı köyünde 1934 yılında hayatını kaybeden İvan **Rıspayev** isimli anlatıcının yaşadığı kaydedilmiştir. O, N.K. Yalatov'un dayısıdır ve “Köstöy Mergen” destanını anlattığı bilinmektedir (Surazakov, 1970: 8).

Ust-Kansk ilçesi Kan ve Çarış nehirleri havzasında XIX. Yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında yaşayan anlatıcılar hakkında bilgi çok azdır. Yukarıda adı geçen **Ayrı Sablakov** haricinde Ekinurlu bayan anlatıcı **Kazak Kokpoyeva**'nın anlatıcılar **Moyno** ve babası **Torçık** hakkında belirtmiştir. Kazak'ın repertuarının ilginç olduğunu da belirtmek gerekir. Onun anlatıları son derece orijinaldir: “Kan Ceeren Attu Kan Cekpey”, “Ak Konır”, “Kara Kep Attu Katanur”, “İrbis Buuday”. Bütün bu anlatılar, özellikle sonuncuları, askeri seferlerin, kahramanlık mücadelelerin tasvir edildiği tarihi kahramanlık destanları arasına girmektedir. Kazak Kokpoeva'nın destanı recitatif ile icra ettiği bilgisine yer verilmiştir (Surazakov, 1972: 237).

Ust-Kan'da büyük destan anlatıcısı olarak Kara Anuy köyünde yaşayan **Ç. Butayev**'in (1902-1974) ve aynı yerde yaşayan **B. Yakov**'un isimlerinin anılması

elzendir. P.V. Kuçiyak, 1935 yılında B. Yakov'dan “Kan Sulutay” destanı kayıt altına almıştır (Surazakov, 1960: 376).

Ust-Koksin ilçesi anlatıcıları hakkında çok az bilgi mevcuttur. T.A. Çaçiyakov, 1880’de doğmuş ve 1943 yıllarında hayatını kaybetmiş anlatıcı **Kukak Saharov**’un ismini vermiştir. K. Saharov’un Mayman boyundan olduğu bilgisine yer verilmiştir. Tabar Anışkinoviç Kukak’ın nereli olduğunu hatırlayamamıştır. T.A. Çaçiyakov’un icra ettiği “Cılanaş Uul”, “Kan Altın” destanları, K. Saharov’un repertuarındaki anlatılardır. Kendisi yine K. Saharov’un repertuarında bulunan “Biyik Kep Attu Biy Kijinin Balazı” isimli destana da hâkimdir (Yamayeva, 2002: 48).

Ust-Koksa’da Kuçerla köyünde anlatıları kayda geçmemiş **Saldıbay Savdin** isimli bir anlatıcının yaşadığı bilgisine yer verilmiştir (Yamayeva, 2002: 48).

S.S. Surazakov’un yayınladığı dosyaya (kartoteka) göre Gornıy Altay’da XX. yüzyılda altmıştan fazla anlatıcı yaşamaktadır. D. A. Funk’un tespit ettiği yirmi üç Teleut anlatıcı bu sayıya dâhil değildir. Yukarıda hakkında bilgi verilen otuz ikiden fazla anlatıcı S.S. Surazakov’un kataloğunda yer almamaktadır (Surazakov, 1985: 242). Bu anlatıcılar, S.S. Surazakov’un kataloğunda adı geçen ünlü anlatıcıların ustalarıdır. Bu anlatıcıların repertuarları, XX. yüzyıl Altay anlatıcılarının repertuarı olmuştur. Bu eserler yayınlanmış olup GAİĞİ arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi günümüzde Altay’da dört ünlü anlatıcının ismi bilinmektedir. Bunlar, A.G. Kalkin, N.K. Yalatov, T.A. Çaçiyakov, İ.B. Şinjin’dir.

N.K. Yalatov, Altay Türklerinin XX. asır destan anlatıcılarından biridir. Dedesinin babası Anayak ve dedesi Sıran da yetenekli anlatıcılarıdır. Nikolay Kukuroviç Yalatov bu yeteneği ve repertuarını hem dedelerinden hem de N.U. Ulagaşev, Rıspayev İvan, Nastan Sabaşkin, Sıgır Mamakov gibi ünlü anlatıcılardan öğrenir. Ondan fazla anlatı bildiği, oldukça hacimli olan “Yangar” kahramanlık destanını anlattığı bilgisine yer verilmiştir. Bilim adamları 1960’lı yıllardan itibaren onun anlatılarını kayıt altına almaya başlamıştır. Onun anlattığı “Katan Kökşin ve Katan Mergen”, “Köstöy Mergen”, “Olengir”, “Çımalı Han” ve “Yangar” kahramanlık anlatıları yayımlanmıştır. Bunun dışında ondan fazla anlatı da Altaistika Enstitüsü’nün arşivinde muhafaza edilmektedir (Taya, 2017: 323).

Tabar Anışkinoviç Çaçiyakov, 15 Temmuz 1968 tarihinde Onguday ilçesinde Yelo köyünde dünyaya gelmiştir. Daha çocukken ailesiyle birlikte Kazakistan’a sürgüne gönderilmiştir. Bu yüzden çocukluk yıllarını Kazakistan’da geçmiştir. İşte orada babası **Anışki** ve anlatıcı **Kuukak Sakarov**’dan anlatılar dinlemiştir. Tam da o yıllarda onun

anlatıcılık sanatına karşı ilgisi uyanmıştır. Anlatıları “Kan-Altın”, “Kün Kılgalu KüreñAttu Kuday Uulı Katan-Koo”, “Ak-Boro Attuu Ak-Biydin Uulı Altı-Koo”, “Temirçe Tuygaktu Köböñ Caldu Kök-Boro Attuu Kan-Buday” Altay Baatırlar serisinde yayınlanmıştır (Muýtuyeva, 2019: 199).

İrkit boyundan gelen ünlü destan anlatıcısı, yazar ve halk bilimcisi Tanıspay Şinjin, 29 Haziran 1936 tarihinde Onguday İlçesi Küçük Ulegem köyünde dünyaya gelmiştir. Daha dört yaşındayken yetim kalmış ve abisi Bödös’ün yanında kalmıştır. 1950-1954 yılları arasında Gorno-Altaysk’ın No: 1 yetim hanesinde kalmıştır. Liseyi bitirdikten sonra Gorno-Altaysk Devlet Pedagoji Enstitüsü Tarih-Filoloji fakültesini bitirmiş ve Onguday ve Koş-Agaç ilçeleri okullarında Altay dili ve edebiyatı derslerini vermiştir. Şinjin ailesinde kayçılık geleneği babadan oğula geçtiği için Tanıspay daha çocukken bu yeteneğe hâkim olmuştur. Repertuvarında on beş anlatı mevcuttur. Kayçı, aynı zamanda Altay halk geleneğinin derlemesini ve incelemesini yapmıştır.

Doksanlı yıllarda yaşlı anlatıcıların yanı sıra yeni nesil anlatıcıları da ortaya çıkmıştır. Bu anlatıcılar “kay”, yani gırtlaktan söyleme tekniğine sahiptir. Son zamanlarda genç anlatıcılar festivalleri düzenlenmektedir ve festival kapsamında düzenlenen yarışmalarda birincilik kazananlar bir sonraki nesil anlatıcıları eğitimini üstlenmektedir. Doksanlı yıllarda Gornıy Altay’da kay tekniğine sahip otuz kadar genç anlatıcının mevcut olduğunu ifade etmek mümkündür.

Genç anlatıcılar arasında en yeteneklisi **Elbek Kalkin** (1954) ve **Arjan Közörökov**’dur (1980). Elbek “Maaday Kara” destanını anlatır. Arjan, Tölös boyundandır ve son derece güçlü bir sese sahiptir.

Aleksey Grigoryeviç Kalkin

Bir halkın geçmişten beri gelişen kendine has sosyal şartları, yaşam koşulları ve kültürel düzeni, folklorik geleneği oluşturur. Bu folklorik zemin, kahramanlık destan geleneğinin ortaya çıkması için ortam hazırlar. Bu geleneği yaşatan ve nesilden nesile aktaranlar ise Kayçılardır.

Ünlü destan anlatıcısı, kayçı **Aleksey Grigoryeviç Kalkin** 1925 yılında Gorno Altaysk’ın Ulagan ilçesi Paspardı köyünde dünyaya gelmiştir. 18 Ağustos 1998 yılında ise hayatına veda etmiştir. Kendisi Telengitlerin Sagal boyundandır. Eğitim almamış fakat sözlü halk geleneğinin canlı olarak icra edildiği bir ortamda yetiştiği için daha küçük yaşta kayçılık geleneğine karşı ilgisi oluşmuştur. Daha çocukken gözleri körelmeye başlar ve 1939 yılında tedavi için onu Gorno Altaysk’a getirirler. Hastanede ünlü Altay anlatıcısı N.U. Ulağaşev ile tanışır. Ulağaşev hastanede anlatılarını anlatmaya başlar.

Böylece Kalkin kendisini tamamen buna adamaya karar verir. Her ne kadar farklı anlatıcılardan etkilense de bu geleneği babasından öğrenmiştir. Çünkü babası ve dedesi Gorno Altaysk'ın ünlü anlatıcılarındandır. Babası oğlunun kay geleneğine olan merakına olumlu bakar ve onun kayçı olmasını isterdi. Bundan dolayı ona Telengit kay geleneğini öğretir.

Kalkin daha çocukken birçok türkü, masal, bilmece, atasözü bilir ve kahramanlık destanları dinlemeyi severdi. Daha çocukluk yıllarında sözlü halk geleneğinin canlı olarak icra edildiği ortamda yetişir. Çocukluktan beri duyduğu bu anlatıları arkadaşlarına anlatmaya başlar. Bu anlatıları önce nesir ile daha sonra ezgi ile söylemeye başlar.

Kay ile söylemek için gırtlaktan sese ihtiyaç vardır. Bu ses zamanla, sürekli yapılan denemelerle kazanılır. Bu yüzden o, ilk başta reçitatife benzer, normal sesle anlatır. Bazen de kay ile söylemekten yorulunca topşurunu kenara koyar ve metni reçitatif ile söylemeye devam ederdi. İlk başta babasını taklit etmiş, ondan epizotları, poetik formelleri hatta destan metninin tamamını öğrenmiştir. Metinleri kelimesi kelimesine nakletmeye çalışmıştır. Çok çalışarak anlatıları ezberler. Zamanla tecrübe kazanarak doğaçlama yapar, kısaltmalar ve eklemelerde bulunur.

Altay'da Kalkin'i herkes tanırdı. Halk onun sıradan insanın bilmediği şeyleri bildiğine inanıyor ve geçmişi ve geleceği öğrenmek için ona danışmaya gidiyordu. Bunun dışında afetlerde, örneğin taygada yangın çıktığında halk çare bulması için ona başvuruyordu. O ise bulduğu kutsal taşla yangını durdurup yağmurun yağmasını sağlardı.

Aleksey Grigoryeviç Kalkin, kendisinin şaman geleneğinden geldiğini söylerdi. Birçok konuşmasında, "Ben şamanım" derdi. Oğlu Elbek Kalkin, babasının doğumuyla ilgili şöyle bir efsane anlatır: "Şamanları ezip yaktıkları dönemde onun atasını da yakalayıp diğerleriyle birlikte Moğolistan'a götürdüler. Yolda yağmur yağmaya başladı. Ata-şaman devenin karnını yardı ve içine saklandı. Böylece hayatta kaldı. Torunları Ust-Koks'a yerleşti. Ata-şaman ölmeden önce şöyle dedi: "Bir gün ben anlatıcı-şaman olarak geleceğim... Öyle bir zaman gelecek ki ayin yapmak yasak olacak. O zaman ben anlatıcı kayçı olarak geleceğim (kayçı uktu kam bolup kelerim). Ust-Koks'ta yaşayan torunları babamıza "anlatıcı amca" diyorlar." (Yamayeva, 2002: 61). Ulagan yakınlarından Ton Kulak isimli bir dağ geçidi vardır. Dinlenmek için oturduğunda uyuyakalmıştı. Rüyasında Altay Ruhu (Sahibi) gelip: "Ünlü anlatıcı olacaksın, topşuru elinden bırakma." der.

Kalkin, üstün zekâya ve her şeyi uyumlu anlatma özelliğine sahipti. Konuşmaları şiir şeklindeydi. İyi bir sohbet arkadaşıydı. Konuşma esnasında Kalkin, kam ve kayçının sihirli imkânlarını beraber kullanırdı. Ona göre "kam, kayçiden korkmak zorundadır.

Çünkü Üst Dünyanın güçleri ve Altay Ruhü (iyesi) kayçiden yanadır. Kam ise Alt Dünya ve Erlik'ten destek alır..." Kalkin'e göre topşur destanın anlatılmasına yardımcı olur ve kayçı "topşur ile konuşur".

Kalkin, anlatıcılık yeteneğini Erlik'ten aldığını söyler. Altay Türkleri bu yeteneğe *barkı* der. Erlik ona "ben size *barkı* verdim, anlatın!" dedi (Yamayeva, 2002: 64). Onun en önemli koruyucularından biri Erlik'tir. (Yamayeva, 2002: 62). Erlik dışında da onun koruyucu ruhları vardır ki onlar kadın kahramanlarıdır.

Kalkin'in anlattığına göre kay sanatını ve topşur çalmayı ona Altay iyisi öğretmiştir. Kalkin, arkadaşlarıyla ava gitmek istemeyip taygada durakladıkları yerde kalıp kay dinlerdi. Gece ise kayı öğrenirdi. İki gün sonra Altay iyisi ona topşurunu verdi ve kaylamasını söyledi. Biraz kayladıktan sonra arkadaşlarına kayı bitirmeden tüfeği eline almayacağını söyledi ve arkadaşlarına bereketli avı bulacakları yeri gösterdi. Bir süre sonra arkadaşları kayçı arkadaşlarından uzaklaştıklarında avı bulamadıklarını anladı. Bunun sebebini sorduklarında kayçı, ondan uzak yerde avlanmak istiyorlarsa kay öğrenmeleri gerektiğini söyledi.

Kalkin 1936-1939 yılları arasında Ulagan bölgesinde birçok anlatıcıyı dinleyebilme şansına sahip olmuştur. Bunlardan biri Ospıynak'tır. Ospıynak, Onguday bölgesinden, erken yaşta yetim kalmış ve dedesi, ünlü kayçı Cinciley'in yanında büyümüştür. Cinciley yaklaşık altmış anlatı biliyordu. Ospıynak dedesinden kay geleneğini öğrendi ve onun bütün eserlerini ezberledi. Ospıynak da güçlü gırtlak sesine sahipti. Kalkin'de anlatıcılık sanatının oluşmasında Ospıynak'ın rolü büyüktür. Kalkin Ospıynak'tan yedi anlatı duymuş ve bunlardan üçünü repertuarına eklemiştir. Bunlar, "Kan Budey", "Kan Sologoy", "Kan Kapçıkay".

Kalkin, Çoluşman bölgesindeki dayısı Toolok Toktogul'u da dinlemiştir. Toolok da Kalkin gibi anlatıcı yarışmalarına katılmış ve birincilik kazanmıştır. Ondan "Temene Koo", "Osküs Uul", "Kogüdey Mergen", "Telben Kaan" anlatıları repertuarına eklemiştir. Diğer anlatıcılardan da birçok anlatı duymuş ve yine repertuarına eklemiştir. Bunlar D. Tobokov, Cinciley, Ospıynak, T. Toktogulov, D. Tobokov, Cinciley, N. Ulağaşev O. Çoltukov gibi ünlü anlatıcılardır.

Halkbilimciler Kalkini 1947 yılında tanımıştır. O sene Gorno Altaysk, Özerk Bölgesinin 25. yıldönümü münasebetiyle geleneksel anlatıcılar yarışması düzenlenmiş ve genç Kalkin de bu yarışmaya katılarak birinci olmuştur. 1948 yılında Moskova'ya giderek orada tiyatro ve kulüplerde sahneye çıkmıştır. Kalkin destan anlattığı için ödül ve şeref

belgesi almıştır. N.K. Krupskiy Sovyetler Geneli Halk Sanatı Merkezi, “Maaday Kara” destanını kayıt altına almıştır.

Aleksey Grigoryeviç Kalkin, “Altay Cumhuriyeti Halk Anlatıcısı-Kayçı” namına sahip. 1978 yılında SSCB Yazarlar Birliği üyeliğine kabul edilmiştir. Rusya ve Rusya dışı ilmi merkezlerinde Altay destanlarının ses kayıtları yapılmıştır. Bunlar, Puşkinskiy Dom (Puşkin Merkezi), Tentralnyy Dom Narodnogo Tvorçestva (Halk Sanat Merkezi), Gosudarstvennaya Konservatoriya İm. M.İ. Glinka (M.İ. Glinki Devlet Konservatuarı), İnstitun Filologii SO RAN (RİA SB Filoloji Enstitüsü), İnstitut Mirovoy Literaturı İmeni A.M. Gorkogo RAN (RİA A.M. Gorgiy Dünya Edebiyatları Enstitüsü), İnstitut Folklor Helsinki Universiteta (Helsinki Üniversitesi Folklor Enstitüsü), vd. ses kayıtları Rusya geneli ve bir dizi Sibirya radyolarında da muhafaza edilmektedir. Günümüzde Altay Cumhuriyetinde her sene düzenlenen halk sanatı dalında ünlü Altay kayçısı Alekse Kalkin isimli üç ödül verilmektedir.

1949 -1952 yılları arasında onun anlatıları P. Çakırov Bölge Yürütme Komitesi terminoloji komisyonunun görevlendirmesiyle genç şairler A. Adarov ve L. Kokışev tarafından kayda alınmıştır. 1952 yılından itibaren ise Gorno Altay Tarih, Dil ve Edebiyat İلمي Araştırma Enstitüsü kayıt altına almıştır. Günümüzde enstitü arşivinde Kalkin’in on sekiz anlatısı muhafaza edilmektedir. Bunlardan birçoğu yayınlanmıştır. 1959 yılı Ulan Ude’de Sibirya Folklorcuları konferansına katılarak sahnede destan anlatmıştır.

Daha 23 yaşındayken anlattığı kahramanlık destanı “Maaday Kara” kayda alınmıştır. 1997 yılında “Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka” isimli külliyyatın 15. cildinde 1987 yılında Novosibirsk’te kayda alınan “Oçi Bala” anlatısı yayınlanmıştır. Kalkin repertuarında 30’dan fazla kahramanlık anlatısı, çok sayıda masal, mit, efsane, hikâye ve türkü mevcuttur.

1964 yılında S.S. Surazakov Kalkin’den “Maaday Kara” destanını kayıt altına alır. 1973 yılında “Epos Narodov SSSR”serisi için metni yazıya dökerek tercümesini yayımlar. 1972 yılında Novosibirsk’te Gorno Altaysk Özerk Bölgesi’nin kuruluşunun ellinci yılı münasebetiyle düzenlenen törende şair ve tercüman A.İ. Plitçenko ilk defa A.G. Kalkin’in gırtlaktan söyleyişini işitmiştir. Ardından Surazakov’un tercümesi sayesinde “Maaday Kara” ve daha sonra “Oçi Bala” destanının poetik tercümesini yapmıştır.

22 Eylül 1983 tarihinde Altay Kitap Yayını Gorno Altay Bölümü, Tarih Dil ve Edebiyat Milli Araştırma Enstitüsü ile ortak “Altay Baatırlar” serisinin 11. cildini yayınladı. Burada Kalkin’in A. Adarov tarafından kaydedilen ve düzenlenen “Almıs Kaan” anlatısı yayınlandı. SSCB İlimler Akademisi altmış ciltlik “Pamyatniki Folkloru

Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka” serisini yayınlamaya karar verdi. Gorno Altaysk Özerk Bölgesi 5 Nisan 1985 tarihinde Aleksey Grigoryeviç Kalkin’in altmışıncı yıldönümünü kutladı. Bu kutlamaya ünlü anlatıcının öğrencileri de katıldı.

80’li yıllarda Kalkin’in icra ettiği “Oçi Bala” anlatısı kayda alınmıştır. İlki 1983 yılı Eylül ayında, ses yönetmeni G Matveyev, etnograf Ye. N. Novik, GAİĞİ ve araştırma görevlisi N.V. Yekeyev tarafından; ikincisi 1984 yılı mayıs ayında, ses yönetmeni M.L. Didık, filolog Altaaist Z.S. Kazagaçeva ve müzikolog Yu.İ. Şeykin tarafından, üçüncüsü ise 1987 yılı şubat ayında müzikologlar Yu.İ. Şeykin, N.V. Kondratyeva, G.B. Sıçenko, R.B. Nazarenko, Filolog Altaaist Z.S. Kazagaçeva kayıt altına alınmıştır.

Kalkin, Güney Altay boyu olan Telengit epik geleneği anlatıcısıdır. Hayatının büyük bir kısmını Altay Kiji’ler arasında geçirdiği için konuşmasında yerel ağız özellikleri görülmektedir. Birçok kelimeyi ikili şekilde, bazen ağız özelliğine göre bazen de genel olarak kullanılan edebi şekline uygun bir biçimde telaffuz ettiği bilinmektedir.

Kalkin’den her biri binden sekiz bin mısraya kadar uzunlukta olan kırktan fazla kahramanlık destanı, yüzden fazla masal, mit, efsane kaydedilmiştir. “Altay Baatırlar” serisinde on yedi destan, “Epos Narodov SSSR”de yayınlanan “Maaday Kara” destanı, “Pamayatniki Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka”da “Oçi Bala” destanı yayınlanmıştır.

Günümüzde anlatıcının epik mirasıyla S.S. Surazakov Altaistika Enstitüsü bilim adamları ilgilenmektedir. Enstitü arşivlerinde Kalkin’den kaydedilen kahramanlık destanları, çok sayıda masal, mit, efsane, türkü metinleri muhafaza edilmektedir. Günümüzde Kalkin’in geleneğini oğlu Elbek ve Madiy devam ettirmektedir.

“Altay Baatırlar” serisine Kalkin’e ait otuz anlatı dahil edilmiştir. Bunlar, “Oçi Bala”, “Maaday Baatır”, “Kar Taacı Kıs”, “Altın Ergek”, “Kogudey Kokşin Le Boodoy Koo”, “Osküs Uul”, “Maaday Kara”, “Ay Mergeçi”, “Kara Kos”, “Salam”, “Altay Buuçay”, “Temene Koo”, “Kan Ceeren Attu Kan Altın”, “Almıs Kaan”, “Ay Sologoy Lo Kun Sologoy”, “Kan Kapçıkay” gibi anlatılardır. Enstitü arşivinde Kalkin’den kayıt altına alınan ve yayınlanmayan bir dizi epik eser muhafaza edilmektedir.

Kalkin, birçok şehirde destan icra etmiştir. Daha 22 yaşındayken Altay’ın en iyi anlatıcısı olarak kabul edilmiştir. Kalkin’in repertuvarında kırka yakın anlatı mevcuttur. Anlattığı destanların çoğu kayıt altına alınmış ve yayınlanmıştır. Bunlar arasında “Maaday Kara” ve “Oçi Bala” ünlü olanlardır. Kalkin, destan anlatıcılığı dışında halk şairi ve doğaçlamacıdır. Yazdığı “Brigadir”, “Moskva”, “Kuznets”, “Pastuh”, “Kombayn” gibi şiirleri “Altaydın Tuularında” ve “Altaya” gibi almanaklarda yayınlanmıştır.

1.3. Altay Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Halk edebiyatı ürünleri, bir halkın asırlar boyu biriktirdiği tecrübeyi özel kodlar şeklinde muhafaza eder ve o halk mensubunun milletinin geçmişini ve hatta bugününü tanımasına imkân sağlar. Bu ürünleri yaratan, yaşatan ve günümüze kadar aktaran anlatıcılar sayesinde nesilden nesile aktarılan somut olmayan kültürel miras, günümüze kadar ulaşır. Bu ürünlerden her biri halkın tarihini ve psikolojisini hatta onu yaratan anlatıcının karakterini anlamamıza yardımcı olur. Günümüzde edebi eserler bile bu türleri temel alarak yazarlar tarafından kaleme alınır. Çünkü bu türlerde halkın iyilik ve kötülük, ahlak gibi temel insanî değerler hakkındaki düşünceleri yansıtılır.

Altay halkı asırlarca çeşitli türde halk edebiyatı ürünleri yaratmış ve günümüze kadar muhafaza etmiştir. Bu durum, halkın anlatıcılarının hayattaki olayları sanatsal bir forma dönüştürme yeteneğine sahip olduklarını doğrular. Nesilden nesile aktarılan ve Altay halkının tarihini, hayat tarzını, dünyaya bakışını yansıtan bu türlerin, araştırmacıların dikkatini çekmemesi imkânsızdır.

Günümüz şartlarında bilim adamları genel olarak kültürel kurumların ve onun alt başlıklarının yeniden canlandırılması ile ilgili çalışmalar yürütmektedirler. Bunun için unutulmaya yüz tutmuş halk edebiyatı ürünlerinin muhafaza edilmesi için derlenmesine, arşivlenmesine ve yazıya geçirilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda halk bilimciler ve ilmi kurumların faaliyetleri sayesinde Altay sözlü halk mirası da kayıt altına alınmış ve günümüzde de araştırmacılar için inceleme kaynağı olmaya devam etmektedir.

XIX. asırda ortalarında Rusya'da reformlar dönemi yaşanmıştır. Bunun yanı sıra milli tarihî koruma anlayışı ortaya çıkmıştır. Böylece yerli tarih ve kültürünün derlenmesi ve koruma altına alınması sorumluluğunu üstlenen devlet kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kurumlardan biri, 1834 yılında kurulan **İmperatorskaya Arheologičeskaya Komissiya**'dır (İmparatorluk Arkeoloji Komisyonu). Bu kurum, Ekim devriminden sonra Rusya Somut Kültür Tarihi Akademisi, 1926 yılında ise Somut Kültür Tarihi Devlet Akademisi olarak adlandırılmıştır. İmparatorluk Arkeoloji Komisyonu'nun (İAK) amacı, ülkede tarihi kalıntıları korumaktır. İAK üyeleri de geçmişe meraklı olan ve geçmişi araştıran kişilerdir. Bu kişiler yerli arkeolojinin oluşması için katkıda bulunmuştur. Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan farklı halklarının tarihi geçmişi hakkındaki bilgiyi de onların çalışmaları sayesinde öğrenebiliyoruz.

İAK, Rusya İmparatorluğu'nun her bölgesinde araştırmalar yürütmüştür. Bunlardan biri de Sibirya bölgesidir. İAK, Rusya'nın Avrupa tarafından binlerce kilometre uzaktaki Sibirya bölgesinde yerli etnograf, âlim ve sıradan insanlarla irtibata geçerek araştırmalar yapmaya izin vermiş, bazen de saha çalışmaları için maddi destek vererek çalışmalarını yayınlamayı desteklemiştir. Sibirya tarihini araştırma görevi ilk olarak ünlü Türkolog Vasiliy Vasilyeviç Radlov'a verilmiştir.

Halk bilimi alanında derleme ve kayıt altına alma çalışmalarının gerçekleşmesinde **İmparatorluk Rus Coğrafya Cemiyeti**'nin (İmperatorskoye Russkoye Geografiçeskoye Obşestvo) de önemi büyüktür. İmparatorluk Rus Coğrafya Cemiyeti 1845 yılında Piterburg'da Rus İlimler Akademisi tarafından kurulmuştur. Cemiyet, Rusya toprakları ve diğer ülkeleri araştırılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Cemiyet dört bölümden oluşmakta olup bunlar: Genel coğrafya, Rusya coğrafyası, İstatistik ve Etnografya bölümleridir. Cemiyet'in etnografya bölümü uzun zaman içerisinde birçok halkın kültürünün ilk ilmi araştırma merkezi konumundadır.

İmparatorluk Rus Coğrafya Cemiyeti gelişmiş bir yayın hayatına sahipti. Etnografya bölümü "Zapiski" (Notlar), "Etnografiçeskiy Sbornik" (Etnografya Külliyyatı), "Jivaya Starina" (Yaşayan Geçmiş) dergisi vd. yayınlar yapıyordu. "Jivaya Starina" dergisinde Rusya sınırları içerisinde ve dışında yaşayan halklarının kültürü, folkloru ve etnografya malzemeleri yayınlanıyordu. Rus yazarı ve etnografi, Piterburg İlimler Akademisi üyesi olan V.İ. Dal', Coğrafya Cemiyeti'nin etnografya bölümünün kurulmasının öneminden şöyle bahsetmiştir: "Devletimiz sınırları içerisinde bulunan halkları tanımamız gerekiyor. Tarih için önemli olan bilgiler ve olaylar yıllar sonra yok olacak. Rusya'da araştırma yapmak için her alanda zengin malzeme vardır. Onu araştıran kişi sayısı azdır."

Rus Coğrafya Cemiyeti sadece Piterburg'da faaliyet göstermiyordu. 19. asrın ikinci yarısından itibaren Omsk'ta Batı Sibirya Bölümü, İrkutsk'ta Doğu Sibirya Bölümü, Tiflis'te Kafkasya Bölümü, Oremburg'ta Oremburg Bölümü, Habarovsk'ta Amur Bölümü, Vln'da Kuzey Batı Bölümü, Taşkent'te Türkistan Bölümü, Kiyev'de Güney Batı Bölümü ve Yakutsk'ta Yakut Bölümleri açılmıştı. Bu bölümlerde sadece coğrafya alanında değil, Rusya sınırları içerisinde yaşayan halklarının etnografyası ve halk bilimi üzerine temel araştırmalar yapılıyordu.

Saha çalışması, kayıt ve yayın çalışmalarında bir diğer ve çok önemli kurum, **Pravoslavnoye Missionerskoye Obşestvo**'dır (Ortodoks Misyonerlik Cemiyeti). Ortodoks Misyoner Cemiyeti Sankt-Peterburg'da 1865 yılında kurulmuştur. Bu

cemiyetin kurucusu Rusya Manastır üst düzey din görevlisi Makariy Gluharyov'dır. Makariy Gluharyov'un bu Cemiyeti kurma fikrini, İmparator II. Aleksandr onaylamış ve eşi İmperatriçe Mariya onu kendi himayesi altına almıştır. Cemiyetin amacı Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan Hristiyan olmayan halklara Hristiyanlığı kabul ettirmektir. 1900 yılında elli üç Piskopos komitesi mevcuttu. Cemiyet üç bölgede faaliyet gösteriyordu. Bunlar Sibiry, Rusya'nın Avrupa tarafı ve yurtdışı. Sibiry'da Cemiyetin sekiz misyonu vardı: Altay, Kırgız, Tobolsk, Baykal ötesi, Vladivostok, İrkutsk, Yenisey ve Yakutsk.

Bu bölgelerde gayriuslulara dini eğitim vermek için okullar açılmıştır. Gayriuslulara verilen eğitimin kurucusu N.İ. İlminskiy idi. Hristiyanlaştırma politikasıyla ilgili değişimlerin yaşandığı XVIII. asrın ikinci yarısında Rusya sınırları içerisinde yaşayan halklarının hayat tarzı, kültürü ve geleneklerini inceleme meselesi, araştırmacıların özel hedefi halindeydi. Rus olmayanlara Hristiyanlığı yaymak için ilmî ve eğitim kurumlar faaliyet göstermeye başladı. Bu kurumların asıl amacı, bu halklar arasında misyonerlik ve aydınlatma faaliyeti göstermektir. Bu görevi yerine getirmek için Rus olmayan halkların dilini, tarihini, kültürünü ve etnografyasını iyi bilen uzmanlara ihtiyaç vardı. Ünlü alim akademisyenler N.İ. İlminskiy, N.F. Katanov, Ye. .A. Malov vd. bu faaliyetleri gösterenlerdendi. Bu kişiler Hristiyanlığı yaymak için orada yaşayan halkların dilini, hayat tarzını, maddi ve manevi kültürünü geniş bir şekilde araştırırdı. Bundan dolayı çeşitli bölgelere saha çalışmasına çıkıyorlardı. Derlemelerini defterlere kaydediyorlar ve sonra dergilerde makale, monografi, külliyat olarak yayınlıyorlardı. Bunların başında Ortodoks Misyoner Cemiyeti yer almaktaydı.

Bir diğer kurum **İnstitut Mirovoy Literaturı İmeni A.G. Gorkogo AN SSSR** (SSCB İA A.G. Gorkiy Dünya Edebiyatları Enstitüsü) idi. 1958 yılı Kasım ayı sonunda SSCB İA A.G. Gorkiy Dünya Edebiyatları Enstitüsü'nde Sovyetler Birliği'nde yaşayan halklarının destanlarını inceleme ve yayınlama meseleleriyle ilgili Sovyetler geneli bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Sovyetler Birliği'nin bütün Cumhuriyetlerinden bilim adamları katılmıştır. Toplantıda Dünya Edebiyatları Enstitüsü'nün belirlediği SSCB halklarının destanlarını derlemesi ve yayınlanması kararı alınmıştır. Toplantının gündeminde destan inceleme meselesinin önemli olduğu ve bu konuda yapılan ilmi araştırma çalışmalarının başarılı olmadığı meselesi konuşulmuştur. Destanların ilmi yayınlarının olmamasının SSCB halklarının destanlarını inceleme çalışmalarının ilerlemesine engel olduğu belirtilmiştir. Toplantıda, derlenip yayınlanacak olan

destanların hem orijinal hem de Sovyetler Birliği'nin bütün halklarına hitap etmesi için Rusça yayınlanacağına karar verilmiştir.

20. asrın ortalarında Moskova ve Leningrad'ın ilmi merkezleri tarafından Gornıy Altay halkının arkeolojisi, etnografyası, dili ve folkloru incelenmeye başladı. SSCB İlimler Akademisi'nin enstitüleri ve kurumları, Devlet Üniversitesi'nin Etnografya Bölümü, Soyut Kültür Tarihi Akademisi, Leningrad'taki Rus Müzesi Etnografya Müzesi Altay halkını araştırmaya başlamıştır. 20. asrın ikinci yarısına kadar Gorno-Altaysk'ta herhangi bir ilmi merkez bulunmamaktaydı. SSCB Bakanlar Kurulu'nun 10 Kasım 1951 tarihli kararıyla, Gorno-Altayskiy Nauçno İssledovatelskiy İnstitut İstorii, Yazıkı İ Literatırı (Gorno-Altaysk Tarih, Dil ve Edebiyat İlmi Araştırma Enstitüsü) açılır. Bu kurum bugün Nauçno İssledovatelskiy İnstitut Altaistiki İmeni S. S. Surazakova (S.S. Surazakov Altaistika İlmi Araştırma Enstitüsü) olarak isimlendirilmektedir. Enstitünün ilk müdürü, ünlü halk bilimci Sazon Samoyloviç Surazakov idi. Bu kurumun kurulma amacı Altay Türklerinin tarihi, dili ve edebiyatını araştırmaktı. Günümüzde bu kurum arkeoloji, etnografya, halk bilimi, sanat, siyaset bilimi, sosyoloji, kültür bilimi alanında araştırma faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kurum bugüne kadar Altay Türklerinin tarihi, dili, halk bilimi, edebiyatı, sosyal hayatı, kültürü ve diğer birçok konulu projeler hayata geçirmiştir. Enstitünün halk bilimcileri tarafından RİA SB Filoloji Enstitüsü ile ortak proje ile "Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka" çalışmalarını sürdürülmektedir. Aynı proje çerçevesinde "Mifi, Legendı İ Predaniya Altaytsev", on altı ciltlik "Altay Baatırlar", "Altayskiye Narodniye Pesni", "Altayskiy Obryadovıy Folklor" ve diğer önemli birçok çalışma yayınlanmış ve yayınlamaya devam etmektedir.

Sovyet dönemi öncesinde yapılan saha çalışmaları halk biliminin teori açısından gelişmesini sağlamıştır. Derlenen çok sayıdaki materyaller, 60'lı yıllarda halk bilimi tarihinde altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde Türkoloji için önemli olan külliyatlar yayınlanmaya başlamış olup bu külliyatlardan biri "Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka"dır. Altmış ciltten oluşan "Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka" (Sibiry ve Uzak Doğu Halklarının Folklor Mirası) serisi Rusya sınırları içerisinde yaşayan birçok halkın dilinde yayınlanan folklor eserlerinin külliyatıdır. Bu külliyatta birçok halkın sözlü halk geleneği incelenmiş ve yayınlanmıştır. Amacı Sibiry ve Uzak Doğu halklarının sözlü halk geleneğinin gün yüzüne çıkarılmasıdır. Serinin yedi cildi Rus ve Buryat folkloruna, altı cildi Saha folkloruna, dört cildi Altay, Hakas ve Tıva folkloruna, diğerleri ise ikişer olarak diğer halklarının

folkloruna yer ayrılmıştır. Külliyyatta yer alan metinler hem orijinal dilde hem de Rusça tercümesiyle sunulmuştur. Her bir cildin arkasına ses kaydı eklenmiştir. Bu eser üzerine çalışmalar 20. asrın 80’li yıllarında akademisyen A.P. Derevyanko tarafından başlatılmıştır. Seriyeye başlamadan önce Novosibirsk, Gorno-Altaysk ve Ulan-Ude’de birkaç ilmi konferans düzenlenmiştir. Bu çalışma, folklor örnekleri yayınlayan “EposNarodov SSSR” (“SSCB Halklarının Destanları”) seri yayınının tecrübesine göre hazırlanmıştır. Çalışmaya o dönemin ünlü halk bilimcileri, etnograflar ve dilbilimcileri V.M. Gatsak, H.G. Koroglu, B.N. Putilov, Yu.İ. Smirnov, B.P. Kerbelitevd. ile etnomüzyisyenler İ.İ. Zemtsovskiy, E.Ye. Alekseyev ve Yu.İ. Şeykin katıldılar. Seriyeyi hazırlamak için ünlü halk bilimcileri derleme yapmak için sahaya çıkmıştır. Derlemelerin ilk dalgası 1984 yılında başlayıp 1991 yılında bitmiştir. Bunun sebebi Sovyetler Birliğinin dağılmasıdır. Ancak 2000 yılından itibaren saha çalışmaları yeniden düzenlenmeye başlamıştır.

“Altay Baatırlar” serisi S.S. Surazakov’un emeği ile gün yüzüne çıkmıştır. Saha çalışmaları esnasında elde edilen malzemeler hazırlanıp 1958 yılından itibaren yayınlanmaya başlamıştır. İlk on cildi 1958 ile 1980 yılları arasında çıkmıştır. Sovyetler birliğinin yıkılmasıyla yayınlara ara verilir ve 2000 yıldan itibaren yayına tekrar devam edilir. Günümüzde bu seri on altı ciltten oluşmaktadır. Destanlar Altay Türkçesiyle yayınlanmıştır ve her serinin arka kısmında destanların kısaca Rusça muhtevası verilmiştir.

Altay folklorunu ilk derleyen kişi ünlü Türkolog **V.V. Radlov**. Radlov, Barnaul Madencilik Okulunda öğretmen iken daha 1860-1861 yılları arası yaz tatilinde malzeme derlemek için Gorno-Altay’a gitmiş, gittiği her seferde sözlü halk geleneğinin her türünden çok zengin malzeme derlemiştir. Derlediği bu zengin malzemeyi 1866 yılında “Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyürkskih Plemyon” (Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler) isimli çalışmasının birinci cildinde yayınlamıştır. Bunlar arasında: “Altayın Sayın Salam”, “Kan Püday Ekş Moospılaa Cuulaşkan”, “Tektebay Mergen”, “Kan Püday”, “Ay Kaan”, “Karatı Kaan”, “Cüs Abakaylıg Pejitti Kaan”, “Adın Törön Alaktay”, “Cüs Kadıttıg Pejitti Kaan”, “Tacızı Bıla Ceñezi” sayılabilir.

Peterburg Üniversitesi öğrencisi olan **A. Kalaçev**, Gorno-Altay’ın Koş Agaş ilçesinde “Altay Buuçay” kahramanlık destanının bir varyantını derlemiş ve Peterburg’a döndüğünde 1896 yılında bu destanı “Jivaya Starina” dergisinde yayınlamıştır.

Misyoner olan **V.İ. Verbitskiy** Altay folklorunun derlemesi için büyük emek sarf etmiştir. Sadece derleme işleri ile değil aynı zamanda tercüme işleri ile de uğraşmıştır.

V.V. Radlov'un derlediği "Altayın Sayın Salam" ve "Cüz Kadıttıg Han Bejitti" anlatılarını Rusçaya tercüme ederek bu anlatıları "Altayskiye İnorodtsı" ("Altay Yabancıları") isimli kitabına dâhil etmiştir.

N.Ya. Nikiforov, anlatıcı Çoltış Kuranakov epik anlatıları derlemiştir. Bu anlatılar muhafaza edilmemiş ama bu metinlerin Rusça tercümesi Rus Coğrafya Cemiyeti'nin Batı Sibiryaya Bölümü Notları tarafından yayınlanan "Anosskiy Sbornik"te ("Anoss Külliyyatı") yayınlanmıştır. Bunlar "Altay Buuçay", "Ain Şain Şikşirge", "Altın Mize", "Maaday Kara", "Ak Bi", "Ak Bek Ulu Kan Tacı", "Han Mergen", "Altın Kuçkaş" kahramanlık anlatıdır.

G.M. Tokmaşov, anlatıcı Çımy'dan derlediği "Altay Kuuçını Çörçök" ve "Kozik ve Bayan Sılu" epik anlatıları Rusçaya çevirmiştir.

Etnograf ve besteci **A.V. Anohin** 1912 yılında "Tomskiye Eparhialniye Vedomosti"de ("Altay Piskoposluk Yayınları") derlediği ve Rusçaya tercüme ettiği "Üç Kurbustan", "Jein Jein Şikşirge" anlatıları yayınlamıştır.

1935 yılında Moskova'da **G. Tokmaşov** ve **V. Zazubrin** tarafından Rusça tercümesiyle "Kogutey" anlatısı yayınlanmıştır.

Altay yazarı **P.V. Kuçiyak** dedesi Şonkor Şunekov ve N.U. Ulağaşev'den derlenen Altay Türkçesiyle yayınlanan "Alıp Manaş", "Malçı Mergen", "Şime Sudurçı" epik eserler bir külliyyat olarak yayınlanmıştır. A.L. Koptyolov insiyatifiyle ve Ye. Styuard, A. Smerdov, Yeç Bereznitskiy, V. Nepomnyaşih, İ. Muhaçyev gibi yazarların yardımıyla birçok Altay anlatılarının Rusça poetik tercümeleri yayınlanmıştır.

Altay folklorunun gün ışığına çıkmasında emeği geçen bir diğer önemli isim **S. S. Surazakov**'dır. Surazakov daha öğrencilik yıllarında Altay yazarı Kuçiyak ve Türkolog Baskakov'un talimatıyla kayçı Ulağaşev'den destan kayıtlarına başlamıştır. Tarih, Dil ve Edebiyat İlimi Araştırma Enstitüsü'nde iken uzun yıllar içerisinde Altay folkloru, dili, etnografyası ve tarihi derlenmesi, arşivlenmesi ve yayınlanması ile ilgili çalışmalar düzenlemiştir. Surazakov, Altay folkloru ve edebiyatı alanında detaylı araştırma yaparak "Ustnoye Narodnoye Tvorçestvo Altaytsev", "Altayskaya Literatura", "Altayskiy Folklor" ve en önemlisi bugün on yedinci cildi hazırlanan "Altay Baatırlar"ın on cildinin hazırlayıcısıydı. A. M. Gorkiy Dünya Edebiyatları Enstitüsü'nün hazırladığı "Epos Narodov SSSR" serisinde yer alan "Maaday Kara" destanının yayına hazırlanması ona aittir. S.S. Surazakov tarafından Ye.K. Taştamışeva'dan derlediği "Altın Bize", "Altay Buuçay" ve N.K. Yalatov'dan derlediği "Ölönir" destanları hem orijinal hem de Rus dilinde yayınlanmıştır.

Dilbilimci-Altayist **N.A. Baskakov**'un "Severnıye Dialektı Altayskogo (Oyrotskogo) Yazıka" (Altay (Oyrot) Dilinin Kuzey Ağızları) kitabı bu konuda büyük öneme sahiptir. N.A. Baskakov, öğrencileri V.D. Satlayeva ve S.S. Surazakov'un 1942 yılında derledikleri "Şokşıl Mergen", "Boydoñ Kökşin", "Kara Küreñ Attu Kan Küler", "Erzamır" ve "Barçın Bökö" anlatıları Rusça versiyonla bu kitaba dâhil edilmiştir.

Günümüzde Altay destanları konusu ile ilgili Rusya dışında Türkiye'de de çalışmalar yapılmıştır. Bu konudaki en önemli çalışmalarından biri, Prof. Dr. Metin Ergun'un "Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş" isimli kitabıdır. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali'nin "Maaday Kara Destanı" birçok yeni araştırmalara yol açmıştır. Maaday Kara destanı üzerine bir diğer çalışma da Selahaddin Bekki'nin doktora tezidir. Prof. Dr. İbrahim Dilek'in çeşitli derlemelerden günümüz Türkçesine aktardığı ve üç cilt halinde sunduğu Altay Destanları serisi de anılması gereken bir diğer çalışmadır. İçeriğinde yirmi iki destan bulunan bu seri, araştırmacılar için temel kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Prof. Dr. İbrahim Dilek'in "Sibirya Grubu Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler" isimli makalesi ile Mustafa Aça tarafından yayınlanan "Altay Türklerinin Destanlarındaki Ölüm Teması Üzerine Bazı Tespitler" isimli makalesi, Altay Destanları hakkında hazırlanmış önemli çalışmalar arasında yer alır.

İKİNCİ BÖLÜM

OÇI BALA DESTANININ ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. Destanın Şekil Özellikleri

Altay kahramanlık destanlarının şekil ve muhteva özellikleriyle ilgili olarak bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle tartışmalar kahramanlık destanlarının şiir özelliğini gösterip göstermemesine odaklanmıştır. Bilim insanları destanların şekil özellikleriyle ilgili farklı fikirlere sahiptir. Bazı bilim insanları şiirde vurgulu ve vurgusuz hecenin olmadığını ve Altay Türklerinin destanlarının poetik şiir şekli çerçevesine uymadığını, zarif bir nesir örneği olduğunu savunmaktadır (Kovalskiy, 1927: 45). Bazıları ise Altay destanlarındaki düzenli epik tekniğinin zamanla dağıldığını ve buna bağlı olarak destan içeriklerinin ve poetikalarının destan özelliğini yavaş yavaş kaybederek hikâyeye dönüştüğünü ifade etmektedir (Tokmaşov, Zazubrin, Dmitriyev, 1935: 30). Altay destan türünün belirginleşmesinde bazı bilim insanları ise sözün ve ezginin uyumuna dikkatleri çekerler. Örneğin Surazakov'a göre Altay destan şiiri ritmik temelde reçitatif akort olan kayın ritmiği ile sıkı ilişki içerisinde ve metnin belirli bölümü kayın her bir ritmine uygundur. Yapısı olarak heceli mısradır (Surazakov, 1958: 104). Yani Altay destanları ritmik yapısına uygun olarak belirli bir düzen aralığında icra edilir. Bir Altay destanı olan Oçi Bala, bu bilgiler ışığında incelenebilir.

2.1.1. Ölçü

Hece ölçüsüne baktığımızda bir tutarsızlık vardır. Hece sayısı çoğunluk 7 ve 8 heceden oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yer yer 9'lu ve 12'li hece ölçüsü de kullanılmıştır. Anlatıcı bunu *la/lo/lö* yani *ve* bağlacıyla yapar. Kataşev'e göre bu bağlaç gramatikal anlamını kaybetmiş ve ritim oluşturan bir yapıya dönüşmüştür (Kataşev, 1986: 39). *Akka la cetken ak sümerdiñ* (70) veya *Kün altına tolgoy lo pargan* (61) satırlarındaki hece ölçüsü aslında 8 hecelidir. Anlatıcı ritmi değiştirmek için burada gramatikal anlamı kaybetmiş olan *la* ve *lo* bağlaçlarını bazen satırın ilk kısmına bazen de daha farklı ritim oluşturmak için satırın son kısmına getirmektedir. Bazen de satırın sonuna koymaktadır. Örneğin, *Cılbazın tep, emdi le-e* (937).

Destanda az sayıda olmasına rağmen dört heceli mısralar dikkat çeker. Bu mısralarda anlatıcı ritim akıcılığını bozmamak için son kelimedeki heceyi uzatır. Bazen de cümlenin sonuna *o-o-o/a-a-a/e-e-e* ekleyerek ritmi korumaya çalışır. Örneğin, *Pu Altayga o-o-o!* (577). *Oçi Bala-a-a-a* (1251) *Kök tör pıka e-e-e* (2070)

Anlatıcı bazen hece sayısında dengeyi sağlamak için eş anlamlı ikilemeler kullanır. Aynı zamanda bu ikilemeler anlamı da kuvvetlendirir. Bunlar genelde mısranın başında gelir: *açu-koron* (acı), *attu-çuulu* (ünlü), *ulu-caan* (yüce), *ama-tomo* (sesli) vd. Bazen aynı kelimeyi iki defa kullanır: *Caan-caan* taykalarđıñ. Bazen de yardımcı fiil kullanır: *poltır, emtir, tedi, tiyt*. Hece ölçüsünün düzenini bazen *pu* yani *bu* işaret zamiriyle de yapar. Örneğın: *Oçi Bala pu poyun* (1012) vd. Kataşev'a göre *pu* zamiri burada bir anlam taşımamaktadır. O sadece düzeni sağlayan bir araçtır (Kataşev, 1986: 41).

Dikkat edilmesi gereken bir diğér husus hece sayısının destan metninde konulara göre değışkenlik göstermesidir. Hece bakımından değışkenlik gösteren kısımları şöyle sıralayabiliriz: 1. Giriş kısmında (anlatıcının topşuru övme kısmı), yoğunluk olarak 8 hece ölçüsü vardır. Bunun yanında az sayıda olsa da 7, 9, 12, hece ölçüsü mevcuttur. 2. Oçi Bala'nın ava çıkması kısmında yoğunluk 7 hece ölçüsüdür. Çok az sayıda 9 ve 12 hece ölçüsü de vardır. 3. Oçi Bala'nın düşmanla çatışması kısmında hem 7 hem 8 hem de az sayıda 9 ve 12 hece sayısını görmekteyiz. 4. Oçi Bala'nın düşman ülkesine gitmesi kısmında çoğunluk 7, fakat çok az sayıda 8 ve 9 hece ölçüsü vardır. 5. Destanın sonuç kısmı ise yoğunluk 8 hece ölçüsüdür. Bunun yanında 8, 9, 12 ve diğér hece ölçüsünü görmek mümkündür. Kataşev, bu durumun tesadüf değıl bilerek yapıldığı düşünür. Bunun açıklamasını anlatıcının, kahramanın özellikle çatışma ve atın koşma sahnesinin diğér epik epizotlara göre farklı anlatılması gerektiğı söylemesiyle açıklar (Kataşev, 1986: 40).

2.1.2. Kafiye Sistematiğı

Ritmin oluşumunda önemli rol oynayan bir diğér husus mısra başı ve sonu kafiyelerdir. Altay destanlarında mısra başı kafiye en az iki, altı bazen de on satırı birleştirebilir.

Künge küybes küreñ tayka	Güneşte yanmayan esmer dağ
Kün altına tolgoy lo pargan,	Güneş altında kıvrılan,
Künniñ közin pöktöy turgan.	Güneşin gözünü kıştırarak
Ayga küybes ala tayka	Ayda yanmayan alaca dağ
Ay altına ekçelej	Ay altında bükülen,
Aydıñ közin pürkep turgan. (60-65)	Ayın gözünü gölgeleyen.

Hece ölçüleri kurgulanırken 4+3, 4+4 veya 4+4+4 şekilde duraklar belirlenmiştir. Destanda nazım birimi konusunda bir kararlılığa rastlanmaz. Destanda mısralar çoğunlukla mısra sonu kafiye ile biter. Jirmunskiy'e göre kafiye'nin mısranın sonunda bitmesi fiile bağlıdır. Çünkü fiil cümle'nin sonunda bulunur (Jirmunskiy, 1975: 655).

Kuş cetpediy kurdunı par ,	Kuşların yetişemediği kadar hızlıdırlar,
Adıp caspas alıbı par ,	İsabetli atan Alpleri var,
Ala küyze pökösi par ,	Çatışmada yenen güçlülere var
Pudı ceñil piyeçi par ,	Ayağı hafif oyuncularını var,
Tili çeçen kojoñçı par , (120-124)	Güzel sözlü türkücülere var,

Destanda hem mısra başında hem mısra sonunda olmak üzere iki yönlü kafiye redif vardır. Bu özellik destan geleneğinde önemlidir. Nitekim eski metinlerde görülen bu özelliğin, bu destandaki örneklerden hareketle geleneksel bir anlatım tarzı olduğunu söylemek mümkündür. Mısra başındaki ve sonundaki kafiye redif, anlatımı güçlendirmek ve ezgiyi hatırlatmayı kolaylaştırmak anlamında önemli bir husustur.

2.1.3. Mısra Birimi- Nazım Birimi

Oçi Bala destanı manzum yapıya sahip, birbiriyle anlamca uyum gösteren 3496 mısradan oluşmaktadır. Destanda anlam bütünlüğünü sağlayan bölümler bir araya gelerek mısra sayısı farklı olan nazım birimleri oluşturur. Örneğin, anlamlı bir bütün sağlamak için bazen 4, 5, 6, 7, 11, 13, 15, 17, 21 mısra bir araya gelerek bir anlam bütünlüğü ve nazım birimini oluşturur. Destan metnimizde diyalog şeklinde ifadelere de rastlamak mümkündür. Kahramanların karşılıklı konuşmalarında duyguyu daha da arttırmak için sanatlı söyleyişlere yer verdikleri tespit edilmiştir. Örneğin,

“Ak tar malım amır ba? – tiyt.	“Beyaz hayvanım sağ mı? dedi.
Albatı-conım onço bo? – tiyt.	Halkım yerinde mi? dedi.
Elbek malım amır ba? – tiyt.	Sayısız sürülerim salim mi? dedi.
El-conım ezen be? – tiyt.(655-658)	Halkım sağ mı? dedi.

Kaannıñ uulı Ak-Calaa	Ak-Calaa, kağanın oğlu,
Karuuzın kıygır aydat:	Cevaben bağırmağa başladı:
“Ak tar malıñ pu emdi,	Bundan böyle beyaz hayvanın,

Azık polor cañdu – tiyt,	Erzak olacaktır, dedi.
Albatı-coniñ pu emdi	Bundan böyle halkın,
Olco polor salımdı – tiyt (672-677)	Esir olacak, dedi

Binlerce mısradan oluşan Altay destanları bazen birkaç gün içerisinde anlatılır. Bu destanlara hâkim olmak yetenek, ezber, ustalık ve güçlü hafızaya sahip olmayı gerektirir. Bu özelliklerin yanında bir de formel hazinesine sahip olmak gerekir. Çünkü anlatıcı, metni formeller sayesinde ezberler. Bu formeller destanda tekrarlanarak karşımıza çıkar.

Oçi Ceren atının hızını anlatan mısralar:

Oçi Ceren'in tasviri:

Soloñıdy kan-Ceerenim,	Kan kırmızı atım gökkuşağı gibi,
Alın kolu kazalagan,	Ön bacaklarıyla sıralıyor,
Kiyin pudı piyelegen,	Arka bacaklarıyla oynuyor.
Eki tüñey kara közi	İki benzer gözü,
Karık tutkan ay keberlü aylanışkan,	Karanlıkta ay gibi dönüyordu.
Eki le tüñey kayçı kulak	İki benzer makas kulağı
Teñeridiñ ağı-kögin	Gökyüzünde beyaz mavi [bulutları]
Arı-peri solup tutkan. (245-252)	O yana bu yana dağıtıyordu.

Oçi Bala'nın ava hazırlanırken giyinmesi:

Alıp çümin çümdey perdi.	Alp kıyafetini giydi.
Altan altı ay carkındı,	Altmışaltı ay gibi parlak,
Altın tana pu topçulu	Altın sedef düğmeli
Ay kapsalga kiybiy kayttı.	Aya benzer ceket giydi.
Ceten eki kün carkındı,	Yetmiş iki güneş gibi parlayan,
Kümüş tana pu topçulu	Gümüş sedef düğmeli
Kün kapsalga // kiyip turdı (287-293)	Güneşe benzer ceket // giydi.

Oçi Ceren'in yolculuğu:

Caan-caan taykaları	Yükse, yüksek dağları,
Carın poygo teep aştı,	Onların kürek kemiğine basarak geçti,

Cabıs-cabıs taykalarđı
 İyin poygo teep paadı.
 Toolop polbos suular keçken,
 Toozin pilbes kırlar aşkan.
 Teep pargan cerlerineñ
 Tegerik kara köldör artkan.
 Pazıp pargan cerlerineñ
 Palkaştı kara suular çıkkan.
 A-a-a!Alın tuygak tepken cerden
 Arsil tayka artıy kayttı.
 Kiyin tuygak tepken cerden
 Sümerlü-ü tuular turbiy kayttı.
 Ceten cıldık altay ödüp,
 Cer aylanıp paraadı,
 Tuudıñ añın tuuga la atıp,
 Suudıñ añın suuga atıp,
 Añdap-suulap cüre le perdi. (367-385)Dağ ve nehirlere ava gidiyordu.

Kan Taaci Biy'in özellikleri:

Kişi le pajın ayak etken,
 Kişi söögin tayak etken,
 Kişi kanın suusın etken, (414-416)

İnsan kafatasını kâse yaptı,
 İnsan kemiklerini baston yaptı,
 İnsan kanıyla susuzluğunu giderdi,

Av sahnesi:

Tuudıñ añın tuuga attı,
 Suudıñ añın tuuga la attı,
 Kamdulardıñ karaların.
 Karızınañ tizen saldı,
 Alulardıñ aruların
 Tumçugınañ tizen saldı. (492-497)

Dağdaki hayvanları dağda vurarak,
 Nehirdeki hayvanları nehirde yakalayarak,
 Su samurun karalarını
 Ön bacaklarından bağıyordu,
 Samurların temizlerini
 Ağızlarından bağıyordu.

Oçira Mancı'nın feryadı:

Kara cañıs Ak-Calaadıñ
 Codo-karın ne tomurdıñ?

Ak Calaa'nın tek oğlu
 Bacağını kolunu neden kestini?

Aş tar pelin ne sındırdın?
 Köpti le polzo, cidiñ – tedi,
 Köldi le polzo, içtiñ – tedi,
 Köp tümendi kırğaň – tedi.
 Altayıñdı kan edip,
 Ağın suudıy kan tögüldi,
 Eşiğiñdi kan edip,
 Er cakşısı kırıldı. (865-874)

Belini neden kırdın?
 Onlar çoktu, neden öldürdün? dedi.
 Göl kadar [kan] var idi, içtin, dedi.
 Çok tümen öldürdün, dedi.
 Altay'ımı kana buladın,
 Hızlı nehir gibi kan akıyordu,
 Eşiğini kana buladın,
 Erlerden en iyisini öldürdün.

Oçi Bala'nın özellikleri:

Cuulap kelgendi pojotpos
 Cuuga poyı pa-arbas
 Çaktap kelgendi, candırbas
 Çakka-cuuga ol cürbes (1419-1497)

Savaş ile geleni almayan,
 Savaşmaya gitmeyen,
 Yağmalamaya geleni bırakmayan,
 Savaşmaya, yağmalamaya gitmeyen,

Çatışma sahnesi:

Ceti küñge “cuulagan”,
 Koozozın kodorgon,
 Togus konok “cuulagan”,
 Ak tar malın paktırgan,
 Albatıdı piylegen,
 Olcosına paşkargan. (592-597)

Yedi gün savaşıyorlar,
 Gübreleri dağıtarak,
 Dokuz gün savaşıyorlar,
 Beyaz hayvanlarını ele geçirerek,
 Halkı alt ederek,
 Esir etmeye çalışıyorlar.

2.1.4. Dil ve Üslup Özellikleri

Altay destanlarının yapısı ve ifade araçları, destan düzenine göre şekillendirilir. Destan, anlatıcının anlattığı olayların aşamalı gelişmesiyle şekillenir. Çünkü destanın kendi düzeni vardır. Destanın konu bütünlüğünü epik formeller oluşturur. Formeller bir motifin bittiğini ve diğer motifin başlamasını haber verir.

Her destanda üslupta bulunması gereken zorunluluk, destandaki zıtlık prensibidir. Bu zıtlık kendisini konuda ve kompozisyonda, olumlu ve olumsuz tiplerin tasvirinde, söz varlığında belli eder. Destanın asıl konusu olan ve huzur içinde yaşayan halkı yağmalayıp esir alan düşmana karşı verilen mücadele de zıtlık üzerine kurulmuştur. Asıl kahraman ve

olumsuz kahramanın tasvirinde bu zıtlık daha da belirgin olur. Oçi Bala olağanüstü güce sahiptir ve düşmana karşı acımasızdır. Kendisi çok akıllı ve çok güzeldir. Onun güzelliği güneş, ay, yıldız ve gökkuşuğuna benzetilir. Anlatıcı ona *kızım, palam* diye hitap eder. Kan Taaci Biy'e ise bunlara zıt özellikler yüklenir. O, kaba, zalim, küstah, zenginliğini savaş ve yağmalama sayesinde edinmiştir. O, destanda *kanlı gözlü, yüzü siyah* olarak tasvir edilir.

Destan içindeki karşılaştırmalarda, epitetlerde, metaforlarda da zıtlık yer alır. Örneğin, kahraman ve düşmanın yaşadıkları yerin tasviri yapılırken, Oçi Bala'nın Kan Altay'ı kutsal, huzurlu, bereketli bir yer iken, Kan Taaci Biy'in yeri ise yazın olmadığı soğuk bir yerdir. Düşman, etrafı demirle çevrili demirden sarayda yaşar. Kataşev'a göre destanda zıtlık tasviri bir kuraldır. Bu kuralın dışına çıkmak, kahramanlık destanının ve epik üslubun bozulmasına sebep olur (Kataşev, 1986: 29).

Diğer Türk destanlarında olduğu gibi Altay destanlarında da abartma, karşılaştırma, eş anlamlılık vardır. Metnin muhtevası eş anlamlı ifadelerle genişler. Metin onlar sayesinde daha belirgin olur. Dinleyiciler için bu durum, epik dünyanın ve kahramanın daha parlak görünmesini sağlar (Kataşev, 1986: 32). Poetik karşılaştırmalar çoğunlukla kahramanların veya tabiat ve hayatın abartılı özellikleriyle sıkı ilişki içerisindedir.

Pek ter pütken pelinde	Doğuştan sağlam olan belinde,
Pejen aygır mal cürgediy,	Elli aygırlık sürü otlayabilir,
Ak calañdıycardında	Ak düzlük gibi kürek kemiğinde
Altan üür koy turgadıy. (186-189)	Altmış koyunluk sürü durabilir.

Üsluptaki söz konusu farklılaşma atı eyerleme, kahraman yolculuğu ve çatışma sahnelerinde sanatsal bir hal alır. Bütün üslup farklılaşmaların asıl işlevi destanın muhtevasını derinleştirmek, sanatsal olarak süslemek ve anlatıyı sözlerle zenginleştirmektir (Kataşev, 1986: 32).

Altay destanlarında, üslup aracı olarak alegori de yaygındır. Onun sayesinde metnin anlamlılığı artar. Oçi Bala'nın aşağıda gösterilen fiziksel özelliği mecazi deyim uyumu olarak algılanır.

Carınıdacapşarıcok, caanpütken,	Omuzunda çıkıntısı yok, doğuştan kuvvetli,
Omırtkada üyesi çok, pököpütken(184-185).	Eklemlerinde girinti yok, doğuştan güçlü.

Destanda özellikle tabu ile şartlanan alegorileri belirtmek gerekir. Tabulaşmış anlamlar, şifrelenmiş anlamlarla değiştirilir. Oçi Bala destanında gökyüzü *ak-kök* olarak adlandırılır. Bunun sebebi çok eski döneme gider. İnsanlar iye ve tanrıyı kızdırmamak için dolaylı anlatıma başvururdu. “Gökyüzü” demek yasaktı çünkü bu kutsal bir kelimedir. Yeryüzünün yaratan Tanrı’nın yaşadığı yerdir (Kataşev, 1986: 34). Bu durum Oçi Bala destanında atının özelliklerinin tasvirinde karşımıza çıkar:

Akka la cetken ak sümerdiñ	Sivri dağın tepesinde
Altın pajıcaltıragan,	Altın gibi parlıyordu,
Kökkölö cetken kök sümerdiñ	Mavi sivri dağın tepesinde
Möñünpajımısıldagan. (70-73)	Göge dayanarak gümüş gibi parlıyordu.

Destanda birbirini karşılıklı tamamlayan iki veya daha fazla belirleyici kelimedenden oluşan epitet yaygındır. Önde duran belirleyici kelimeler, çoğunlukla onlara doğrudan bağlanan asıl epiteti netleştirir ve belirginleştirir. Oçi Bala imgesi tasviri de epitet olarak sayabiliriz. Anlatıcının onu aya, yıldıza benzetmesi onun görünümünü idealleştirmek için kullanılır.

Körgönközi kök çolmondıy,	Gören gözleri mavi yıldızlar gibi,
Köörkiypoyı su-altındıypukabaktı,	Kendisi hoş, kaşları altın gibi
Kısıl maral puçıraylu,	Kızıl maral yüzlü,
Tolun aydıy em çıraylu,	Dolunay yüzlü,
Soloñdıypukaçarlu. (192-196)	Yanakları gökkuşağı gibi.

Altay kahramanlık destanlarının poetikasında üslup birçok kategori oluşturur. Bunların en sık kullanılanı ve önemli olanı üslup çeşitliliği tekniğidir. Kudiyarov’a göre üslup çeşitliliği, anlatıcının çok önemli fikri, yorumu veya sanatsal detayı, Sibirya Türklerinin, Moğolların ve diğer halkların epik üslubuna has çeşitli sözlü ve poetik araçları paralel veya birden fazla aktarmasıdır (Kudiyarov, 2002: 77). Altay destanlarında en yaygın çeşitlilik şekli ikili çeşitliliktir. Meletinskiy’e göre, ikili paralellik temel ve öncelikli saymamız gerekir (Meletinskiy, 1968: 42). Destanımızda Altay destanı için geleneksel olan tayga-talay paralellliği kullanılıyor. Örneğin,

Cetencaanputaygadiñ	Yetmiş yüksek dağın başında,
Pajınajpañdap keldi,	Tepelerini aşarak, avlanıyordu,

Cetencaanputalaydıñ
Cakazılaañdap keldi. (506-509)

Yetmiş büyük nehir boyunca
Kıyılarında avlanıyordu.

Oçi Bala destanında kahramanın yaşadığı yer tasvir edilirken, anlatının duygusallığı hissedilir. Anlatıcı burada önemli detayları çeşitlendirir. Çeşitlilik tasvirleri zincir haline gelir. Bu durum metne görünümünde bütünlük sağlar ve renk katar. Art arda gelen bu satırlar kahramanın yaşadığı yeri anlatır.

Ozo-ozo, ozodo,	Eski, eski zamanlarda,
Oturgan kalık çok tuşta,	Şuan yaşayan halkın olmadığı zamanda,
Erte-erte, cebren öydö	Erken, erken çağlarda
Emdi pister çok tuşta,	Şuan var olan bizlerin olmadığı
zamanlarda, O-o-o! Togzon ayrı kara talay	Doksan ayrı kollu nehrin
Tolgolıp akkan caradında,	Kıvrılarak aktığı kıyılarda
Togustüney kara tayka	Dokuz benzer kara dağın
Pirigipöskön cerde,	Birleştiği yerde
Alıp curtıpuköründi.	Alplerin yurdu görünüyordu.
Ak tumandıy ak tar malı	Beyaz hayvanları, beyaz sis gibi
Altay sınırın aja kalan,	Altay dağ silsilesini geçip,
Ak çıraylualbatusu	Ak yüzlü halkı
Cerdiñüstineep kelen.	Yeryüzüne yerleşti.
Odorluga malın caygan Oçi Bala,	Otlaklara hayvanlarını salan Oçi Bala,
OdıntugaconınsalganOçıra Macı ecesi. Ormanlara halkını yerleştiren Oçıra	Mancı'nın ablası
Elbekpütken kin-altayım,	Geniş yaratılmış yeryüzünün göbeği
Tergeesicayımpütken pay Altayım (39-55) Eğimli varlıklarla yaratılmış kutsal	Altayım.

Ak tumandıy ak tar malı(48) satırında destan için sıradan olan bir benzetme vardır. Bu mısra hayvan sayısının çok olduğunu, bereketi anlatır.

Destanda karakterlerin özellikleri tasvir edilirken sıkça formellere başvurulur. Bu formeller karakterin gücünü anlatır.

Kulugurdiñagar kanı çokpoluptır,
Kıyılıp ölörminiñ tını çokpoluptır,

Haylazın akacak kanı yokmuş,
Ölecek ruhu yokmuş,

Cer ködürgen kök pıkapupoluptır (1951-1953) Yeryüzünü kaldıran gök
boğaymış,

Destan karakterinin fiziki özellik değişimlerinde de formellerden istifade edilir.

Aşağıdaki mısralarda görüldüğü üzere:

Ozo[o]zınañ on artık	Eskisinden on kat iyi,
Erteesineñ eki artık	Eskisinden iki kat iyi [oldu]
Erü[ü]l polupseridi (2761-2763)	Diri oldu.

Üslup belirten bir diğer özellik de mısralarda epitetlerden birinin diğerini kuvvetlendirmesidir. Böylelikle biri diğeriyle anlam bütünlüğünü oluşturur. Örneğin, *Solonıdy kan-ceerenim/Benim kan kızıl atım gökkuşağına benzer*(245). *Kan dar ceerenatkamüngen/ Kan kırmızı ata binen*(405). *Attu-çuuluceeren adım/Güzel kızıl atım*(1635).

2.2. Destanın Muhteva Özellikleri

2.2.1. Tema

Türk destanlarının birçoğunda kadın imgesiyle karşılaşmak mümkündür. Bu imge destanlarda özgür, olağanüstü güce sahip, halkını düşmandan koruyan biri olarak karşımıza çıkar. Puhov'a göre kadın imgesi anaerkil döneme aittir (Puhov, 1970: 550). Kahramanı kadın olan Altay destanları arasında en güzel ve en geniş olanı Oçi Bala'dır. Birçok destanda kahramanın doğum motifi varsa da Oçi Bala destanında bu motif bulunmamaktadır. Kahramanımız, düşmanı Kan Taaci Biy'in onun halkını esir almak ve hayvanlarına sahip olmak için gelmek istemesiyle olgun bir şekilde karşımıza çıkar. Oçi Bala ablası Oçira Mancı ile birlikte halkını yönetir. Kendisi özgür, gururlu ve cesurdur. Hiç kimseyi yağmalamaz. Fakat onu yağmalamaya geleni de affetmez. Kahramanımız aynı zamanda güzel ve beceriklidir. Avda vurduğu hayvan derisinden halkı için kıyafet diker, gelinlere inek sağmayı öğretir. Fakat onun asıl görevi vatanını korumak ve halkını huzur içinde yaşatmaktır.

Kahraman, destanın merkezini oluşturur ve etrafında diğer imgeleri toplar. Bu imgeler öz olan imgeler aileyi oluşturur. Diğerleri ise düşmandır. Altay destanlarında aile kavramı geçmemektedir. Bu anlam aile fertlerini belirtirken ortaya çıkıyor. Kahramanımız ablasıyla birlikte yaşar. Destanda abla kardeş sözü geleneksel aile bağınyansıtır. Destanda ev, aile kelimesiyle özdeştir. Bunun geniş anlamı da vatandır.

Altay destanlarında dünya modeli mitik dünya modeliyle aynıdır. Destanlarda da mitlerde olduğu gibi dünya modeli üç katmanlıdır. Epik dünyanın merkezinde yani yeryüzünde kahraman yaşar. Destanlarda ilk sırada dünya modeliyle ilgili kutsal düşünceler yansıtılır. Dünya modeli destanın muhteva açısından büyük bir önem taşımaktadır. Destanda olayların geliştiği mekânlar bizi dünya modeli hakkında fikir sahibi eder. Altay Türkleri için dünya modeli, dikey ve yatay olmak üzere ikiye ayrılır. Dikey olarak dünya üç katmandan oluşur. Yatay olarak ise tabiat ve insanlar dünyası olarak bölünür. Tabiatla iç içe yaşayan Altay Türkleri için evrenle tabiat, bitki ve hayvanlar dünyası bir bütün oluşturur. Bu yüzden onlar için vatan olan Altay, birbiriyle ilişkili olan dağlar ve nehirlerden oluşur. İnsanın yerleştiği her alan kutsal bir merkezdir. Bu alanlar, mekân içerisinde konum belirlemede yardımcı olur. Altay Türklerinin yaşadığı alan nehirlerin de bol olduğu dağlık alandır. Onların her bir boya saygı gösterdikleri ve kutsal saydığı dağı vardır. Çünkü eskiden geçimini bu dağdan sağlamaktaydılar. Güney Sibirya halklarının folklorunda dağ manzarasıyla sıkça karşılaşmak mümkündür. Altay kahramanlık destanlarında dağ ve tayga önemli yere sahiptir.

Nehirler de vatan olan Altay'ın bir parçasıdır. Dağlık Altay'ın en büyük ve uzun nehri Kadın ve Bii nehirleridir. Altay Türkleri XIX. asrın ortalarına kadar nehirlerin kıyısında yaşar. Onlar günümüzde de birbiriyle tanışırken boyunu, anne babasının adını ve büyüdüğü nehrin adını söyler (Tadina, 2007: 152). Nehir, başını dağların tepesinde alır ve yer altına gider. O aynı zamanda iki dünya arasında bir sınırdır. Onu geçmek, bu dünyadan öteki dünyaya gitmek demektir. Mitik düşünceye göre yer altına giden su, Erlik Biy'in sarayının bulunduğu Toybodım nehridir.

Her halkın evren yapısı ile ilgili düşünceleri vardır. Güneş, ay ve yıldızlar gibi astral imgeler de evren yapısını oluşturur. Bu imgeler folklor metinlerde de yansımaları bulur. Altay kültüründe güneş, ay ve yıldızlar kutsaldır. Destanda Oçi Bala'nın vatanı aylı ve güneş Altay'dır. Ay ve güneş genelde birlikte kullanılır. Kahramanın yuvarlak yüzü dolunaya benzetilir. Halkı ak yüzlüdür. Yüzleri güneş ve ayın ışığıyla karşılaştırılıyor. Destanın sonunda Oçi Bala Kan Altay'da huzuru sağladıktan sonra atı Oçi Ceren'le birlikte gökyüzüne yükselip yıldıza dönüşür.

Bir halkın yaşadığı mekân, dünyanın merkezidir ve vatan sınırlarıdır. Destan anlayışına göre bu sınırlar dışında yaşayan halklar evren kurallarına uymaz. Bu durum destanda çatışmaya sebep olur. Çatışma anı Kan Taaci Biy'in Kan Altay'a saldırmak

istememesiyle başlar. Destanda Kan Taaci Biy yeraltı canavarı olarak tasvir edilir. Bindiği atını ona Erlik verir. Gaddar ve acımasız Kan Taaci Biy, onun topraklarını yağmalamak ister. Bunun için biricik oğlu Ak Calaa'ya savaş aletlerini ve askerini verip Oçi Bala'nın kan Altay'ına gönderir. Ak Calaa da babası gibi güçlüdür. Fakat kahramanımızın sahip olduğu özellikle kıyaslanamaz. Oçi Bala iki defa onun belini ve kemiklerini kırıp babasına gönderir. Fakat bununla da bitmez. O, halkın huzurunu bozan Kan Taaci Biy'i yok etmek için yola koyulur. Yolda, yer altı sahibi Erlik'in gönderdiği gök boğa ile karşılaşır. Zor bir çatışma olmasına rağmen atı Oçi Ceren'in de yardımıyla gök boğayı da yener.

Türk kültüründe atın önemi büyüktür. Altay Türkleri atın değerli olduğunu *ercine* yani *kıymetli* kelimesiyle ifade eder. Bu kelime sadece bir dost ve at için kullanılır. Destanda at ile kahraman birbirinden ayrı düşünülemez. İkisinin de kaderi birdir. At kahramanın yardımcısı, danışmanıdır. Çünkü o, akıllı bir hayvandır. Destanda at da düşmanla çatışmaya girer. Kahramana düşmanı yenmesi için tavsiyeler verir. Onu tehlikeden kurtarır ve onunla birlikte yıldız dönüşerek gökyüzüne uçar.

2.2.2. Olay Örgüsü

Destanın başkahramanı Oçi Bala, ablası Oçira Mancı ile birlikte Altay'da yaşar. Oçira Mancı ev işleriyle uğraşır, Oçi Bala ise ava çıkar. Yeni ayın üçüncü günü Oçi Bala her zamanki gibi atı Oçi Ceren ile birlikte ava çıkmak için taygaya gider. Oçi Bala, avda çeşitli hayvanları yakalar ve evine gitmek için yola koyulur. Yolda gelirken yurduna düşmanın saldırdığını görür. Saldıran kişi, Taaci Biy'in biricik oğlu Ak Calaa'dır. Ak Calaa Oçi Bala'nın topraklarını ele geçirmek, halkını esir almak ve onu kendisine kul etmek için gelir. Oçi Bala kendisi başkalarını yağmalamaya asla gitmez, kimseyi üzmez fakat onu üzene de asla affetmez. Evine dönen Oçi Bala düşman askerini öldürür ve Ak Calaa'nın belini ve kemiklerini kırarak babası Kan Taaci Biy'e gönderir. Bunu gören Oçira Mancı, Oçi Bala'nın on binlerce askeri öldürüp boşuna deniz kadar kan akıttığını için kardeşine kızar. Başlarında bir kağanın olmadığını ve Ak Calaa'ya itaat etmesi gerektiğini söyler. Fakat gururlu Oçi Bala, kağana kul olmayacağını söyler.

Bir süre sonra Oçi Bala tekrar atıyla birlikte ava çıkar. Oçi Bala, cebinden dürbününü çıkartır ve Altay'ına bakar. Kan Taaci Biy oğlu Ak Calaa'yi diriltip, belini iyileştirip tekrar Oçi Bala'nın yurduna gönderir. Ak Calaa askeriyle birlikte Oçi Bala'nın yurdunu yakıp yıkmak ister. Hayvanlarını kaçırp, halkını esir almaya çalışır. Bunu gören

Oçi Bala kılıcını aya ve güneşe bileyip düşman askeriyle çatışmaya girer. Güçlü kahramanımız bir vuruşla kırk bin düşman askerini vurur. Tek başına kalan Ak Calaa buna çok şaşırır. Böylece Oçi Bala ikinci sefer de Ak Calaa'nın belini kırarak, atına yükleyip babası Kan Taaci Biy'in yanına gönderir. Bunu izleyen Oçira Mancı, binlerce kişinin kanını döktüğü için kardeşine kızar.

Bu duruma öfkelenen Oçi Bala, kanlı gözlü Kan Taaci Biy'i yok etmek için atıyla birlikte yola koyulur. Yola koyulmadan önce kahramanımız hazırlık yapar. Kayın ve kavak ağacının yapraklarını toplayarak içecek hazırlar. Altmış çeşit çiçeklerin sütünden arakı yapar. İçecekleri atına yükler. Oçi Bala nehirde yıkanır, ceketini ve çizmelerini giyer. Beline savaş aletlerini takıp ablasıyla vedalaşır. Yolda giderken atı Oçi Ceren, ileride bir tehlike olduğunu hisseder. Oçi Bala cebinden dürbününü çıkartır ve yüksek dağların ve nehirlerin o tarafında, yedi yolun birleştiği yerde gök boğayı görür. Gök boğa, Erlik Biy tarafından yeraltından gönderilir. Gök boğanın iki boynuzu iki dağ zirvesine, iki kulağı iki sivri tepeli dağa, gözleri kara nehre benzer. Ağzı cehennem ağzı gibi, burnu şişmiş akciğer gibidir. Gök boğa asırlarca Kan Taaci Biy'in koruyucusudur. Oçi Bala, olan olsun der ve gök boğayla çatışmaya girmek ister.

Oçi Ceren, Oçi Bala'yi gökyüzünün üçüncü katına, Ay Birkan'ın yanına onu izlemesi için gönderir. Kendisi ise kızıl boğaya dönüşerek gücünü sınamak ister. Oçi Bala beyaz kılıcını sağ boynuza, gök mızrağını sol boynuza dönüştürerek atı Oçi Ceren'e verdi. Kendisi ise kartala dönüşerek gökyüzüne yükselir ve iki boğanın çatışmasını izler. Kızıl boğa ormanları yıkarak, kayaları yıkarak, sert toprağı kazarak geldi. İki boğa bir senelik mesafeden boynuz boynuza girdi. Çatışmadan çıkan toz gökyüzüne kadar yükselir. Acımasız iki boğa yedi gün dövüşür fakat birbirini yenemez. Oçi Bala onları izlerken kızıl boğa acıyla bağırır. Kızıl boğa gücünün kalmadığını, kasların gevşediğinden şikâyet eder. Bunu duyan Oçi Bala, gökyüzünün derinliklerinden hızla gök boğanın iki kürek kemiğinin arasına atlar. Cebinden çıkardığı doksan jiletli bıçağıyla omurgasını keser. Kaslarını çekerek dört bacağını bağlar. Gök boğa böğürerek, yetmiş yıl sonra kasları çürüdüğünde ayağı kalkıp onun kafasını kopartmakla tehdit eder. Oçi Bala atı Oçi Ceren'i eyerleyerek kanlı gözlü Kan Taaci Biy'in yurduna koyulur.

Oçi Bala dağları, nehirleri geçerek gider. İleride kömür gibi kara dağın yükseldiğini, sessiz kara nehrin aktığını görür. Bu yer kanlı gözlü Kan Taaci Biy'in yeri imiş. Kan Taaci Biy yeni ayın üçüncü günü ava çıkar. Oçi Bala atını salar. Atı Oçi Ceren

kartala dönüşüp gökyüzüne yükselir. İçeri giren Oçi Bala halıda gaddar kağanın oturduğunu görür. Oçi Bala o an hazırladığı içeceklerden katıp şarkı söyleyerek kağana ikram etmek ister. Fakat karşısında onun sadece bir silueti olduğunu fark eder. Beyaz perdeyi çekerek diğer odaya girdiğinde yine Kan Taaci Biy'i görür. Oçi Bala yine içecekleri katıp ikram etmek ister. Fakat yine düşmanın siluetini görür. Gümüş kapıdan içeri giren Oçi Bala bu sefer de kanlı gözlü düşmanın tahtta oturduğunu görür. Oçi Bala mavi perdeyi çekerek diğer odaya girer. İçeride Kan Taaci Biy'in eşi Altın Targa'yı görür. İçeride sağ salim olan Ak Calaa'yı görür. Oçi Bala onun sağlığını danışarak annesi Altın Targa'nın yanına gider. Oçi Bala, yetmiş dağın o tarafından geldiğini, oğlu Ak Calaa'nın kemiklerini ve belini kırdığını söyler. Kendisinin kimseyi yağmalamadığını fakat ona geleni bırakmadığını söyler. Buraya Kan Taaci Biy ve oğlunu görmek için geldiğini anlatır. Köle olacağını kabul eder. Altın Targa eşinin gelmesini beklemesine izin verir. Oçi Bala, Altın Targa ve oğlu Ak Calaa'ya getirdiği içeceklerden ikram eder. İki bardan içen kadın sallanmaya başlar, üç bardak içtikten sonra ise kasları gevşer, dördüncüsünde ise başı döner. Ak Calaa ve orada bulunan halk da içekten içip sallanır. Becerikli Oçi Bala, orada bulunan gelinlere keçi ve inek sağmayı öğretir. Gelinler bir ineği sağarken Oçi Bala yetmiş inek sağlar. Gelinler bir koyun sağarken o altmış koyun sağlar. Oçi Bala yemek yapıp halkı doyurur.

Herkes Kan Taaci Biyyin gelmesini bekler. Bir gün ay ve güneş altında duman yükselir, ay ve güneşin gözünü kamaştırır, halkı ve hayvanı kaldığı yerinden çıkmaz, iki kara köpeği zincirini çınlatır, iki boz kartal yuvasında silkinir, yoğun kar yağar. Kuru ağaçlar kırılarak devrilir. Kara dağın tepesinden kanlı gözlü Kan Taaci Biy gelir. Oçi Bala tombul esmer kıza dönüşerek onu karşılamaya çıkar. Onu kolundan tutarak içeriye götürür. İçeride ona yaptığı çeşitli yiyeceklerden ve hazırladığı içeceklerden ikram eder. Yetmiş gelin müzik çalıp, şarkı söyleyerek onu yedi gün boyunca eğlendirir. İçecekleri içen Kan Taaci Biy sarhoş olur. Burnunun sağ ve sol deliğinden zehirli sarı yılan çıkar. böylece Oçi Bala onun büyücü olduğunu anlar. Sarhoş olan Kan Taaci Biy Oçi Bala'dan altın sandığını açıp, sihirli anahtarı vermesini ister. Oçi Bala altın sandıkta bulunan ve diriltme özelliğine sahip olan beyaz yazma ve altın yüzüğü görür. Kahraman kız bunları geri sandığa koymuş gibi gösterir. Fakat Oçi Bala Kan Taaci Biy'e büyü yapar. Boz dağı kendisine dönüştürür. Kapıyı açan düşman, onu tanımaz ve yakalanmasını emreder. Esmer tombul kız ona yiyecek ve içecekleri getirir. Çok içki içen düşman yere yığılır. Esmer kıza uyumaya gittiğini, anahtarı korumasını söyler. Oçi Bala onun savaş aletlerini

saklar, kartal ve köpeklerini öldürür. Kan Taaci Biy ise çok içki içtiğinden sandığın anahtarını bulamaz. İçinde bulunan diriltme özelliğine sahip yazma ve yüzüğe ulaşamaz. Oçi Bala kılıcıyla onun kafasını keser. Böylece Kan Taaci Biy hayatını kaybeder.

Oçi Bala burada yaşayan halkın bir suçu olmadığını onlara dokunulmaması gerektiğini, Kan Taaci Biy'in mezarının içerisini altından, dışarısını gümüşten yapılmasını söyler. Kendi Altay'ında huzuru sağlayan Oçi Bala, atı Oçi Ceren'le birlikte gökyüzüne yükseldi. Oçi Bala yeni ayın sekizinci günü atı ise yıldız olarak gökyüzünde parlar.

2.2.3. Tip ve Motifler

2.2.3.1. Tipler

2.2.3.1.1. Olumlu Tipler

Destanlar geçmişte yaşanmış olayları tasviri bir şekilde anlatan anlatılardır. Bu anlatıların en belirgin özelliği, kahraman merkezli olmalarıdır. Başkahraman destanın merkezini oluşturur ve destanın diğer kahramanlarını bir araya toplar. Destanda bütün olaylar onun etrafında gelişir veya doğrudan onu ilgilendirir. Destanımızın kahramanı Oçi Bala, halkı için düşmanla tek başına mücadele eden bir kahramandır.

2.2.3.1.1.1. Tanrı Ülgen

Türk mitolojisine göre Bay Ülgen, gökyüzünün yedi veya dokuz katman üstünde, ay ve güneşin arkasında, yıldızlardan yüksek yerde, altın duvarlarla örülü altın sarayda yaşar. Buraya ancak erkek şamanlar gidebilir. Onlar bile ancak beşinci katmana ulaşabilir. Bay Ülgen güneşi, ayı, gök kubbesi ve gökkuşağı; kafa, kirpik, insan göbeğini ve hayvanları; otlak yerleri ve ateşi yaratandır. Gök cisimleri, şimşek ve gök gürültüsü, yağmur ve doluyu gönderir. Bay Ülgen insan kılığında hayal edilir. Ona ve oğullarına dua edilir ve kanlı kurban sunulur. Her üç, altı, dokuz ve on ikinci senede üç yaşında açık renk kısrak kesilir. Kurban, ilkbahar veya sonbaharda kalabalık halk içinde kesilir (Anohin, 1994: 9-11). Bay Ülgen için Doğu tarafa doğru, Aba Erlik'e ise Batı tarafa doğru ayin yapılır. Bay Ülgen'e ayin yapılırken kadınların bulunmaması gerekir (Şvetsov, 1900: 185). Ülgen'in yedi oğlu vardır. Oğulları "Ülgenler" olarak adlandırılır ve gökyüzünde babalarından ayrı yaşarlar. Her biri Altay Türklerinin ayrı bir boyunun koruyucusudur. Ülgen'in bir de iki veya dokuz kızı (ak kıstar) olduğuna inanılır (Anohin, 1994: 12-13).

Günümüzde Altay Türkleri arasında yaratıcı ile ilgili çeşitli fikirler mevcuttur. Bazı araştırmacılar dünyanın Ülgen tarafından yaratıldığı fikrine inanıldığını savunmakta, bazılarıysa dünyanın hem Ülgen hem de Erlik tarafından yaratıldığı

görüşünün var olduğunu ileri sürmektedir. Kozmogoni mitlerinde Ülgen merkezi bir yere sahiptir. Erlik ise onun arkadaşı, kardeşi ve Ülgen'in yarattığı varlıktır. Yani Erlik, yaratma gücüne sahip olsa da Ülgen'e göre ikincil bir konumdadır. Bazı bilim adamları Ülgen isminin Moğolca "geniş" anlamına gelen bir kelime olduğunu iddia etmektedir. Bu isim ve aynı zamanda Tanrı, Moğol ve Türklerin tarihi ve kültürel ilişkileri neticesinde onlara geçmiş olabilir (Muýtuyeva, 2002: 15). Fakat bu kelimenin diğer Türk halklarında da var olduğunu ileri sürerek bunun hem Türk hem de Moğollar için ortak bir kelime olduğu düşünülebilir.

Potanin bu konuda şu ifadelerle yer verir: "Ulgen veya Bay Ulgen'i sadece Rus Altayında yaşayan halk bilmektedir. Kaçınlerde Ulahan tanrı vardır" (Potanin, 2021: 691). Potapov ise yazılı ve sözlü kaynakların analizini yaptıktan sonra Altay Türkleri arasında Ülgen'in çok yakın zamanda ortaya çıktığı sonucuna varmıştır (Potapov, 1991: 246). Şvetsov derlediği bir efsanede, Olup (Ölup) seök mensuplarının kendisinin Ulgen'in torunları olduğunu iddia etmektedir. Bu Ulgen tarihte yaşamış bir kişi, Cengiz Han'ın torunu ve Altay Türklerinin hükümdarıdır (Şvetsov, 1900: 76). Ülgen hakkında ilk bilgi veren Verbitskiy'e göre ise "Ülgen, yüce varlıktır. İyi şeylerin başlangıcı, yani "aru neme"dir (Verbitskiy, 1893: 111). Muýtuyeva'ya göre Altay Türklerinin dini görüşlerinde Ülgen tanrı değil "tös" yani atadır. Ona göre Ülgen yeryüzünün, gökyüzünün, ilk insanın yaratıcısı değil; birbirlerine akraba olan bazı boyların koruyucu ruhudur. Diğer boylar Ülgen'i bilmemektedir (Muýtuyeva, 2004: 18). Muýtuyeva bu durumu şöyle açıklar: "Misyonerler baştan beri Altay Türklerinin dünya görüşünü kendi dinî bakış açıları ile değerlendirerek inceliyorlardı. Ülgen'in Altay Türkleri arasında "tanrı" olarak kabul edildiği bilgisi, Verbitskiy, Landışev, Zavalışev'in yayınlandığı çalışmalarda yer alan bir bilgidir. Bu misyonerlerin derleme yaptığı ilk kaynak kişi Mihail Çevalkov, ikincisi ise Yefim Kortı'dır. Kortı Çin sınırı yakınında ikamet etmesi dolayısıyla Budist Moğolların etkisi altında kalmıştır." Ona göre Ülgen'in dünyayı yaratmasıyla ilgili "Verbitskiy'in miti" Hristiyan inancına ait bir mittir (Muýtuyeva, 2004: 23-24).

Potapov'a göre Altay Türkleri Bay Ülgen'i Tanrı olarak tanımlamışlardır. Altay Türkleri, Ülgen'i bağımsız bir tanrı olarak, Tenri'yi ise soyut yüce tanrı olarak görmektedirler (Potapov, 1991: 246). Ülgen'e Kıpçak, Mundus, Kergil, Todoş, Ooçı vd. itaat etmiştir. Tangdı, Modor, Aara, Terbet (Törböt), Boguskan, Tumat, Oluk boyları Ülgen'e değil Kögo-Monko'ya (Kögö-Monko) tapınmıştır. Tölös, Almat ve Kebek, Yabak boyları da Ülgen'e itaat etmemişlerdir. Mayman, Çaptı, Tongjoan, Uyup, Kaal,

Koojo, Merkit boyları ise Karşit'e itaat etmişlerdir (Mendeşeva, 2009: 201). Verilen bilgiler neticesinde, Altay Türklerinin dünya görüşüne göre evreni Tenri ve Erlik'in birlikte yarattıklarına inanıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

2.2.3.1.1.2. Kadın Kahraman Oçi Bala Tipi

Zorlu hayat şartları, göçebe hayat tarzı, geçmişte yaşanmış savaşlar, erkeğin olduğu kadar, kadının da güçlü olmasını gerektirir. Türk kültüründe kadın, sadece ev işleriyle uğraşan değil aynı zamanda önemli kararlar alan hatta gerektiğinde savaşa katılan bir görüntü çizmektedir. Türk toplumunda kadın rolünün ne kadar önemli olduğundan gerek yazılı kaynaklarda gerekse günümüze kadar ulaşan sözlü kaynaklarda bahsedilmiştir. Bu kaynaklara arkeolojik buluntuları da dâhil etmek mümkündür. Bu buluntular aynı zamanda yazılı ve sözlü kaynaklara ilavedir. Bilim insanlarının Orta Asya ve Sayan Altay'da yaptığı arkeolojik araştırmalar neticesinde erkek ve kadın mezarları bulunmuştur. Bu mezarlar, 40'ı kadın, 133'ü erkek ve 31'i çocuk ve ergen yaşta olan kişilere ait mezarlardır (Seregin, 2012: 61). Araştırmalar sonucunda Merkezi Asya'nın çeşitli bölgelerinde incelenen kadın mezarlarının içinde bulunan eşyaların erkek mezarlarındaki eşyalara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kadın mezarlarında kılıç, mızrak, yay ve oklar hatta kalkan bile bulunmuştur. Bu durum tarihte bazı kadınların boylarını yönettiklerini, iyi derecede silah kullandıklarını hatta kendi halklarını ve topraklarını korumak için düşmanla savaştığını göstermektedir.

Kadın kahraman tipi Türk ve Moğol destanlarında önemli bir yer tutar. Onların en önemli görevi halklarını ve topraklarını düşmanlardan korumaktır. Kahramanımız Oçi Bala da Hakas destan kahramanları "Altın Arıg", "Ay Huuçin", "Ay Arıg"; Kırgız destan kahramanları "Canıl Mırza", "Gülgakı"; Saha destanı kahramanı "Kıns Debiliye" gibi cesur, güçlü ve bilge birisidir. Tüm bu kadın kahramanlar, halkına sadık; halkını düşmanlardan korumak ve vatanlarında huzuru inşa etmek için ellerinden geleni yapan kimselerdir. Bu destanlarda kadın kahramanlar başroldedir. Bu kadın kahramanları iyi at biner, kılıç kullanır ve iyi ok atarlar.

Türk destanlarında kadın kahraman imgesi ortak temele sahiptir. Altay destanı "Altın-Tuudi" de, Hakas destanları "Ay-Huuçin" ve "Altın-Arıg" ta kahramanlar, güçlü ve savaşçı kadınlar olarak tasvir edilir. Savaşta düşmana boyun eğmeyen bu kadınlar, becerikli, kurnaz ve acımasızdırlar. Savaşçı kahramanlar arasına "Manas" destanının kahramanı Saykal'ı da dâhil etmek mümkündür. Saykal'ın savaşçı özelliği en çok Manas ile çatışmasında ön plana çıkmaktadır. Dede Korkut'taki Banu Çiçek de Bamsı Beyrek

ile ok atmada, koşuda ve güreşte gücünü yarıştıır. Bu meydan okumalar, güç ve beceri gerektirmekte olup eski çağlarda savaşçı kadının yenilmezliğini gösterir niteliktedir. Kadının bu özellikleriyle ön plana çıktığı çağ, anaerki ile karakterize olmuş bir çağdır.

Birçok kahramanlık destanında kahramanların anne babası yoktur. Bu kahramanlar genellikle iki kişi birlikte yaşarlar: örneğin abla-kardeş, anne-oğul veya iki kız kardeş. Destanımızın kahramanı Oçi Bala da ablasıyla birlikte yaşar. Destanda kahramanın doğumu ile ilgili detaylar olmasa da Oçi Bala'nın ablası Oçira Mancı ile birlikte Altay ruhu tarafından gönderildiğinden bahsedilmektedir. Propp, masallardaki kahramanın olağanüstü doğum motiflerini incelerken, bu motifleri üç gruba ayırır: totemizm ile ilgili düşünceler; bitki dünyasının hayat veren gücü ile ilgili düşünceler; ilk insan yaratılışıyla ilgili mitlere dayanan motifler (Propp, 1976: 237). Kahramanımız Oçi Bala, Tanrının yarattığı ilk insandır, dolayısıyla Tanrının bir parçasıdır. İlk insanların yeryüzünde kötülükleri yok ederek Tanrının görevini yerine getireceğine inanılmaktadır.

Danilova, Saha Türklerinin olonholardaki kadın kahramanlarını incelemesi sonucunda üç temel kadın tipi tespit etmiştir: soyunu devam ettiren ana, savaşçı kadın ve eş. Ona göre kadın tipinin evrimi kahramanın temel özelliğinin değişmesiyle başlamıştır. Yerleşik kadın tipi ilk başta gökyüzü tarafından gönderilen ve yüksek mertebeye sahip, soyu devam ettiren anadır. Ardından savaşçı kadın tipi gelmiştir. Bu tip halkını korur ve kimseye bağlı olmadan kendi hayatını yaşar. Üçüncü tipin korumacı özelliği ise ikinci plana geçer ve savaşçı kadın kahraman, iyi bir eşe evrilir (Danilova, 2014: 112).

Altay destanı "Oçi Bala"nın kahramanı savaşçı kadın olarak karşımıza çıkar. Destanda kahramanın gücü ve becerisi açıkça anlatılmıştır. Kahramanımız Oçi Bala, ava çıkar, başka halkları yağmalamaya da gitmez, kimseyi üzmez fakat onu üzene de asla affetmez. Destanda Oçi Bala, halkını ve hayvanlarını esir alan Ak Caala ile iki defa savaşır. Örneğin, *Cuulap kelgendi pojotpoyton, Cuuga poyı parbaytan. Çaktap kelgendi candırbayt, Çakka poyı parbaytan. Kişi le kanın ol tögüp, Kinçektü kerek etpegen, Savaş için geleni bırakmıyorlardı, Savaşmaya gitmiyorlardı. Yağmalamaya geleni bırakmıyorlardı, Yağmalamaya gitmiyorlardı. İnsan kanı dökmeye, Günaha müsaade etmiyordu* (136-141).

Puhov, destanda savaşçı özelliğe sahip kadın kahramanların anaerki döneme ait olduğu hipotezini öne sürmektedir (Puhov, 1975: 54). Kadın kahramanlar hakkındaki destanların asıl kahramanlarının kılık değiştirmesi bunun en karakteristik özelliğidir. Birçok Türk destanında kadın kahramanların düşmanı yenmek için antropomorfik ve zoomorfik kılıklara girdiği bilinmektedir. Oçi Bala da diğer kadın kahramanlar gibi

düşmanı öldürmek için kılık değiştirir. Bu değişim onun sihirli güçlere sahip olduğunu göstermektedir. Oçi Bala, kartala dönüşerek iki boğanın mücadelesini izler. Hizmetkâr kıza dönüşüp Kan Taacı Biy'e içki içirerek de onu yener.

Destanlardaki savaşçı kadınlar, erkek kahramanların yaptıklarının aynısını yapabileme yetisine sahip olsalar da kadınlığa özgü özelliklerini de muhafaza ederler. Oçi Bala da halkı için çeşitli kıyafetler diker, lezzetli yemekler yapar. Bu durum, diğer Türk halklarının kahramanı kadın olan destanlarında da aynıdır.

Savaşçı kadın kahramanın cesareti, kahramanın evlilik sürecinde de kendini gösterir. Kadın kahramanın evleneceği kişiyi, onunla yarışarak seçtiği görülmektedir. Bu motif Hakas destanı Altın Arığ'ta Kırgızların Manas destanında ve Dede Korkut Bamsı Beyrek'te de karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle, erkek kahramanın da güçlü bir kadınla evlenmek istediği ifade edilebilir. Manas destanı kahramanı Saykal, Manas ile bu dünyadaki görevi bittikten sonra yani gökyüzünde evleneceğine söz verir. Fakat Oçi Bala, aile kuran diğer kadın kahramanlarından farklıdır. Bağımsız, cesur ve halkına sadık olan Oçi Bala'nın planları arasında evlenmek yoktur. Bilindiği gibi savaşçı kadınlar eş olamaz çünkü evlendikten sonra kahramanlık güçlerini kaybettikleri görüşü hâkimdir. Görevini yerine getiren Oçi Bala atıyla birlikte gökyüzüne yükselir. Gökyüzü, Tanrı ve diğer ruhların yaşadığı yerdir. Destanın sonunda gök âlemin "cennet-uçmak" tasavvuru karşımıza çıkar (Arslan, 2005: 67). Kahramanın göğe yükselmesi durumuyla Maaday Kara destanında da karşılaşılmaktadır. Arslan'a göre bu düşünce bir yandan "ölümden geçmeksizin göğe ve dolayısıyla ölümsüz geleceğe erişebildikleri" fikrinin, yani kozmik yolculuğun bir yansımasıdır. Diğer yandan ise "iyi insanların cennete gideceği" düşüncesinin Altay Türkleri arasındaki simgesel ifadesidir. Çünkü onlara göre "cennet/uçmak", gökyüzünün üçüncü katında bulunan ve iyi ruhların, meleklerin, bolluk ve bereketin dolu olduğu mekândır (Arslan, 2005: 67). Kahramanın atı Oçi Ceren, akşam yıldızı olarak, Oçi Bala'nın kendisi ise sekizinci günün ayı olarak görünecektir. Gökyüzünde her yıldızın yeryüzünde iyilik yapan kimselerin simgesi olduğuna inanılır.

Destanlarda genellikle kahramanların kahramanlıklarına yer verilir. Elbette kahramanlık insanın diğer özellikleriyle karşılaştırılmaz. Kahramanın genelde fiziki özellikleri, akli ve düşmana karşı acımasız olma özelliğine vurgu yapılır. Bu durum hem erkek hem kadın kahramanlar için geçerlidir. Fakat erkek kahramanlardan farklı olarak destanda kadın kahramanların güzelliği tasvir edilir. Kahramanın güzelliği aslında onun kuvvet özellikleriyle uyum içindedir. Bu durum destanda farklı şekillerde ifade edilir. Söz gelimi Oçi Bala olağanüstü güzelliğe sahiptir. Onun güzelliği ay ve güneşle karşılaştırılır.

Oçi Bala güzelliğini parlayan güneşten alır. Onun güzel yüzü açık gökyüzü gibidir. Omuzunda çıkıntısı yok kuvvetli bahadır. Eklemlerinde girinti olmayan güçlü bir kızıdır. Dolunay gibi yüzü, gökkuşağı gibi yanakları vardır. Gözleri mavi yıldızlar gibi parlar. Konuşması akan suyun şırlıtısı gibi, söylediği sözler dağ tepelerinin ışıldaması gibidir. Bu cümlelerden hareketle Oçi Bala'nın güzelliği tabiat tasvirleriyle ifade edildiği görülmektedir.

2.2.3.1.1.3. Kahramanın Atı Oçi Ceren

Göçebe halkların hayatında at her zaman önemli bir rol oynamıştır. Atı evcilleştiren Türkler onunla uzak mesafeleri aştığı gibi atçılığın gelişmesiyle hayvancılık, avcılık, ticaret ve diğer uğraşılarda da söz sahibi olmaya başlamışlardır. Konargöçer kültürde at sayısı zenginliğin belirtisidir. Atın sütünden kıymız yapılır. Saç telleri çalgı aletinde kullanılır. Hayatın her alanında kullanılan at, diğer evcil hayvanlarla kıyaslandığında büyük öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Bu yüzden at kutsallaştırılmış ve halkın geleneksel yaratmalarında da kendisine yer bulmuştur.

Türk halkları için at kutsal hayvan olarak kabul edilmektedir. Saha Türklerinde at, soy atası olarak kabul edilir. Onların mitolojik düşüncelerine göre Tanrılar önce atı, sonra yarı at- yarı insanı, ardından da insanı yaratmıştır (Vasilyeva, 2020: 99). Altay Türkleri arasında at, kutsal koruyuculuk özelliğine sahiptir (*baylu*) ve bazı Altay boylarının koruyucusu konumundadır (Tozyakova, Badanova, Çerepanova, 2020: 372).

Türklerin geleneksel inanışlarında at kültü görülmektedir. At kültü Türk halklarının dinî hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu kült, göçebe kültüründeki en eski kültürlerden biridir. Bunu Altay, Güney Kırgızistan, Türkistan ve Kazakistan topraklarındaki kaya üzerine yapılmış olan resimlerle doğrulamak da mümkündür. Altay'da at kültürünün izlerini, Pazırık kurganlarında da görürüz. Kurganlarda insanların atlarıyla birlikte gömüldüğü tespit edilmiştir. Potapov'a göre Altay'da eski geleneklere göre at, sahibiyile birlikte gömülür, bu sayede atın öteki dünyada da sahibine hizmet edeceğine inanılır ve bu ata "koyloo at" denilirdi (Potapov, 1977: 172).

At imgesinin oluşumunu anlamak için şaman mitolojisine bakılması yerinde olacaktır. Eliade'ye göre at, şamanlar tarafından trans haline ulaşmak için bir araç olarak kullanılır. At sayesinde şaman mistik bir seyahat yapabilir. At, şamanın gökyüzüne uçmasına yardımcı olur (Eliade, 1987: 173–174). Atın yeraltına inmesi, gökyüzüne uçması, kahramanı iyileştirmesi, dönüşme özelliğe sahip olması, şamanlık özellikleriyle örtüşmektedir.

Altay Türkleri için at kutsal bir hayvandır. Bunun yanında bugün bile at ile ilgili malzemelere kutsal özellikler yüklenmektedir. Bu malzemelerin kötü ruhlardan koruma özelliği vardır. Şamanizmde at nalı ve kamçı koruyucu olarak sayılmakta, bu nesnelerin mutluluk ve şans getirdiklerine inanılmaktadır. Günümüzde, Altay Türkleri arasında yeni doğan çocuğa at hediye edildiği bilinmektedir. Daha çocukluk yıllarında ata binmeyi öğrenen Türkler, zamanla büyük güce sahip, cesur ve yetenekli biniciler olarak yetişebilme olanağına sahip olurlar.

Altay Türklerinin düşüncelerine göre her canlı Tanrı tarafından belirli bir görev için yaratılmıştır. Surazakov'a göre, at, eskiden beri kıymetli bir canlıdır. Destandan da anlaşıldığı gibi Türk kültüründe at kültü mevcuttur. Birçok destanda at, Gökyüzü tarafından yeryüzüne gönderilen soyun kutsal koruyucusudur yani *Ercine*'dir. O, olağanüstü güce sahiptir ve halkın işlerine yardımcı olarak hayatlarını kolaylaştırır (Surazakov, 1985: 27).

Altay Türklerinin inanışlarına göre Bay Ülgen ve Aba Erlik birçok hayvan yaratmıştır. Aba Erlik'in yarattığı hayvanlar "sook tınıştı mal" (soğuk nefesli hayvanlar), Bay Ülgen'in yarattıkları ise "izü tınıştı mal" (sıcak nefesli hayvanlar)'dır. At, sıcak nefesli hayvanlardan biridir. Tadina, yaptığı araştırmalar neticesinde atın zenginlik olduğunu bu yüzden ona "at" değil "mal", çoğunlukla ise "baylu mal" yani kutsal at, "ercine" (kıymetli) olarak hitap edildiğini tespit etmiştir. Atın kafasına vurulmadığını, ona doğru silah doğrultulmadığını, sıcak veya çok soğuk havalarda onun bağlı tutulmamasına özen gösterildiğini tespit etmiştir (Tadina, 2008: 152-156).

Halkın at ile sıkı ilişkisi, atı renklere göre ayırmalarında da görülür. Atın rengi göçebe halklar için önemlidir. Beyaz renk at, kutsal kabul edilir. Bay Ülgen için açık renk veya beyaz at, Cer-Suu için kırmızı, dağ veya tayga ruhuna ise sarı renk at kurban kesilir. Bunun amacı, ailedeki huzur ve bereketin olması ve hayvanların çoğalmasındır. Altay mitolojisinde birçok Tanrı ve ruhlar beyaz renk ata binerler. Bu yüzden atın kutsal güce sahip olduğuna inanılır. Göktürkler'in barış antlaşması yaptıklarında beyaz renk atı kesip kanını şarap ile karıştırıp barış için düzenlenen yemin töreninde içtikleri kayıtlara geçmiştir. Hükümdarlar ve güçlü şamanların açık renk atlara bindikleri de bilinmektedir (Potapov, 1977: 168-170).

Türklerin ata yükledikleri anlam, halk anlatılarında da kendini gösterir. Altay Türkleri arasında at kültü, sözlü halk geleneğinde özellikle kahramanlık destanlarında açıkça gösterilmiştir. Destanlarda at, kahramanın yardımcısı, arkadaşı, koruyucusudur. Bazı destanlarda ise kahramanla aynı gün doğar. Altay Türkleri arasında mevcut olan

“Baatır çıksa, adı kojo çıkar” (Kahraman doğarsa, atıyla birlikte doğar) atasözü de bu durumu doğrulamaktadır. At, kahramana Gökyüzü tarafından gönderilir. Oçi Bala'nın atı Oçi Ceren deona Su ruhu tarafından gönderilmiştir. Tabiatla iç içe yaşayan Altay Türkleri ona karşı saygılıdır. Onlar için her nehir, her göl, her arcan⁴ kutsaldır ve kendi sahibine yani “Suu eezi”ne sahiptir. Bu suların gerek somut, gerekse soyut olarak insanlarla bir bağı vardır. Su, evrenin temel unsurudur. Gerek Verbitskiy gerekse Radlof'un derlediği Altay yaratılış destanında da görüldüğü gibi “önce su vardı”. Birçok araştırmacıya göre bu ruh, kadın şeklindedir. Poskonnaya'ya göre kadın bir ana olarak her zaman su ruhunu kişileştirmiştir (Poskonnaya, 2017: 59). Çünkü kadın, doğurganlık özelliği sayesinde dünyaya yeni bir hayat getirir.

Destanda at, kahraman gibi merkezi bir yere sahiptir. At, kahramanın danışmanı ve arkadaşıdır. Her iki imge iç içe o kadar girmiştir ki onları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Oçi Bala destanında atın kahramanla ortak bir kaderi paylaştığının destandaki şu sözlerle altı çizilir: “*Ölsek de mezarımız bir, kalsak da kaderimiz bir*” (satır: 1890-1891). Bu ifadeler, ölen kişinin atıyla birlikte defnedilmesi geleneğini de yansıtmaktadır.

At imgesi her zaman kahramanla birlikte tasvir edilir. Atı tasvir eden metaforlar Oçi Bala destanında bir formel haline gelmiştir. Bu durum diğer Türk destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki ifadelerde atın nasıl betimlendiğini görmek mümkündür:

Yele ve kuyruğu yıldırım gibi Işıldıyordu, Kafası ve beli yüksek dağ gibi, Parıldıyordu. Oçi Ceren kıymetli, Ateş ve alev gibidir. Dört toynağı onun Altay'ın dört yanının ayna taşları gibi, Yele ve kuyruğu şimşek gibidir. (1592-1605)

Oçi Bala'nın atı, Ay kanatlı kızıl attır. Oçi Bala kanatlı bir atla gezer. Kanatlı at, ilkel bir imgedir. Çeşitli kültürlerde de yer almaktadır. Örneğin Yunan mitolojisinde Pegasus olarak geçer. Türklerde ise bazı boylarda Tulpar olarak bilinir. Altay Türklerinde ise Argımak'tır.

Destandan da anlaşıldığı gibi kahraman çeşitli benzetmelerle anlatılmış bunun yanında bazen kendisi bazen de atı formel ifadelerle abartılarak tasvir edilmiştir. Böylece her iki imgenin de birbirini tamamladığından söz edilebilir. Destan anlatıcısı atın özelliklerinden bahsederken aslında onu sahibiyle benzetmeye çalışır. Anlatıcı tarafından, atın kendi olağanüstü özelliklerini sahibi gibi sergilediği vurgusu yapılır. Kahraman ancak atı ile güçlüdür. Atsız kahraman yenilgiye uğrar.

⁴ Arcan Suu: yeraltından gelen su.

At, kahramana sadece fiziksel olarak yardımcı olmaz aynı zamanda bilgeliği ve ileri görüşlülüğü ile de sahibini muhtemel tehlikelere karşı uyarır. At, kahramanın yoldaşdır, kahramana zor durumda yardım eder, tavsiyelerde bulunur, onu tehlikeden kurtarır. Tüm bunları yapan at, konuşabilme ve uçabilme yetilerine de sahiptir.

Destanda atın olağanüstü bir şekilde koşması tasvir edilmektedir. Bu durum bir formel haline gelmiştir. At koşarken otları bile ezmez. Buradan atın ne kadar hafif bir şekilde hızlı, koşarken iz bile bırakmadan koştuğu anlaşılır. Uzun yolu az sürede aşmak atın özellikleri arasında yer alır. *Oçi Ceren'in hızı, on Altay'ın rüzgârı gibi, mavi göğün şimşeği gibi'dir* (1764-1767). Destanda Oçi Ceren'in hızı tabiat olgularıyla karşılaştırılmıştır.

İlahi bir kökene sahip olan at, kehanet özelliğine de sahiptir. Oçi Ceren, tehlikenin yaklaştığını hissederek Oçi Bala'ya bunu belirtir. Buradan hareketle atın kahramandan daha bilge olduğu imajının çizildiği ifade edilebilir. At kılık değiştirebilir ve kahramanı ölümcül tehlikelerden kurtarabilir. Bu açıdan ata bir koruyucu olarak bakılabilir. Kahramanla birlikte gökyüzüne uçup yıldız olabilir. Yıldız-at imgesinin büyük ihtimalle astral kült ve “gökyüzü atlar” ile ilişkili olduğu söylenebilir. Böylece at, kahramanla eşit bir şekilde gerçek kahramana dönüşür ve konuşma özelliğine sahip olur.

Atın kahramanlık destanlarında önemli rol oynamasının sebebini ilk olarak totemistik ilişkiler ile ilgili arkaik düşüncelerde, atlı kahramanın at ile ilgili akrabalık bağlarında, ikinci olarak da bozkır halklarının geçmişinde atçılığın öneminin büyük olması, süvarinin ise ordunun üst rütbelilerini oluşturmasında görmekteyiz (Lipets, 1984: 3, 143, Potapov, 1977: 164). Oçi Bala destanında at ile kahramanın ilişkilerinden hareketle şu sonuca varabiliriz: At, kahramanın hayatında doğumdan ölüme kadar bütün olaylarında yanındadır. Kahraman için at hem taşıma aracıdır hem de kâhindir. Zor durumlarında hep yanındadır, kurtarıcıdır. Aynı zamanda kahramanı diriltip iyileştirebilme yeteneğine dahi sahiptir. Mitoloji, destan ve diğer folklor ürünlerinde sabitleşen at imgesinin bugün çağdaş Altay edebiyatında da etkilerini sürdürdüğü ifade edilebilir.

2.2.3.1.1.3. Oçi Bala'nın Ablası Oçira Mancı

Sibirya Türk halklarının bazı destanlarında kahramanın ailesi yoktur. Onlar iki kız kardeş, abla ve erkek kardeş, anne oğul olarak yaşarlar. Destanımızın kahramanları da iki kız kardeştir. Oçira Mancı, Oçi Bala'nın ablasıdır. Her ikisinin doğum motifi olmasa da, babaları Kan Altay, anneleri ise yeryüzünün göbeğidir. Vatanları kutsal dağlar,

yaylalardır. Oçira Mancı'nın yüzü dolunay gibi, yanakları gökkuşağı gibi gözleri sabahyıldızı gibidir. Güzelliğini parlayan güneşten almış; büyü yapmayı aydan öğrenmiştir. Kendisi cesur, kehanet özelliğine sahip ve halkını yönetmeyi bilen bir savaşçıdır.

Oçi Bala ava gittiğinde ablası halkla ilgilenir. Halkına güzel yemekler pişirir. Onların huzur içinde yaşamalarını sağlar. Oçi Bala'nın, hayvanlarını yağmalamak, halkını esir almak isteyen Ak Cala'ya karşılık vermesini istemez. Kan Taaci Biy'in onları yönetmesinin kaderleri olduğuna inanır. Aslında o, huzurun bozulmasını istemez. Bildiğimiz gibi Altay bölgesi savaşların sıkça yaşandığı bir bölgedir. Kağanı olmayan halkın düşmana karşılık vermesi zordur. Destanın sonunda Oçi Bala atıyla birlikte gökyüzüne yükselir. Oçira Mancı ise kutsal Altay'ın sahibi olur.

2.2.3.1.2. Olumsuz Tipler

2.2.3.1.2.1. Erlik

Türk ve aynı zamanda Moğol halklarının merkezi dini ve mitik imgelerinden bir tanesi Erlik'tir. Erlik, yer altı dünyasının hâkimidir. Orhun-Yenisey anıtlarında geçen Erlik adı, ilk *erklig* şeklinde kullanılmış olup ve “güçlü” anlamına gelmektedir (Malov, 1952: 64). Erlik adı, günümüz Hakasya'da, Altın Köl gölü yakınlarında bulunan ve 711 yılında yazıldığı tespit edilen Kırgız kağanı Inançu Alp Bilge (Bars Bek, sr. KTB, 20) adına dikilen Altın Köl I runik yazısının 8. satırında da geçmektedir. Bu satırda şöyle yazar: “Biz dört soylu idik. Maalesef Erklik bizi ayırdı!” (Klyastornıy, 1977: 125). Bu ifadeler, Erliğin insan ölümüne sebep olduğunun ve insanlara hastalık gönderdiğinin ispatı niteliğindedir. İnsanlar hastalığın Erlik tarafından gönderildiğine inanır.

Neklyudov, Sibiry ve Merkezi Asya halklarının folklor metinlerini incelemesi sonucunda, yer altı dünyasının hâkiminin Eski Uygurca Erklig kaganın (güçlü Kağan), Budizm'de cehennem hâkimi “Yama” sıfatına yükseldiği sonucuna ulaşmıştır (Neklyudov, 1988: 200). Uygur Budist kaynaklarında bu isimle Yama, yani hâkim ve yer altı dünyasının sahibi isimlendirilmektedir. Şimdiki “ärlik” şekli Sibiry Türklerinin Moğolcadan bozulmuş şeklidir. Erlik'in, insan öldükten sonra onun ruhunu alıp yer altı dünyasına götürdüğüne (*ölöttön tın alğan*) ve orada onu yargılayarak kendisi için köle yaptığına inanılır (Anohin, 1924: 1).

Güney Sibiry Türklerinin mitolojisinde Erlik'in yaşadığı ilk yer Gökyüzü olarak kabul edilmektedir. Sonra yeryüzüne ve ardından yeraltına kovulduğuna inanılan Erlik,

arkaik metinlerde yaratıcı olarak gösterilmektedir. Mitik anlatımlara göre, Erlik ördek şeklinde suya dalar ve oradan toprak çıkartır. Tanrı bu toprakla karayı yaratır. Yalnız o, toprağın bir kısmını ağzında saklar ve sakladığı toprağı Tanrı'nın yarattığı karaya serper. Böylece dağlar, tepeler ve bataklıklar oluşur (Katanov, 1907: 246). Erlik'in insana can (ruh) üflediğine inanılır. Şamanlar, insan ruhunun Erlikle olan alakasını buna bağlar (Potapov, 1983: 105).

Altay Türkleri, yer altı karanlık dünyasının dokuz katmandan oluştuğuna inanır (Radlov, 1989: 361). Erlik yer altı dünyasında (altıngı orön veya alıs cer) siyah çamurdan sarayda yaşar. Diğer varyanta göre ise Erlik, etrafı çevrili siyah demirden bir sarayda oturur ve bu saray dokuz nehrin birleştiği insan gözyaşlarının aktığı Toybodım veya *abra* veya *cutpa* su canavarlarının yaşadığı Bay Täñis denizi yanında bulunur. Erlik'in sarayında ölmüş sayısız insanın ruhu yaşar. Toybodım'dan at kılından bir köprü geçer. Erlik'in sarayını kendi isteğiyle terk edenler at kılından köprüye bastıklarında köprü yıkılır ve nehre düşerler. Nehir dalgaları onları Erlik'in sarayına geri getirir (Anohin, 1924: 3).

Bazı varyantlara göre Erlik'in yedi, bazı varyantlara göre ise dokuz oğlu (tämır paştı kara uldar); yine bazı kaynaklara göre iki, bazı kaynaklara göre ise dokuz kızı (Ärlik piydiñ toğus kızı) vardır ve Erlik'in çocukları yeraltında yaşar (Anohin, 1924: 4).

Erlik han ile ancak şamanlar irtibata geçebildiği inancı hâkimdir. Dolayısıyla onun hakkındaki bilgiyi şamanlardan öğreniriz. Şamanizm metinlerinde Erlik'in dış görünüşü şu şekilde tasvir edilir: Atletik vücuda sahip yaşlı, kaşlı, gözü kömür gibi kara, sakalı ikiye ayrılmış ve dizlerine kadar uzundur. Bıyıkları azı dişine benzer, kıvrılarak kulaklarının arkasına kadar gelir. Çenesi erilgi (deri ve kürkten kıyafet dikmek için deriyi yumuşatan el işi makinesi) gibi, boynuzları ağaç köküne benzer, saçları kıvrıktır (Anohin, 1924: 3). Erlik Bey, kanlı yiyecekler yer ve akciğer kanı içer. Yiyecek ve içeceği kızıl akşamın şafağında aldığına inanılır (Anohin, 1994: 3-4).

Altay mitolojisinde Erlik çok farklı özelliklere sahiptir. Erlik, hem insanların yaratıcısı hem yeraltı dünyasının sahibi hem de ölmüş ruhların yargılayıcısıdır. Altay Türklerine göre Erlik Bey, insanlara kötü hastalıkları gönderen ölüm tanrısıdır. Ama aynı zamanda neşeli ve cömert de olabilen bir yapıdadır. Erlik başta, ölüm tanrısı olarak adlandırılmamıştır. Verbitskiy'e göre Aba Erlik ve onun canlandırdığı kadından doğan insanlar uygunsuz davranışları yüzünden "güneş ve ayın ışık saçmadığı iki deniz arasında bulunan yeryüzüne" kovulmuştur (Verbitskiy, 1993: 117). Batı Moğolistan halklarının mitolojisinde ise Erlik, sanat ve müziğin koruyucusu, şarap ve türkülerin yaratıcısıdır

(Potanin, 1883: 67). Altay destanı Yösküs-Uul'da, yeraltı dünyasında şarap için kap arama motifinde kız kahraman Erlik için türkü söyler ve Erlik de kıza kabı verir. Altay mitolojisinde Erlik, kayçı ve türkücülerin koruyucusu konumundadır. Kayçı Kalkin, kayçılık yeteneğini bizzat Erlik'ten aldığını söyler (Yamayeva, 2002: 63).

Mendeşeva'ya göre düalizm Altay Türklerinin inancına has bir özellik değildir (Mendeşeva, 2009: 206). Altay Türklerine göre Erlik Biy ile Bay Ülgen kardeştir. Hatta Erlik, Ülgen'in abisidir. Yeryüzünde olanların yarısını o yaratmıştır. Onun yarattığı hayvanlar “sook tınıştı mal” yani “soğuk nefesli hayvanlar”, Bay Ülgen'in yarattığı hayvanlar ise “izü tınıştı mal” yani “sıcak nefesli hayvanlar” olarak adlandırılır. Erlik aynı zamanda insanı yaratanlardan biridir. Ona nefes vermiştir. Yarattıklarını kendi dünyasına götürdüğüne inanılır. Altay Türklerinin dünya görüşünde cennet kavramı olmadığı için insanların öldükten sonra Erlik'in dünyasına gittiklerine inanılır. Hayattayken günah işlemeyen ve yedi göbek atasının günahlarını tazmin eden kimseler orada iyi yaşıyor (Potanin, 2005: 134), hayattayken günah işleyenler ise onun kulu oluyorlardı. Öldürülen insanların, kazada ölenlerin ve soyunu devam ettirmeyenlerin yeryüzünde kaldıklarına, Erlik'in onları kabul etmediğine inanılırdı. Erlik'in dünyasına insanları şamanlar götürürdü (Muýtuyeva, 1993: 264). Erlik ile Ülgen birlikte insan ruhlarını yargıladı. Altay Türkleri arasında yaygın olan “Erlik biyle Ülgen cangıs ejiktü”, yani “Erlik ile Ülgen bir kapıya sahip” ifadesi de bu tespiti doğrulamaktadır. Dolayısıyla onların dünyayı birlikte yönettiklerine inanılır.

Muýtuyeva'ya göre Altay Türklerinin dünya görüşünde Erlik Biy yer altı tanrısı değildir. O, hile yaptığı için atalar dünyasının tanrısı olmuştur. Araştırmacıya göre kaynaklarda geçen Ülgen'in Erlik'i çamurdan yaratması ve onun kötü bir tanrı olması tamamen Hristiyanlık kaynaklıdır (Muýtuyeva, 2004: 40). XVIII-XIX. yüzyıllarda Güney Sibiry halklarının Moğol ve Rus halklarıyla sosyo-kültürel etkileşimi neticesinde arkaik mit ve kültürel tasarımlar, Budizm ve Hristiyanlık inançlarıyla iç içe geçmiştir (Sagalayev, 1984: 23). Uzun süren etnik ve kültürel diyaloglar neticesinde Erlik'in temel fonksiyonlarını korumasına rağmen yeni özellikler de kazanmaya başladığı ifade edilebilir. Erlik hanın ortodoksluğun etkisiyle şeytanlık özelliklerine bürünmüş olması muhtemeldir. Protestan misyonerleri, Sibiry Türkleri arasında İncil öğretilerini yayarken ve Kutsal kitabı Türk lehçelerine tercüme ederken yerli halkın kelimelerini ve mitolojik imgelerini kullanmıştır. Özellikle Erlik han İncil'deki Şeytanla tanımlanmıştır (Burnakov, 2011: 113).

Birçok metinde Erlik imgesine ya kısmen yer verilmiştir ya da hakkındaki bilgiler çelişkilidir. Burnakov bunun Budizm, Maniheyizm ve Hristiyanlığın etkisiyle oluştuğunu belirtmektedir (Burnakov, 2011: 113). Ele aldığımız destanda Erlik Biy karşımıza yargıç olarak çıkmaktadır. Kendisi kahramanın düşmanı değildir. Asıl kahramanın düşmanı olan Kan Taaci Biy'dir ve o, Erlik'in yeğenidir. Destanda Oçi Bala'nın mücadele ettiği gök boğa da Erlik'in gönderdiği elçidir. Örneğin, “*Körmös seni körgöy – tiyt, Erlik seni ukkay*” – *tiyt/“Şeytan seni götürsün, dedi. Erlik seni yargılasın, dedi. (486-487)Altı oroonniñ ol cerineñ emdi çıkkın, Erlik piydiñ cerineñ ol dor kelgen, Kök tör puka pu poluptır/Alt dünyanın o yerinden çıkan, Erlik Biy'in yerinden gelen, gök boğa imiş. (1945-1947)Erlik piydiñ kereezi, Kök tör puka la poldı/Erlik Biy'in elçisi imiş, gök boğa imiş. (1961-1962).*

2.2.3.1.2.2. Kan Taacı Biy

İyilik ve kötülük kavramları, insanoğlunun en önemli meseleleri arasında yer alır. İnsan, iyilik ve kötülük, adalet ve adaletsizlik algısına sahiptir. Hayatta iyilik ve kötülük sürekli mücadele içindedir. Destanlar da iyilik ve kötülük mücadelesi üzerine kurulmaktadır. İyi, bir insana ve halka fayda getiren, kötülük ise tam tersi zarar veren kişi ya da şeylerdir. Bu zararı olumsuz tipler getirir. Destandaki olumsuz tipler zoomorfik veya antropomorfik görünüme sahip düşmanlardır. Surazakov'a göre boy yapısı dönemi destanlarında avcı-kahramanın düşmanı, “doğa afetlerini kişileştiren” karanlık ve tarihi güçlerdir. Altay destanının savaşçı-kahramanı ise Erlik başta olmak üzere yaratıklar ve yeraltı kahramanlarıyla mücadele etmektedir (Surazakov, 1985: 238). Destan gelişiminin erken feodal döneminde yabancı boy-düşmanı imgesi oluşmuştur. Yani kağanların düşmanı, yabancı kağanlar olmuştur. Ardından, ataerki-feodal ilişkiler dönemi destanlarında ise halkı baskı altına alan ve zulmeden feodal hükümdar imgesi ortaya çıkmıştır (Surazakov, 1985: 240). Buradan anlaşıldığı gibi Altay destanlarında başkahramanın gelişmesiyle düşman imgesi de gelişme göstermiştir. Altay Türkleri çok eskiden beri tarihi olarak önemli bir bölgede yaşamaktadırlar. Bu şartlar altında düşman ve zalim han imgesi daha geçerlidir.

Özellikle Sibiry Türklerinde başkahramanların düşmanları mitik yaratık özelliklerine bürünmüş biri olarak karşımıza çıkar. Kahramanın düşmanları genellikle kötü, acımasız ve çirkin kimselerdir. Fakat olağanüstü fiziksel güce sahiplerdir. Bu düşmanlar genellikle yer altı dünyasında yaşayıp yeryüzünde yaşayan insanların huzurunu bozarlar. Ele aldığımız destanda düşman tipolojisine işaret eden Kan Taaci

Biy'in yaşadığı yer de yerin yedi kat altıdır. Altay'da yaşayan kağanları yağmalar ve topraklarını ele geçirir.

Destanımızın düşman tipi Kan Taacı Biy, Erlik'in yeğenidir ve kan kırmızı bir ata biner. Ona birçok korkutucu özellik yüklenmiştir. Ona yüklenen özellikler, aynı zamanda Erlik'e de isnat edilen özelliklerdir. Örneğin, içecekleri insan kafatasıyla içer, insan kanıyla susuzluğunu giderir. O bir büyücüdür ve bu yeteneğini de Erlik'ten almıştır. Sandığında bulunan altı köşeli “cada taşı” sayesinde insanları dirilttiğinden söz edilir. Bu taşı ona Erlik Biy hediye etmiştir. Oçi Bala, Kan Taacı Biy'in boynunu kılıç ile keserek onu öldürmüş olsa da onun ölümünün asıl sebebi içkidir.

2.2.3.1.2.3. Gök Boğa

Türk kültüründe hayvanlar ile insanlar arasında yakın bir ilişki vardır. Türkler, çok eski çağlardan günümüze kadar hayvancılıkla uğraşmıştır. Özellikle Sayan Altay bölgesi, büyük baş hayvanın kış mevsiminde bile kendisine ot bulabilmesinden dolayı, hayvancılık için elverişlidir. Türklerin uzun süre hayvanlarla iç içe olması, onların dini ve mitolojik düşüncelerinde boğanın bir imge haline gelmesine neden olmuştur. Boğa, bazı Türk halklarının mitik düşüncelerine göre ata olarak da karşımıza çıkar. Bernştam bununla ilgili şunları ifade eder: “Hunların Şanyuy boyunun totemi boğa idi. Uygur Türk boylarının bir kısmı *oguz* terimi olarak boğa totemini muhafaza etmiştir.” (Bernştam, 1946: 84). Hakas Türklerinde de Puğa boyunun totem atası boğadır. Bu boy, mitik boğa ile bu boğanın kurtardığı kızıdan oluşmuştur (Butanayev, 1994: 21). Altay Türklerinin Kergil boyu mensupları, ataları olarak Ak-Kam (beyaz şaman) ve oğlu Jes Buka (Bakır Boğa) olarak kabul ederler (Yekeyev, 2011: 156).

Etnografya malzemeleri temelinde çeşitli halkların hayvanlara mitik özellikler kattığını görürüz. Saha Türklerine göre, “her kış Arktik denizinde yaşayan kocaman boğa gelir. Soğğun sembolü olan bu boğa beraberinde kışı getirir.” (Makarov, 2017: 18). Oğuz Kağan'ın vücut parçaları hayvanların vücut parçalarına benzetilir. Destanda Oğuz Kağan'ın fiziki özelliklerinden bahsedilirken onun “Ayakları öküz ayağı gibi....” tasvir edilir (Banarlı, 1987: 17).

Altay Türkleri arasında gök boğa ile ilgili çeşitli inanışlar mevcuttur. Gök boğa kötü ruhlardan biridir, savaş ve ölümün habercisidir. Onu gören insanın öleceğine inanılır. 2008 yılında yapılan derlemede Telengitlerden olan Tokoyokov'dan şöyle bir bilgi kaydedilmiştir: Ona göre hemşerilerinden birçoğu gök boğayı görmüş. Gök boğa insanlara zarar getirdiği için Altay Ruhu onu bağlamış. Fakat gök boğa ipi çözüp tekrar

Altay’da dolaşmaya başlamış. Dağlara haç koyulduktan sonra gök boğa Teletsk gölüne kapatılmış (Oynotkinova, Mindibekova, Yuşa, 2018: 80). Altay Cumhuriyeti Onguday İlçesinde bulunan Kengin gölü yakınlarında ikamet edenler, bazen gölden boğa seslerinin geldiğinden ve buzların kırıldığından bahseder. Yaşlı insanlar bu sesin göl sahibi gök boğaya ait olduğunu söylerler (Oynoşev, 2006: 80).

Yukarıda bahsedilenlerden de hareketle boğa imgesi su ile ilişkilidir. Hakasya’da su kanalları çoğu zaman “puğa çolı” (boğa yolu) olarak adlandırılır (Butanayev, 2003: 191). Örneğin Sibiryâ Tatarları su ruhunu inek şeklinde görürler (Valeyev, 1993: 183), Çuvaşlarda boğa, göl sahibidir (Yegorov, 1983: 132). Saha Türklerinde inek, sudan çıkan kutsal bir hayvandır (Şestobitova, 2004: 267). Hakas Türkleri Suğ Eezi’ne kurbanlık olarak üç yaşındaki mavi veya siyah boğa sunarlar (Butanayev, 1999: 121).

Her hayvanın fonksiyonel özelliğine göre yer alacağı bir bölge vardır. Bu bölge ya yer altı ya da yeryüzüdür. Destadaki boğanın renginin kök yani mavi olması dikkat çeker. Altay mitolojisinde kök, yani mavi renk sadece gökyüzüyle değil su, soğuk ve buz ile ilişkilendirilmektedir. Bu renk, yeraltı dünyasıyla ilgili kavramlarla ilişkilidir. Bu imgesel renk, deniz veya gölün kötü ruhunu kişileştiren zoomorfik mitik tipi olan *kök buka* kavramı için hastır (Oynotkinova, 2021: 52). Altay mitolojisinde boğanın Erlik tarafından yaratıldığına inanılır. Dolayısıyla o soğuk nefesli bir hayvandır. Erlik Biy ve onun yanındakiler de boğaya biner. Şamanlar ayin esnasında yeraltına boğa üstünde iner. Çünkü yeraltı onun mekânıdır. Bu durum sadece şamanlar için değil, ölen kişiler için de geçerlidir. Hakas Türklerinin dini-mitolojik görüşüne göre cenazede kesilen boğa (erkekler için boğa, kadınlar için inek) ölen kişiyi öteki dünyaya götüren bir araçtır (Maynogaşev, 1916: 283-284).

Gök boğa imgesiyle ilgili motiflere bütün Türk haklarının folklorunda rastlamak mümkündür. Örneğin Altay destanı “Malçi Mergen” ve Tıva destanı “Korkusuz Han-Hulük”ta kahraman önce gök boğa ile mücadele eder. Sonunda gök boğa kahramanların yardımcısı olur. Oynoşev’a göre gök boğanın kahramanla arkadaş olması, Altay Türklerinin bazı boylarının gök boğayı ata totemi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Oynoşev, 2006: 83). Oçi Bala destanında gök boğa asıl düşman değil, yolda karşılaşılan bir engeldir. Kök puka, Aylı Güneşli Altay’da, yedi yolun birleştiği yerde ortaya çıkar. O, Kan Taaci Biy tarafından çağırılır ve Erlik tarafından gönderilir. Bu çatışmanın yer altı hâkimi Erlik veya onun adamlarıyla sıkı ilişkisi vardır. Destanda gök boğa da abartılı özelliklerle karşımıza çıkar. Onun iki kulağı dağ zirvesine, iki gözü ise kara göllere benzetilmektedir. Cehennem ağzı gibi aya benzer bir ağzı vardır. Burnu, şişmiş iki ciğere

benzetilir. Gök boğa, yedi yolun birleştiği yerde yetmiş yıl boyunca nöbet tutar ve kimsenin geçmesine izin vermez. Göl sahibi mavi ineğin buzağısıymış. Erlik'in elçisiymiş.

Oynoşev destanda boğaya olumsuz özellikler yüklenmesinin çeşitli sebepleri olduğunu iddia eder. Bunlardan ilki, boğanın semantik olarak su ile ilişkilendirmesi kaynaklıdır. Su, yeraltı özelliğiyle yarım yıl güneşin olmadığı soğuk bölgelere yani dünyanın öbür ucuna akarak yeraltı dünyasıyla ilişkilendirilmektedir. İkinci olarak boğa, gökyüzüne ait at ve geyiğe karşı olarak destanda yer almaktadır. Üçüncü olarak da burada yeraltı hâkimi Yama'nın yardımcısının boğa olduğu Budist mitolojisinin etkisinin olabileceği muhtemeldir (Oynoşev, 2006: 81).

Ele aldığımız destanda, gök boğa önce kızıl boğaya dönüşen Oçi Ceren ile dövüşmeye başlar. İki boğa boynuz boynuza yedi ve dokuz gün dövüşür. Fakat kırmızı boğaya dönüşen Oçi Ceren'in kasları zayıfladığı için kartala dönüşen Oçi Bala gökyüzünden gök boğanın iki kürek kemiğinin arasına fırlar. Onun damarını keserek dört tarafından bağlar.

2.2.3.1.2.4. Ak-Calaa

Destan kurgusunda, kahraman kadrosunu oluştururken en az iki kahramana ihtiyaç vardır. Bunlardan biri destanın üzerine kurulduğu asıl kahraman, bir diğeri ise bu kahramanı doğrudan ilgilendiren olumsuz kahramandır. Asıl kahraman halkını ve vatanını seven, düşmana karşı mücadele eden tiptir. Diğeri ise kendinde birçok olumsuz özellikler barındıran olumsuz tiptir. Bu tip karşı tarafa kötülük yaparak zarar verir. Ele aldığımız destanda, olumsuz tipin kötülük yaparken bir başkasını kullandığı görülmektedir. Bu aracı tip Ak Calaa'dır. Destanda hakkında fazla bilgi olmasa da Oçi Bala'nın gücünü gösterdiği ilk sahne onunla ilgilidir.

Ak Calaa, Kan Taaci Biy'yin oğludur ve ak-boz ata biner. O da babası gibi güçlüdür ve olağanüstü güce sahiptir. İsabetli okları ve körelmeyen bir kılıcı vardır. Babası Kan Taaci Biy, onu Oçi Bala'nın topraklarını yağmalamak ve halkını esir almak için Kan-Altay'a gönderir. Buna rağmen avdan dönen Oçi Bala onu saçından tutup atından indirir ve dirseklerini, bacaklarını ve belini kırarak babasının yanına gönderir. Karga sürüsü kadar askerini yok eder. Bir süre sonra Ak Calaa sayısız askeriyile tekrar onu yağmalamaya, onu ve atını esir almaya gelir. Fakat Oçi Bala bu sefer de askerlerini

öldürür ve Ak Calaa'nın belini kırarak, ak-boz atına yükleyip babası Kan Taaci Biy'e gönderir.

2.2.3.1.2.5. Celbegen

Gerek destanlarda gerekse diğer türlerde mitik varlıklar olumsuz güçleri temsil eder. Halk anlatılarında mitik yaratıklar zaruri kahramanlardır ve genellikle tabiatın olumsuz güçlerinin kişileştirilmesi sonucunda var olurlar. Surazakov'a göre Altay destanlarında mitik imgeler önce karanlık güçleri, kışı ve soğuğu, hastalık ve ölümü kişileştirmiştir. Destanda korkunç olgular herhangi bir gücün etkisi olarak kabul edilerek zoomorfik ve antropomorfik görünüm kazanır. Fakat bunun ardından gerçek insan gücünü somutlaştırmaya başlar. Bu yaratıklar yağmalar, kahramanı takip eder, kadınları kaçıtır ve onlara eziyet ederler. Onlar karanlık dünyanın, öteki dünyanın, yabancı boy veya kabilenin temsilcileridir (Surazakov, 1985: 34). Oynoşev'a göre kahramanın yaratıklarla mücadelesini anlatan destanlar, gerçek hayatı değil, mitik ve dini düşünceleri ile oluşturulmuş bir evreni anlatır. Eğer kahraman ve onun ülkesi iyi ise karşı taraf kötü olmalıdır. Yaratık, olumlu kahramanın tam tersidir (Oynoşev, 2006: 52). Destanda insanlar ve etraf iyi ve güzelse karşı taraf muhakkak kötüdür.

Güney Sibiry Türk halklarının folklor metinlerinde sıkça karşımıza çıkan yedi başlı Celbegen (Çilbegen, Çılbığa)'dır. Ögel, Yelbegen'in dev anlamına geldiğini öne sürer (Ögel, 2002: 567). Potanın ise Celbegen, Çelbegen, Telbegen, Yelbegen ve Yalmoğuz, Jolmous mitik imgelerinin Türkçe Jılan//Çılan// yani yılan kelimesinden türediğini belirtir (Potanın, 1899: 751).

Celbegen'i Altay folklorunun hemen hemen her türünde görmek mümkündür. Altay Türkleri arasında söylenen "Celbegeni çok, çörçök tö çok" atasözü de bunu doğrulamaktadır. Bu imge masalarda komik rolde ise mitlerde bu imge yamyam özelliği taşır. Celbegen masalarda geçen çok başlı canavardır (Naskali, Duranlı, 1999: 58). Masal kahramanı olan Celbegen, bazen tek, üç, yedi bazen de on iki kafalı insan eti yiyen bir canavardır. Bugün de Enisey'in Oglahı dağlık bölgesinde kayalıklar üzerinde yedi başlı antropomorfik bir figür görmek mümkündür (Devlet, Devlet, 2014: 15). Renk olarak siyah ve sarıya bölünür. İkamet yeri olarak deniz ve yeryüzünde bulunur. Çok kafası olan Celbegen'in kafalarından biri düdük çalar, diğeri türkü söyler, üçüncüsü ulur, dördüncüsü kamlar, beşincisi ise masal anlatır. Bakır bir değneğe sahiptir (Verbitskiy, 2005: 90). Celbegen bazı metinlerde Erlik'in oğlu, bazı metinlerde ise Erlik'in yarattığı canavar

olarak karşımıza çıkar (Troitskiy, 2008: 296). Yedi başlı Celbegen, kara boğaya biner, ay şeklinde baltası ile sülükleri akar. Sadalova'nın tespitlerine göre Celbegen Ay tarafından gökyüzüne götürülmüştür (Sadalova, 2009: 53). Destan mitle genetik olarak birbirine bağlı olduğu için bu imge mitlerden kahramanlık destanına da taşınmıştır. Destanımızda Celbegen gökyüzünde yaşar. Mitik bir imge olan Celbegen bir zamanlar yeryüzünde yaşarmıştır. İnsanlara zarar verdiği için Ay ile Güneş onu cezalandırmak istemiş. Bir günü Ay gizlice yeryüzüne inmiş ve Celbegen'i gökyüzüne götürmek istemiştir. Celbegen büyük bir ağaca sıkıca tutunmuş, fakat Ay daha güçlü olduğu için Celbegen'i ağaçla birlikte götürmüştür. Celbegen o zamandan beri Ay ve Güneşten intikamını almak için uygun zamanı beklemektedir. İnsanlar ay tutulması esnasında demir eşya ile ses çıkarır ve havlamaları için köpeklere vururlar (Potanin, 1883: 191). Altay halkbilim araştırmacısı Kataş'a göre Gök Türkler, gökyüzünde ay tutulmasını olduğunda veya ay görünmediği zamanlarda onu gökyüzündeki canavar Celbegen'in yediğine inanırlardı (Kataş, 1988: 69).

2.2.3.2. Motifler

2.2.3.2.1. Kadın Kahramanı Oçi Bala'nın Engelleri Aşması

Destanın temelini kahramanın düşmanlarla olan mücadele sahnesi oluşturur. Altay destanlarının asıl konusuda kahramanın düşmana karşı mücadelesidir. Bu konu aslında boylar arası çatışmaya dayanır. Puhov'a göre boylar arası çatışma, kan davasıyla da ilgilidir. Fakat kan davası asırlar boyunca elenerek başka konularla kapatılmıştır (1973: 35). Bu olay sonradan düşman hanlara karşı mücadeleye dönüşür. Bu konu, destanda sabit bir motif haline gelir. Düşman hanlar birçok destanda kahramanın yurdunu yakar yıkar, halkını ve hayvanlarını götürür. Örneğin: *Cerdiñ üstin tonop iyen, Ceten kaan olcologon, Altay üstin cuulap iyen, Altan kaan olcologon (Yeryüzünde herkesi harap ederek, Yetmiş kağanı esir aldı, Altay'ın tamamını yağmalayıp, Altmış kağanı esir alıp)* (430-433). Kahraman, hayvanlarını, mülkünü çalmak ve halkını esir almak isteyen hanlara karşı mücadele eder. Hanların saldırısına karşı mücadele Altay halkının tarihiyle ilgilidir. Jeopolitik konumda bulunan ve farklı devletlerin sınırında yaşayan Altay halkı asırlar boyunca yerli ve yabancıların saldırılarına uğramıştır. O dönemde savaş devamlı bir olay haline gelmiştir. Göçebe halklarının birbiriyle çatışması hırsızlıkla sonuçlanırdı. Buna karşı gelen bir kişinin rolü yükselir. Halkını koruyan ve düşmana karşı savaşan kişiye kahraman denmeye başlar. Destan işte bu kahraman etrafında kurulur.

Kahraman destanın merkezini oluşturur ve diğer kahramanları bir araya toplar. Destanda bütün olaylar başkahraman etrafında gelişir. Asırlar boyunca birçok nesil destan anlatıcısı kahramanın çatışma sahnesi için ortak prensipler oluşturmuş. Destanımızdan hareketle kahramanın düşmana karşı mücadelesini şu bölümlere ayırabiliriz: 1. Mücadelenin sebebi 2. Mücadeleye hazırlık 3. Çatışma anı 4. Çatışmanın sonucu.

Destanlarda mücadelenin sebebi farklı olabilir. Bazen bu kaçırılan eşi, bazen de yurdunu yabancı işgalcilerden kurtarmak için yapılır. Sebebi ne olursa olsun kahraman bu durumu ortadan kaldırmak için mücadele verir. Destanımızda kahraman yurdunu yağmalamaya gelen, hayvanlarını ve halkını kaçırmak isteyen düşman Kan Taaci Biy'ye karşı mücadele eder. Çünkü Oçi Bala'nın otlaklarında çok sayıda hayvanları vardır. Örneğin, *Ölöñ cetpes ak tar malı altay pargan/Otlakları dolu ak hayvanları yayılmış*(110). Destana yansıyan göçebe kabilelerin birbiriyle çatışması en iyi otlak yerleri için yapılır. Gördüğümüz gibi bu konu Oçi Bala destanına da yansımıştır. Bu saldırıların amacı hayvanları kaçırmak ve halkı köle etmektir. Plisetskiy'e göre halkı saldırılara karşı koruma ihtiyacı sözlü halk geleneğinde esirleri kurtarma ve düşmanı cezalandırma eylemini doğurur. Bu da halkın huzurlu bir hayat hayalini yansıtır (1962: 15).

Mücadele sebebi ister istemez kahramanı çatışmaya sevk eder. Fakat kahraman çatışmaya girmeden önce hazırlık yapar. Çatışmadan önce kahraman hem fiziksel olarak gücünü hem de manevi olarak kendini emin hissetmelidir. Bu da kahramanın kendisini psikolojik olarak çatışmaya hazır olmasını gösterir. Kahraman ona saldırmak için, oğlunu gönderen düşman Kan Taaci Biy'in yurduna gitmeye karar verir. Bunun için hem kendisi hem de atı için hazırlık yapar. *Ay kapsalga pu kiyimin ol kiyindi. Altın kurom pu sopogin pu kiyindi, Kança cuudiñ cuu-cepselin Katay-tetey kiyip iydi. Kança cuudiñ köö-kuyagin Katay-tetey kurçan iydi. Adıp caspas ol multuginAla kuyup cüktendi, Almış soloo pu üldüsin Paatır-pala tanındı/Aya benzer ceketini giydi, Altın krom çizmelerini giydi, Birçok savaş için savaş aletlerini Üst üste taktı. Birçok savaş için zırhları taktı. İsabetli okları Sirtına attı, Kırılmayan kılıcını Bahadır kız taktı* (1659-1668).

Destanda mücadele Kan Taaci Biy'in kahramanın huzurlu hayatını bozmak istemesiyle ve bunun için biricik oğlu Ak Cala'yı topraklarını yağmalamak için göndermesiyle başlar. Çatışma sahnesi başlamadan önce kahramanla düşman arasında karşılıklı tehdit konuşmalar başlar.

Ak Calaa:*Bundan böyle beyaz hayvanın, Erzak olacaktır, dedi. Bundan böyle halkın, Esir olacak, dedi. Korkunç çılgınlıkla savaş başladı, Kılıcıyla bir güç geldi. Yosunlu [toprakların] harap edeceğim, Topraktan elde ettiğin zenginliğini yüklerim, Gübreyi dağıtırım, Beyaz hayvanların erzak olacak, Halkın esir olacak. Oçi Ceren, değerli atın, Yine tay [güçsüz] olacaktır. Kendin ise Oçi Bala, Sonsuza kadar köle olacaksın. Korkunç çılgınlıkla savaş geldi, Kılıcıyla bir güç geldi! diye Ak Calaa bağırıyordu. (673-692)*

Oçi Bala:*İnsan kanını akıtmaya, Ben de başlayayım. Beni esir almaya gelenin, Geri nasıl döneceğini göreceğim, Misafir gelen bahadırları, Geri nasıl gideceğini göreceğim (1305-1310).*

Oçi Bala sıradan bir kız değil. O Altay iyesinin yarattığı kızdır. Bu yüzden o düşmanlara karşı tek başına savaşabilir. İbrayev'e göre, destan kahramanlarının çok sayıda insanla, halkla olmasının yanında tek başına hareket etmesi mit mantığına dayanmaktadır. Tek başına, insanoğlunun yararına çalışmak, medeni kahramanı başlıca özelliğidir. Medeni kahramanın yalnızlığı Tanrısal tipe yaklaşmanın veya Tanrı yerine geçmenin ifadesidir (1998: 259).Destan geleneğine göre çatışma anından önce kahramanın özelliklerinden bahsedilir. Örneğin, *Keser kelze – keze tudar, Alıp kelze – aymay tudar, Carınında capşarı çok, caan pütken, Omırtkada üyesi çok, pökö pütken. Pek ter pütken pelinde Pejen aygır mal cürgediy, Ak calañdiy cardında Altan üür koy turgady. Carınında capşarı çok keser,/Güçlü biri gelse ölesiye sıkar, Alp gelse tutar, Omuzunda çıkıntısı yok, doğuştan kuvvetli, Eklemlerinde girinti yok, doğuştan güçlü. Doğuştan sağlam olan belinde, Elli aygırlık sürü otlayabilir, Ak düzlük gibi kürek kemiğinde Altmış koyunluk sürü durabilir. Omuzunda çıkıntısı yok bahadır(182-190).*

Oçi Bala avdan döndüğünde düşmanın yurduna saldırdığını görür ve Ak Calaa ve askerlerinde tek başına karşılık verir. Düşmanı yenmek için kahramanın özel savaş aletlerine sahip olması gerekir. Epik geleneğe göre bu aletler korku uyandırır. Puhov'a göre kahramanın korku uyandıran savaş aletleri tanrısal, masalsı-mitik oluşumuyla ilgili olduğu eski düşüncelerle, kahraman savaş aletlerinin canlı bir varlık olduğu ilkel animistik düşüncelerle ilgilidir (1973: 41). Kahramanımızın kılıcı hiç körelmez. O, tek vuruşla kırk bin düşmanı yener. İkinci vuruşla ise altmış bini daha yok eder.

Destanda gördüğümüz gibi Oçi Bala, düşmanı gayet kolay bir şekilde yok eder. Ak Calaa'yı bir hamlede atından indirir. Onun kemiklerini ve belini kırarak öldürür. Atına bindirip babasına gönderir. Kan Taaci Biy oğlunu bu halde görünce onu *cada taşı* sayesinde diriltirve tekrar Oçi Bala'nın yurduna gönderir. Aça'ya göre, Türk

destanlarındaki ölüp dirilme motifinin arkasında yatan temel düşünce, öldürülen kahramanın dirilerek intikam almak ve yarım kalan mücadelesini tamamlamaktır (2014: 81). Görüldüğü gibi bu zafer, asıl düşmanı yok etmek için yeterli değildir. Burada ikinci ve üçüncü çatışma da mevcuttur.

Türk ve Moğol destanlarının başkahramanı halkı için savaşan atlı kahramandır. Göçebe Türkler daha küçük yaştan itibaren ata biner ve silah kullanmayı öğrenir. Kahramanımız Oçi Bala da atından ayrı düşünülmez. Kahraman için atın önemi çok büyüktür. At, kahramanın yardımcısıdır. Onunla birlikte çatışmaya gider, gerektiğinde onun yerine çatışmaya girer. Oçi Bala atının kendisi için ne kadar önemli olduğunu şu sözlerle açıklar: *Meniñ adım ölgönçö, Pejen muñnañ con artpas. Meniñ poyım ölgönçö, Pejen kaannañ [kaan] artpas. Omok adım ölgönçö, Otus tümen çerü artpas,/Atım öleceğine Elli bin kişi ölsün. Ben öleceğime Elli kağan ölsün. Afacan atım öleceğine Otuz tümen asker yok olsun, (716-721).*

Oçi Bala yolda giderken atı Oçi Ceren yetmiş dağın ve yetmiş nehrin o yanında aşık kadar bir şey fark eder. Oçi Bala dürbününü çıkartıp yedi yolun birleştiği yerde, yetmiş yıl nöbet tutan gök boğayı görür. Gök boğa Erlik Biy'in yerinden gelen, Kan Taaci Biy'in beçkisidir. Kahraman atıyla birlikte gücünü sınamak ister. Fakat atı Oçi Ceren kahramanı göğün üçüncü katına gönderir ve gök boğayla çatışmak için kendisini sınamak ister. Kahraman savaş aletlerini boynuzlara dönüştürerek atına verir. Atı da kızıl boğaya dönüşür. Atın boğaya dönüşme sebebi düşmanla aynı özelliklere sahip olması gerekmesidir. Bu iki hayvanın çatışmasında asıl vurgu boynuzlara verilir. Çünkü bu hayvanın gücü ve asıl tehlikesi boynuzlarındadır. Burnakov'a göre mitik bilinçte boynuz, boğanın silahıdır. Kahraman boynuzları kırarak boğayı yenebilir. Boynuzlarının kırılması boğanın gücünün kaybetmesi ve ölmesi anlamına gelir (2019: 22). İki boğa, yedi gün dövüştü güçleri eşit idi, dokuz gün dövüştü ama birbirini yenemez. Dövüşme anında yeryüzünün tozu göğe yükselir. Tozdan ay ve güneşin gözüne kara perde çekilir. Oçi Ceren kasları zayıflayınca acı ve öfkeyle bağırır. Kahraman da kartal gibi gökyüzünün dibinden fırlayarak gök boğanın iki kürek kemiğinin arasına atlayıp damarını keser ve onu damarıyla bağlar. Kahraman bu engeli aşar ve atını eyerleyerek Kan Taaci Biy'in yurduna koyulur.

Destanda kahramanın aşması gereken son engel Kan Taaci Biy'dir. Kan Taaci Biy Erlik'in yeğenidir ve yer altının yedi kat altında yaşar. Düşmanın yurduna geldiğinde kızıl atı boz kartala dönüşerek uçar. Kahraman ise düşmanın doksan köşeli taşlı sarayına girer

ve törde oturan Kan Taaci Biy'e türkü söyleyerek evde hazırladığı çöçöyü uzatır. Fakat bunun sadece onun görüntüsü olduğunu anlar. Diğer odaya gittiğinde Kan Taaci Biy'in orada olduğunu görür. Kahraman yine türkü söyleyerek ona çöçöy içeceği uzatır. Bu sefer de kağanın kendisi değil görüntüsü olduğunu fark eder. Başka bir odaya girerek kağanın tahtta oturduğunu görür. Tekrar kağanın görüntüsüyle karşılaşan kahraman başka bir odaya girer ve orada Kan Taaci Biy'in eşini görür. Ona selam verir ve kendisini tanıtır. Buraya köle olmaya geldiğini söyleyerek kağanın karısını buna inandırır. Kağanın karısı Altın Targa buna sevinir ve Kan Taaci Biy gelene kadar kalmasına izin verir. Oçi Bala şefkatli esmer kıza dönüşür ve düşmanın gelmesini bekler. Düşmanın her bir adımı tabiat olgularıyla tasvir edilir. Örneğin, *Catkan cadık cad[a] añdanar, Salkın tüşer cañdu – tedi, Turgan agaş tura sınar, Sook polor cañdu – tedi. At kaptalda ka-ar caar uçurlu – tiyt, Andıy caan kalaptu Cotkon polor argalu – tiyt. Ak tumandıy ak tar malı Ceti künge tebesineñ çıkpas – tiyt, Ak çıraylu albatusı Togus konok tergeesineñ çıkpas – tiyt. Kün altına küreñ tuman Tünge-tüşke kaynar – tiyt, Ay altında açu tuman Carım ayga turar – tiyt, Aydıñ-künniñ közine Kara köşöö cabular. Eşikçil le eki kara taygıdar[ı] Tuucırap uyuktaar salımdı, Tünükçil le eki kara mürküdü uyazına Tuucırap uyuktaar argalu./Yeryüzünde çalılıkları çeviren Şiddetli rüzgâr eser, dedi. Yüksek ağaçları kıran Ayaz olur, dedi. Atın karnına kadar kar yağar, dedi. Korkunç gücüyle, kasırga başlar, dedi. Beyaz sis gibi beyaz hayvanlar, Yedi gün barınaktan çıkmaz, dedi. Beyaz yüzlü halkı, Dokuz gün evinden çıkmaz, dedi. Güneş altında boz sis, Gündüz ve gece kaynayacak, dedi. Ay altında keskin sis Yarım ay duracak, dedi. Ay ve güneşin gözünü, Kara perde kapatacak. Kapısını koruyan iki kara köpek Derin uykuya dalacak, Bacasını koruyan iki kara kartalı, Yuvasında sıkıca uyuyacak (2434-2454).*

Destanda kahramanın Kan Taaci Biy'le çatışması tasvir edilirken dikkatimizi çeken bir husus vardır. Kahraman engelleri çatışmaya girerek aşar. Burada kahramanın gücü rol oynar. Fakat bazen de bu çatışma farklı bir şekil alır. Kahramanın çatışması tasvir edilirken kadının sadece gücü değil, onun kurnazlığı, becerikliliği bazen de sihirli aletler de önemli rol oynar. Destanda geçen sihirli aletler kara taş olan ya da taşı, mendil ve altın-gümüş yüzüktür. Tombul esmer kıza dönüşen Oçi Bala Kan Taaci biy'e selam vererek onu karşılar. Oçi Bala, Kan Taaci Biy'i becerikliliğiyle şaşırtır. Kahramanımız ona en iyi yemekleri getirir alet çalarak güzel türkü söyler. Onlara aracan korocon içirerek onları sarhoş eder. Sarhoş olup ayakta duramayan Kan Taaci Biy, esmer kıza altın sandığını açtırır. İçinden beyaz örtüye sarılı dokuz köşeli mavi ya da taşını almasını ister. Fakat kahraman bu aletleri kullanarak dağa kendi kıyafetini giydirir. Onun atını da kendi atına

dönüştürür. Fakat Kan Taaci Biy Bunu farketmez ve onları cehennem ağzına iter. Kendisi ise çok içerek uyumaya gider. Esmer lıza ise üzerini aylı güneşli kürküyle örtmesini ister. Fakat esmer kız kurumdan kararmış keçe ile örter. Kapısını koruyan itlere öldüresiye vurdu, kartalları da ok atarak öldürdü. Yardımcıları yok eder. Oğlu Ak Calaa babasına yardım etmek için koşar. Bu arada Kan Taaci Biy uyanır ve evin bomboş olduğunu farkeder. Esmer kız içeri girer. Kan Taaci Biy ondan sandığın anahtarını ister. Fakat esmer kız anahtarı vermez ve onu öldürür. Mezarını da altından yaptırır. Böylece güzel Altay’ında döner.

Bütün destanların sonunda kahraman halkını ve hayvanını kurtararak Altayına geri döner. Eskisinden daha güzel hayat sağlar. Çünkü saldırılardan usanmış olan halk daha iyi bir hayat hayal eder. Oçi Bala düşman Kan Taaci Biy’i yok ederek yurdunda huzuru ve adaleti sağlar. Bu dünyada görevini yerine getirerek atıyla birlikte gökyüzüne yükselir. Kendisi aya atı Oçi Ceren ise akşam yıldızına dönüşür. Örneğin, *Oçi Balam pu poyı Cañırar aydın üç cañıda Teñerige atangan. Peş konokko paadi, Teñeride cedip çikkan. Segistüide – ay caraş, Semirgesin – at caraş. Togustuda – ay caraş, Toyıngazın – koy caraş. Oçi la Ceeren ol dor at Eñir çolmon pu polup körüner, Oçi Bala teñeride Segistü ay polup körüner. Elin çaktıñ eki üyege, Cajın çakka tucıraar./Oçi Bala kendisi Yeni ayın üçüncü günü Gökyüzüne yöneldi. Beş gün gitti, Gökyüzüne yetip göründü. Oçi Ceren onun atı, Akşam yıldızı olarak görünür, Oçi Bala gökyüzünde Sekizinci gün ayı gibi görünecek. İki nesil boyunca İki asır parlayacak(3462-3476). Gökyüzü, Tanrı ve diğer ruhların yaşadığı yerdir. Destanın sonunda gök âlemin “cennet-uçmak” tasavvuru karşımıza çıkar (Arslan, 2005: 67). Halk kendi kahramanlarını unutmaz. Onlarla ilgili hatıralar asırlar boyunca insanların aklınca kalacaktır.*

2.2.3.2.2. Kadın Kahramanı Oçi Bala’nın Şekil Değiştirmesi

Destanımızdaki dönüşmenin amacını inceleyecek olursak bunun ilk amacı düşmanı yenmektir. Çatışma anında kahraman düşmanı yenmek için gereken şekle dönüşür. Dönüşmenin bir diğer amacı ise kahramanın kendisini gizlemesidir. Başka insan kılığına giren kahraman düşmanı kandırmak ister. Kahramanın düşman karşısına doğal haliyle gelmesi çatışmanın kaçınılmaz olacağı anlamına gelir. Bu yüzden Oçi Bala kurnazlıkla onun zayıf noktalarını öğrenir ve onu yok eder.

Şekil değişimi ilk olarak mitolojide görülse de masal, efsane, destan gibi türlerde de karşımıza çıkmaktadır. Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk efsaneleri üzerine yaptığı

çalışmasında şekil değiştirmeyi şu şekilde tanımlar: Efsanede yer alan canlı cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felaketten kurtarılması için o andaki şekillenen daha farklı bir şekle çevrilmesidir. Değişikliğin temel sebebi cezadır; felaketten veya sonu felakete varabilecek bir tehlikenin kurtarma ikinci derecede kalır (Sakaoğlu, 1980: 29). Bekki ise destanlarda şekil değiştirme sebebinin efsanelerdeki gibi cezalandırma değil, tehlikeden korunma ve hedefe ulaşma olduğunu belirtir (Bekki, 2007: 219).

Şekil değiştirme folklor türlerinde bir motif oluşturur. Neklüdov'a göre bu motif, totem ata ve kültürel kahraman olan mitik tiplerin ikili, zooantropomorfik tabiatı hakkında arkaik düşüncelere ve insan ruhunun hayvanla (bitki, nesne) şekillenebilmesi düşüncesine dayalıdır. Bu motif, insanın hal değiştirmesidir; yani bir şekilde ölümünü ve diğer şekilde doğmasını ifade eder(Neklüdov, 2015: 7).

Folklor türlerinden de anlaşıldığı gibi şekil değiştirmenin birkaç şekli vardır. Bunun en yaygını, canlı varlığın hayvan, bitki veya cansız varlıklara dönüşmesidir. Sıkça karşımıza çıkan şekil değiştirme şekli insanın hayvana/kuşa dönüşmesidir. Kahramanın kuş kılığına girmesi kuşun bir halkın bilincinde önemini gösterir. Birçok halkın mitolojisinde kuşlar büyük öneme sahip olup sihirli, mitik ve totem özelliktedir. Mitik sistemin bir parçası olan kuşlar bazen tanrı, bazen totem atası bazen insana dönüşen kahraman veya koruyan özellikleriyle karşımıza çıkar.

Altay Türklerinin sözlü halk geleneğinde de kuşların önemli yeri vardır. Destanlarda onlar kahramanın yardımcısıdır. Örneğin Maaday-Kara destanında Altay'ı iki siyah kartal korur (Surazakov, 1985: 253). Oçi Bala destanında da Kan Taaci Biy'in demirden sarayını iki siyah köpek ve iki siyah kartal korur. Bazı metinlerde ise Üç Kurbustan'ın habercisi, han sarayının koruyucusu, yeraltı girişinde bir engel de olabilir (Oynoşev, 2006: 94). Kozmogonik mitlerde kuşların yeryüzünü yaratmada kuşların rol aldığını görürüz. Direnkova'nın yaptığı araştırmaya göre yaratıcı Tanrı ilk olarak kuş şeklinde ortaya çıkar. Mitte ise kuş, insana ateş bulmasında yardımcı olur (Direnkova, 1929: 119).

Altay mitolojisinde de kuşlar önemli yere sahiptir. Altay Türklerinin kuşlarla ilgili inanışları vardır. Yaimova'nın yaptığı araştırmaya göre Teleutlarda *kürtük* yani kara orman tavuğu kutsal sayılır. Bu kutsal kuşun kuyruğu kötü ruhları kovmak için çocuğun beşiğinin üzerine asılır (Yaimova, 1990: 92). Altay Türkleri için güvercin, kuğu ve

kırlangıçları vd. öldürmek gûnahtır (Potapov, 1929: 132). Kuğuyu öldüren kişinin bir süre sonra öleceğine inanılır. Yanlışlıkla kuğuyu öldüren kişi, kuşun gözleri kuruyana kadar onunla ev ev dolaşması gerekir (Oynoşev, 2006: 95). Sibiryâ Türk halklarının totem hayvanı olarak özellikle kuş ön plana çıkmaktadır. Bu kuşlardan özellikle kartal dikkat çekmektedir. Örneğin, Saha Türklerinin mitlerine göre kartal ve diğer kuşlar insanların koruyucu ruhlarıdır (Aleksyev, 1994: 56). Yine Saha Türklerine göre şamanlar, kartalların torunlarıdır (Koroglu, 1986: 95). Kuşlarda özellikle kartal olağanüstü özelliğe sahiptir. İrkit, Burut, Mayman ve Mundus boyların totemi kartaldır (Yekeyev N.V. 2005: 136). Teleutlarda kartal gökyüzünün sahibi, şamanın yoldaşı ve yardımcısıdır (Muýtuyeva, 2018: 29). Yaimova'nın verdiği bilgiye göre Teleutlar kendilerinin kartaldan geldiklerini düşünürler, bu kuşu kutsal sayarak onları öldürmezler (Yaimova, 1990: 169).

Değişme özelliği ilk önce mitlerde karşımıza çıkar. Mitlerdenise diğer türlere geçer. Destanda karşımıza çıkan değişim, kahramanın kuşa yani kartala dönüşme motifidir ve ilahi bir özelliktir. Destan kahramanı Oçi Bala, atıyla birlikte Kan Taaci Biy'i öldürmek için yolda giderken gök boğayla karşılaşır. Yolda engel olarak karşısına çıkan bu boğa Erlik tarafından gönderilen Kan Taaci Biy'in bekçisidir. Bu engeli ortadan kaldırmak için kahramanın atı Oçi Ceren, kızıl boğaya dönüşerek onunla çatışmaya girer. Oçi Bala'yı ise onları seyretmesi için gökyüzünün üçüncü katına gönderir. Oçi bala da kartala dönüşerek gökyüzüne yükselir. Kahramanın kartala dönüşmesi tesadüf değildir. Kartallar tabiatı gereği çok yükseklerde uçar. Havada diğer kuşlara nazaran uzun süre kalabilir. Yuvalarını ağacın en yüksek yerinde kurarlar. Böylece onlar gökyüzü kuşları olarak adlandırılırlar (Lipets, 1984: 107). Kartal imgesinin gökyüzü kültüyle ayrılmaz bir bağı vardır. Mitolojide bu kuş kutsal özelliklere sahiptir. Altay destanlarında kadının kartala dönüşmesinden bahsedilir. Bu kuşlar insanla gökyüzü arasında bir bağlayıcıdır. Bu durum kahramanın gökyüzüyle ilişkisi olduğunu gösterir.

Okladnikov, Türk ve Moğol anlatılarında karşımıza çıkan kartal imgesi ile ilgili şu açıklamalarda bulunur: Hayvancılıkla uğraşan halklar için mutluluk ve refahın sembolü olan kartal, kutsal olan gökyüzünün hâkimi ve koruyucusudur (Okladnikov, : 32). Şternberg kartalın tanrılaştırılması hakkında şöyle yazar: Bu yırtıcı kuşun pençelerinde büyük avı bile götürebilme gücüne sahip olması, insan gözünde diğer hayvanlara göre daha üstün görünüyor. Kartalın bu özelliği onu güneş ve tanrıyla ilişkilendirilmesine sebep oldu (Şternberg, 1925: 718).

2.2.3.2.3. Destanda Yeraltı Dünyasına Yolculuk

İnsanoğlu dünyayı tanıırken, onun hakkında fikir edinir ve ardından kendi dünya modelini oluşturmaya çalışır. Çünkü dünya hakkındaki fikirlerin temelini dünya modeli oluşturur. Dünya modeli birbirini tamamlayan parçalar sistemine sahip bir yapıdır. Bu parçalar belirli anlamlarla birbirine bağlıdır. Bu model, mekânı tanımlar. Mekân da bir anlam kazanır ve halkın evrende kendi yerini belirler. Türklere ait üç katmanlı evren tasarımı Gök Türkler dönemine ait Kültegin yazıtında “üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış” (Ergin, 1978: 20) görürüz. Altay Türklerinin evren tasarımına göre de dünya üç katmandan oluşur. Bunlar gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı dünyalarıdır. Gökyüzünde Üç Kurbustan, Kuday, Teneri, Ülgen, Burhan yaşar. Yine burada *tös* yani koruyucu ruhlar, Umay Ene ve diğer ruhlar bulunur. Bu dünyada gece kesinlikle olmaz. Yeryüzü ay ve güneşli yerdir. Burada ay ve güneş parlar, iyilikle kötülük mücadele eder. Altay Türkleri ona Aylu–Kündü Altay, *Cer Ene* der ve onu canlı olarak kabul eder. Yeryüzünde insan ve çok sayıda ruhlar yaşar. Örneğin, ateş, nehir, dağ, tayga vb. ruhlardır. Bu ruhların bazılarına her sene kurbanlar kesilir.

Yeryüzünde bütün ruhlar koruyucu ve düşman olarak ikiye ayrılır. İnsanlar ve ruhlar arasında şaman aracı rolü üstlenir. Şamanın asıl amacı dengeyi sağlamaktır. Şaman, ayin yaparak hem yeraltı hem de gökyüzüne seyahat edebilir. Şaman sayesinde biz gerek gökyüzü gerekse yeraltı dünyanın nasıl olduğunu öğreniriz. Üç katmanlı dünyanın tasvirini 1929 yılında eski şaman Kondratiy Tanaşev’in (Merey Tanaş) yaptığı davul resminde görebiliriz. Bu resim Potanin’in 1915 yılında hazırladığı “Etnograficeskiye Sbori A.V. Anohina” isimli çalışmasında bulunur. Karunovskaya bu resmi şöyle anlatır: Resmin orta kısmı insanların yaşadığı *pu cer* yeryüzüdür. Orada dağlar, nehirler, çadırlar ve hayvanların otladığı tasvir edilir. Burada yüksek tepelerde, vadi, nehir ve göllerde insanlarla yan yana yeryüzünde yaşayanların günlük hayatını olumlu ve olumsuz etkileyen çok sayıda ruhlar vardır. Yeryüzünün ortasında avcı ataların konutu olan *Ak toşonaltaysını* dağ yükselir. Bu dağın tepesinde yeraltına giden kam ruhunun yıkandığı *süt köl* süt gölü bulunur. Dağın ortasında yeryüzü ve gökyüzünün göbeği yani *Çer tengerekindigi* yükselir. Yeryüzünün göbeği ve sudan altın dalları olan ve geniş yapraklı ağaç *Altın bırlı bay terek* büyüyor. Bu ağacın üstü gökyüzünde bulunur. Şaman, Ülgen ve hayvan ve insanların ruhları yaratan Kögö Mönkö’ye kurban ayinleri esnasında bu ağaç üzerinden gökyüzüne yükselir (1935: 160-162). Gökyüzünü ise şöyle anlatır: resimde bir çizgi yeryüzüyle gökyüzünü ayırır. Gökyüzünün ortasında güneş ışıyla parlayan kızıl dağ bulunur. Burası büyük ruh Kögö Mönkö Adazı ve Ülgen’in

konutudur. Bu dağın solunda Ülgen'in oğulları bulunur. Ülgen'in oğulları ve kızlarının da ikamet ettiği dağlar vardır. Her bir dağın arasındaki alan gökyüzünün ayrı bölgelerini oluşturur. Bu dağlar gökyüzünün üst katmanında bulunur. Onların üstünde ise solda güneş, sağ tarafında ise ay bulunur (1935: 174-175). Resmin alt kısmında şamanın Erlik'in ikinci oğlu Temir Kan'a götürülen yol tasvir edilir. İleride Temir Kan'ın dağları bulunur. Ardından ölmüş ataların yaşadığı yer bulunur. Onlar çadırda yaşar ve kurban olarak kesilen hayvanları besler. Bundan sonra kirliliği bir yol *balkaşberetel* devam eder. Bundan sonra da şamanın karşılaştığı son engel *cakacaan budak cer* bulunur. Yeraltının dokuzuncu katmanında Erlik'in oğlu Erke Solton yaşar. O, yeraltının en önemli ruhlarından. Erlik'in ikinci oğlu Temir-Kan, yedinci katta yaşar. Üçüncü katmanda ise üçüncü oğlu Calbak Temir Carıdu yaşar. Erlik'in dördüncü oğlu Karaş beşinci katta yaşar. Beşinci oğlu Kööş Kara üçüncü katta yaşar. Altıncı oğlu Kakır ise birinci katta yaşar (1935: 177-182). Bu resimden de anlaşıldığı gibi Altay Türkleri hem yeraltı hem de gökyüzünde orta dünyadaki gibi bir hayatın sürdüğüne inanırlar.

Bildiğimiz gibi folklor türlerinin oluşumunda mitler büyük rol oynamıştır. Bu yüzden mitler bir halkın dünyaya olan bakışını, onun iç dünyasını ve felsefi bakış açılarını yansıtır. Kısacası bu mitler halkın dünyayı tanımanın bir ürünüdür. Altay destanlarında dünyanın yapısı mitik dünya modeliyle aynıdır. Destanda da üç katmanlı model mevcuttur. Yeraltı dünyası Erlik-Biy'in dünyasıdır. Altay Türkleri ona Altı Oron, Ada-Öbököniş Ceri, Ol cer der. Yeraltı dünyası da bazı kaynaklara göre yedi (Potapov, 1983: 103), bazı kaynaklara göre ise dokuz (Radlov, 1989: 361) katmana bölünür. Orada körmösler, kötü ruhlar yaşar. Orası bataklıkların olduğu ve ay ve güneş ışığının olmadığı bir yerdir. Altay Türkleri yeraltında yaşayanların adını vermek istemezler. Hatta yeraltını ya istemedi anlatırlar ya da hiç anlatmak istemezler (Toziyakova, Maynakova, Yurçenko, 2022:16). Bunun sebebinin Altay Türklerinin destan anlatıcısı Mergen ile 2019 yılında yaptığımız derlemede destanda yeraltı dünyası ile ilgili ifadelerle açıklayabiliriz: “Destanın yeraltı kısmını anlatırken kötü ruhlar beni oraya çekiyor. Bu yüzden ben oradan kurtulmak için destanla hiç alakası olmayan ifadeler kullanıyorum”. Onların düşüncelerine göre yeraltı girişi gökyüzüyle yeryüzünün birleştiği yerdir. Dilek'in yaptığı araştırmalara göre Altay destanlarında sürekli açılıp kapandığı için açılar çapılar adı verilen bir delikten geçerek gerçekleşir (2010: 48). Orada yeryüzünde yaşayan insanlara zarar vermek isteyen Erlik yaşar.

Oçi Bala destanında kahraman düşman Kan Taaci Biy'i öldürmek için yeraltına gider. Destanda Kan Taaci Biy'in yaşadığı yeraltı dünyasının girişi şöyle anlatılır: *Cer teñeri peltirinde, Ceten tayka ar canında, Aydiñ-künniñ pakçında, Altan tayka ar canında, Temir terek agaştu, Temir calañ altaylu, Ceten tümen çerü cuugan, Altan tümen albatı cuugan, Kan dar ceeren atka müngen, Kandu köstü Kan-Taaci-Biy, Parı mında cartaldı.*(397-407)Cer teñeri peltirinde,

2.2.3.2.4. Destanda Toponimik Unsurlar

2.2.3.2.4.1. Altay

Coğrafik anlamda Altay dört ülke sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bunlar: Rusya, Kazakistan, Çin ve Moğolistan'dır. Bilim insanları Altay kelimesinin anlamı için farklı yorumlar ileri sürmektedir. Radlov'a göre Altay kelimesi *al*-yüksek, *yüce* ve *tayga*-yüksek dağlar yani dağlı ülke anlamına gelmektedir(Radlov, 180). Konkaşpayev'a göre ise bu kelime *alttay* yani *alt*-altın ve *tayiyelik* ekinden (altını olan) oluşmaktadır (Konkaşpayev, : 48). Kazagaçeva da sonuncuya yakın bir fikir sunarak Altay Türkçesinde *altın tuu* ikilemesi olduğunu ve altın dağ anlamına geldiğini ileri sürmektedir (Kazagaçeva, 2002: 283).

Altay kelimesini sadece Güney Sibiry Türklerinde değil aynı zamanda Moğol asıllı halkların sözlü halk geleneğinde görmek mümkündür. Destan ve masallarda karşımıza çıkan bu kelime mitik anlam da taşımaktadır. O, yeryüzünde bulunan evrenin merkezidir. Altay Türklerinin düşüncelerine göre Altay'ın bir ruhu vardır. Onlara göre o her şeyi duyar, görür hatta yeryüzünü ve halkı korur. Burada Türklerin yer-su'ya olan inancını görmek mümkündür. Altay Türkleri için yer-su ruhu, tabiatın canlandırmasıdır. Dağ, orman, göl ve nehirlerin birleşmesidir. Altay aynı zamanda Altay kültürüne has özellikleri yansıtan bir imgedir.

Altay Türklerinin görüşüne göre dünya üç katmanlıdır. Bu görüş destanda da yansımaları bulmuştur. Oçi Bala destanında Altay, üç katman için de kullanılır. Destanda *çın Altay* yani *gerçek Altay* gökyüzünü, *pu Altay* yani *bu Altay* yeryüzünü ve *ol Altay* yeraltını belirtir. Destanlarda *pu Altay*, sınırları geniş olan mitik bir mekândır. Evrenin merkezi, yeryüzünün göbeğidir. Destanımızda Altay için aylı-kündü, altın taştı piy, ot-calırlı epitetler kullanılır. Onun sınırları dışında tehlikelerin olduğu yabancı yer bulunmaktadır. Kahramanımız düşmanı yendikten sonra evine döner ve Kan Altay'ında huzuru sağlar.

2.2.3.2.4.2. Toybodım

Altay bölgesi tabiat güzellikleriyle insanı cezbeder. Bu güzellikleri oluşturanlardan biri de nehirlerdir. Altay Türkleri arasında nehirlerin önemi büyüktür. Nehirler insanın en temel ihtiyacı olan suyu sağlar. Bu yüzden onlar Altay Türkleri için kutsaldır. Ona dua eder ve ayinler düzenlerler. Diğer tabiat nesnelere gibi o da ruhsallaştırılmış (tındu), iyisi var (eelü), saygı duyulan (baylu) (Tadina, 2007: 154).

Nehirler, gerek masal gerekse destan türü olan sözlü halk geleneğinde de yansımaları bulur. Altay destanlarında karşımıza çıkan nehir Toybodım'dır. Altay mitolojisine göre Toybodım, yeryüzünde akan nehrin, yeraltındaki devamıdır. Bu yüzden nehir iki dünya arasındaki sınırdır. Toybodım kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *doymadım*'dir. Verbitskiy bu kelimeyle Ob' nehrini adlandırır (Verbitskiy, 1893: 62). Onun kıyılarında Erlik'in sarayını koruyan Abra ve Türpalar deniz canavarları vardır. Erlik'in sarayı Toybodım'ın kıyısında bulunuyor. Ölmüş insanların kemikleri Toybodım'ın dibindedir. Bu nehir yaşayan ve ölmüş insanların gözyaşları ve kanıyla doludur (Mukayeva, 2020: 34). Diğer kaynağa göre dokuz kolu olan, suyu mavi renkli kaynayan suyla doludur (Sagalayev, 1992: 80).

Bazı varyantlara göre Erlik etrafı çevrili siyah demirden sarayda oturur. Bu saray dokuz nehrin birleştiği yerde, insan gözyaşlarının aktığı Toybodım veya *abra* veya *cutpa* su canavarlarının yaşadığı Bay Tāñis denizi yanında bulunur. Erlik'in sarayında sayısız ölmüş insanların ruhları yaşar. Toybodım'dan at kılından bir köprü geçer. Erlik sarayını kendi isteğiyle terk edenler at kılından köprüye bastığında köprü kopuyor ve nehre düşüyor. Nehir dalgaları onu Erlik'in sarayına geri getiriyor (Anohin 1924, 3).

Dilek'in aktardığı bilgiye göre Toybodım, yeraltında insanların gözyaşlarından oluşan ve dokuz nehrin birleşerek meydana getirdiği nehrin adıdır. Erlik sarayının yanında bulunduğu inanılır. Yeryüzünde çıkan sellerin bu nehrin "toydım" dediği zaman çıktığına inanılır. Toybodım nehri abra ve cupta denilen ruhlarla doludur. Üzerinde at kılında kurulmuş bu köprü vardır. Toybodım nehri Erlik'in yeraltı dünyasından kaçmak isteyen ruhların kaçmasına imkân vermez. Erlik'in bu nehirde küreksiz kayığıyla bindiğine inanılır (Dilek, 2014: 179). Altay Türkleri çok eskiden beri suya yakın, nehirlerin kıyısında yaşar. Kendilerini tanıtırken nehrin hangi kıyısında yaşadıklarını da söylerler.

2.2.3.2.5. Oçi Bala Destanında Av Kültü

Göçebe Türkler için avcılık çok eski dönemlerden beri önemli geçim kaynağıdır. Bunu Altay ve diğer bölgelerde bulunan çok sayıda kaya resimleriyle de doğrulamak mümkündür. Bu resimler, günümüze kadar o bölgede binlerce yıl önce yaşayanların bilgisini aktarır. Resimlerde çok sayıda savaş ve av sahnesiyle karşılaşılır. Bu resimlerin incelemesi, avcılığın Türklerin hayatında besin kaynağı olduğunu gösterir. Fakat avcılık sadece besin temin etmekle kalmıyor. Aynı zamanda genç neslin savaş hayatına yaptığı hazırlıktır. Çünkü avcılık büyüyen neslin kahramanlık okuludur. Gençler avda kendi gücünü, becerisini ve kararlılığını gösterebilir. Bu gençler ileride iyi bir avcı ve savaşçı haline gelir. Özellikle Dağlık Altay bölgesinde erken Ortaçağ dönemine ait av sahnelerin tasvir edildiği çok sayıda kaya resimlerini görebiliriz. Konstantinov'a bu resimler ünlü Türk askerlerinin savaş antrenmanı veya eğlencesi olarak yapılan avcılık tasviridir (2011: 122).

Bilindiği üzere Güney Sibiryaya avcıları ava küçük gruplar halinde gider. Bu grubu oluşturan kişi sayısı, av sezonuna ve avlayacakları hayvana göre belirlenir. Fakat bununla yanı sıra tek kişinin de ava gittiği görülmüştür. Bu gruba, avı öğrenmek için gelen 15-16 yaşında erkek çocukları hatta kadınlar da katılır (Yegoroçkin, 2012: 222). Bazı etnograflar kadın avcıların da erkek avcılarıyla birlikte ayı avına katıldığını belirtir (Yegoroçkin, 2012: 222). Tabiatla içi içe yaşan Altay Türkleri günümüzde de avcılık ile uğraşır. Coğrafik olarak tayga ve dağlık bölgelerden oluşan Altay Türkleri avlanmak için kendi boyuna ait dağa gider. Kendi boyuna ait av sınırlarını aşmak o avlanma bölgesinin sahipleriyle çatışmaya sebep olur.

Avcılık, ruhların merhametini uyandırmak için sihirli törenle başlar. Av alanına giren avcılar önce iyeye saçı saçar ve alkış söyler. Bu alkışı ya kayçı ya da büyük yani tecrübeli avcı yapar. Kataş, Altay Türklerinin avcılarında şöyle alkış derlemiştir: “Yüce tayga geçidi geçmemizi sağlasın. Akan nehir geçit versin; Eskiden buralarda babalarımız gezerdi. Şimdi ise biz, genç nesil geldik. Bize hayvan ve kuşlarını göster” (1979: 70). “Taygaya, senin cömertliğine güvenerek geldim” (Pustugaçeva, 2008: 310). Yamayeva, Anohin'in el yazmalarında Altay Türklerinin avcılığıyla ilgili bulunan derlemelerde bulunan bilgiyi şöyle aktarır: “Avcılar taygaya geldiğinde ağaca *calama* (kurban kurdeleleri) bağlar ve *botko* (talkan (öğütülmüş un) ve suyla yapılır) saçar. Bir de *koçkorlar* yapıp dört kazığın üstüne koyar. Koçkorlar, dağ keçisi, karaca ve geyiğin kurutulmuş süzme yoğurdundan heykel şekilleridir. Bu şekiller Altay iyesi için kurbanı

kişileştirir. Alkış sözlerini iyi bilen kişi onları Altay’a büyük ilhamla söylemelidir. Aksi takdirde av bereketsiz geçer. Alkış söylenirken her bir avcı tüfeğini yanına koyar, barut ve kurşunla dolu çuvalı yani *kootı* ise boynuna asar” (Yamayeva, : 151-152).

“Avcılar gerçekten dağ ve tayga iyelerini hisseder. Geceleri iye avcılarının kaldığı çadırın etrafında dolaşır. İye bazen bir şeylere vurur, bazen de konuşur. Fakat avcının çadırdan çıkması yasaktır. Geceleri taygada türkü sesleri duyulur. Sanki birisi çalgı aleti çalar. Bu tayga iyelerinin eğlencesidir. Çadırın yanında biri korkutur veya üç defa [avcılarının] isimleri söylenir. Avcıların susması gerekir. Aksi takdirde onların ruhu alınır. Eve döndüklerinde ise ayin düzenleyerek ruhu geri istemek gerekir. Eğer tayga iyesi çadırın etrafında dolaşır “Sabah ve akşamki ikramlarınızı beğendim, ben sizden, siz de benden memnun kalacaksınız” derse av bereketli geçer. Eğer iye bir şeye kızdıysa “taygada dolaşın. Ne kadar uğraşırsanız uğraşın hiçbir şey yakalayamazsınız” der, diye düşünür Şorlar. Eğer avcı rüyasında birisinin ona dövdüğünü veya ittiğini görürse tayga iyesinin kızdığını ve avcının hastalanacağına inanılır. Avcı birisinin onun baltasını veya tüfeğini götürdüğünü görürse, tayga iyesinin onun ruhunu aldığına inanılır. Çadırı rüzgâr veya hayvan bozarsa, bereketin olmayacağını ve bir süreliğine eve dönmeleri gerektiğine inanılır” (Potapov 125).

Bilindiği üzere ruhlar masal, türkü ve destan dinlemeyi çok sever. Bu yüzden ava, avcılarla birlikte kayçi de davet edilir. Avda kayçi özel masal anlatır. Folklor metni, kay ve çalgı aletinin sesi tayga iyelerini büyüler ve hayvanın avcının eline düşmesini sağlar (Neklyudov, 2003: 112). Çünkü kayın kendisi ve topşur taygada bulundu. Böylece masal ve kahramanlık destanlarının avlanma alanının iyelerine yönelik söylenir. Kayçi Ulağaşev hayvanlar ve ormanda yaşayan almıslar hakkında masallar anlatırmış (Yadanova, 2009: 29). Masal ne kadar uygunsuz olursa tayga iyelerin daha çok hoşuna gider (Sadalova, 2003: 26). Kayçi Kalkin’e göre avda “Oçi Bala”, “Maaday Kara”, “Kan Altın” destanları anlatıldığında hiç beklenmedik yerde bile muhakkak av bereketli geçer (Kazagaçeva, 2002: 157). Potapov bununla ilgili bir efsane derlemiştir. Efsane şu şekildedir: “Üç kardeşten biri masal anlatıcısı, diğeri kâhin ve üçüncüsü şoorçı (melek otundan yapılmış düdüğü çalan kişi) ruhlarla irtibat haline girip geyik yakalar. Akşamleyin kardeşler yatacakları yerde toplanır. Şoorçı düdüğünü alıp flüt sesini andıran ses çıkartmaya başlar. Masalcı masal anlatmaya başlar. Kâhin ise dinler. Bir süre sonra kâhin iki dağ ruhunun şoorçının yanına geldiğini görür. Onlardan biri onun burnuna, diğeri ise omuzuna oturur. Bu şekilde şoorçıyı dinler. Kâhin bu durumu komik bulur ve

sesli bir şekilde güler. Dağ ruhları bu duruma kızar ve gider. Şoorçı onun kendisine güldüğünü düşünür ve çalmayı bırakır. Giderken dağ ruhlarından biri şöyle der: “Sırtı yıpranmış atımız var. Onu bu kişiye verelim” diyerek şoorçıyı gösterir. Sabahleyin onun ağında geyik bulunur” (1929: 127)

Avın bereketli geçmesi de dağ iyelerine bağlıdır. Kay ruhlarda sihirli etki yaratır. Direnkova'nın derlediği efsaneye göre tayga iyelerinin mükâfat olarak hayvan gönderdiğini de görürüz. “Avcılar ava gider. Sabah avlanmaya gider. Fakat bir hayvan bile vurmada akşam döner. Onlardan biri kayçı idi. Akşamleyin komısını alıp masal anlatmaya başlar. Dağ iyeleri küçükten büyüğe toplanıp onu dinler. Onlardan bir şöyle der: “Kay çok güzel. Yarın payları büyük olacak!” Sabahleyin avcılar tüfeklerini alıp ava çıkar. Kayçı çok sayıda sincap getirir. Tekrar oynamaya başlar. “Kay çok güzel! Kara samur vermem lazım” der tayga iyesi” (Direnkova 1949: 149). Çünkü hayvanlar ve kuşlar iyeye aittir.

Avcı yeteri kadar avlanmalıdır. Fazla avlanmak ölümle sonuçlanabilir. Tyuhteneva avcılarla yaptığı derleme esnasında genç avcının gereğinden fazla avlandığı için ailesinin onu uyardığını bundan dolayı bir süreliğine avlanmamasını söyler. Bir süre sonra genç avcı hayatını kaybeder. Ailesi genç avcının ölümünü gereğinden fazla avlandığı için Altay iyeleri tarafından cezalandırıldığına bağlar (Tyuhteneva, 2022: 270). Çünkü avcının avladığı hayvanlar Altay iyelerinin hediyesidir. Potapov şöyle yazar: “Altay avcıları ruhların cezalandırmalarının baş sebeplerini söyledi. Bunların başında av esnasında ruhlara karşı yetersiz ilgi ve saygı, bol hayvanlara karşı, özellikle tırnaklılara karşı, aç gözlülük” (2001: 14).

Avdan dönen avcılar avladıklarını akrabalarıyla hatta komşularıyla paylaşır. Potapov'un belirttiğine göre avcılar, avladıkları hayvanın etini parçalayıp paylaştıktan sonra bile onun tam sahibi olmuyor (Potapov, 2001: 115). Böylece avdan dönen avcılar avladıkları hayvanın etini halkla paylaşmalıdır. İnanışa göre avcı eti paylaşmadığında bunun sonu ölümle biter. Ava, avcılarla birlikte kayçı de davet edilir. Kayçı avdan tam payı alır. Çünkü kayçı “avcıların aziz misafiriydi”, bu yüzden emeğinin karşılığını alır (Kataşev, 1997: 19).

Altay Türkleri bazı vahşi hayvan ruhlarının insan ruhu gibi olduğuna inanır. Bu durum onlara karşı davranışı belirler. Av esnasında bazı tabular olduğunu görürüz. Her boyun kendi koruyucu olan ata hayvanı vardır. Bu ata onları koruduğu için onlara karşı

özel davranılır. Örneğin Toloslar av esnasında baharda doğum yapacak olan geyiği vurmaz. Avladıkları hayvanın gövdesini bölerken geyik ruhundan özür dilerler. Özel ve güzel görünen ve boynuzları büyük olan geyiği vurmamak tayga ruhunu vurmamak anlamına gelir. Onu vuran kişinin ya kendisinin ya da aileden birinin ölümüyle sonuçlanacağı anlamına gelir.

Bazı bilim insanları kaya resimlerindeki av ve savaş sahnelerini kahramanlık destanlarıyla ilişkilendirir. Erken göçebe döneminde ortaya çıkan kahramanlık destanları ilk sıralarda avcılık başarılarını övmekle ilgiliydi (Konstantinov, 2011: 123). Petrogliflerin fikri, eski Türk askerlerin askeri ve avcılık başarılarını yüceltme, askeri profesyonelliği, silah ve at koşum takımını övmekten oluşmaktadır (Hudyakov, Tabaldiyev, 2009: 131).

Altay Türklerinin avcılıkla ilgili bu bilgi ve tasarımlarının yansımalarını Oçi Bala destanında da görürüz. Av kültürü Oçi Bala destanında olay örgüsünün teşekkülünde belirleyici rol oynar. Zamanla av yan uğraşı haline gelir. Altay destanlarında kahraman hem hayvancılıkla hem avcılıkla uğraşır. Örneğin Oçi Bala destanında kahramanımızın çok sayıda hayvanı vardır: *Ölöñ cetpes ak tar malı altay pargan/Otlakları dolu ak hayvanları yayılmış*(110). Kahramanın sayısız sürülerinin tasviri onun zenginliğini gösterir. Hayvanların kaçırılması kahramanı üzer ve onu mücadeleye sevk eder. Kahramanın onları düşmanın elinden alması huzur getirir. Kahramanın çok sayıda hayvanı olmasına rağmen onun asıl görevi mücadele vermektir. Fakat bunun yanında onun sürekli ava çıktığı görülür.

Ava hazırlıklı gidilir. Avın başarılı ve bereketli geçmesini için avcı manevi olarak kendisini güçlü hissetmelidir. Oçi Bala ava gitmeden önce nehirde yıkanır. Örneğin, *Oçi la Bala il saldı, Kacut udiñ talayına Paatur kızım cunundu/Kaynayıp akan kara nehir Kacutu, Suda sürüsünü, Bu nehirde yıkandı* (1445-1447). Altay Türkleri tabiat unsurlarının her birinin bir iyisi olduğuna inanır. Bunlardan biri de sudur. Su insanoğlunun yaşam kaynağıdır. Dolayısıyla onun çeşitli fonksiyonu vardır. Bunlardan biri insanlara sağaltma, gençlik ve güç vermesidir. Kahramanımız Oçi Bala suda yıkanarak güç elde eder. Ele aldığımız destanda olmayıp fakat 1984 yılı varyantında bulunan mısralar Oçi Bala'nın nehirde yıkanarak gücüne güç kattığını görürüz. Örneğin, *Oçi Bala ol talayga Onço boyun cünüp turat. Cunun alıp, körör polzo, Küçten artık küç*

kojultır/ Oçi Bala bu nehirde Kendisini yıkadı, Yıkanınca gördü: Gücüne güç eklendi, kuvvetine kuvvet eklendi (1421-1424).

Bir diğer önemli mesele avcının donanımlı olmalıdır. Oçi Bala ava çıkmadan önce atını hazırlar sonra da kendisi için gereken aletleri alır. Örneğin, *Ecesile ezendeşken. Oñ karmanga pu salganı Togus köstü, otus kırılı Çoy turnabay pu la poldı, Sol karmanga pu salganı Üç üyelü togus ayrı Altın saptu tomrok-pıçak. Azığınañ ol albaan, “Altayda añ-kuş köp emey”-teen. Arçımaktı ol albaan, “Alu la tere köp emey”-teen. Adar saadak cükten iyen, Ak üldüsin tañın iyen Ay kapsalın kiyip iyen/Ablasıyla vedalaştı Sağ cebine kattığı Dokuz gözülü, otuz kenarlı Dökme demir dürbünü. Sol cebine koyduğu Üç yuvalı, dokuz jiletli, Altın saplı katlanan bıçak. [Yanına] erzak almadı, “Altay’da hayvan ve kuş çok” dedi. [Yanına] heybe almadı, “Kürk ve deri [orada] çok” dedi. İsabetli yayı sırtına attı, Beyaz kılıcını astı, Aya benzer ceketini giydi (324-337).*

Oçi Bala ava azalan ayın üçüncü günü gider. Örneğin, *Azalan ayın üçüncü günü Geleceğim ben ablam, [Dağ] ve nehre ava gidiyorum, dedi. Atı Oçi Ceren üzerine atlayarak Oçi Bala avlanmaya [dağa] ve nehirlere gitti (940-944).*

Oçi Bala güçlü kadın savaş olursa savaşa gider. Tek başına düşmanı yok eder. Fakat bunun yanında onun iyi bir avcı olduğunu da görürüz. Çünkü hayvan ve kuş avlamak onun kaderidir. Örneğin, *Cuu polzo, cuuga da cürer argazı par, Añdap-kuştap ta cüreten salımı par. Savaş olursa, savaşa da gider, Hayvan ve kuş avlamak kaderiydi (168-169).* Yegoroçkin bu sözlere dayanarak, Oçi Bala’nın kaderinin savaşmak değil avlanmak olduğunu iddia eder. Hatta Oçi Bala’nın avcılığın epik hatta mitik koruyucusu olarak incelemek mümkün olduğunu söyler (Yegoroçkin, 2012: 232). Kuçiyak tarafından 1949 yılında Kalkın’dan kayıt altına alınan Oçi Bala varyantında Kan-Taaci Biy Oçi Bala’yı kendisine ait alanda avlandığı için suçluyor (Şinjin, 2006: 51). Kan-Taaci Biy ile arasında çıkan çatışma aslında Oçi Bala’nın onun av sınırlarını ihlal ettiği için gerçekleşir.

Yerel faunaya göre av hedefi farklı olabilir. Oçi Bala, su samuru, domuz, tilki, ayı, kurt, geyik gibi hayvanları vurup atın sırtına bağlar ve yurduna getirip halkını doyurur. Destanımızda kahramanın avlandığı hayvanlar Destanda Oçi Bala sadece kısır olan hayvanları avlar. Avlanma kuralına göre hayvanın dişisini öldürmek, hayvanı yavrusuyla birlikte öldürmek demektir. Altay Türklerinin inanışlarına göre yavrulama döneminde hayvanı öldürmek hem avcının hem onun çocuklarının hatta torunlarının bile hastalıkla hatta ölümlerle cezalandırılır (Tyuhteneva, 2022: 268). Oçi Bala bundan kaçınmak için özellikle kısır olan hayvanları öldürür. Örneğin, *Tuudiñ añın tuuga tozıp, Subayınañ taldap, adıp cürdü, Suudiñ añın suuga tudup, Carajın taldap, adıp cürdü. Dağda dağ*

hayvanları vuruyordu, Kısırları seçerek vuruyordu, Nehirde nehir hayvanlarını tutuyordu, En güzellerini tutuyordu (961-964).

Oçi Bala hayvan ve kuşların dilinden anlar. Kaderi avlanmaktır. Kahraman dağ ruhu tarafından gönderilmiş, yeryüzünde sahibi olmadan ortaya çıktı, sürüleriyle sonsuzluktan ortaya çıkmış cümleleri onun bir avcılığın epik hatta mitolojik koruyucusu olduğunu düşünmek mümkündür. Oçi Bala'nın av esnasında şarkı söylemesi sihirli güce sahiptir. Bu şarkı iyeleri büyüler ve hayvanları çeker. O avdan dönerken şarkı söyler, yüksek dağlar sallanarak nehirler ise dalgalanarak onu uğurlar, hayvanlar çocuklarını bırakıp kuşlar ise yuvalarından ayrılıp onu dinler.

2.2.4. Zaman ve Mekân

Gerek folklor gerek edebiyat eseri kendine has sanat dünyasına sahiptir. Bu dünya “sanatsal gerçek”, “eserin iç dünyası” veya “dünya modeli” iç kanunları olan “mikrokosmos” olarak adlandırılır (Bekmuhamedova, 2019: 6). İnsanın zaman ve mekân hakkındaki düşüncelerle ilk olarak mitlerde karşılaşırız. Mitte zaman ve mekân birbirinden ayrılmazdır ve bir bütün olarak algılamamızı sağlar.

Zaman ve mekân, sanat eserinin oluşumunda belirleyici unsurlardır. Bu iki unsur, dinleyicinin eseri bir bütün olarak algılamasını sağlar. Propp'a göre “folklorda zaman ve mekân yok. Önceki ve sonraki zaman yok (Propp, 1998: 352). Mekân hareketle, zaman ise hesaplama ile belirlenir. Golubeva, folklorda günlük ve mitik mekân ve zamanın olduğunu belirtiyor. Her iki mekân da yatay ve dikeydir. Zaman ise doğrusal ve ayrısaldır (Golubeva, 2006: 25).

Zaman ve mekân birbirine bağlıdır ve destana sanatsal bir gerçeklik katmaktadır. Lotman, sanatsal gerçeğin oluşumunda mekânın zamana göre daha önemli olduğunu belirtir (Lotman, 1988: 257). Bahtin ise tam tersi onda zamanın önemli olduğunu savunur (Bahtin, 1975: 235). Destanda belirtilen zaman standart formel veya klişe ifadelerle belirtilir. Bütün destanlar standart formellerle başlar. Formeller destanda önemli yere sahiptir. Subrakova'ya göre bu formeller, dinleyiciyi epik mekân ve zamanda yönlendirilmesi için gereklidir (Subrakova, 2007: 182).

Destanda anlatılan yaratılış zamanı, dünya modelinin oluşumunun başlangıç noktasıdır. Destan, *ozo-ozo, ozodo/eski eski eskilerde* veya *erte-erte, cebren öydö/erken, erken eski zamanda* standart formeli, dinleyiciyi destanın anlatıldığı zamanla destandaki olayların yaşandığı zamanı ayırır.

Ozo-ozo, ozodo,

Eski eski eskilerde

Oturgan kalık çok tuşta,
Erte-erte, cebren öydö
Emdi pister çok tuşta, (39-42)

Şimdiki halk yok iken
Erken, erken eski zamanda
Şimdiki bizler yok iken

Destanda bahsedilen zaman, mitik zamandır. Bu zaman hem hızlandırılabilir hem yavaşlatılabilir. Oçi Ceren o kadar hızlı gidiyor ki ne dağlar ne nehirler ona engel değil. Aşağıdaki ifadeye göre hız, hem mekânı hem de zamanı birleştirilir.

Caan-caan taykaları
Carın poygo teep aştı,
Cabıs-cabıs taykaları
iyin poygo teep paadı.

Yükse, yüksek dağları,
Kürek kemiğine basarak geçti,
Alçak alçak dağları
Omuzlarına basarak geçti.

Toolop polbos suular keçken,
Toozın pilbes kırlar aşkan. //
Teep pargan cerlerineñ
Tegerik kara köldör artkan.
Pazıp pargan cerlerineñ
Palkaştu kara suular çıkkan.
A-a-a! Alın tuygak tepken cerdeñ
Arsıl tayka artıy kayttı.
Kiyin tuygak tepken cerdeñ
Sümerlü-ü tuular turbıy kayttı. (367-380)

SayıSız nehirleri geçti,
Sayısız dağları geçti
Koşarak geçtiği yerlerde,
Yuvarlak kara göller kaldı.
Basarak geçtiği yerde,
Kara su birikintileri kaldı.
Ön bacaklarıyla bastığı yerde,
Kayalı dağlar ortaya çıktı.
Arka bacaklarını bastığı yerde,
Dağın tepesi çıkıyordu.

Zaman içinde kaybolmamak ve bir boşluğa düşmemek için zamanın akışını hissetmek için onun hesaplamasını yapmak zorundadır. İnsanın, zamanda kaybolmamak için hesaplamaya ihtiyacı vardır.

“At ölbözö, örökön,
Altı cıldañ canarım.
Er ölbözö, ecemey,
Eki cıldañ kelerim.

Atım ölmezse, saygıdeğer,
Altı seneye dönerim.
Er ölmezse, ablacığım
İki seneye dönerim.

Eki joldıñ peltirinde

İki yolun birleştiği yerde

Kança cılga to-ozıp,

Uzun yıllar nöbet tutarak,

Togus coldıñ ol peltirin

Dokuz yolun birleştiği yerde,

Togus cılga ketep algan,

Dokuz sene bekleyerek,

Altay Türkleri evrende her nesneye bir anlam yükler ve onu önemser. Bu nesnelere biri de aydır. Güneş ile birlikte aya da mistik bir anlam yüklenir. Bu iki gök cisim birbiriyle uyum içerisindedir, bir ritmi oluşturur. Altay Türkleri ayı canlı olarak kabul eder. Dolayısıyla o, doğar, büyür, ölür ve yeniden doğar. Halkın kültüründe ayın her evresi mitik anlam kazanır. Hatta halk takviminin temelini oluşturur. Böylece ayın evresi zamanın hesaplanmasına sebep olur. Günlerin hesaplanması ayın yeni ve eski periyodunu belirleyerek yapılır. Destanda zaman tasvir edilirken *ay* ve *kün* kelimeleri kullanılır. Altay Türklerinde dolunayla eksilen aya kadarki süreç olumsuz sayılır. Bu dönemde yeni işe başlanmaz, bayramlar kutlanmaz, uzun yola çıkılmaz. Genelde bu dönemde cenaze ile ilgili ayinler düzenlenir. Bu dönem büyü gibi olumsuz işler için elverişlidir. Böylece insan hastalığa yakalanır veya ölür. Halk arasında ay ile ilgili “eksilen” kelimesi kullanılır. Bu dönemde kötü ruhların her canlı varlığa kötülük getireceğine inanılır. Yeni ayın üçüncü gününden on beşinci gününe kadarki dönem eğlence, düğün gibi törenler yapılır ve uzun yola çıkılır. Bu günler avcılık için de elverişlidir. Altay Türklerinin bu inanışının destana yansıdığını da görürüz. Hem Oçi Bala hem de Kan Taaci Biy ava yeni ayın üçüncü günü çıkar. Ava yeni ayın üçüncü günü çıkan Oçi Bala, avdan döner. Örneğin,

Añdap-kuştap men paratam,

Hayvan ve kuş avlamaya gidiyorum,

Cañrar aydıñ üç cañıda parayın,

Yeni ayın üçüncü günü gidiyorum,

Añdap-kuştap pu cürele,

Hayvan ve kuş besleyerek

Eskrer aydıñ üç eskide keleyin(220-223).

Eksilen ayın üçüncü günü
döneceğim

Lotman’a göre mekân, tiplerin yerleştiği ve hareketlerin yapıldığı bir sürekliliktir (Lotman, 2002: 264). Mekân ve onu dolduran zaman ortaya çıkınca, kahraman ortaya çıkıyor, ardından da konu gelişmeye başlıyor. Konu geliştikçe mekânlar ortaya çıkıyor. Bu mekânlar kahramanın düşmanı yenerek halkını kurtarmak için hareket edeceği mekânlardır.

Bir halkın dünya görüşünü anlamamızı sağlayan temel unsurlardan diğeri de mekândır. Destanda mekânı ifade etmek için kullanılan kelimeler, bir halkın kendi kültürü çerçevesinde evren tasarımını oluşturur. Türklerin kültür hayatının temelinde Orta Asya bozkırlarındaki göçebelik ve hayvancılığa dayalı hayat tarzının şekillendirdiği düşünce yapısı yer alır (Arslan, 2005:). Destan düşüncesine göre dünya üç katmandan oluşur. Bunlar, yer altı, yeryüzü ve gökyüzüdür. Bu düşünceyle birçok metinlerde karşılaşılabilir. Göktürk Yazıtları'nda, Kültigin Abidesi'nin doğu cephesinde “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış” (Ergin, 1978: 20). Bu üç katmanlı tasarımı Oçi Bala destanında da görüyoruz.

Cer altınıñ kalığı	Yer altının insanları,
Alañ kaykap tıñdadı,	Şaşırarak dinliyordu.
Teñeridiñ kalığı	Gökyüzünün insanları,
Cada tütjüp tıñdadı,	Yatarak dinliyordu,
Cer üstiniñ kalığı	Yeryüzünün insanları,
Tura cügürüp tıñdadı. (1858-1863)	Kalkıp dinliyordu.

Destanda tasvir edilen ilk mekân, kahramanın yaşadığı yerdir. Kahramanın yaşadığı yer onun doğduğu, halkıyla birlikte yaşadığı yer, hayvanları otlattığı otlaklar, atını bağladığı direk, vatanıdır. Destanda vatan kelimesi *töröl* olarak geçiyor. Oçi Bala'nın vatanı, kutsal Altay'dır.

Ene le polgon törölim par,	Ana olan vatanım var,
Altay cerim caraş – dedi, (3373-3374)	Güzel Altay yurdum, dedi.

Bu vatan, dünyanın merkezindedir. Dünyanın merkezi topografik nokta değil, anlamsal konumdur. Dağ, ağaç, atın bağlandığı direk de, kısacası dünyaları birbirine bağlayan her şey, merkez olabilir (L'vova, Oktyabr'skaya, Sagalayev, Usmanova, 1988: 225). Bu merkezin dışında, başka kağanların yönettiği halklar yaşıyor.

Cer üstiniñ ceten kaan cerine cürgem, (2023)	Yeryüzünün yetmiş kağan
	topraklarında gittim,
Cer üstünüñ ceten kaan	Yeryüzünün yetmiş kağanının
Cerin cuulaan,	Topraklarını ele geçirdi,
Altay üsti altan kaan	Altay'ın altmış kağanının,
Altayın tonon Kaan-Taacı-Biy. (410-413)	Topraklarını harap etti Kan Taacı

Biy.

Destanda dünyanın merkezi *kin-kindik* yani *göbek* yurdum şeklinde ifade edilir. Bu da kahraman yurdunun dünyanın göbeğinde yani merkezinde bulunduğu anlamına gelir.

Elbek pütken kin -altayım,	Geniş yaratılmış göbek yurdum,
Tergeesi cayım pütken pay Altayım (4-55)	Toprakları geniş kutsal Altay'yım
Cer ceñestü emdi kara cadık pu töşöngön,	Kara dallarla döşeli yosunlu yerde
Cer kindigi kara taştı castangan, (130-131)	Kara taştan yastıklarla yeryüzünün göbeğinde,

Üç katmanlı dünyadan biri olan gökyüzünde Tanrı ve koruyucu ruhlar yaşar. Destanda gökyüzü karşılığında kullanılan kelime *teñeri*'dir. Üst katman aynı zamanda onu tasarlayan insan için gerekli ideal donanımların edinilebileceği birincil kaynaktır. Ay, güneş ve yıldızlar, "gök dünya"yı oluşturan ve her biri kendine has işlev üstlenen unsurlardır. (Arslan, 2005).

Kahramanın vatani kutsaldır ve güneşin altında güneşin ışığıyla aydınlatılıyor. Güneş, ay ve yıldızlar, gökyüzünün belirtisidir. Güney Sibiryaya yerli halklarının folklor metinlerinde halk kendini "Güneşli dünyanın insanları" olarak adlandırıyor (L'vova, Oktyabr'skaya, Sagalayev, Usmanova, 1988: 225).

Cay tügenbes pay Altay	Yazı bitmeyen kutsal Altay
Kış tügenbes kün Altay	Kışı bitmeyen güneşli Altay
Cıltıs-çolmon köstü aymak	Gözleri sabahyıldızı gibi halk
Kün altına aylanışkan, (1808-1811)	Güneş altında yerleşmişler.

Oçı Bala destanında halk, ak yüzlü olarak tasvir ediliyor. Ak rengini de güneşle ilişkilendirebiliriz. Güneşin sıcaklığı ışık, aydınlık, parlaklık anlamına geliyor (Otızbay, 2019: 15). Mitolojik gelenekte güneş ışığı, insanların yaşadığı yeryüzünün önemli özelliğidir (Tokmaşev, 2012: 49). Dolayısıyla ak rengi de güneşin simgesidir.

Ak çıraylu albatusu	Ak yüzlü halkı
Cerdiñ üstün eep kelen. (50-51)	Yeryüzünü kapladı.

Künge küybes küreñ tajı	Güneşte yanmayan boz taşın,
Mısıldagan pu köründi,	Parladığı göründü,
Ayga küybes ala tajı	Ayda yanmayan alaca taşın,

Caltırajıp pu köründi,
 Togzon ayrı kara talay
 Möltüregen catpay kayttı.
 Togus tüñey kara tayka
 Mısıldagan turbay kayttı. (1168-1175)

Işıldadığı göründü.
 Doksan ayrı kara nehir,
 Parıldayarak akıyordu,
 Dokuz benzer kara dağ,
 Parıldayarak yükseliyordu.

Buna karşı Kan Taacı Biy'in dünyası, ay ve güneşin battığı yerdir yani karanlık dünyadır.

Aydıñ künniñ pakçında, (399)

Ay ve güneşin battığı yerde,

Destanda geçen altın ve gümüş kelimeleri de güneş ve ayın simgesidir.

Eles-teke taykası
 Kök ayaska saptalğan.
 Akka la cetken ak sümerdiñ
 Altın paji caltıragan, (68-71)

Karacalarla dolu dağları
 Mavi göğe yükseliyordu.
 Sivri dağın tepesinde
 Altın gibi parlıyordu,

Destanın sonunda Oçi Bala, atı Oçi Ceren ile birlikte gökyüzüne uçuyor ve yıldızla dönüşüyor. Bu motif Altay Türklerinin diğer destanlarında da karşımıza çıkıyor. Arslan'a göre kahramanın göğe yükselişi, Altay Türkleri arasında yaygın olan "ölümden geçmeksizin göğe ve dolayısıyla ölümsüz geleceğe erişebildikleri" düşüncesinin, yani kozmik yolculuğun bir yansımasıdır. Diğer yandan bu düşünce, "iyi insanların cennete gideceği" düşüncesinin Altay Türkleri arasındaki simgesel ifadesidir (Arslan, 2005:).

Kısıl çolmon teñer[i]-tañdak pu keberlü
 Teñerideñ pu püldürdi. (633-634)

Şafak gibi kızıl yıldız
 Gökyüzünde göründü.

Oçi la Ceeren ol dor at,
 Enir çolmon pu polup körüner,
 Oçi Bala teñeride
 Segistü ay polup körüner.
 Elin çaktıñ eki üyege
 Cajın çakka tujıraar. (3471-3476)

Oçi Ceren onun atı
 Akşam yıldızı görünecek.
 Oçi Bala gökyüzünde,
 Sekizinci gün ayı görünecek.
 İki nesil boyunca
 Asırlarca parıldayacak.

Destanda geçen diğer mekânlar dağlar ve sulardır. Burada Altay bölgesinin coğrafik şartlarının destana yansıdığını görüyoruz. Destanda geçen “tayka” kelimesi dağ anlamına geliyor. Bu dağlar kahverengi, alaca, beyaz ve mavidir. Kahraman halkıyla birlikte dağda yaşıyor. Dağ anadır, alanın kutsal merkezidir (L’vova, Oktyabr’skaya, Sagalayev, Usmanova, 1988: 225). Destanda kahraman kızların dağ ruhu tarafından yaratıldığından bahsediliyor.

Tuu celbisteñ cayalgan Dağ ruhu tarafından yaratılmışlar
Paatır-pala pu Altayda oturdı. (147-148)Kahraman kızlar Altay’da yaşıyordu.

Bilindiği üzere Altay Türkleri’nin her bir boyun kendi kutsal dağı vardır ve bu dağın “iyesi” yani ruhu vardır. Bu dağ ruhu aynı zamanda o boyun koruyucusudur. Boy mensuplarıava çıkarken, avın bereketli geçmesi için ve hastalıktan kurtulması için dağ ruhuna dua ediyor ve kurban getiriyor (Potapov, 1946: 159). Kahraman yurdunun dağları, nehirleri bereketlidir. Otlaklarında sayısız hayvanlar otluyor. Burada halk huzur içinde yaşıyor.

Künge küybes küreñ tayka (60)	Güneşten yanmayan kahverengi dağ,
Ayga küybes ala tayka (63)	Aydan yanmayan alaca dağ,
Maarada mal azırgan pay taykası,	Hayvanlarını doyuran kutsal dağı,
Payırkada con azırgan kin-altayı,	Halkını doyuran göbek yurdu,
Odorluga malın caygan Oçi Balam,	Otlaklara hayvanını saldı Oçi Bala
Odıntuga conın juugan Oçira-Mancı. (86-89)Ormanlığa halkını yerleştirdi Oçira	Mancı

Destanda geçen ikinci element sudur. “Talay” deniz ve nehir anlamına gelir.

Eki elesin pu talay,	Temiz kumlarla iki nehir,
Toybodumla kolbolgon. (66-67)	Toybodum’dan akıyordu.

Tozgon ayrı kara talay	Doksan kollu kara nehir
Tolgolıp akkan caradında,	Kıvrılarak akanın kıyısında
Togus tüñey kara tayka	Dokuz girişli kara nehir
Pirigip öskön cerde,	Birleştiği yerde
Alıp curtı pu köründi. (43-47)	Alpler yurdu göründü.

Tuudıñ añın tuugaa la atıp,	Dağdaki hayvanları avlamak için,
Suudıñ añın suuga atıp,	Sudaki hayvanları yakalamak için
Añdap-suulap cüre le perdi. (383-385)	Dağ ve nehirlere ava gidiyordu.

Destanda geçen tepeler, bozkır, çöller, göller de Oçı Bala yurdunun görünümünü oluşturuyor. Hem dağ hem de nehir, metinde ülkelerin sınırlarını belirleyen unsurlar olduğunu görüyoruz.

Altan tümen çerü cuugan, (400)	Altmış dağın o tarafında,
--------------------------------	---------------------------

Ceten caan ol taykadiñ ar canında,	Yetmiş yüksek dağın o yanında,
Togzon caan pu talaydıñ puluñında, (403-404)	Doksan büyük nehrin o yanında

Aynı zamanda dağ ve nehir kelimesi destanda çokluk anlamı bildiriyor.

Tayka keptü cöşömdi	Dağ kadar mülkümü,
Tonop alıp polboziñ,	Yağmalayarak alamazsın,
Talay keptü malımdı	Nehir kadar sürülerimi,
Tozıp aydap polboziñ. (1312- 135)	Çevirerek götüremezsın.

Destanda mekân, bir bütün olarak algılanmıyor. Bu mekân farklı katmanlar, farklı ülkelerdir. Orada başka halk yaşıyor. Türk epik mekânı üç katmanlıdır dolayısıyla destanda geçen olaylar da bu üç katmanda gerçekleşiyor. Yer altı dünyası Erlik Biy'in dünyasıdır. Bu dünya da yedi katmandan oluşuyor. Oçı Bala ike Oçı Ceeren'in dövuştüğü gök boğa Erlik Biy'in dünyasından geliyor.

Ceti kadı cer aldında (417)	Yedi kat yer altında,
-----------------------------	-----------------------

Hem gökyüzü hem yer altı dünyası, orta dünyanın kopyasıdır. Kan Taaci Biy'in yaşadığı mekân, dağların ötesinde, gökyüzü ile yer altının birleştiği yerdir.

Cer teñeri peltirinde,	Gökyüzü ve Yeryüzünün birleştiği yerde,
Ceten tayka ar canında,	Yetmiş dağın o tarafında,
Aydiñ künniñ pakçısında,	Ay ve güneşin battığı yerde,
Altan tümen çerü cuugan,	Altmış dağın o tarafında,
Temir terek agaştı,	Demirden kavak ağacı olan,

Temir calañ altaylu,	Demirden yurdu olan,
Ceten tümen çerü cuugan,	Yetmiş tümen asker toplayan,
Altan tümen albatı cuugan,	Altmış tümen halkı toplayan
Kan dar ceeren atka müngeñ	Kan kızıl ata binen,
Kandu köstü Kan-Taacı-Biy	Kanlı gözlü Kan Tacı Biy,
Parı mında cartaldı. (392-407)	Burada yaşıyormuş.

Bir diğér mekân Oçi Bala'nın gök boğa ile dövüştüğü yerdir. Bu mekân mitik mekândır.

Ceten caan ol taykadiñ ar canında,	Yetmiş yüksek dağın o yanında,
Togzon caan pu talaydiñ puluñında,	Doksan büyük nehrin o yanında
Cer karabaş kümüş tayka koltıgında	Görülmeñ inci dağın koltuk altında
Kuskun uçup, caba cetpes	Karganın uçarak gidemediği,
Kuba çöldiñ cakazında,	Solgun bozkırın kenarında,
Sañıskan uçup, uçma cetpes	Saksağanın uçarak gidemediği
Sarı çöldiñ edeginde	Sarı bozkırın eteğinde,
[kajıkça kara neme].	[Aşık kadar kara bir şey]
Parıp catkan ol polgozın	[Kız] devam ederek gördü:
Ceti coldiñ peltirinde	Yedi yolun birleştiği yerde
Kök tör puka turbay kayttı. (1907-1917)	Gök boğa duruyordu.

Destanda geçen sayılar da dünya modelinin yapısı hakkındaki düşünceleri açıklıyor. Omar'a göre sayılar, Gök Tanrı inancının dünya hakkındaki düşüncelerin teokosmogonik yapısını yansıtır (Omar, 2012: 258).

Tört Altaydiñ küski taji keberlü.	Dört Altay'ın aynalı taşı gibi,
Cer üstineñ ceten kaan	Yeryüzünün yetmiş kağanı
Altay üsti altan kaan	Altay'ın altmış kağanı
Üç teñeri pu tübine,	Gökyüzünün derinliğine,
Üç-Kurbustan cerine,	Üç Kurbustan yerine
Altan altı pay talalu,	Altmışaltı kutsal taraflı,
Ceten ceti pay talalu, (1604-1610)	Yetmiş yedi kutsal taraflı,

SONUÇ

Destanlar, Altay Türklerinin sözlü halk geleneğinin önemli türlerinden biri olup halkın kültür kodlarının aktarıcısıdır. Halkın asırlar boyunca biriktirdiği kültürel ve tarihi tecrübesini yansıtır. Destanlar, halkın dünya görüşü ve milli karakteristik özellikleri başta olmak üzere kültüre ait birçok unsuru bütüncül olarak görmemizi sağlar. Burada Altay Türklerinin dili, tarihi, ahlakı, felsefesi, hayat tarzı yani milli kimlik özellikleri yansıtılmıştır.

Destanları günümüze kadar aktaran anlatıcılardır. Destan anlatıcıları geçmiş ve gelecek arasında bir köprü rolü üstlenir. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde ideolojik sebeplerden dolayı duraklama yaşayan bu gelenek, günümüzde yeniden canlanmaya başlar. Devlet tarafından düzenlenen kayçi festivaller ve kurultayları bu geleneğin devam ettirilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli rol oynar. Altay Türkleri destan anlatıcılarına *kayçi* der. Kayçi'ler de kendi aralarında yeteneklerine göre isimlendirilir. Bunlardan en yeteneklisi anlatının ruhuyla irtibata giren *eelü kayçidir*. Destanımızın anlatıcısı Aleksey Grigoryeviç Kalakin de *eelü kayçidir*. Çünkü bu yeteneği Erlik'ten alır. Erlik onun koruyucu ruhlarından biridir.

Anlatıcıların anlattığı türler manevi değerleri yansıtır. Bu türler, halkın somut olmayan kültürel mirasını oluşturur. Bu miras yeni nesillere bırakılacak en büyük zenginliktir. Bu zenginliği yeni nesillere aktarılması için bütün bunların kayıt altına alınıp yazılı hale getirilmesi gerekir. Özellikle Çarlık döneminde misyonerlerin Hıristiyanlığı yaymakla birlikte Altay Türklerinden yaptıkları derlemeler bugün bile önemini yitirmedi. Günümüze kadar ulaşan bu derlemeler, Sovyetler döneminde hatta günümüzde bile devam etmektedir. Sovyetler döneminin özellikle kırklı yıllarına kadar yoğun olarak süren bu derlemeler üzerinde, kırklı yıllardan sonra bilim insanları tarafından inceleme ve analiz yapılmaya başlanır. Bu çalışmalar günümüzde temel kaynaklar kabul edilir.

İncelediğimiz Oçi Bala destanı şekil olarak Altay Türklerinin diğer destanlarıyla benzerlik gösterir. Bu noktada bilim insanları, destanın şekil özellikleriyle ilgili farklı fikirler ileri sürmektedir. Bazıları şiirde vurgulu ve vurgusuz hecenin olmadığını, Altay Türklerinin destanlarının poetik şiir şekli çerçevesine uymadığını ve zarif bir nesir örneği olduğunu savunmaktadır (Kovalskiy, 1927: 45). Bazıları ise Altay destanlarındaki düzenli epik tekniğinin zamanla dağıldığını ve buna bağlı olarak destan içeriklerinin ve poetikalarının destan özelliğini yavaş yavaş kaybederek hikâyeye dönüştüğünü ifade

etmektedir (Tokmaşov, Zazubrin, Dmitriyev, 1935: 30). Oçi Bala destanı manzum yapıya sahip, birbiriyle anlamca uyum gösteren 3496 mısradan oluşmaktadır. Hece ölçüsüne baktığımızda bir tutarsızlık görürüz. Hece sayısı çoğunlukla 7 ve 8 heceden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra yer yer 9'lu ve 12'li hece ölçüsü de kullanılmıştır. Anlatıcı, metni formeller sayesinde ezberler. Bu formeller destanda tekrarlanarak karşımıza çıkar. Hece ölçüleri kurgulanırken 4+3, 4+4 veya 4+4+4 şekilde duraklar belirlenmiştir. Destanda nazım birimi konusunda bir kararlılığa rastlanmaz. Destanda mısralar çoğunlukla mısra sonu kafiye ile biter.

Destanımızın kahramanı kadındır. Türk kültüründe kadının sadece ev işleriyle uğraştığını değil aynı zamanda önemli kararlar aldığını, gerektiğinde düşmana karşı savaştığını da görürüz. Bu durum destanlara da yansımıştır. Türk destanlarında kadın kahramanı imgesi önemli bir yere sahiptir. Kadın kahramanının asıl görevi halkını ve yurdunu düşmandan korumaktır. Kahramanı kadın olan Altay destanları arasında en güzel ve en geniş olanı Oçi Bala'dır. Birçok destanda kahramanın doğum motifi varsa da Oçi Bala destanında bu motif bulunmamaktadır. Destanda Oçi Bala karşımıza olgun haliyle çıkmaktadır. Kahramanımız halkını kölelikten kurtarır ve yurdunda huzuru sağlar. Oçi Bala bizi anaerkil döneme kadar götüren özgür, güçlü kadın kahraman imgesini ortaya koymaktadır. Destanımızda kahramanımızın toplumsal rolü, karakteri ve fiziksel özelliği irdelenmiş; diğer Türk boylarının destanlarındaki kadın kahramanlar ile ortak ve farklı yönlerini tespit edilmiştir. Kendisi özgür, gururlu ve cesurdur. Hiç kimseyi yağmalamaz. Fakat onu yağmalamaya geleni de affetmez. Kahramanımız Oçi Bala, Tanrı tarafından gönderilen bir kadındır. O Altay halkını düşmandan korur, yurttan huzur ve adaleti sağlar. Görevini bitirdiğinde ise atıyla birlikte gökyüzüne yükselir.

Destanın temelini kahramanın düşmanlarla olan mücadele sahnesi oluşturur. Bu konu aslında boylar arası çatışmaya dayanır. Hanların saldırısına karşı mücadele Altay halkının tarihiyle ilgilidir. Coğrafik olarak geçiş bölgede bulunan Altay Türkleri sürekli saldırılara maruz kalır. Kahraman, hayvanlarını, mülkünü çalmak ve halkını esir almak isteyen hanlara karşı mücadele eder. Destanımızdan hareketle kahramanın düşmana karşı mücadelesi dört bölüme ayrılır: 1. Mücadelenin sebebi 2. Mücadeleye hazırlık 3. Çatışma anı 4. Çatışmanın sonucu. Oçi Bala sıradan bir kadın değildir. O Altay iyesinin yarattığı bir kadındır. Bu yüzden düşmanlara karşı tek başına savaşabilir. İbrayev'e göre, destan kahramanlarının çok sayıda insanla, halkla olmasının yanında tek başına hareket etmesi mit mantığına dayanmaktadır. Tek başına, insanoğlunun yararına çalışmak, medeni

kahramanın başlıca özelliğidir. Medeni kahramanın yalnızlığı Tanrısal tipe yaklaşmanın veya Tanrı yerine geçmenin ifadesidir (1998: 259). Surazakov, Altay Türklerinin destanlarının oluşumu tarihi süreç içerisinde üç döneme ayırır. Bunlar, boy yapısının oluşma dönemi, Altay'da erken feodal ilişkiler dönemi ve Altay boylarının yabancı ve Moğol-Oyrat hanlarının yönetimi altında buldukları dönemdir. Surazakov'a göre Oçi Baladestanı, erken feodal ilişkiler dönemine ait bir destan olduğunu sürer (1985: 134). Bu dönem destanı kahramanı özgür yaşayan halkları ele geçirmek ister. Yegoroçkin ise Oçi Bala'nın avcılık özelliklerinden hareketle bir avcı destanı olduğunu ileri sürer (2012: 232).

Destan, daha önce karşılaştığımız destanlardan farklı bir içeriğe sahiptir. Kahramanlığın biraz arka planda olduğu buna karşılık doğa tasvirinin ise fazlasıyla yer aldığı görülür. Destandaki 3496 mısranın hemen hemen yüzde onbeşinde kahramanın mücadelesi yer alır. Destanın kalan kısmında Oçi Bala'nın kendi ve soyunun güzelliği tasvir edilir. Fakat bu mısralarda Oçi Bala'nın güzelliği öyle detaylı tasvir edilir ki, Oçi Bala diğer destanların kadın kahramanlarından alışıktığımız şekilde farklıdır. Bu destanın mitlerden hemen sonraki dönemlerde teşekkül ettiğine dair tespitler vardır. Destanın mitlerle olan bağlantısı noktasında bir mitolojik ana tasavvurunun destan metnine girmiş olduğu, bu sebeple doğa, doğanın güzellikleri ve çevresel unsurların metne yoğun bir şekilde yansıdığı görülür. Aynı zamanda destanın içinde belli bir oranda mücadeleye yönelik kısımlar da mevcuttur. Aslında mücadele de biraz o güzellikler içinde ve o güzellikleri kaybetmeme noktasında bir mücadeledir. Bu noktada destanın dünyada bir düzen kurma fikri, diğer epik anlatılardan başka bir şekilde yer alır. Söz gelimi Oğuz Kağan'ın başlattığı mücadeleden biraz daha farklıdır.

Destanda Oçi Bala koruyucu, mücadeleye girişen ve mücadeleyi başaran aktif bir kahramandır. Bu kadın kahramanın bir eşi olmadığı ve destanda tek başına mücadele ettiği görülür. Bunun mitolojik ana tasavvuruyla bir ilgisi olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle destanın kurucu özelliği olduğu söylenebilir. Destanın hemen mitlerden sonra teşekkül ettiği fikrinden yola çıkarak mitik tasavvurdaki mesela Umay imgesinin somutlaşarak Oçi Bala'da tecelli ettiği ve destana kaynaklık ettiği ileri sürülebilir. Ya da koruma mücadelesi ve güzellik tasvirlerinden dolayı bir bağlantısı olduğu da düşünülebilir. İlâveten destanda mücadelenin arka planda olduğu, buna mukabil doğa, at, kadın tasvirlerin fazlasıyla yer aldığı görülür. Diğer bir deyişle mücadele de vardır fakat tasvirler ön plandadır. 1987 kayıtlı bu destanın anlatıcı

tarafından yedi defa icra edildiği, bu icra esnasında Oçi Bala'nın fiziki ve cinsiyete dayalı özelliklerin çok ayrıntılı anlatıldığı tespit edilir. Bu durumun o dönemin bir gereği olarak mı böyle olduğu tartışılabilir. Nitekim Oçi Bala, Türk destan geleneğindeki diğer kadın kahramanlar gibi değildir. Oçi Bala'nın özelliği, doğaya ait tasvirlerin yoğun olması ve biraz daha mitik tasavvurların somutlaşan bir örneği gibi sunulmasıdır.

KAYNAKLAR

- Aça, M. (2014). “Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye”, *Milli Folklor*, S 54, 75-85.
- Ahmetov, Z.A. (1964). *Kazahskoye Stihoslojeniye*, KazSSR Nauka Yayını, Alma-Ata.
- Alekseyev, N.A. (1994). “Struktura Yakutskih Mifov İ İh Vzaimodeystviye S Drugimi Janrami Folkloru”, *Altaika* S 4, 415-421.
- Alekseyev, N.A. (1992). *Traditsionniye Religiozniye Verovaniya Türkoyazıçnıh Narodov Sibiri*, Novosibirsk.
- Anohin, A.V. (1929). “Duşa İ Eyo Svoystva Po Predstavleniyam Teleutov”, *Sbornik Muzey Aantropologii İ Etnografii*, Cilt: VIII, 253-269.
- Verbitskiy, V.İ. (1893). *Altayskiye İnorodtsı*, Moskva.
- Anohin, A.V. (1994). *Materialı Po Şamanstvu U Altaytsev*, Gorno-Altaysk.
- Arslan, M. (2005). “Türk Destanlarında Evren Tasarımı”, *Fikret Türkmen Armağanı*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 65-74.
- Bahtin, M. M. (1975). *Voprosı Literaturı İ Estetiki: İssledovaniya Raznıh Let*, Moskva.
- Bartold, V.V. (1962). *Kniga Moyego Deda Korkuta. Oguzskiy Geroiçeskiy Epos*, Nauka, Moskva.
- Baskakov, N. A. (1960). “Oçerk Razvitiya i Formirovaniya Altayskogo Yazıkı i Ego Dialektov”, *Tyurkskiye Yazıkı*, Nauka, Moskva 13-17.
- Baskakov, N. A. (1981). *Altayskaya Semya Yazıkov i Eyo İzuçeniye*, Nauka, Moskva.
- Baskakov, N.A. (1997). “Altayskiy Yazık” *Yazıkı Mira. Türkskiye Yazıkı*.
- Bekki, S. (2017). *Altay-Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara Destanı*, (Basılmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bekmuhamedova, N.H. (1997). *Evolyutsiya Jenskih Obrazov Eposa “Manas”*, Bişkek.
- Bekmuhamedova, N.H. (2019). “Epiçeskaya Model Mira v Geroiçeskih Pamyatnikah Manas i Maaday Kara”, *Materialı Pervogo Altaistiçeskogo Forumaa “Türko-Mongolskiy Mir Bolşogo Altaya: İstoriko-Kulturnoye Naslediye İ Sovremennost”*, Barnaul-Gorno Altaysk, 37-41.
- Bernştam, A.N. (1946). *Sotsialno-Ekonomiçeskiy Stroy Orhono-Yeniseyskih Tyurok VI-VIII vv.*, AN SSSR, Moskva.
- Borgoyakov, M.İ. (1976). “Gunno-Türkskiye Syujet O Praroditele-Olene (Bike)”, *Sovetskaya Türkologiya*, S 3. 82-84.

- Burnakov, V.A. (2017). “Bık Kak Simvol Plodorodiya v Traditsionnoy Kulture Hakasov (Konets XIX-Seredina XX Veka)” *Tomskiy Jurnal Lingvistiçeskih İ Antropologiçeskih İssledovaniy*, 64-75.
- Burnakov, V.A. (2011). “Erlik-Han v Traditsionnom Mirovozzrenii Hakasov, Arheologiya, Etnografiya i Antropologiya Yevrazii”, *Etnografiya*, S 45, 107-114.
- Burnakov, V.A. (2018). “Bık i Korova: Obrazı i Simvolı v Traditsionnoy Kulture Hakasov (Konets XIX-Seredina XX V.)”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, S 428, 64-71.
- Camgırçiyeva, G.T. (2016). “Arhaiçeskiye Obrazı Dev Bogatırş V Kırgızskom Epose (Po Eposu Manas)”, *Aktualniye Problemy Gumanitarnih i Yestestvennih Nauk*, S 4, 30-34.
- Danilova, A.N. (2016). “Glavniye İpostasi Obraza Jenşçını-bogatırki v Epose Türkskih Narodah Vostoçnoy Sibiri”, *Vestnik Çelyabinskogo Gosudarstvennogo Pedagogiçeskogo Universiteta*, S 1, 84-88.
- Danilova, A.N. (2006). “Eposı O Jenşinah-Bogatırkah”, *Nauka i Obrazovaniye*, S 4, 149-151.
- Danilova, A.N. (2011). “Spetsifika Obraza Jenşçını-Voitelnitsı v Yakutskom Geroiçeskom Epose Olonho”, *Vestnik KRSU*. Cilt: 11, S 6, 170-172.
- Danilova, A.N. (2014). *Obraz Jenşçını-Bogatırki V Yakutskom Olonho*, Nauka, Novosibirsk.
- Devlet Ye.G, Devlet M.A. (2014). “Mifologiçeskiye Süjeti V Naskalnom İskusstve Severnoy Yevrazii”, *Vestnik Sotsialniye i Gumanitarniye Nauki*. Cilt:1, S 2, 7-18.
- Direnkova, N.P. (1929). “Ptitsa v Kosmogoniçeskih Ptedstavleniyah Turetskih Plemyon Sibiri”, *Kultura i Pismennost Vostoka*, Baku, 119- 126.
- Direnkova, N.P. (1949). “Ohotniçyi Legendı Kumandintsev”, *Sbornik Muzey Aantropologii İ Etnografii*, Cilt: XI, 110-132.
- Dilek, İ. (1997). *Altay Türk Kayçılık Geleneği İle Türkiye'deki Aşık Tarzı Şiir Geleneği Arasındaki Benzerlikler*, (haz. Emine Gürsoy Naskali), Sibirya Araştırmaları, Simurg Yayınları, İstanbul.
- Dilek, İ. (1998). “Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N.U. Ulagaşev”, *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi*, S 5, 309-360.
- Dilek, İ. (2010). “Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler”, *Milli Folklor*, S 85, 46-56.

- Düzgün, Ü. K. (2016). “Türk Destanlarında Düşman Olgusu”, *21. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu*, Üsküp.
- Yegoroçkin, M.V. (2010). “Pogrebalnoye İspolneniye Geroičeskogo Eposa U Tyurkov Yujnoy Sibiri”, *Mirovozzreniye Naseleniya Yujnoy Sibiri İ Tsentralnoy Azii V İstoričeskoj Retrospektive*, Cilt: 4, 315-325.
- Funk, D.A. (1997). *Teleutskoye Şamanstvo: Traditsionniye Etnografičeskiye Interpretatsii İ Noviy İssledovatel'skiye Vozmojnosti*, Moskva.
- Funk, D.A. (1999). *Burhanizm Slovar Religiy Narodov Sovremennoy Rosii*, Moskva.
- Funk, D.A. (2005). *Pravo Na Oşibku. Predstavleniya O Zaprete Na İskajeniye Epičeskih Skazaniy U Şorskih Skaziteley. Trudı Otdeleniya İstoriko-Filologičeskih Nauk Ran*, Moskva.
- Gatsak, V.M. (1967). *Vostočnoromanskiy Geroičeskiy Epos: İssledovaniya İ Teksti*, Nauka, Moskva.
- Gogolev, A.İ. (2002). *İstoki Mifologii İ Traditsionny Kalendar Yakutov: Naučno-Populyarnoye İzdaniye*, Yakutsk.
- Gureviç, A.Ya. (1984). *Kategorii Srednevekovoy Kulturi*, Moskva.
- Naskali E.G., Duranlı M. (2020). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hudyakov, Yu.S. (2017). “Jenşçini-Voinı U Narodov Sibiri İ Tsentralnoy Azii V Drevnosti İ Sredniye Veka”, *Vestnik NGU. Seri: İstoriya, Filologiya*, Cilt:16/3, 80-88.
- Hudyakov, Yu.S., Tabaldiyev K.Ş. (2009). *Drevniye Türki Na Tyan-Şane*, Novosibirsk.
- İsayeva, A.K. (2018). “Motivniy Fond Kırgızskogo İ Yakutskogo Eposov O Devah Voitel'nitsah”, *Vestnik Severo-Vostočnogo Federalnogo Universiteta İmeni M.K. Ammosova. Seriya Eposovedeniye*, S 4, 28-41.
- Jirmunskiy, V.M. (1968). “O Nekotorih Problemah Teorii Türkskogo Narodnogo Stiha”, *Voprosı Yazıkoznaniya*, S 1, 23-42.
- Jirmunskiy, V.M. (1974). *Türkskiy Geroičeskiy Epos*, Nauka, Leningrad.
- Jirmunskiy, V.M. (1975). *Teoriya Stiha*, Nauka, Leningrad.
- Karunovskaya, L.E. (1935). “Predstavleniya Altaytsev O Vselennoy (Materialı K Altayskomu Şamanstvu)”, *Sovetskaya Etnografiya*, S 4, 160-183.
- Katanov, N.F. (1907). *Obraztsı Narodnoy Literaturı Severnih Türkskih Plemyon, Nareçiya Uryanhaytsev (Soyotov), Abakanskih Tatar İ Karagasov*, Nobel Press.

- Kataş, S.S. (1979). “Alkış Sörs (Blagopojelaniya)” *Drevniy Janr Altayskogo Falklora Ulagaşevskiye Çteniya*, 63-77.
- Kataş, S.S. (1988). “Janrovaya Spetsifika Altayskih Mifov, Legend İ Predaniy”, *Folklornoye Naslediye Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka*, Gorno-Altaysk, 68-73.
- Kataşev, S.M. (1986). “Poetika Altayskogo Geroiçeskogo Eposa”, *Folklornoye Naslediye Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka*, Gorno Altaysk, 124-147.
- Kazagaçeva, Z.S. (2002). *Altayskiye Geroiçeskiye Skazaniya “Oçi Bala”, “Kan-Altın” (Aspekti Tekstologii İ Perevoda)*, Gorno-Altaysk.
- Klyaştorıny, S.G. (1977). “Mifologiçeskiye Süjeti V Drevnetürkskih Pamyatnikah” *Türkologiçeskiy Sbornik*, 117-138.
- Konkaşpayev, G.K. (1974). “Nazvaniye Altay”, *Geografiçeskiye Nauki*, Alma-Ata, 43-49.
- Konstantinov, N.A. (2011). “Stsenı Ohotı N Rannesrednevekovih Petroglifah Gornogo Altaya”, *İstoriya*, 122-125.
- Konunov, A. (2018). “Skazitelskoye İskusstvo Altaytsev V Usloviyah Globalizatsii”, *Filologiya, Seriya: Gumanitarniye Nauki*, S 12, 162-166
- Konunov, A.A. (2016). “Poetika İ Stil Variantov Eposa Altay Buuçay”, *Türkologiya*, S 5, 85-105.
- Konunov, A.A. (2018). “Skazitelskoye İskusstvo Altaytsev V Usloviyah Globalizatsii”, *Filologiya, Seriya: Gumanitarniye Nauki*, S 12, 162-166.
- Konunov, A.A. (2019). “O Jizni İ Tvorçestve N.P. Çernoyevoy” *Geroiçeskiy Epos İ Skazitelskoye İskusstvo Narodov Yevrazii: Sohraneniye, izuçeniye İ Populyarizatsiya: Materialı Vserossiyskoy Nauçno-Praktiçeskoy Kongerentsii S Mejdunarodnim Uçastiyem, Posvyaşçonnıy K 2100-Letiyu So Dnya Rojdeniya Skazitelnitsı Natalyi Çernoyevoy. BNU PA “Nİİ Altaistiki İmeni S.S. Surazakova”*, Gorno-Altaysk, 11-14.
- Koptelov, A.L. (1947). *N.U. Ulagaşev İ Yego Bilini Ulagaşev N.U. Malçı Mergen*, Oyrut Tura.
- Koroglı, H.G. (1986). “Mifi, Legendı İ Predaniya Narodov Sibiri”, *Folklornoye Naslediye Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka. Ural-Altay: Çerez Veka V Buduşçeye. Materialı Konferentsii*, Gorno-Altaysk.

- Kovalskiy, S.V. (1927). “K Voprosam Formalnogo İzučeniya Poezii Turetskih Plemyon V İzloženii”, *A. Minina, İzvestiya Vostočnogo Fakulteta Azerbaydjanskogo Gosudarstvennogo Universiteta İmeni V.İ. Lenina Dergisi*, Cilt:2. Baku.
- Lotman, Y.M. (1988). *Hudojestvennoye Prostranstvo V Proze*, Moskva.
- Lotman, Y.M. (2002). *Tekst V Tekste. Statyi Po Semiotike Kulturi İ İskusstva*. Sankt-Peterburg.
- Majitov, N. (1994). *İstoriya Başkortostana S Drevneyşih Vremyon Do XVI veka*, Ufa.
- Makarov S. (2017). “Hozyain Holoda İ Duh Ozyor: Vodyaniye Biki V Yakutskoy Mifologii”, *Folkloristika*, 2/2.
- Maynogaşev, S.D. (1916). “Zagrobnaya Jizn Po Predstavleniyu Turetskih Plemyon Minusinskogo Kraya. Jivaya Starina”, Cilt: XXIV.
- Meletinskiy, Ye.M. (1968). *“Edda” İ Ranniye Formi Eposa*, Moskva.
- Mukayeva L.N. (2020). “Svyaşenniye Vodi Altaya. Kultura v Yevraziyskom Prostranstve: Traditsii İ Novatsii”, No: 1 (4)
- Muytuyeva İ.N. (2018). “Obraz Ptits V Traditsionnoy Kulture Altaytsev”, *Kulturalogiya. Seriya: Poznaniye*, No: 1.
- Muytuyeva, İ.N. (2019). O Geroičeskom Skazanii “Kan-Altın” T.A. Çaçıyakova, İstoriya İ Kultura Narogov Yugo-Zapodnoy Sibiri İ Sopredelnih Regionov (Kazahstan, Mongoliya, Kitay). *Materialı Mejdunarodnoy Naučno-Praktičeskoj Konferentsii. Gorno-Altaysk*.
- Muytuyeva, İ.N. (2020). “Skazitel Çaçıyakov, Fundamentalniye İ Prikladniye Nauçniye İssledovaniya: Aktualniye Voprosı, dostijeniya İ İnnovatsii”, *Sbornik Statey XXXIX Mejdunarodnoy Naučno-Praktičeskoj Konferentsii*, Penza
- Muytuyeva, V.A. (2004). *Traditsionnaya Religiozno-Mifologiçeskaya Kartina Mira Altaytsev. Gorno-Altaytsev*, Gorno-Altaysk.
- Neklüdov S.Yu. (1974). *İstoriçeskiye Vzaimosvyazi Türko-Mongolskih Traditsiy İ Problema Vostoçnih Vlliyaniy V Yevropeyskom Epose. Tüpologiya İ Vzaimosvyazi Srednevekovih Literatur Vostoka İ Zapada*, Moskva.
- Neklüdov S.Yu. (2015). “Otkuda berutsya Oborotni. Oborotni İ Oborotniçestvo: Strategii Opisanija İ Interpretatsii”, *Materialı Konferentsii*. Moskva
- Neklüdov, S.Yu. (2003). Spetsifika Slova İ Teksta V Ustnoy Traditsii // Yevraziyskoye Prostranstvo: Zvuk, Slovo, Obraz. Moskva.
- Omar, A. (2012). *Prostranstvo İ Vremya V Mifologii Doislamskih Türkov. Talisman Tenri*, Almatı.

- Orosina N.A. (2014). “Obrazı Udaganok V Yakutskom Geroičeskom Epose (Po materialam Olonho Tattinskoy Lokalnoy Traditsii)”, *Vestnik Kalmutskogo İnstituta Gumanitarnih İssledovaniy RAN*, S 4.
- Orus-Ool, S.M. (1997). *Tuvinskiye Geroičeskiye Skazaniya // Tuvinskiye Geroičeskiye Skazaniya*, Novosibirsk.
- Oynoşev, V.P (2006). *Sistema Mifologiçeskih Simvolov v Altayskom Geroičeskom Epose*, Gorno-Altaysk.
- Oynoşev, V.P., Urbanova, S.Ye. (2018). *Skaziteli-Kayçı İ İspolniteli Geroičeskih Skazaniy*, Gorno-Altaysk.
- Oynotkinova N.R. (2021). “Tsevooboznaçeniya v Mifologiçeskom Diskurse Altaytsev”, *Tomskiy Jurnal Lingvistiki i Antropologii*. 1(31).
- Oynotkinova N.R., Mindibekova V.V., Yuşa J.M. (2018). “Mif İ Ritual Türkskih Narodov Yujnoy Sibiri (Altaytsev, Hakasov, Tuvintsev)”, *Folklor Türkskih Narodov Yujnoy Sibiri: Epos, Mif Ritual. II. Kısım*, Astana.
- Pavlova, O.K. (2018). Obrazı Protivnikov Glavnogo Geroya (Na Primere Eposov Türkskih Narodov Sibiri). http://iolonkho.svf.u.ru/system/files/tezis_altay_protivniki.pdf
- Popov, A.A. (1949). Materialı Po İstorii Religii Yakutov Bıvşego Vilyuyskogo Okruga // Sbornik Muzeya Antropologii İ Etnografii: Nauçniye Stat’i, SSCB İA Yayını, Cilt: XI. 255-323.
- Poskonnaya J. V. (2017). “Traditsionnoye Mirovozzreniye Altaytsev: Kult Vodı İ Fenomen Jizni”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kulturologiya İ İskusstvovedeniye*, No: 26, 6-10.
- Potantin, G.N. (1899). *Vostoçniye Motivi V Srednevekovom Yevropeyskom Epose*, Moskva.
- Potapov L.P (2001). Ohotniçiy Promısel Altaytsev (Otrajeniye Drevnetürkskoy Kulturu V Traditsionnom Ohotniçyem Promısele Altaytsev). SPb.
- Potapov L.P. (1929). Ohotniçiy Obryadı İ Poverya U altayskih Turok. Kultura İ Pismennost Vostoka. Baku. 123-149.
- Potapov, L.P. (1969). *Etniçeskiy Sostav İ Proishojdeniye Altaytsev*, Nauka Yayını, Leningrad.
- Potapov, L.P. (1991). *Altayskiy Şamanizm*. Nauka Yayını, Leningrad.
- Puhov, İ. (1970). “Yakutskoye Olonho İ Epos Altaytsev” *Polyarnaya Zvezda*.

- Puhov, İ.V. (1973). *Altayskiy Narodny Geroičeskiy Epos*, Nauka Yayını, Moskva.
- Puhov, İ.V. (1975). “Geroičeskiy Epos Türko Mongolskih Narodov Sibiri: Obşnost, Shodstva, Razliçiya” *Tipologiya Narodnogo Eposa*, Nauka, Moskva.
- Pustugaçeva O.N. (2008). “Etnolingvistiçeskiye Osobennosti Çelkanskiego Yazıka: Slova-Blagopojelaniya V Leksikone Ohotnikov İ Ribolovov” *Kultura İ Traditsii Korennih Narodov Severnogo Altaya*, Sankt Peterburg, 309-312.
- Putilov, B. N. (1997). *Epiçeskoye Skazitelstvo: Tipologiya İ Etniçeskaya Spetsifika*, Moskva. Traditsiya Telengitskih Epiçeskih Pesen
- Radlov, V.V. (1887). *Etnografiçeskiy Obzor Türkskih Plemyon Yujnoy Sibiri İ Cungarii*, Tomsk.
- Radlov, V.V. (1893). *Opit Slovarya Türkskih Nareçiy*, Cilt: 2.
- Sadalova T. (2020). “Altayskoye Epiçeskoye Naslediye V Sisteme Skazitelskogo İskusstva Yevraziyskih Narodov”, *Vestnik Severo-Vostoçnogo Federalnogo Universiteta İmeni M. K. Ammosova: Seriya Eposovedeniye*, No: 1 (17), 70-79.
- Sadalova T.M. (2008). “Ritualno-Magiçeskiye Funktsii Altayskoy Skazki V Obryadovoy Sisteme Sibirskih Türkov”, *Vestnik TGU* No:313. [Jirmunskiy, 1979, 397-398].
- Sadalova T.M. (2009). “Skazki V Sisteme Janrov Altayskogo Folkloru. Mir Nauki, Kulturi, Obrazovaniya”, S 1 (13).
- Sadalova T.M. (2009). “Magiçeskiye İ Znaharskiye Traditsii: Obryad, Janr, Tekst, Liçnost”, *Nauçnyy Almanah, Traditsionnaya Kultura*.
- Sadalova T.M. (2018). “Magiçeskiye Funktsii Skazitelstva Altayskogo Naroda V Sopostavlenii S Tsentralno-Aziatskimi Traditsiyami, Uçyoniy Zapiski (Altayskaya Gosudarstvennaya Akademiya Kulturi İ İskusstv)”, *Nauçnyy Jurnal*, No: 2 (16).
- Sadalova T.M. (2020). “Altayskoye Epiçeskoye Naslediye V Sisteme Skazitelskogo İskusstva Evraziyskih Narodov”, *Vestnik Severe-Vostoçnogo Federalnogo Universiteta İmeni M.K. Ammosova: Seriya Eposovedeniye*, No:1 (17).
- Sadalova, T.M. (2003). *Altayskaya Narodnaya Skazka: Etnofolklorniy Kontekst İ Svyazi S Drugimi Janrami*, Gorno-Altaysk.
- Sadalova, T.M. (2008). *Altayskaya Skazka: Formi Etnobitovaniya, Tipologiya Süjetov, Poetika İ Tekstologiya*. Gorno-Altaysk.
- Sagalayev A.M. (1984). *Mifologiya İ Verovaniya Altaytsev: Tsentralno Aziatskoye Vliyaniye*. Novosibirsk.

- Sakaoğlu S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi Ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Samayev G. P. (1993). “Üzük Biçik” U Altaytsev // *Yazık İ Kultura Altaytsev: İlmi makaleler Külliyatı*, (Ed. Tıbıkova A.T.), Gorn-Altaysk.
- Seregin N.N. (2012). “Obçşiye İ Osobenniye Harakteristiki Jenskih Pogrebeniy Rannesrednevekovih Türok Tsentralnoy Azii (K Rekonstruksii Nekotorih Aspektov Gendernoy İstorii)”, *Vestnik Arheologii, Antropologii İ Etnografii*, No: 2 (17), 61-69.
- Sokalskiy P.P. (1888). *Russkaya Narodnaya Muzika Velikoruskaya İ Maloruskaya V Eyo Stroyenii Melodiçeskom İ Ritmiçeskom İ Otliçiya Yeyo Ot Osnovnoy Sovremennoy Garmoniçeskoy Muziki*. Harkov.
- Subrakova O.V. (2007). *Yazık Hakasskogo Eposa*, Abakan
- Surazakov S.S. (1958). *Geroiçeskiy Epos Altaytsev*, Gorno-Altaysk.
- Surazakov S.S. (1961). *Geroiçeskoye Skazaniye O Bogatire Altay Buuçaye*, Gorno-Altaysk.
- Surazakov S.S. (1982). *İz Glubini Vekov*, Gorno-Altaysk.
- Surazakov S.S. (1985). *Altayskiy Geroiçeskiy Epos*, Moskva.
- Surazakov S.S. (haz.), (1973). *Maaday-Kara: Altayskiy Geroiçeskiy Epos*, Moskva.
- Surazakov, A.S. (ed.), (2002). *İstoriya Respubliki Altay Drevnost İ Srednevekovye*, Cilt: 1, Gorno-Altaysk.
- Şatinova N.İ. (1983). *Mir “Nevidimih” Po Traditsionnum Predstavleniyam Altaytsev. Voprosı Arheologii İ Etnografii Gornogo Altaya*. Gorno-Altaysk.
- Şçerbak A.M. (1970). *Sravnitelnaya Fonetika Türkskih Yazıkov*. Nauka Leningrad.
- Şeykin Yu.İ (2002). *İstoriya Muzikalnoy Kulturu Narodov Sibiri: Sravnitelno İstoriçeskoye İssledovaniye*, Moskva.
- Şinjin İ. (2005). *Skazitel A.G. Kalkin. Literaturı Narodov Rossii, XX v.*, Moskva.
- Şinjin İ.B. (1987). *Skazitel Kalkin*, Gorno Altaysk.
- Şinjin İ.B. (1994). *Elementı Naruşeniya Zapreta İ Tabu V Geroiçeskom Epose Altaytsev // Arheologiya İ Folklorıniye İstoçniki Po İstorii Altaya*. Gorno-Altaysk.
- Şinjin İ.B. (1995). *Altayskiye Mifi İ İh İspolniteli // Altay İ Türko-Mongolskiy Mir*, Gorno Altays.
- Şinjin İ.B. (2006). *Skvoz Veka İ Pokoleniya Skaziteley*, Gorno-Altaysk.
- Şişkin İ.B. (1987). *Skazitel A.G. Kalkin*, Gorno-Altaysk.

- Şternberg L.Ya. (1925). *Kult Orla U Sibirskih Narodov. Sbornik Muzeya Antropologii İ Etnografii*, Cilt 5, S 2.
- Tadina N.A. (2007). *Reka Kak Obraz Rodını U Altaytsev. Reki İ Narodı Sibiri*, Sankt-Peterburg.
- Tadina, N.A. (2011). “Kartina Mira Kak Osnova Kommunikativnoy Kulturu Altaytsev”, *Vestnik Arkheologii, Antropologii İ Etnografii*. No: 1(14).
- Taya D. (2017). “Altayskiy Skazitel N.K. Yalatov İ Nekotoriye Voprosı, Svyazaniye S Yego Eposom “Yangar” (Obşçaya Harakteristika)”, *Narodı Yevrazii: İstoriya. Kultura. Yaziki. Materialı Vserossiyskoy Nauçno-Praktičeskoj Konferentsii S Mejdunarodnim Uçastiyem, Posvyaşçonnoy 65-letiyu Obrazovaniya Búdjetnogo Nauçnogo Uçrejdeniya Respubliki Altay “Nauçno-İssledovatel'skiy Institut Altaistiki İm. S.S. Surazakova”, 200-letiyu So Dnya Rojdeniya Altayskogo Pisatelya İ Prosvetatelya Mihaila Vasilyeviça Çevalkova*, Gorno-Altaysk.
- Tişin V.V. Seregin N.N. (2015). “Polojeniyeye Jençşını V Drevnetürkskom Obçşestve”, *İstoričeskaya Psihologiya İ Sotsiologiya İstorii*.
- Tokarev, S.A. (1947). *Perejitki Rodovogo Kulta U Altaytsev*, Moskva.
- Tokmaşov, G.N. Zazubrin, V. Dmitriyev, N.K. (1935). *Kogutey (Altayskiye Geroičeskiye Skazaniya)*, Academia, Moskva
- Toziyakova Ye.A, Maynakova A.A, Yurçenko T.N. (2022). “Mifolojičeskaya Kartina Mira Altaytsev Kak Faktor Natsionalno-Kulturnoy İdentiçnosti”, *Chronos: Multidistsiplinariye Nauki*, Cilt: 6-5 (67).
- Troitskiy S.A. (2008). *Obrazı Htoničeskih Suşestv V Altayskoy Mifologii. Kultura İ Traditsii Korennih Narodov Severnogo Altaya*, Sankt-Peterburg.
- Türker F. (2012). “Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbegen”, *Milli Folklor Yıl 24*, 94.
- Tyuhteneva S.P. (2022). “Kak Ohotnik İz Hişnika Prevrāşayetsya V Jertvu? Sovremenniye Ohotniçyi Predstavleniya Altaytsev O Vzaimodeystvii Çeloveka İ Duha-Hozyaina Altaya”, *Vestnik Antropologii*, S 4. 266-278.
- Uluişık, Y.P. (2018). *Sibirya Sahası Türk Destanlarında Yeraltı Dünyası*. Ankara.
- Verbitskiy, V.İ. (1893). *Altayskiye İnorodtsı*, Moskva.
- Yadanova K.V. (2009). “Vstreça Ohotnika S Duhami-Hozyayevami / Almisom. Opıt Ukazatelya Syujetov İ Versiy Po Materialam Altayskoy Folklornoy Traditsii”, *Drevnosti Sibiri İ Tsentralnoy Azii*, Gorno-Altaysk, 174-186.

- Yaimova, N.A. (1990). *Tabuirovannaya Leksika İ Evfemizmi V Altayskom Yazıke*, Gorno-Altaysk.
- Yakutskiy Geroiçeskiy Epos “Kııs Debiliye”. Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri İ Dalnego Vostoka (1993).
- Yegoroçkin M.V. (2010). Pogrebalnoye İspolneniye Geroiçeskogo Eposa U Türkov Yujnoy sibiri.
- Yegoroçkin M.V. (2012) Ohotniçya Artel, Skazitel İ Promislovaya Magiya Teksta V Traditsionnom Mirovozzrenii Tyurkov Yujnoy Sibiri, Mirovozzreniye Naseleniya Yujnoy Sibiri İ Tsentralnoy Azii V İstoriçeskoy Retrospektive: Sbornik Statey. Barnaul.
- Yegorov, N.İ. (1983). *Po Sledam Zlatorogogo Olenya // Mejetniçeskiye Obçşnosti İ Vzaimosvyazi Folkloru Narodov Povoljya İ Urala*, Kazan.
- Yekeyev N.V. (2005). Problemi İstoriçeskoy Etnografii Altaytsev V Oteçestvennoy Nauke XIX-XXvv. // G.N. Potanin İ Narodı Altaye Sayanskogo Gornogo Regiona: Çerez Veka V Buduşeye, Gorno-Altaysk.
- Yekeyev, N.V. (2005). *Altaytsı (Materialı Po Etniçeskoy İstorii)*, Gorno-Altaysk.
- Yençinov E.V. (2016). Rol Epiçeskogo Folkloru V Altayskoy Kulture. “Cangar”nı Epiçeskiye Tradittsii Tyurko-Mongolskih Narodov: Problemi Sohraneniya İ İssledovaniya, Materialı III Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii. Elista. 133-135.
- Yıldız N. (2009). “Türk Destancılık Geleneği. Modern Türklük”, *Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, sayı 1Mart.

EKLER**EK 1: OÇI BALA**

- O-o-o! Coygon agaş tösineñ
 Conup etken topçuurım,
 Corgo lo maldıñ caraş kılın
 Eep, kıldap oynogo-n-n,
 5 Çaal kayıñ tösineñ
 ÇAAP etken topçuurım, //
 Çabdar attıñ eki kılın
 Cazap kıldap oynogon
 Oyno lo oyno, pay topçuurım,
 10 Seniñ kılıñ ıylabazın,
 Oygorlorım ugala,
 Onçozi mege pıyanın aytsın.
 Üyelerge aydar sözimdi
 Üç tınışka cedip oyno! //
 15 Peş üyege aydarımdı
 Peş tınışka kojıp oyno!
 U-u-u! Caan çörçök uyguzayın,
 Cazap etken jadanım.
 Caraş-çeçen aydıp otur, //
 20 Eptü le çörçök men oynoyın,
 Eptep etken piy topçuurım,
 Ermen-çeçen aydıp otur.
 U-u-u! Uzun tündi kısıkarta
 Men kaylayın tıñda la, palam. //
 25 O-o-o! Sanangan sagıjıñ carıdı
 Ülger aydayın, cibe, palam,
 Kıska tañdı udadıp,
 Men kaylayın, tıñda, palam,
 Uur sagıjıñ carıda
 30 Ülger aydayın, cibe, palam, //
 O-o-o! Ozogızın oygos cattım,

- Oylu çörçök çümdep cattım.
 Ertegisin eltert cattım,
 Eptü çörçök çümdep cattım.
- 35 Altıgıda aytkanın
 Askırış cok // men oynoyın,
 Erteedeñ artkann
 Ereemi cok cırgayın.
 Ozo-ozo, ozodo,
- 40 Oturgan kalık cok tuşta,
 Erte-erte, cebren öydö
 Emdi pister cok tuşta, //
 O-o-o! Togzon ayrı kara talay
 Tolgolıp akkan caradında,
- 45 Togus tüñey kara tayka
 Pirigip öskön cerde,
 Alıp curtı pu köründi. //
 Ak tumandıy ak tar malı
 Altay sının aja kalan,
- 50 Ak çıraylu albatusu
 Cerdiñ üstin eep kelen.
 Odorluga malın caygan Oçi-Bala,
 Odıntuga conın salgan Oçira-Mancı ecesi. //
 Elbek pütken kin-altayım,
- 55 Tergeesi cayım pütken pay Altayım
 Altan altı pay talalu,
 Altın-möñün taş çibeelü,
 Ceten ceti pay talalu
 Möñün-altın taş çibilü.
- 60 Künge küybes küreñ tayka //
 Kün altına tolgoy lo pargan,
 Künniñ közin pöktöy turgan.
 Ayga küybes ala tayka
 Ay altına ekçeley
- 65 Aydıñ közin pürkep turgan.

- Eki elesin pu talay
 Toybodumla kolbolgon,
 Eles-teke taykası
 Kök ayaska saptalğan.
- 70 Akka la cetken ak sümerdiñ
 Altın paji caltıragan,
 Kökkö lö cetken kök sümerdiñ
 Möñün paji mısıldagan.
 Eder küük üni soobıy
- 75 Tünge-tüşke cıñkıldagan,
 Emil agaş püri oñbıy
 Cayga-kışka elbiregen. //
 At pajındıy altın küük
 Anda-mında edip cadat,
- 80 Koy pajındıy koñır küük
 Komudaldu cırgap cadat.
 Altı caştı pu tujunda
 Adadıy polgon Kan-Altayı,
 Eki caştı tujunda
- 85 Ene diy polgon kin-altay. //
 Maarada mal azıragan pay taykası,
 Payırkada con azıragan kin-altayı,
 Odorluga malın caygan Oçı-Balam,
 Odıntuga conın juugan Oçira-Mancı.
- 90 E-e-e! Ulaasıñañ uylar içken ulu keser,
 Ergeesineñ iyttter içken iydelü paatır,
 Orçılañnıñ colın ötkön oygor paatır
 Erçeleñniñ cerin ötkön iydelü keser. //
 Say tajındıy ak tar malı
- 95 Karanadıy kımılday pergen,
 Sañ tömögö calın caygan,
 Sañ örögö kuyrugın çöygön,
 Tünge le түшке piyelegen cürbiy kayttı.
 Ok cetpeediy omogı par,

- 100 Kuş cetpeediy kurdunu par, //
 Pazıp polbos payım semis malında kojo,
 Cılıp polbos cılmay semis cılıkıda caba.
 A-a-a! Calaň tolu ak tar malı
 Tibirtip iy cürbiy kayttı.
- 105 Kara-küreň pu albatu,
 Maska la tudup, uzanıp piler,
 Malta la alıp, iştenip piler,
 Tünde le mınıñ tabıjı köp,
 Tüşte le mınıñ kıymırtı köp.
- 110 Ölöñ cetpes ak tar malı altay pargan,
 Otok cetpes albatusu paşkaray pargan,
 Odorluga malın caygan,
 Odıntuga curtın cuugan oy albatu. //
 O-o-o! Kara-küreň pu albatu,
- 115 Caraş-çeçen tildü aymak,
 U-u-u! Cılıs-çolmon köstü aymak
 Kün altına aylanışkan,
 Kürküregen, küybüregen.
 Ok cetpeediy omogı par,
- 120 Kuş cetpediy kurdunı par,
 Adıp caspas alıbı par,
 Ala küyze pökösi par,
 Pudı ceñil piyeçi par,
 Tili çeçen kojoñçı par,
- 125 Til pilgediy keseri par,
 Tiskin tutpas paatırı par –
 Cayalgalu albatı
 Emdi le mında cürgüleyt. //
 Cer ceñestü emdi kara cadık pu töşöngön,
- 130 Cer kindigi kara taştı castangan,
 Eki le tüñey poylu pala kojoñdogon.
 Pajın püler kaanı cok,
 Sös aydar piyi cok.

- Eleñkeyge malı öskön,
 135 Een cerge conı öskön.
 Cuulap kelgendi pojotpoyton,
 Cuuga poyı parbaytan.
 Çaktap kelgendi candırbaytan,
 Çakka poyı parbaytan. //
- 140 Kişi le kanın ol tögüp,
 Kinçektü kerek etpegen,
 Cuuga-çakka pu parıp,
 Tübektü kerek körbögön. //
 Kiygen kebi aru pütken,
 145 Caraş kiyikteñ kiyingen,
 Cürgen poyı aktu pütken,
 Tuu celbisteñ cayalğan
 Paatır-pala pu Altayda oturdı. //
 Oçıra-Mancı ecesi:
- 150 Tolun aydıy çıraylu, //
 Soloñıdıy ol kaçarlu,
 Körgön közi kök çolmondıy,
 Köörkiy poyı pu aldırbiy,
 Adı cakşısı otop cürer,
 155 Aş cakşısın azıp piler,
 Albatıdı paşkar piler
 Aylı-curtın sakıp cürer. //
 Çıkkın aydañ çipçuuldu
 Caltırağan paatır-poylu,
 160 Tiygen küñneñ kepkeeldü,
 Mısıldagan poylu-u.
 Oçi la Bala pu la sıynı
 Azuludañ adın müñgen //
 Ergektüdiñ tilin püler,
 165 E-e-e! Añdap-kuştap cürer cañdu,
 Adar saadak tayan cürer,
 Ak multuktı cükten cürer,

- Cuu polzo, cuuga da cürer argazı par, //
- Añdap-kuştap ta cüreten salımı par.
- 170 Oçi-Ceeren omñ adı
Suu celbisteñ pu cayalgan,
Oçi-Bala paatırım
Cer celbisteñ pu cayalgan.
Körgön kösi kök çolmondıy,
- 175 Kısıl maral pu çıraylu,
Cayalgannañ ceeren attu,
Oçi la Bala paatırım
Caaktuga pu aytırbay,
Caman konok pu konbogon,
- 180 Carıntuga soktırbay,
Caynap-ıylap körbögön.
Keser kelze – keze tudar,
Alıp kelze – aymay tudar,
Carınında capşarı cok, caan pütken,
- 185 Omırtkada üyesi cok, pökö pütken.
Pek ter pütken pelinde
Pejen aygır mal cürgediy,
Ak calañdıy cardında
Altan üür koy turgadı. //
- 190 Carınında capşarı cok keser,
Omırtkada üyesi cok omok poylu,
Körgön közi kök çolmondıy,
Köörkiy poyı su-altındıy pu kabaktu,
Kısıl maral pu çıraylu,
- 195 Tolun aydıy em çıraylu,
Soloñdıy pu kaçarlu. //
Emdi çıkkan paatırım
Cañrar aydıñ üç cañıda
Añdap-kuştap cürer cañdu,
- 200 Eskrer aydıñ üç eskide
Amrap-uktap cadar cañdu. //

- U-u-u! Attu-çuulu paatırım
 Añdap-kuştap pu cüreten
 Salımdu-u pu lay polup pu cayalgan. //
- 205 Cer üstiniñ ceten kaan cerin püler,
 Altay üsti altan kaan altayın püler.
 Atkan oğı taştan canbas – soloon pütken,
 Aytkan sözi piydeñ canbas – çeçen pütken. //
- Kirbigi cok paatır poldı,
 210 Kindigi cok keser poldı.
 Aytkan sözi ot-almıstıy mısıldagan,
 Körgön közi körnöödiy pu çağılğan.
 A-a-a! Cañrar aydıñ üç canında
 Oçi-Bala aydıp cürdi: //
- 215 “Eey-eeey, ecemey – tiyt, -
 Elbek malım mında – tiyt, -
 Eldi-condı paşkar – tiyt, -
 Ak tar maldı körüp cat – tiyt, -
 Albatıdı körüp cat – tiyt, -
- 220 Añdap-kuştap men paratam,
 Cañrar aydıñ üç cañıda parayın,
 Añdap-kuştap pu cürele,
 Eskrer aydıñ üç eskide keleyin”. –
 Emdi te-e Oçi-Bala
- 225 Altın üygen ala koyot,
 Çañkırada silkiy perdi. //
- Azuludañ Oçi-Ceeren
 Cazırada pu silkingen,
 Cabırada pu kiştegen,
- 230 Alın kolı kazalagan,
 Kiyin pudı piyelegen.
 Togzon eki kıl uyazı
 Torsugına pu çarçalğan,
 Ceten ayrı mañday kılı
- 235 Eki köskö cayıla tüşken. //

- Eki le tüñey kayçı kulak
 Teñeridiñ agı-kögin
 Arı-peri soluy pargan,
 Eki le tüñey kara közi
- 240 Karık tutkan ay keberlü aylanışkan.
 Atanatan ol canında
 Ay tañmalu at poltır.
 Kamçı sogor ol canında
 Kün tañmalu ercine emtir.
- 245 Soloñıdıy kan-ceerenim,
 Alın kolu kazalagan,
 Kiyin pudı piyelegen,
 Eki tüñey kara közi
 Karık tutkan ay keberlü aylanışkan,
- 250 Eki le tüñey kayçı kulak
 Teñeridiñ agı-kögin
 Arı-peri solup tutkan. //
 Piyelep iy pu kelerde,
 Attu-çuulu Oçi-Balam
- 255 Attın pajın arçıy tuttı,
 Altın-kısıl pu üygendi,
 At pajına sukpay kayttı –
 Attın üygen at pajında
 Mısıldagan turbay kayttı.
- 260 Arka la pelin arçıy tuttı,
 Cajıl köböñ pu tokumdı
 Caya tutup, arta la saldı, //
 Tört tör öñdü köböñ tokum
 Caya tutup salbay kayttı,
- 265 Tört tör caan küler eerin
 Küliy tutup eertedi.
 Katamaldu kat kuuşkan
 Katay tutup pu cıldırđı,
 Üç üyelü köñdörgödi

- 270 Püktey tutup, tartıp keldi - //
 Altan caan tayka la aşsa,
 Alınbazın, cırtilbazın tep.
 Altan koloñ alıp tarttı –
 Törtön caan tayka la aşsa,
 275 Tögülbesin, üzülbesin tep.
 Emdi te-e
 Tört koloñın, töş koloñın,
 Törtön koloñ tartıp cürdi. //
 Pejen koloñ peldep tartkan,
 280 Togzon koloñ toolop tartkan.
 Cüs koloñdu küler eerdi ertep salgan,
 Oçi la Ceeren minday adın pu cazaan.
 Ü-ü-ü! Üygen-kuuşkan üze altın,
 Üye-çakka elebeediy,
 285 Altın-möñün eerin çakka artap aldı.
 At cepselin cepsengende,
 Alıp çümin çümdey perdi.
 Altan altı ay carkındı,
 Altın tana pu topçulu
 290 Ay kapsalga kiybiy kayttı.
 Ceten eki kün carkındı,
 Kümüş tana pu topçulu
 Kün kapsalga // kiyip turdı,
 Kirdü koldo tutpaadıy
 295 Kiş kapsalga katan turdı
 Ü-ü-ü! Altan togus pu tarılгалу
 Ayu tere pu la tonın
 Añdap-suulap pu cürgesin pu kiyeten. //
 Altan togus kapılkalu
 300 Altın-möñün pu sopogın kiyip turdı.
 Toolop polbos pu çeçektü,
 Toozın pilbes pu mancaktu,
 Teñeriniñ cılıtıındıy,

- Kök pıladın pu orondı.
- 305 U-u-u! Adıp caspas pu multugin pu cüktendi,
Ayabas polot ol üldüsin pu tañındı, //
Cüs tekpelü temir caa[nı]
Carın töskö pu cüktendi,
Toolbırlu kandu kastak[tı]
- 310 Paatırım pu tañındı.
Kurdak salgan pu cerine
Kuskun uya pu tutkadıy.
Saadak salgan ol cerine
Sañıskan uya pu tartkadıy. //
- 315 Köö kuyak pu topçusı
Kök teñeri kögindiy.
Köörkiy poyı pu püdüşı
Teñeriniñ püdüşindiy.
Attu la çuulu Oçı-Bala[nın]
- 320 Ay karañay saadağı
Aydıñ közin pöktöp turat
Kün karagay pu cıdazı
Künniñ közin pöktöp çıktı. //
O-o-o! Ecesile ezendeşken.
- 325 Oñ karmanga pu salganı
Togus köstü, otus kırılı
Çoy turnabay pu la poldı,
Sol karmanga pu salganı
Üç üyelü togus ayrı
- 330 Altın saptu tomrok-pıçak. //
Azıgınañ ol albaan,
“Altayda añ-kuş köp emey”-teen.
Arçımaktı ol albaan,
“Alu la tere köp emey”-teen.
- 325 Adar saadak cükten iyen,
Ak üldüsin tañın iyen,
Ay kapsalın kiyip iyen,

- O-o-o! Attu-çuulu paatırım
 Altayına pu çümdengen.
- 340 Cıda miizi cıltıragan,
 Cış araldıy mısıldagan,
 Üldü miizi cıltıragan,
 Üç taykadıy mısıldagan.
 Tuluñ kara // kecege
- 345 Carın poygo sogılğan,
 Uşpa kara cıdazı
 Aş peline eptelgen.
 Attu-çuulu Oçi-Bala
 Arı körüp atandı-
- 350 Aydıñ közi cabıldı.
 Peri le körüp puruldı-
 Künniñ közi pöktöldi. //
 Eki le tüñey at sulugın teñdey tutkan,
 Eki le tüñey altın tiskin caba tutkan,
- 355 Çoy üzeñi çöyö teep, pu atangan.
 Azuludañ Oçi-Ceeren
 Alın kolu kazalagan,
 Kiyin pudı piyelegen,
 Kök ölöñdi kömö paspayt,
- 360 Capşan ölöñ[di] cara teppiyt, //
 Küreñ tayka koltugına,
 Altın taştı ala taykaa,
 Ceti coldiñ cakazına,
 Ceti özöktiñ pakçıdına pu uulangan. //
- 365 Azuludañ Oçi la Ceeren
 Pir özökkö cayıla tüşken
 Caan-caan taykalardı
 Carın poygo teep aştı,
 Cabıs-cabıs taykalardı
- 370 İyin poygo teep paadı.
 Toolop polbos suular keçken,

- Toozın pilbes kırlar aşkan. //
 Teep pargan cerlerineñ
 Tegerik kara köldör artkan.
 375 Pazıp pargan cerlerineñ
 Palkaştu kara suular çıkkın.
 A-a-a! Alın tuygak tepken cerdeñ
 Arsil tayka artıy kayttı.
 Kiyin tuygak tepken cerdeñ
 380 Sümerlü-ü tuular turbiy kayttı. //
 Ceten cıldık altay ödüp,
 Cer aylanıp paraadırı,
 Tuudiñ añın tuuga la atıp,
 Suudiñ añın suuga atıp,
 385 Añdap-suulap cüre le perdi. //
 Küsüñülü küreñ taykaa.
 Togus cerde pu üyelü pu taykaa,
 Oçi-Bala cedip çıktı
 Oñ karmanna-a-a-añ
 390 Togus köstü altın turnabay pu la aldı.
 Altay üstin çindey perdi
 Cer üstiniñ ceten kaan
 Ceri mınañ köründi
 Altay üsti altan kaan
 395 Altayı mınañ köründi. //
 Kör oturar pu polgozın,
 Cer teñeri peltirinde,
 Ceten tayka ar canında,
 Aydıñ-künniñ pakçında,
 400 Altan tayka ar canında
 Temir terek agaştı,
 Temir calañ altaylu, //
 Ceten tümen çerü cuugan,
 Altan tümen albatı cuugan,
 405 Kan dar ceeren atka müngen

- Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
 Parı mında cartaldı.//
 Ak tar poro at müngen
 Ak-Calaa cañıs uuldu poluptır.
- 410 Cer üstiniñ ceten kaan
 Cerin cuulaan,
 Altay üsti altan kaan
 Altayın tonon Kan-Taacı-Biy.//
 Kişi le pajın ayak etken,
- 415 Kişi söögin tayak etken,
 Kişi kanın suusın etken,
 Ceti kadı cer aldında
 Erlik piyiñ ceeni poltır. //
 Altan cajın cajay pergen,
- 420 Ceten caşka jede pergen
 Ölüp cadar salımı cok. //
 O-o-o! Cañrar aydıñ üç cañıda
 Añdap-kuştap cürer emtir,
 Eskrer aydıñ üç eskide
- 425 Oyto cantan kaan poltır. //
 Kan-ceereni suudañ canbas,
 Kan-Taacı-Biy tuudañ canbas.
 Ala közi kandalagan,
 Azu tiji kırsıldagan,
- 430 Cerdiñ üstin tonop iyen,
 Ceten kaan olcologon,
 Altay üstin cuulap iyen,
 Altan kaan olcologon,
 Adar caspas pu multuktu soloon pütken,
- 435 Altan tümen pu çerülü-ok tar pütken.
 O-o-o! Cer üstiniñ ceten kaannañ çerü cuugan,
 Altay üstiniñ altan kaannañ albatı cuugan. //
 Kuskun keptü pu çerülü,
 Üç cıdalı albatulu-u-u-u

- 440 Pörü keptü pu çerülü,
 Kuçürkegen albatulu.
 Altan tümen pu çerülü,
 Ceten mülön albatulu
 Ak-Calaa uulina
- 445 Adar multuk kolına perip,
 Kañça tümen çerü cuup,
 Altın tondu alıp kojo,
 Küler tondu külük kojo //
 Cuuga la çakka pu şıydingan.
- 450 “Oçi-Bala[nın] altay cerin
 Tonop kel-tep, cakıgan, -
 Ak tar malın aydap kel –tep, pu cakargan, -
 Pıçağı cok cu soorgon – tiyt. –
 Kamçızı cok mal mingen – tiyt. –
- 455 Oçi la Ceeren onıñ adı,
 Oyto lo takıp kulun polor.
 Oçi-Bala ol dor tañma
 Meñ palama kul polor.
 Ceesesin cemir keleer,
- 460 Albatisın aydap keleer,
 Koozozın kodor keleer,
 Koldo cööşin koştop keleer,
 Ak tar malın aydap keleer,
 Albatisın cuulap keleer” – tep,
- 465 Ak-Calaaga cakargan.
 Ayan çerü paşkargan, //
 Kıygılı la mal aydaan,
 Kamçızıla con piyleen,
 Ak-porozı mışkırğan,
- 470 Ak-Calaa kışkırgan,
 Ceti koldıñ peltirinde
 Cuuga-çakka uulangan,
 Ceten cıldık pu altaydıñ

- Tal ortozın ödüp algan,
 475 Oçi-Bala pu altayın
 Örtöör polup kelip cadat. //
 “Ak tar malın aydap albay,
 Albatı conın kuldap albay,
 Altay cerin örtöp salbay” - [tep,]
- 480 Kan-Tacı-Biy cakıgan
 Cakıltalu Ak-calaa
 Çaaap-celip kelip cadat. //
 Oçi la Bala paatırım,
 Öro körüp tükürdü,
 485 Tömön körüp sıgırdı.
 “Körmös seni körgöy – tiyt, -
 Erlik seni ukkay” – tiyt, -
 Oozıla katkırdı,
 Oyto lo aıdap atandı. //
- 490 Attu la çuulu Oçi-Bala
 Aıdap-kuştap cüre le perdi.
 Tuudıñ aın tuuga attı,
 Suudıñ aın tuuga la attı,
 Kamdulardıñ karaların.
- 495 Karızınañ tizen saldı,
 Alulardıñ aruların
 Tumçugınañ tizen saldı. //
 Kayra tiştü kakay-tülkü
 Karızınañ tizen saldı,
- 500 Udra tiştü ayu-pörü
 Tumçugınañ tizen saldı.
 Andı polzo, semizineñ,
 Subay[in] taldap, adıp cürdi,
 Kiş-kiyiktiñ karazın,
- 505 Carajın taldap cürdi. //
 Ceten caan pu taygadıñ
 Pajın ajıp aıdap keldi,

- Ceten caan pu talaydiñ
 Cakazıla añdap keldi.
- 510 Kiş karazın ötür keldi –
 Tizendedi paatırım.
 Añ semizin öltürele,
 Artın keldi keserim. //
 Kamdu añnıñ karazın //
- 515 Kabıra tudup artıngan.
 Albaa añnıñ carajın
 Pöktöy tudup pöktörgön.
 Arta salgan arçımak
 At sooruzın pöktödi.
- 520 Altıntağı pöktörgö
 At kulakka teñdeşti.
 Eskrer aydın üç eski[zi]
 Paza takıp cederde,
 Cer[i]ne cedip amıraarga,
- 425 Oçi-Bala uulandı. //
 O-o-o! Tolgomoldıy corgolu
 Oçi la Ceeren-n-n
 Kök ölöñdi kömö paspiy,
 Könü le corgo corgolodı,
- 530 Capşan ölöñ[di] cara teppiy,
 Caraş corgo corgolodı.
 Sañ tömöngö calın caygan, //
 Sañ örögö kuyruk caygan,
 Alın kolu kazalagan,
- 535 Kiyin pudı piyelegen.
 Alın tuygak tepken cerdeñ
 Peş meşelik pu çarçalgan,
 Kiyin tuygak tepken cerdeñ
 Kara körnöö pu kaynagan. //
- 540 Caan-caan taykaları
 Seleñdejip pu üydeşken,

- Tereň-tereň talayları
 Çaypalıjıp pu üydeşken.
 Oçi-Bala pu altayda
 545 Elesin-koo kojoň çümdeyt, //
 Ergekpile çoor oynoyt,
 Tarlaň koo kojoň çümdeyt,
 Sabarbıla çoor tartat.
 Palalu-u aňdarım
 550 Palazın taştap tıñdadı.
 Uyalu-u kuştarım,
 Uyazın taştap eeçidi.
 At pajındıy altın küük
 At kulakta kojo lo kel cat.
 555 Koy pajındıy koñır küük
 Koltıgında kojo lo kel cat. //
 Tarlaň koo kojoňına
 Taş pajınaň çeçek öskön.
 Elesin koo kojoňına
 560 Emil agaş pu cayılğan.
 Ak puluttaň Oçi la Ceeren
 Alın kolu kazalagan –
 Kök çeçekti kömö lö paspay.
 Kiyin pudı piyelegen –
 565 Capşan ölöň cara paspay. //
 Piyik tuuga piyelegen,
 Caan tuuga saygalagan,
 Togus cerde on üyelü
 Kara tayka pu pajına,
 570 Karaladıp çıkpay kayttı.
 Arı canın Oçi-Bala
 Karap körüp pu oturdu. //
 O-o-o! Oçi-Bala pu emdi
 Togus cerde on üyelü
 575 Kara tayka pajınaň

- Karap körüp oturdu. //
- Pu Altayga o-o-o!
- Ceten tümen çerülü,
- Altan tümen albatulu
- 580 Ak tar poro atka müngen
- Ak-Calaa emdi le kelgen.
- Ak tar maldı olcologon, //
- Aylandıra kur kurçagan,
- Albatıdı olcologon,
- 585 Cemirede kur kurçagan.
- Ceten tümen albatası,
- Kuskun keptü çerüleri
- Cööşö tonop pu turdu,
- Sañıskan keptü paatırları
- 590 Mal ötürip pu turdu. //
- Ceesesin cemirgen,
- Ceti künge “cuulagan”,
- Koozozın kodorgon,
- Togus konok “cuulagan”,
- 595 Ak tar malın paktırgan,
- Albatıdı piylegen,
- Olcosına paşkargan. //
- Oçıra-Mancı ecesi
- Olorgo cöpsingen.
- 600 “Ak tar maldı aydagar,
- Aydajıp pereyin – tep aydıngan, -
- Albatıdı aparaar,
- Koştonjıp pereyin” – tep aydıngan, -
- Paatır-kıstıñ kelerin,
- 605 Pastrı kalık sakıgan,
- Oçi-Bala[nıñ] kelerin
- Onçozi ketep sakıgan,
- Añdap pargan poyludı
- Em purulap turdılar. //

- 610 Altın tondu alıptar,
Küler tondu külükter
Kara tayka pajınañ
Közin albıy körüp turdı. //
Aydıñ közin pöktögön
- 615 Altın taştı kara tayka pajınañ
Oçı la Ceeren kayran adı
Ot almıstıy köründi,
Oçı-Bala poylı-paatır
Tañ çolmondıy köründi. //
- 620 At nereezi kuu tumandıy,
Teñeri tübin tozıy algan,
Al topçusı üzü örttiy,
Ay altında tañdak polgon.
Soloñdıy Oçı-Ceeren
- 625 Teñerideñ pu köründi.
Oçı –Bala paatırım
Kün altınnañ oynop çıktı, //
Caan tayka pajınañ
Caltıragan ol körünet,
- 630 Cıda miizi üş taykadiy
Caltıragan pu körünet.
Paatır-kıstıñ pu çırayı
Kısıl çolmon teñer[i]-tañdak pu keberlü
Teñerideñ pu püldürdi.
- 635 Paatır-kıstıñ püdüşineñ
Pastıra çerü ayap turdu, //
Ceeren attıñ püdüşineñ
Ceten tümen paatırım korkup turdu.
Oçı-Bala onçozın
- 640 Turnabaydañ körüp alıp,
Kara tayka pu pajınañ
Çıgara tınıp, pu kıygırdı. //
O-o-o! Oçı-Balañ ol ünineñ

- Ook tuular silkindi,
645 Ceten ayrı pu talay
Caradınañ çaypaldı,
Ceten caan pu tayka
Seles edip pu kaldı. //
Pajı la koo kaya taştar
650 Pajı tömön cıgıldı,
Çıgara tıngan tınışka
Çañkır kaya carıldı,
İçke de tıngan tınışka
Ulu tuular üzüldi. //
- 655 “Ak tar malım amır ba? – tiyt. –
Albatı-conım onço bo? – tiyt. –
Elbek malım amır ba? – tiyt. –
El-conım ezen be? – tiyt. –
Kıygılı-u cuu kelen be?
660 Kılıştı-u çak polgon bo?
Tebeelü ak malımga
Kandıy kıyın cetken? – tiyt. –
Ceeselü albatımga
Kandıy şıra tabılğan? – tiyt. –
665 Elençikke turup kalgan
Pu altayga ne kelgen?
Üş cıdalı paatırlar
Bu cerge ne paskan?” – tep,
Oçi la Bala aytkanı
670 Ot calardıy kuruldı,
Onço kaan çoçudu. //
Kaannıñ uulı Ak-Calaa
Karuuzın kıygır aydat:
“Ak tar malıñ pu emdi
675 Azık polor cañdu – tiyt, -
Albatı-conıñ pu emdi
Olco polor salımdı – tiyt, - //

- Kıygılı-u cuu kelgen,
 Kılıştı-u çak kelgen,
 680 Ceeseñdi cemirerim,
 Cerlü cöüşöñ men koştıırım.
 Koozoñdı kodorım,
 Koldo cöüşöñ men koştıırım.
 Ak tar malıñ azık polor,
 685 Albatı-conıñ olco polor. //
 Oçı la Ceeren kayran adıñ
 Oyto takıp kulun polor,
 Oçı-Bala sen der poyıñ
 Er cajına kul polorıñ.
 690 Kıygılı-u cuu kelgen,
 Kılıştı-u çak kelgen” – tep,
 Ak-Calaa kıygırdı.
 Onı la ukkan Oçı-Bala //
 Kaannıñ uulu Ak-Calaaga
 695 Karuuzın aydıp pu turdı:
 “Oçı-Ceeren ölgönçö,
 Oyto kulun polbos – tiyt, -
 Oçı-Bala ölböyinçe,
 Kaañga calçı polbos – tiyt. - //
 700 Ceeselü ceriñe
 Cedijeyin men – tiyt. –
 Cerlü cöüşö kerek polzo
 Koštojoyın, jibe, - tiyt. –
 Koozolu ceriñe
 705 Cedijeyin men – tiyt. –
 Kolımda cöüşö[ni] alatan polzoñ,
 Koštop pereyin, cibe, - tiyt. - //
 Cuuga la poyım parbaytam,
 Suraganıñdı pereyin – tiyt, -
 710 Cuulap kelgendi candırbaytam,
 Canganıñdı köröyin – tiyt. –

- 715 Çakka poyım parbaytam,
 Çağındı men tujüp pereyin,
 Çaktap kelgendi iybeytem,
 Canganiñdı köröyin. //
 Meniñ adım ölgönçö,
 Pejen muñnañ con artpas.
 Meniñ poyım ölgönçö,
 Pejen kaannañ [kaan] artpas. //
- 720 Omok adım ölgönçö,
 Otus tümen çerü artpas,
 Oçi-Bala ölgönçö
 Onço paatır mında artpas.
 Adatan oğıñ par polzo,
- 725 Peleteniy al – tedi, -
 Aydatan söziñ par polzo,
 Meni sakıpiy al” – tedi.
 Altan añniñ terezin
 Añdandıra taştadı,
- 730 Alulardıñ terezin
 Kalırada tujürdü.
 Ceten añniñ terezin
 Cebirede taştadı,
 Tülkü-kamdu terezin
- 735 Türe taştap tujürdü.
 Uzada pargan tiskindi
 Eerin kaşka oroy saldı,
 Tuura pargan tiskindi
 Ergek töskö çalıy saldı. //
- 740 Altın polot üldüdi
 Kınnañ çupça pu tarttı,
 Almıs polot üldüdi
 Ayga la küñge kayradı. //
 Oçi la Ceeren ol attı
- 745 Sañ tömögö agıttı,

- Altan kulaş üldüdi
 At üstineñ tudundu.
 Eles ceeren pu attıñ
 Tepken ceri par poldı,
 750 Pargan ceri cogoldı-. //
- Üç teñeri tübineñ
 Calkın keptü cayıldı,
 Kara tayka pajıñañ
 Çuurgandıy çuuradı,
 755 Ceten tümen çerüge
 Cede le kondı ceeren at.
 Altan tümen alıptañ
 Ayabadı paatır-kıs. //
- Altın tondu alıptar
 760 At üstineñ atkılayt,
 Küler tondu külükter
 Küçürkep kelip keskileyt.
 Oçı-Ceeren atka tiygen oktorı
 Toşko tiygen oktordıy,
 765 Torsuldajıp tögüldi.
 Oçı-Bala paatırğa tiygen cıdalar,
 Taşka la tiygen cıdadıy,
 Torsuldajıp mıyrıldı. //
- Saadak tutkan mıñıñ kolı
 770 Salkın sokso eñilbeediy,
 Üldü tutkan mıñıñ kolı
 Üzü ottoñ aldırbaadıy.
 Erin-tijin pek tiştengen,
 Eer kaşka tayangan
 775 Eki közü surkuragan Oçı-Balam. //
- Ö-ö-ö! Oçı la Ceeren kayran adın
 Tömön purup pu tartarda,
 Su salkındıy şuulay keldi.
 Tömön ötkön Oçı-Bala

- 780 Törtön muñun kespey kayttı.
 Örö purup pu tartarda, //
 Su salkındıy şuulay keldi.
 Örö ötkön Oçi-Bala
 Ceten muñdı kespey kayttı.
- 785 Arı ödördö, Oçi-Balam
 Altan muñdı pürte le saldı.
 Peri ödördö, Oçi-Balam
 Pejen muñdı keze le saldı. //
 Küler tondu külükter
- 790 Kürkürejip cuguldu,
 Altın tondu alıptar
 Añdanıjıp paadı.
 Attıñ kanı – ak talay
 Añdanıjıp, caykandı,
- 795 Erdiñ kanı – eki talay
 Eki le ayrı köldöldi. //
 At söögi araskan kuugan
 Altay cerinde çoğuldu.
 Er söögi korumdalıp,
- 800 Emdi mında çoğuldu.
 Mingen attıñ pu paji
 Toolonıp çaçıldı.
 Tümen çerü pu la kanı
 Cirkirede köldöldi. //
- 805 Caan saat polbolı,
 Ak-Calaa körgösin,
 Altan tümen çerüdi
 Oçi-Bala üze le kesken,
 Ceten tümen paatırdı
- 810 Oçi-Bala kira la sokkon. //
 Ak tar poro atka müngen
 Ak-Calaa kara la cañıs
 Arı la peri çaap turgan em köründi.

- Oçi la Bala kelgen poyı
815 Keceedeñ ala kuyup,
Kara koloñ kecegezin,
At üstineñ ańtara tarttı. //
- Eki le tüñey karıların sıy la tuttı,
Eki le tüñey codolorın sıy la tepti,
820 Aş tar pelin sıy sogolo,
Ak-porogo pöktördi. //
- “Kandu köstü kaanga,
Kan-Taacı-Biy adazına
Kara cañıs paatır uulın
825 Söögin cetir per” – tep aydat. //
- Erdiñ kanı – elesin talay
E-e-e, ü-ü-ü! Toybodumga pu aktı
Attıñ kanı – ak tar talay
Ak calañga pu ködöldi.
830 Ak-Calaadıñ ak-porozın,
Ü-ü-ü! Üygenin çupçup ağıttı. //
- Açu la kanı tögülgen,
Ak-porogo pöktörtkön,
Ters kanı tögülgen
835 Ercenege koştotkon,
Ak-Calaadıñ altın söögin koştotkon,
Ak tar poro pu adım
Tadırada silkingen,
Çañırada kiştegen, //
- 840 Kandu la köstü Kan-Taacı-Biy altayına
Kıytiltada cürele le perdi.
Oçi –Bala pu emdi //
- Oçi la Ceeren adın ağıt iydi,
Eer-üygen cuup saldı,
845 Köö-kuyagın suurop saldı,
Cuu-cepselin cölöp küydi,
Ay püdümdü ay kapsalga

- Pu la tonın çuqçıyla, -
 Pojotudiñ poro talay[dañ],
 850 Porlop agıp pu catkan [talaydañ],
 Pu talaydañ cunundi. //
 Oçi la Balam aylına keldi
 Oçira-Mancı ecesi
 Ol palaga aydıp turdı: //
- 855 “Akır-akır, palam, - tedi, -
 Eey-ey, uul, - tedi, -
 Kara-poro sanaalu – tedi, -
 Katu pütken kaan – tedi, -
 Piy etkeni piyik polor, palam, - tedi, -
- 860 Kaan etkeni katu polor, palam, - tedi, -
 Pajın püler kaanıñ
 Ol poloton salımdu – tiyt, -
 Paşkarıp aydar pu paşçıñ
 Ol poloton uçurlu – tiyt, -
- 865 Kara cañıs Ak-Calaadıñ
 Codo-karın ne tomurdiñ?
 Aş tar pelin ne sındırdın? //
- 870 Köpti le polzo, cidiñ – tedi, -
 Köldi le polzo, içtiñ – tedi, -
 Köp tümendi kırğañ – tedi. –
 Altayıñdı kan edip,
 Ağın suudıy kan tögüldi,
 Eşiğiñdi kan edip,
 Er cakşısı kırıldı. //
- 875 Kara-poro sanaalu
 Katu pütken kaan – tedi, -
 Kişi pajın ayak etken,
 Kişi söögin tayak etken,
 Kişi kanın suusın etken, //
- 880 Köstiñ cajın könökkö tozıp,
 Kölgö podop amzagan,

- Kişi kanın poçkoo tozıp,
 Suuga podop ol içken.
 Kaanniñ albatısın kırarda,
 885 Aldın-kiyiñin sananıp,
 Andıy-kandıy poldıñ sen?” – tep,
 Aydıp turdı ecesi. //
 Oçi la Bala kınıs edip unçukpadı –
 Tili cektıy pu poldı.
 890 Kılas edip körbödi –
 Közi cektıy pu poldı.
 Küñge küybes küreñ taştıy,
 Külümsirep oturdı, //
 Ayga küybes ala taştıy,
 895 Amrap cadıp, uktay perdi. //
 “Su[u]zadım” – tep aydala,
 Suu içpedi pu poylu,
 “Aştadım” – tep aydala,
 Aş cibedi pu poylu,
 900 Amrap-uyuktap cattı.
 Oçi la Ceeren ol adı
 Oyto lo otop paadı.
 Ceti le küñge otodı,
 Teñeride ay cañırdı. //
 905 Eskrer aydım üç eski[de]
 Uyuktagan poyluum
 Cañrar aydıñ üç cañı[da]
 Oçi-Bala oygondı-ı:
 “Adañ taptu emdi le
 910 Amıradım men” – tedi.
 Cüzi-pajın sıymay tutup, -
 Kacutudıñ kara talayı // kaynap akkan
 Ak tar maldıñ suusını –
 Pu talaydañ cunundı. //
 915 Altın üygen ala kuyup,

- Çaňkırada silkiy perdi.
 Azuludaň Oçi la Ceeren
 Piceledip // kelbey kayttı,
 Omırtkazı semir kaltır.
- 920 Attıñ pajın arçıy tutup,
 Altan eki çutkamaldu
 Altın üygen üygendedi,
 Arka-pelin arçıy tutup,
 Ak tar köböň pu tokumın arta saldı. //
- 925 Cüs koloňdu küler eer
 Çümdep, cazap eertedi.
 Pejen koloň piriktir tarttı,
 Altan koloň alıp tarttı,
 Töş koloňı – törtön koloň –
- 930 At püdüşi ay keberlü,
 Alın koloňı – altan koloň
 At altında kün keberlü. //
 Caan tayka ol aşsa,
 Cılbazın tep, üç üyelü
- 935 Kömdörgö-ö cıldırđı,
 Caan tüşü ol tüşse,
 Cılbazın tep, emdi le-e
 Togus cerdeň tolgomoldu
 Kuuşkandı cıldırđı. //
- 940 “Eskrer aydıñ üç eskide
 Kelerim men, ecemey,
 Men aňdap-suulap paraadım” – tiyt.
 Oçi-Ceeren adın minip iygen,
 Oçi la Bala aňdap-suulap pu la pargan.
- 945 Caan-caan taykalardıñ
 Carın poygo teep paadı,
 Caan-caan taykalardıñ
 İyin poygo teep paadı. //
 Toolop polbos suular keçken,

- 950 Toozın pilbes kırlar aşkan,
 Tuudıñ ańın tuuga la atkan,
 Suudıñ ańın suuga la tutkan.
 Kamdu ańnıñ karaların
 Karızınañ tizen salgan,
- 955 Albaa ańnıñ aruların
 Tumçugınañ tizen salgan,
 Udra tiştü ayu-pörü
 Tumçugınañ tizendegen,
 Kayra tiştü kakay-tülkü
- 960 Karızınañ tizen salgan. //
 Tuudıñ ańın tuuga tozıp,
 Subayınañ taldap, adıp cürdü,
 Suudıñ ańın suuga tudup,
 Carajın taldap, adıp cürdü.
- 965 Togus cerde üyelü
 Küler tayka pajına //
 Soloñıdıy Oçı-Ceeren
 Oyto kelip pu çıkkın.
 Odus köstü turnabaydı
- 970 Oçı-Bala oñ karmannañ alala,
 Pu altaydı çindeggen
 Cer üstiniñ ceten kaan
 Ceri mınañ pu köründi,
 Altay üsti altan kaan
- 975 Altayı mınañ pu köründi.
 Cer-teñeri pakçıtında
 Temir calañ pu altaylu,
 Temir terek pu agaştı
 Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
- 980 Kan-Ceerendi minip iygen,
 Cer üsti ceten kaan pu tektergen,
 Altay üsti altan kaan pu piylegen. //
 Ak-Calaa pu uulınıñ

- Codo-karın tomdop caskan,
 985 Aş tar pelin emdep caskan,
 Oyto lo takıp atkargan,
 Oktu miltık perele,
 Oyto lo takıp cakıgan.
 Adıp caspas miltıktu
 990 Attu-çuulu paatırları,
 Keserlerdiñ keserleri
 Cer ortozın ödö pergen,
 Alıptardiñ alıptarı
 Altay sının aja pergen. //
 995 Togzon tümen çerüdi,
 Ceten tümen kalıktı
 Oçi la Balam altayına
 Ört salar tep pılandagan,
 Ak tar malın aydap keler,
 1000 Altay cerin cuulap alar,
 Erin-tijin pek tiştengen,
 Er sanaadı tıñ sanangan,
 Eer kaştan tayangan,
 Ekinçisin uulangan.
 1005 Er ötürip, eremjigen,
 At ötürip amtajıgan, //
 Kişi pajın ayak etken,
 Kinçektü kerek köp etken,
 Albatı kanın suusın etken,
 1010 At örütip toyıgan. //
 Oçi la Bala[nıñ] malın alza, toygodıy,
 Oçi-Bala pu poyun
 Kolgo tutup algadıy,
 Kırtıjı cok calañın örtögödiy,
 1015 Kıs la poylu paatırdı kuldañgadıy,
 Altın-möñün cööşödi tonogodıy,
 Altayga tolo pu maldı azragadıy,

- Pıçağı cok cuu ci[i]rge pılandaam,
Kamçısı cok at minerge amadaan. //
- 1020 Ak-Calaa calkıbaan
Adazınıñ aytkanına ijengen,
Ayañ tümen kalıkka maktangan,
Adıp caspas miltıkka ijengen,
Cer piylegen keserlerge maktangan. //
- 1025 Ölbös tındu paatırdı
Ötürgediy pılandu,
Olcoo parbas paatırdı
Apargadıy sanaalu,
Cer ortozın ötkülep,
- 1030 Celip, çaap kelip cadat. //
Oçi la Bala körölö,
Külümsirep katkırdı.
“Kulugurlu tañma - tiyt, -
Ceeselü ceriñe
- 1035 Cedijeeyin, cibe, - tiyt, - //
Çerüleriñ astada
Men kırayın, cibe, - tiyt, -
Koozolu ceriñe
Men konoyın, cibe – tiyt, -
- 1040 Kolındağı miltıktı
Men tudayın, cibe, - tiyt, -//
Keleteniñ sen polup,
Sakıyın kulugurdı,
Parataniñ kandıy polor
- 1045 Paza tuştan polgoy” – tep,
Añdap-kuştap cüre le perdi. //
Tuudiñ añın tuuga la attı,
Suudiñ añın suuga la attı.
Kamdu añınıñ karaların
- 1050 Karızınañ tizenedi,
Alu añınıñ caraştarın

- Tumçugınañ tizenedi. //
 Maanı la añnıñ terezineñ
 Paldar kiyer kep edet,
 1055 Albaa añnıñ terezineñ
 Alıp kiyer kep edet.
 Kiş carajın ileyle,
 Kiyim-kapsal köktödi,
 Alu carajın ileyle,
 1060 Anañ cakşı çümdedi. //
 Eskrer aydın üç eskizi cetkençe,
 Añdap-kuştap pu cürdü.
 Aylın töön parbadı,
 “Anda ne polzo – polgoy” – te-ep,
 1065 Oçi la Bala aňdap cürdü.
 Sümerinde tülkü oynoon,
 Pu sümerde aňdagan.
 Arttarında ayu cürgen,
 Aba cıştı cemirgen.
 1070 Paatır kıstıñ atkanu
 Cerge tüşpes soloolu. //
 Tuudıñ añın tuuga atkan
 Cayalgalu soloonım,
 Suudıñ añın suuga tutkan
 1075 Pıçılgalu paatırım.
 Kiygen kiyim carajına
 Kir cugatan salımı cok,
 Paatır kişi ogınañ
 Tuura parar arga cok. //
 1080 Oçi la Ceeren ol adı
 Soloñıdıy körünet,
 Oçi-la Bala pu poyı
 Tañ çolmondıy pildiret.
 Onoñ arı körülbey,
 1085 Aňdap-kuştap pu cürdü.

- Paylık sındu Altayında
 Piyeledip cort cürdü //
 Anca la mınça polbodu
 Arta salgan arçımagı
- 1090 At sooruzın köptöy paadı,
 Alın-kiyin pöktörgösi
 At kulagın pöktöy paadı.
 Kamdulardıñ karaların
 Kabra tudup kancalagan.
- 1095 Albaa añnıñ aruların
 Türe tudup tizendegen. //
 Kayra tüştü kakay-tülkü
 Karızınañ tizen salgan,
 Udra tiştü ayu-pörü
- 1100 Tumçugınañ tizen salgan.
 Oçi la Ceeren kayran adım
 Su-salmala salmalagan,
 Oçi-Bala kayran poyı
 Tañ çolmondıy surkuragan.
- 1105 Cıda miizi cış araldıy //
 Caltırgan, mısıldagan,
 Üldü miizi uş taykadıy
 Caltırgan, mısıldagan.
 Koloñ kara kecege
- 1110 Carın poygo sogulgan.
 Ceten ayrı çañkızı
 Caş peline cayılğan. //
 A-a-a! Uşpa kara cıdazı
 Caş peline sogulgan.
- 1115 Törtön eki topçuzı
 Kişi közi kılbükkadıy,
 Paatır-pala püdüşineñ
 Pastıra çerü ayagadıy.
 Carınında capşarı cok caan paatır,

- 1120 Omırtkada üyesi cok omok keser.
 Tolo aydıy ıraylu,
 Soloñıdıy kaçarlu,
 Körgön poyı kök olmondıy,
 Krkiy poyı su-altındıy paatır-kıs.
- 1125 Ermektengen ermeği
 Agın suunıñ ılırtındıy,
 Kuuındagan kuuını
 Piyik tuudıñ kbgındiy. //
 Paatır polgon Oi-Bala
- 1130 Aru polgon taykalarda
 Añdap-kuştap crbey kayttı.
 Kamdu añnıñ karaların
 Taldap adıp tizendegen,
 Albaa añnıñ aruların
- 1135 Taldap adıp artıñgan.
 Paylık sındu altayı
 Pastırazı poluşkan,
 Aylu-knd altayı
 Añ-kiyikti sıylagan. //
- 140 Emdi trl altaydıñ
 Elkeminde pu crdi,
 Añdu-kuştu taykadiñ
 Amırında cort crdi.
 Ala taştı artıngan
- 1145 At stineñ pu krdi.
 Ayu-pr trgen
 Poyın[iñ] kin pu pildi. //
 Eskrer aydıñ  eskide
 Oyto lo kayra canarga
- 1150 Oi la Bala şıydındı. //
 Piyik tuuga piyeledi,
 Caan tuuga saygaladı.
 Kök lndi km paspay,

- Capşan ölöñ[di] cara paspay,
 1155 Kılğan ölöñ[di] kıya paspay,
 U-u-u! Aydıñ közin pöktöp ötkön.
 Altın taştı ala tayka
 Altan togus pu talalu,
 Altın-möñün pay çibeelü
 1160 Ayga-künge pu tolgolgon.
 Ol taykadiñ ol pajına
 Oçi la Ceeren onıñ adı
 Oyto lo takıp kelbey kayttı.
 Ol altaydañ Oçi-Bala
 1165 Odus köstü turnabay alıp,
 Altay cerin çindey kördi.
 Kör oturar pu polgozın,
 Künge küybes küreñ taji
 Mısıldagan pu köründi,
 1170 Ayga küybes ala taji
 Caltırıp pu köründi,
 Togzon ayrı kara talay
 Möltüregen catpay kayttı.
 Togus tüñey kara tayka
 1175 Mısıldagan turbay kayttı. //
 At pajındıy altın küük
 Anda-mında edip cadat.
 Koy pajındıy koñır küük
 Kono-tüne cırgap cadat. //
 1180 U-u-u! Emil agaş caykañgan[ın]
 Oçi-Bala kör oturdı,
 Eder küük cıñıragan[ın]
 Paatır pala ug[up] oturdı. //
 Togzon tümen pu çerülü,
 1185 Toolop polbos paatırlu
 Ak-poronı münüp iygen,
 Kaan uulı Ak-Calaa

- Paza takıp ol kelgen.
Ak tar malın kurçagan,
1190 Albatisın piylegen,
Olcozına paktırgan. //
Pörü le uşkuş paatırlar
Mal tonorgo paştangan,
Kuskun uşkuş kaandar
1195 Con tonorgo cepsengen.
Altın-möñün cemire
Atka emdi koştogon,
Torko-mandık tolgoylo,
Töölörgö koştogon. //
1200 Kan-Taacı-Biy kaannañ
Katap kelgen cuuçıldar
Aylu-kündü Altayga
Tonokko kelgen teştiler.
Kişi kanı suusundu
1205 Kinçektegen külükter,
Attıñ paji amtandu
Amtajıgan cutpalar, //
Ceek-jılan keberlü
Cer piylegen turdılar,
1210 Aylamaydıñ aldında
Aylanışkan turdılar.
Oçira-Mancı ecesi
Olorbıla cöpsingen, //
Olcogo pararga
1215 Paza kojo şıydingan.
Oçi-Bala kelerin
Ketegilep pu turdı,
Oçi-Ceeren kelerin
Sakitılap oturdı. //
1220 Alıptardıñ aldası
Tayka pajın çindeggen,

- Keserlerdiñ köstüsi
 Uçar pajın sakıgan.
 Sümer ulu ıyıktañ
 1225 Kıs tüjerin sakıgan,
 Kara tayka pajınañ
 Cuu keler tep sakıgan. //
 Sakıltalu cerineñ
 Tañdak körünip çıktı-ı:
 1230 Oçi-Ceeren kayran at
 Ot calbırdıy köründi,
 Oçi-Bala paatırım
 Soloñıdıy püldürlü. //
 Kıs çırayı çolmondıy
 1235 Teñerideñ körünet,
 Kısıl eñir tañdagı
 Pu taykadañ çalıdı.
 Cıda miizi caltırıy,
 Üldü miizi mısıldayt,
 1240 Tañ altında körünet. //
 Saadak salgan cerine
 Sañıskan uya tartkadıy,
 Kurdak salgan cerine
 Üy-üy-üy! Kuskun uya tutkadıy.
 1245 Omok adı piyelegen,
 Oçi-Bala ol poyı kojoñdogon.
 Ne polgonın, ol pilgen de,
 Kem kelgenin, ol körgön dö,
 İyde tartıp, öçöp kelgen,
 1250 İlbi tartıp, çenep kelgen.
 Oçi-Bala-a-a-a
 Kara tayka pu pajınañ
 Açu la koron pu kıygırdı:
 “Ak tar malım amır ba? – tiyt. –
 1255 Albatı conım onço bo? – tiyt. –

- Elbek malım amır ba? – tiyt. –
 El-albatım onço bo? – tiyt. –
 Kıygılı-u cuu kelgen be?
 Ak tar malım ne ürkügen?
- 1260 Üş kılıştu çak kelgen be?
 Albatı condı kem kurçagan?
 Ak-Calaa paza takıp
 Kelgen be?” – tep, pu kıygırdı. //
 Ak-Calaa aydıp turdı:
- 1265 “Kıygılı-u cuu kelgen – tiyt, -
 Kılıştu-u çak kelgen – tiyt, -
 Ak tar malıñ azık polor,
 Ar albatıñ olco polor, //
 Elbek malıñ azık polor,
- 1270 El-albatıñ olco polor.
 Uzun calın pis kezeris,
 Uur tının pis üzeris,
 Kıska calın pis kezeris,
 Kıldı pajın pis üzeris. //
- 1275 Köpti le polzo, cigeñ – tiyt, -
 Köldi le polzo, içkeñ – tiyt, -
 Koozoñdı kodorogo,
 Korkıştı caan cuuçıl kelgen,
 Ceeseñdi cemirerge,
- 1280 Ceten tümen çerü kelgen” - [tep,]
 Emdi le kıygırgan.
 Altın tondu alıptar
 At üstinde turdular.
 Küler tondu külükter
- 1285 Küçürkegen pu turdı. //
 Oçi la Bala cıdasın
 Ayga la künge cañıgan,
 Ayabas polgon üldüdi
 Ağaş-taşka kayragan.

- 1290 Çerü poyı emdi mında
 Peletengen pu turdı
 Ceeren attu poylunu //
 Olcolorgo şıydingan.
 Onı la körgön Oçi la Bala kıygırdı:
- 1295 “Uyga pütken uzun kuyruk
 See pütken kaan ba?
 Uladabas kalıñ taman[du]
 Sende le turbay keserler.
 İytke le pütken uzun kuyruk
- 1300 See pütken kaan ba?
 İçse-cize toybos karın
 Silerde le cürbiy.
 Kiji le kanın agızaar –
 Men de köldödip köröyin,
- 1305 Kiji kanın agızıp,
 Men de cuulajıp paştayın.
 Oljoorgo meni kelgendi
 Oyto kayra canganıñ köröyin,
 Konokko kelgen paatırlar[dı]
- 1310 Oyto parganıñ köröyin. //
 Tayka keptü cöüşömdi
 Tonop alıp polboziñ,
 Talay keptü malımdı
 Tozıp aydap polboziñ.
- 1315 Paylık sındu Altaydıñ
 Paatırı men – tedi. –
 Ot-calırlu Altaydıñ
 Omo-ogı men – tedi. –
 Odın-suulu altayım
- 1320 Olco do polbos emey,
 Oçi-Bala paatırdı
 Onçoñ ceñip polboziñ!” –
 Alulardıñ carajın

- Añtarıp saldı paatırım,
 1325 Altan kulaş üldüdi //
 Ayga la künge kayradı.
 Uzada pargan uzun tiskin[di]
 Eer kaşka kıstap saldı,
 Tuura la kelgen tuyuk tiskin[di]
- 1330 Ergegine çalıy tuttu, //
 Altan kulaş ak üldüdi
 At üstineñ pu talaydı.
 Oçi la Ceeren omok adın
 Pu taykadañ pu ağıttı.
- 1335 Azuludañ Oçi-Ceeren
 Calkın keptü caltırt etti,
 Calbış keptü mısılt etti –
 Teñeri töön kürkürey kaldı,
 Telekey üsti şıñray kaldı. //
- 1340 Ceeren attıñ pu celegi –
 Cer-altaydıñ ezini,
 Koo kuyaktıñ pu tabıjı
 Kök teñeri pu üstindiy.
 Kara tayka pajınañ
- 1345 Kara mürküt keberlü
 Kanca tümen çerüge
 Cede le kondı paatırım. //
 Altın tondu alıptar
 At üstineñ atkılays.
- 1350 Küler tondu kaandar
 Küçürkep kelip atkılays.
 Temir tondu piyler
 Ceeren atka şuuladı.
 Oçi la Balaa tiygen oktor
- 1355 Toşko tiygendiy toolondı.
 Ceeren atka tiygen üldü
 Mıska tiygendiy mıyrıldı.

- Tömön ötkön Oçi la Bala
Törtön muñdı pu pastı,
1360 Öro ötüp, paatır-kıs
Ceten muñdı pu kesti.
Arı ötüp, Oçi la Bala
Altan muñdı keze le saldı.
Peri ödö, Oçi-Bala
1365 Pejen muñdı kıra la saldı. //
Attıñ kanı ak talaydıy
Ak calañga aga perdi,
Erdiñ kanı elbek talay
Elesiñ köldiy cayıldı. //
1370 Attıñ söögi – araskan [tayka]
Anda la mında korum poldı,
Erdin söögi – araskan kuugan
Anda la mında çoguldı.
Torko tondu pu paatırlar
1375 Kayrañ-koyroñ kırılrat.
Altın tondu paatırlar
Anda la mında cıgılat. //
Caan uzak polboldı
Ceten tümen çerüdiñ
1380 Ceñdirgeñi köründi.
Kara cañıs Ak-Calaa
Kaykap oozın pu açtı.
Oçi la Bala Ak Calaanı
Ak-porodoñ caya tarttı,
1385 Ak-Calaadiñ aş tar pelin sıy soktı, //
Ak-poroo pöktördi:
“Kandu köstü adazına
Kapçay uulın apar per,
Emci-tomçı er polzo,
1390 Emdep-cazıp ol alzın.
Attu-çuulu ka-a-an

- Anda la meni sakalzin.
 Altayımdı tonoorgo
 Andıy tañma kelbesin.
- 1395 Cerim cuulap alarga,
 Çerü paза iybesin. //
 Ceeren adım ölgölök –
 Cedip parıp kelerim,
 Oçi-Bala ölgölök –
- 1400 Ondo parıp körörim. //
 Aydıp par” – tep cakıyla,
 Adın emdi ağıttı.
 Agar kanı tamçılap,
 Ak calañga tögülgen
- 1405 Cal cüregi capşınıjıp,
 Söögine kadalgan. //
 Ak-poro Ak-Calaadıñ
 Peli sınık söögin,
 Alıp söögin artıngan
- 1410 Arı polup pu kaldı,
 Aylu-sıdu altayına
 Piyeledip paadı.
 Ceten tayka ajıp cat
 Sır celişte parıp cat. //
- 1415 Cer üstiniñ ceten kaan
 Tekşi körüp kaykadı.
 Altay üsti altan kaan
 Alañ kaykap oturdı:
 Cuulap kelgendi pojotpos
- 1420 Cuuga poyı pa-arbas
 Çaktap kelgendi, candırbas
 Çakka-cuuga ol cürbes //
 Kalaptu kaanniñ çerüsin
 Kañça katap kırğa-an
- 1425 Ak-Calaa tep uulın

- Eki takıp ötürgen
 Kandu köstü kaanga
 Pararım tep aydingan. //
- 1430 Oçi-Bala paatır-kıs
 Ölbıy artkan pu malın
 Odorına paşkardı.
 Ölbıy artkan kalıgın
 Odıntuga tarkattı.
 Alulardı ekelip,
- 1435 Kiyimderin köktöttı.
 Kış cakşısın ekelip,
 Köktönör tep sanandı.
 “Aylu-kündü Altayda
 Pala azırap cadıgar,
- 1440 Aru keylü Altayga
 At azırap müneer. //
 Kandu köstü kaandı
 Men ceñerim” – tep aytkan. //
- 1445 Kalıñ kebin çupçala
 Oçi la Bala il saldı,
 Kacut udiñ talayına
 Paatır kızım cunandı.
 Ceten kırılı örgöögö
 Cedip kelip kirerde, //
- 1450 Oçıra-Mancı ecesi
 Udra aydıp turdu-u:
 “Akır, akır, palam, - tiyt, -
 Altayıñdı kanaytıñ?
 At cakşısın toolodıp,
- 1455 Moynın kezıp taştadıñ.
 Er cakşısın ılgabay,
 Pajın kezıp tujürdiñ.
 Könökçödöñ ol cinin
 Ne tögödiñ, palamay?

- 1460 Poçkoçoktoñ kanın
 Ne uradiñ, palamay?
 Kişi paji ayak polup, //
 Korumına çoğuldu,
 Attiñ kanı talay polup,
- 1465 Sugadiña kojuldu,
 Erdiñ kanı talay polup,
 Çapçılala töğüldi.
 Attiñ kanı cayılala,
 Çakpımbıla andandı. //
- 1470 Mindiy caan kerekti
 Ederiñde, palamay,
 Pu korkuştu köp ulustı
 Ne-e kirdiñ, palamay?
 Pajın püler kaaniñ
- 1475 Kan-Taacı-Biy polor – tiyt, -
 Paşkarıp aydar ol piyiñ
 Ol poloton cañdu” – tiyt. //
 Oçi-Balam, o-o-o,
 Kıñıs edip unçukpadı,
- 1480 Tili cektıy polboy kayttı.
 Kılas edip pu körbödi,
 Közi cektıy polboy kayttı. //
 Küñge le küybes küreñ taştıy
 Külümsirep otra tüşti,
- 1485 Ayga küybes ala taştıy
 Amrap cadıp uyuktay paadı.
 “Aştadım” – tep ayda sala,
 Aş cibedi paatırım.
 “Suusadım” – tep aydala,
- 1490 Suu içpedi keserim. //
 Oçi la Ceeren ol adı
 Tadırada silkingen,
 Tatu ölöñ otogon.

- Añdanala silkingen,
 1495 Amırcaptı otogon.
 Paylu-çümdü Altayga
 Palık çılap semirgen,
 Kobi la ciktü Altayga
 Kobuloo semirgen,
 1500 Oçi-Bala turarın
 Oyto lo sakıp otogon. //
 Teñeride caraş ay
 Üçinçisin cañırgan
 Oçi-Bala paatırım
 1505 Oyto lo katap oygongon.
 Togzon ayrı talaydañ
 Paatır-poylu cunundı.
 Ay kapsalga kiyimdi
 Ala küyüp kiyindi –
 1510 Altan eki tanalar
 Caltırıp körüdi. //
 Ecesile kelele,
 Ermen-çeçen aydıdı: //
 “Alulardı ekeliş,
 1515 Kiyim köktöp oturaar,
 Aylu-kündü Altayda
 Albatıla artıgar,
 Kandu köstü kaanga
 Kapçay parıp keletem.
 1520 Kan-Taacı-Biy kaannıñ
 Cerin parıp körötöm. //
 Ada polgon Altaydı
 Artatpazım men – tedi, -
 Aylu-kündü cerimdi
 1525 Cuulatpazım men – tedi, -
 Ene polgon Altaydı
 Kandatpazım men – tedi, - //

- Eptü catkan conımdı
 Cuulatpazım men – tedi, -
- 1530 Ceeren adım ölgölök,
 Cedip parıp köröyin,
 Paatır poyım türide
 Parıp iyip keleyin. //
- Parbaan adım çıkkança,
 1535 Körböön adım çıkkança,
 Korkıgan adım çıkkança,
 Ölgön adım çık kalgay, //
 Ecemey”, - tep aydarda,
 Oçi la Bala sözineñ
- 1540 Oçira-Mancı çoçıdı.
 Paatır-kıstı toktodıp,
 Aydarınañ ayadı.
 Ot calbırdıy keserdi
 “Otır” – teerge carabas,
- 1545 Caan kaan cerine
 “Par” – teerge carabas.
 Cuulap kelgen cuuçıldıñ
 Curtına kanay pargay ne?
 Kañça tümen çerüneñ
- 1550 Palam kanay cangay ne?
 Kaan-Taacı-Biy kaan em
 Kandıy kılık kılınar?
 Kara-poro sanaala,
 Kandıy süme sananar? //
- 1555 “Poyıñ pil” - tep aydala,
 Arı la körüp ıyladı.
 “Akır, palam”, - teyle,
 Peri le körüp katkırdı.
 Altın sırlu ostolgo
- 1560 Aş cakşısın cıldırat, //
 Togzon cüzün kursaktı

- Paatır-kıska cıldırat.
 Oçi-Balam oturıp,
 Onçozınañ ajangan,
 1565 Ceten cüzün kursaktañ
 Tamzıktap iy ol cigen.
 Toyo perip, Oçi-Bala
 Paatır çümin çümdey perdi.
 Kayıñ pürin ala koyıp,
 1570 Kara tajuur cepsey paadı,
 Terek pürin cula tartıp,
 Tere tajuur cazay paadı.
 Suunıñ tajın tooloylo,
 Möñün akça karmandandı,
 1575 Tuunıñ tajın tooloylo,
 Altın akça karmandandı. //
 Altan çeçek üze tartıp,
 Arakı edip taptap urdı,
 Ceten çeçek cula tartıp,
 1580 Korocon edip taptap urdı.
 Altın tajuur arakıdı,
 Arçımakka pu saldı,
 Korgolcın tajuur korocondı
 Koltugına cazadı. //
 1585 Altan çeçek südineñ
 Aracan edip ol aldı.
 Ceten cüzün özümneñ
 Korocon edip ol aldı.
 Altın üygen alala,
 1590 Çañkırada silkidi –
 Oçi-Ceeren ercine
 Piyelegen pu keldi.
 Cuuçıl-kıstıñ pu adı
 Suudañ canbas cügürük,
 1595 Tuu kiyikteñ cayalgan

- Suu celbisteñ pütken mal,
 Cal kuyrugı calkındıy,
 Caltırışkan podoldu,
 Paş tar pel taykadıy, //
- 1600 Mısıldagan pu turdu.
 Oçi-Ceeren ercine
 Ot calbıstıy körünet.
 Tört tuygagı pu mınıñ
 Tört Altaydıñ küski tajı keberlü. //
- 1605 Cal kuyrugı calkın keptü.
 Azuludañ Oçi la Ceeren
 U-u-u! Alın kolı kazalagan,
 Kiyin pudı picelegen,
 Togzon eki kıl uyazı
- 1610 Torsıgına ol çarçalgan,
 Ceten eki eki çañkı calı
 Tize köskö pu cayılğan,
 Atanatan ol canında
 Ay tañmalu,
- 1615 Kamçıla salar ol canında
 Kün tañmalu.
 Eki le tüñey kayçı kulak
 Teñeriniñ ağı-kögin
 Arı-peri selip turdı.
- 1620 Eki le tüñey kara közi
 Karık tutkan ay keberlü //
 Aylanışıp turar poldı.
 Suu celbisteñ adı pütken
 Ay kanattu ceeren at
- 1625 Altaydı altı aylangan –
 Altan caan pu taykadiñ
 Ajuzın üze püler. //
 Cer teñeri cet[i] aylangan –
 Ceten caan pu talaydıñ

- 1630 Keçüzin pastra püler
 Caan tayka pu aşkazin,
 Arıbaadiy-coboboodiy,
 Caan talay pu keçkesin,
 Taykılbaadiy, cıgılbaadiy.
- 1635 Attu-çuulu ceeren adım
 Piceleen turbay kayttı.
 Cal-kuyrugı cayıl turdı,
 Pajı-közi oynop tırdı.
 Eki kayçı pu kulağı
- 1640 Teñeridiñ agı-kögin
 Arı-peri solup turdı. //
 Attıñ pajın arçıy tudup,
 Altan eki çutkamaldu
 Altın üygen üygendedi.
- 1645 Arka-pelin artay tudup,
 Ak tar köböñ tokum saldı,
 Küler-altın eer saldı. //
 Katamaldu kat kuuşkan
 Katay tutup eertedi,
- 1650 Üç üyelü köndörgödi,
 Püktey tutup, çümdep tarttı.
 Törtön koloñ – töş koloñın – tartıp cürdi.
 Cüs koloñdu altın eer //
 Ayga la künge çalıp turdı.
- 1655 Cügürük ceeren adı
 Künge-ayga mısıldadı.
 Altan tajuur aracan-korocon kancaladı,
 Ceten tajuur korocon-aracan pu artındı.
 E-e-e! Ay kapsalga pu kiyimin ol kiyindi.
- 1660 Altın kurom pu sopogın pu kiyindi, //
 Kañça cuudiñ cuu-cepselin
 Katay-tetey kiyip iydi.
 Kañça cuudiñ köö-kuyagın

- Katay-tetey kurçan iydi. //
- 1665 Adıp caspas ol multuğın
Ala kuyup cüktendi,
Almış soloo pu üldüsin
Paatır-pala tañındı. //
- 1670 Sañıskan uya tutkadıy,
Kurdak salgan cerine
Kuskun uya tutkadıy. //
- Ceten kırılı kök cıda
Teñeri kögin soludı,
- 1675 Altan kırılı ak üldü
Ayga-künge çağıldı,
Çutkamaldu multuğı
Caltıragan pu turdı.
Kiygen kiyim topçuzı
- 1680 Mısıldagan pu turdı. //
- Albaa pörkin tuura tartıp,
Albatısın cakıdı,
Alakanın caya tutup,
Ecesile cakşılaştı:
- 1685 “At ölbözö, örökön,
Altı cıldañ canarım.
Er ölbösö, ecemey,
Eki cıldañ kelerim. //
- Kandu-çaktı kaandı
- 1690 Parıp körtöm men – tedi. –
Andıy caan cuuçılla
Colugadım men – tedi. –
Kişi pajın toolodıp,
Kinçek etken kiş[i] edim,
- 1695 Öştöp kelgen cuuçıldı
Ötürgenim çın – tedi. –
Köpti polzo, men içkem,

- Men de parıp körödim,
Köp kalıktı ötürgem,
1700 Men de parıp körödim. //
Albatıdı pazınar
Kandıy kaan ol?
Amır catkanla perijer
Andıy kandıy cuuçıl ol?
- 1705 Altın tondu taykanı
Ne tonotkom men? – tedi. –
Amır cürgen conımdı
Ne aydatkam men? – tedi?. - //
Pay Altayım poo turzın,
- 1710 Mal azırap cadıgar,
Paylık taykam poo turzın,
Con ötürip cürbegeer.
Altay-möñün cööşösin
Artatpaar, ulustar
- 1715 Albaa-kamdu terezin
Taştabaar, kalıktar.
Kesken coldı keçele,
Kelerimdi sakıgar,
Keser curtım korotpoy,
- 1720 Canarımdı sakıgar.
Kaya taştan ödölö,
Kelerimdi sakıgar.
Kaan curtın körölö,
Canarıma ijeneer” - //
- 1725 Andıy sösti aydala,
Albatısın cakıdı.
Albaa pörkin kiyele,
Paatır kızım atandı.
Köö kuyaktıñ topçuzı
- 1730 Çolmon çılap mısıldayt,
Kiygen kiyim topçuzı

- Kişi közi kılbigat.
 Paatır-kıstıñ çırayı
 Tañdak ılap calbırayt. //
- 1735 Paatır-kıstıñ sözine
 Pastra kalık kaykajat.
 “Attañ taptu at” – teşip,
 Adın maktap üydeşti.
 “Erdeñ artık er” – teşip,
- 1740 Palazın maktap üydeşti. //
 Aylu la kündü Altaydañ
 Kayra da körbiy atandı.
 “At tiskinin tuura tartar
 Cañ par emes edi” – tep,
- 1745 Kandu köstü kaanniñ
 Altayına ulandı. //
 Arsil tuudañ Oi-Ceeren
 Alın kolı kazaladı,
 Kiyin pudı piyeledi.
- 1750 Caan-caan taykalardıñ
 Carın poygo teep paadı.
 Cabıs-cabıs taykalardıñ //
 Edegine teep paadı,
 Piyik-piyik pu tuularga
- 1755 Piyeledip cürüp iydi,
 Caan-caan taykalarga
 Saygaladıp cele le paadı.
 Cajıl ölöñ cara paspay,
 Kılğan ölöñ kıya teppiy,
- 1760 Kuskun uçpas kuba çöldi
 Koyon ılap ötüp cadat,
 Sañıskan uçpas sarı çöldi
 Salkın keptü ötüp cadat. //
 A-a-a! Oi-Ceeren[niñ] pu celegi –
- 1765 On altaydın salkınındıy,

- Köö kuyaktıñ pu tabıjı –
 Kök teñeri[niñ] kükürtindiy. //
- Altan tayka ol ajarda,
 Altan altı ay tanazı
- 1770 Ayga la künge mısılt etti.
 Ceten tayka pu ajarda,
 Ceten eki kün tanazı
 Teñerideñ caltırt etti.
 Cer üstineñ ceten kaan
- 1775 Cerin ötüp pu paadı,
 Altay üsti altan kaan
 Altayın ötüp pu paadı. //
- Mingen attıñ celegi
 Taykalardañ ugulat,
- 1780 Paatır-kişi parıjı
 Teñerideñ körünet,
 Köö kuyaktıñ tabıjı
 Odoş tuudañ ugulat. //
- Caan-caan çöldördön
- 1785 Sañıskan keptü ol ödöt –
 Caan-caan taykalar
 Seleñ edip turgulayt.
 Ceten kaan cerineñ
 Tibiregen ötüp cat-
- 1790 Cer-teñeri çaykagan,
 Talay çaykal turup cat. //
- Odoş tuular üydeşip,
 Cañılanıp pu turdı.
 Caan suular çaykalıp,
- 1795 Caradınañ ajıldı.
 Tereñ caan talayga
 Kuyruk tiybey baadı,
 Ook-teek tuularga-
 Tuygak tiybey a-aştı. //

- 1800 Tarlañ-koo kojoñdı
 Paatır kızım kojoñdoyt,
 Elesin-koo kojoñı
 Ermen-çeçen cayılat.
 Paatır-kıstıñ üñine
- 1805 Palalu añdar polujat.
 Oçı-Bala üñine
 Uyalu kuştar cemeşet. //
 Cay tügenbes pay Altay
 Carajayın utkudu.
- 1810 Kış tügenbes kün Altay
 Kıs-pakaa poluştı.
 Ajuzı cok taykalar[dıñ]
 Artalına temdendi,
 Keçüsi cok talaydıñ
- 1815 Caradına temdendi,
 Möñkü le paştu tuular
 Üydeşkendiy caykanat,
 Altın paştu taykalar
 Alkagandıy turgulayt.
- 1820 Ağın suular çaypalıp,
 Attın töjin torguttı.
 Piyik tuular üydejip,
 Paatır-kıstı sergitti. //
 Soloñıdıy ceeren at.
- 1825 Piyeledip parıp cat.
 Oçı-Bala pu poylu
 Sır kojoñdo kelip cat,
 Ceten eki pu tildü
 Temir komus oynodı,
- 1830 Otus kıldı cadandı
 Oñ kolıla cırgattı. //
 Cadañnıñ üñineñ
 Taş pajınañ çeçek çıktı,

- Temir komus üñineñ
 1835 Cer-ceñesteñ agaş östi.
 Palalu-u añdar,
 Palazın taştap semirdi,
 Uyalu-u kuştar
 Uyazın taştap toyundu. //
- 1840 Caan-caan taykalar
 Üydeşken ol turları.
 Calañ sarı tülküler
 Eeçiy celip kördiler.
 Paatır-kıstıñ celbüsi
- 1845 Pastıra cerdi caykadı,
 Caraş attın tibirti
 Taykalardañ uguldu. //
 O-o-o! Toolop polbos tümen kuştar
 Oçi-Ceeren ol lo attıñ üstinde uçkan.
- 1850 Toolop polbos tümen añdar
 Ceeren atla koştıoy celgen. //
 Ceten ciltık pay Altay
 Seleñdeşip tur kaldı,
 Altan aylık teñister
- 1855 Çaypalışıp art kaldı.
 Cer üstiniñ ceten kaan
 Alañ kaykap pu turdu.
 Cer altınıñ kalığı
 Alañ kaykap tıñdadı, //
- 1860 Teñeridiñ kalığı
 Cada tujüp tıñdadı,
 Cer üstiniñ kalığı
 Tura cügürüp tıñdadı.
 Aylu-kündü Altaydıñ
- 1865 Albatisı maktadı. //
 Paatır-kıstıñ celbüsi
 Cer-altaydı arçadı,

- Sañıskan uçpas kuba çöl
 Toozınınañ ayrılrat,
- 1870 Kuskun uçpas sarı çöl
 Kumaginañ çaçılrat. //
 At tınıjı çöyülip,
 Tuman polup kaynadı,
 Alıp cüzi mısıldap,
- 1875 Soloñı polup çöyüldi. //
 E-e-e, o-o-o! Oçi-Ceeren kanattı adım
 Alın kolın alınbadı,
 Kiyin pudın perinbedi,
 Sol kulağın solıy salıp,
- 1880 Ol altaydı tıñday perdi,
 Oñ kulaktı olıy saldı,
 Kan-Altaydı tıñdalap,
 Tura la tüşüp pu la kayttı.
 O-o-o! Oçi-Balam at üstineñ pu cayıldı,
 Altın karis pıladıla
 Ceeren attıñ paji-közin sıymay tuttu, //
 Ceeren attañ suray perdi:
 “Kojo lo cürgen, nökörim, - tiyt, -
 Koltıgımniñ kanadı – tiyt, -
- 1890 Ölüp kalza – söögis cañıs,
 Tirü cürze – kanıs canıs,
 Ölörimdi sestıñ be? – tiyt. –
 Özörimdi püldüñ be? – tiyt. –
 Pu natazı emdi?” – tep,
- 1895 Adınañ surap turdu.
 O-o-o! Ceeren adı aydıp turdu.
 “Ceten tayka // ar canında,
 Ceten talay // ol canında,
 Togzon caan pu taykadiñ ar canında
- 1900 Togzon caan pu talaydıñ ol canında,
 Cer karabas temir tayka koltıgında

- Kajıkça la kara neme,
 Pu natazı poyldı ne?" – tiyt. //
- Onı ukkan Oçi-Bala
- 1905 Otus köstü, togzon kırılı
 Turnabayın çupça tartıp pu körördö,
 Ceten caan ol taykadiñ ar canında,
 Togzon caan pu talaydiñ puluñında,
 Cer karabas kümüş tayka koltığında //
- 1910 Kuskun uçup, caba cetpes
 Kuba çöldiñ cakazında,
 Sañıskan uçup, uçına cetpes
 Sarı çöldiñ edeginde
 [Kajıkça kara neme].
- 1915 Parıp catkan ol polgozın
 Ceti coldiñ peltirinde
 E-e-e! Kök tör puka turbay kayttı. //
- Eki le müüsi eki le tüñey
 Süürü tayka pu keberlü,
- 1920 Eki le kulak eki le tüñey
 Sümer tayka pu keberlü. //
- Eki le közi eki le tüñey
 Kara köl pu keberlü.
 Ay oozı ceş le tamaa pu keberlü,
- 1925 Tumçuktarı eki le tüñey
 Ceş ökpöödiy pu keberlü,
 Altı uçı – Altı oroondo, //
- Üsti uçı – Üstii oroondo,
 Tayka teze – tayka emes,
- 1930 Pir le kilen tuu-u.
 Kiyik teze – tügi cok,
 Malga tüñey püdüşi cok. //
- Ceti le coldiñ ol edegin
 Ceten cılga toziy pargan.
- 1935 Ar[1] ötköndi - ar[1] ötkürbiy,

- Kök talayga pu taştagan,
 Per[i] ötköndi - per[i] ötkürbiy,
 Kök taykaga caba süsken. //
- E-e-e! Elen çaktıñ ek[i] üyege
- 1940 TÜRÜ kişi ötkürbeen,
 Cajın çaktıñ alt[ı] üyege
 At-ercine pastırbaan,
 Kan-Taacı-Biy altayına karuulçık polgon,
 Ceti coldıñ peltirinde puudak polgon, //
- 1945 Altı oroonnıñ ol cerineñ emdi çıkkın,
 Erlik piydiñ cerineñ ol dor kelgen
 Kök tör puka pu poluptır. //
- Oçi-Bala anañ arı
 Ay sudurın pu kodorıp,
- 1950 Kör oturıp pu polgozın,
 Kulugurdiñ agar kanı cok poluptır,
 Kıyılıp ölör mınıñ tını cok poluptır,
 Cer ködürgen kök pıka pu poluptır,
 Köl eezi kök iynektiñ
- 1955 Pu poozuzı pu la poldı.
 Aylu-kündü Altayga
 Mınıñ çıkkın salımı cok. //
- Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
 Ol cerine kaydañ-kaydañ
- 1960 Cuu-çak kelbes edip,
 Erlik piydiñ kereezi
 Kök tör puka la poldı.
 Mını ceñer paatır-kişi
 Pu altayda cok polgonı pu cartaldı. //
- 1965 “Emdi le polzo kanaydar?” –
 Ebin tappay turgulayt.
 Oçi la Balam aydıdı:
 “At tiskinin puura tartar
 Cañ par emes, kanaydatan, //

- 1970 Ne de polzo, ol polgoy,
Parıp iydem körödim – tedi, -
Oçi la Ceeren adımnıñ
İyde-küçin köröyin” – tedi. //
Oçi-Ceeren adı aydıp turat.
- 1975 “Köö kuyagiñ kiyingençe,
Cuu-cepseliñ tañıgança,
Teñeriniñ üç kadına ıgala,
Ay-Bırkanniñ cerineñ
Meni körüp otur – tedi. - //
- 1980 Ceten ayrı müüstü
Ceeren pıka polup pu kubulala,
Men parıp süsüjip iy. //
Cer ködürgen kök pıkanıñ
İyde-küçin köröyin” – tedi. //
- 1985 Altan kulaş ak üldüsin
Oçi-Bala on dor müüs
Pu la edip kubultala,
Ceeren atka perbiy kayttı.
Ceten kulaş kök cıdazın
- 1990 Sol dor müüs pu la edip,
Ceeren atka emdi le perdi,
Çutkamaldu ak mıltıktı
Poyıla kojo emdi le aldı.
Eer-üygenđi poy[1]la kojo emdi aldı. //
- 1995 O-o-o! Omok-cibek Oçi-bala
Üç teñeri pu tübine,
Üç-Kurbustan cerine,
Ak puluttıñ altına,
Kök pulıttıñ üstüne,
- 2000 Poro mürküt pu lay polup,
Pu kubulıp ıgala, //
Eki le pıkanı – ne polorın? –
Emdi mınañ kör oturdı.

- Kerde-marda ne polgozın,
 2005 Kök pıkadıñ cüregine adar polup,
 Paatır-pala pelen poldı, //
 O-o-o! Oçi-Ceeren argumagım
 Cada tüşüp pu ańdandı,
 Tura cügürıp seleńdedi,
- 2010 Kızı taşla mışkırap saldı //
 Altan kulaş müüstü
 Ceeren pıka pul lay polup,
 Ceti çaştı ceeren pıka
 Pu la polup mıstadı. //
- 2015 Ceten caan pu taykadıñ
 Pu pajına piyeledi,
 Ceten caan pu talaydı
 Pu keçire piyeledi.
 Togzon caan özök keçti,
- 2020 Togzon caan tayka aştı.
 Togus çaştı kök tör pıka
 Alañ kaykap körüp turdı: //
 “Cer üstiniñ ceten kaan cerine cürgem,
 Altayusta altan kaan
- 2025 Altayına da men cürgem.
 Cer ködürgen Erlik piydiñ
 Pu cerinde de men polgom,
 Teñeride Celbegenniñ
 Pu curtunda paza polgom,
- 2030 Ceti çaştı pu pıkadı
 Men kaydañ da körbögöm.
 Pu şilemir pu altayga
 Kaydañ kelip catkan – te-ep kaykadı, -
 Kulugurdiñ içi le puurın
- 2035 Cer kindigi kara taşka
 Caba süsüp köröyin,
 Tañmanıñ ökpö-cüregin

- Togus kırlu kara taykaa
Caba süsüp kodoroyın” –
- 2040 Emdi te-e pılandap [turdı].
Cıldık cerdeñ cırıp,
Aylık cerden oodıp, //
Ceeren pıka pustap keldi.
Cer altaydı cırıp keldi,
- 2045 Çubal çetti cok et keldi,
Cış araldı sındır keldi,
Kaya taştı cemir keldi,
Katu cerdi oodıp keldi. //
“Er ötürip eremjigen tañma – tedi, -
- 2050 At ötürip amtajıgan kulugur – tedi. –
Eki coldıñ peltirinde
Kańça cılga to-ozıp,
Ceten tümen attıñ pajın pu oygon,
Togus cıldıñ ol peltirin
- 2055 Togus cılga ketep algan,
(*Togus tümen alıptıñ kanın tökkön,*)
Kandu köstü Kan-Taacı-Biy[diñ]
Kan altayın korup algan,
Kulugurdiñ kısıl kanı tögüler pe?
- 2060 Kısıl pajı oyılar ba?” - //
Emdi te-e ol mıstagan,
At kazazın kazalaan
Ceti çaştu ceeren pıka[nıñ]
Enir çolmon-cıltıs keptü
- 2065 Ala közi kañdalğan,
Eki tüney altan ayrı pu müüstü –
Almıs polot cıdadıy [müüstü].
Ceti çaştu ceeren pıka
Piyeledip pu kelerde,
- 2070 Kök tör pıka e-e-e
Kazırlanıp mınay ayttı:

- “Puzup polbos taykady pu moynımdı
Mindıy tañma pükteer be?
Sümer tayka keberlü-ü müüsımdı
- 2075 Mindıy pıka sıdırar ba? //
Küçüñdi le köröyin” – tep,
Kök tör pıka udra mıstagan.
Cıldık cerdeñ cırıştı,
Aylık cerdeñ süsüşti.
- 2080 Kös cedeten möñün çöldi //
Ködüresin pürte le pastı.
Kös cetpeyten altın çöldi
Ködüresin caya la pastı.
Sañıskan uçpas sarı çöldiñ
- 2085 Sarı toozın[1] kaynadı,
Kuskun uçpas kuba çöldiñ
Kuba toozın[1] çöyildi. //
Ay altınta a-a-a
Kuu tuman kaynay perdi,
- 2090 Kün altınta pu cayılıp,
Küreñ tuman cayıl perdi.
Teñeri toozın cerge tüşüp,
Kuu tuman polo turdı,
Cer toozını teñeree çıgıp,
- 2095 Kara tuman kaynap turdı, //
Aydıñ-künniñ közüne-e
Kara köşöö cabıldı-ı.
Eki pıka süsüjip,
Ereeni cok paadı.
- 2100 Ceti le künge süsüşken –
Tep le teñ tartışkan.
Togus künge süsüşken –
Ceñip polboy turgulayt. //
- 2105 Oçi la Bala sakıgan.

- Pu la tušta ceeren at
Açu-koron kıygırdı:
“Ooy-ooy, Oçi-Bala,
Kulun edim arıdı,
2110 Üş tuygagımeledi.
Arga la koygo pedire
Emdi le kör! – tep kıygırgan.
Poro mürküt uç teñeri tübineñ
Kürküre-ep tömön poldı,
2115 Kök pıkadıñ eki cardın //
Ortozına kelip tüşti.
Attuu-çuulu Oçi-Bala
Togus ayrı tomrok-pıçag[ın]
Sol karmanınañ çupça la tarttı,
2120 Kök pıkadıñ en edin //
Çılbıy kesti. //
E-e-e! Sümer tayka pu keberlü müüstü,
Süürü tayka pu keberlü kulaktu
Kök pıkadıñ tört tör sanın
2125 En uçukla külügen,
En uçugıla tujagan. //
Külüy tartıp cıgarda,
Oçi la Ceeren ol tušta
Kök pıkadı tört tör sanın
2130 Caba külüp puuladı. //
Attu-çuulu paatır-kızım
Oçi-Ceeren omok adın
Oyto takıp eerte-en,
Kandu köstü Kan-Taacı-Biy kişi[niñ]
2135 Ceri-curtın emdi köstöp,
Oçi-Bala em uulangan.
Cetker polgon kök pıkadı
Kara tayka koltığına külüp saldı. //
Kök tör puka ogırgılap,

- 2140 Mıstagılap cada perdi.
 “Ek[i] en edim çirize,
 Emdi le oyto turarım,
 Ceriñ ketep, men seniñ
 Celeñ polup cadarım.
- 2145 Coliñ alıp, men seniñ
 Coygoñ polup özörim.
 Altan cıldıñ pajında
 Attiñ pajın oyorım,
 Ceten cıldıñ pajında
- 2150 Seniñ pajiñ oyorım”. - //
 Emdi kök pıka-a
 Komudaldu pu altayda
 Külüülü artıp kalgan.
 Oçi-Bala a-a-a
- 2155 Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
 Altayına uulandı. //
 Ceten caan tayka la aşkan,
 Caten caan talay keçken,
 Çoogırmaktu talay aşkan,
- 2160 Çoogırmaktu tayka la aşkan,
 Solooñılı talay keçti.
 Parıp catkan pu polgozın,
 Köö kara tayka la turdu,
 Tımık kara talay cadı,
- 2165 Kırtıjı cok temir terek agış turu
 Temir calañ altay cadı. //
 Muñnañ aşkan kara puura
 Çıñırgılap cürgileyt,
 Mölönnöñ aşkan kara albatu
- 2170 İştengilep turgulayt.
 Temir çeden içinde
 Mal kıymırap ol turdu. //
 Temir calañ üstinde

- Con kıymırap turdu, u-u.
- 2175 Minañ körgön taş örgöö
Ayga-künge çaligan,
Ak puluttı kurçangan,
Eşiğinde emdi onıñ
Togus kırlu temir çakı
- 2180 Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
Kaannıñ çakızı poluptır.
Köö kara taykadañ
Paatır-kızım çindegen,
Kara tayka pajınañ
- 2185 Karap körüp oturdı.
Kör oturar polgozın, //
Kan-Taacı-Biy, kaan-kişi,
Aylında la cok poltır.
Cañrar aydıñ üç cañında
- 2190 Añdap-kuştap pargan emtir.
Tülkü le polup ceeren at
Tük tamandap pu jeldi,
Koyon polup korgoñdop,
Pu taykadañ pu tüşti.
- 2195 Altın tondu alıptar
At alarga kelgileyt.
Kiliñ tondu külükter
Koltıktaarga turgulayt. //
Altan caan at alaaçıları
- 2200 Adın onıñ alıp paadı,
Ceten caan koltıkçıları
Ceñin tudup koltıktap paadı.
Oçı-Balam, m-m-m,
Ceeren adın agıttı,
- 2205 Ceeren adı, 1-1-1,
Üç teñeri tübine //
Poro mürküt polodo,

- Kürkürep uça pu cürdi.
 Oçi-Bala, a-a-a,
- 2210 Togzon kırlu taş örgöö
 Aça tartıp kiredde,
 Altın eşik körüngen. //
 Altın eşik açarda,
 Altı la kırlu şirdekte
- 2215 Kal cürektü kaanım
 Tör pajında oturgan.
 Aydı-kündi aylatkan,
 Aylatkıştı kıcırgan. //
 E-e-e! Aylatkıştı emdi polzo,
- 2220 Ala küyüp çalıy salgan.
 Aylu-kündü Altaydı
 Mınañ şirtep kör oturgan.
 Cer üstinde ceten kaan cerin körgön,
 Altay tübi altan kaan colın körgön, //
- 2225 Ak tumandıy ak tar malın, amır conın
 Pu sudurdañ pu aylatkan.
 Ak çıraylu albatıdñ
 Salımın em pil oturdı,
 Altın sudur aydıp turdı.
- 2230 Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
 Tör pajında oturganı
 Oçi-Balaa, pu poyluga, pu köründi.
 O-o-o! Oçi la Bala pu tujunda
 Altın tajuur aça tartkan,
- 2235 Aracan-korocon ura la salgan,
 Paatır-kişi pu altına pazıp kelip,
 Kandu köstü kaanga
 Kojoñdop çööçöy tuttı. //
 Kak agaštañ pür cayılta,
- 2240 Pay Altaydı pu tomulta
 Kojoñdoylo körüp turza,

- Kaan-kişi curugı poltır. //
- Anaň arı körüp turza,
O-o-o! Ak köşö eşik turdı,
- 2245 Aça tartıp kiredde,
Kan-Taacı-Biy tör pajında //
- Ceten arşın pu cal üldüni
Sıymay tutup çertengen.
At pajındıy altın toolop,
- 2250 Koy pajındıy möñün toolop çotogon, //
- Kişi pajın çotko tartıp oynogon,
Kinçektü kerek ederge,
Paza la turgan pu emtir.
Oçi-Bala altayına
- 2255 Oyto parıp cuular tep, //
- Kaan etken katu pılan,
Anaň arı şıydingan,
Piy etken piyik pılan,
Anaň arı cazaňgan.
- 2260 “Ne de polzo, ol polgoy,
Ne korkoyton?” – paatırım,
Altın ajın aça tartıp,
Altın çööçöygö ura salıp,
Kaan-kişi altına
- 2265 Tarlaň-koo kojoñdodı. //
- Tarlaň-koo kojoñınaň
Taş pajınaň çeçek çıktı,
Elesin-koo kojoñınaň
Emil agaštaň pür cayıldı.
- 2270 Kaaň altaydaň kök cayılta,
Kojoñdoylo körördö,
Kaan-kişi curugı poldu.
Anaň arı körördö,
A-a-a, o-o-o! Möñün eşik körüندی.
- 2275 Oçi-Bala, a-a-a,

- Aça tartıp, kilerde,
 Möñün-torko pu içinde
 Altın-möñün çağıldı. //
 Kurdak cetpes pu moynı
- 2280 Pu taykadıy kılایgan,
 Kiliñ kara saalı
 Kurlaazına tolgolgon,
 Çar ayaktıy pu közi
 Kızargan, kılایgan.
- 2285 Kandu köstü ka-anım
 Çireesinde oturdı. //
 Añdap tapkan aluları
 Tizüsünde pu turdu.
 Altan añniñ müüsterin
- 2290 İlmek etken poluptır.
 Ceten tüñey multuktı
 Cergeley ilip pu saltır.
 Oçi-Bala körölö,
 Oñ tizege çömçöydi; //
- 2295 Altın çöçöy urala,
 Paatır-pala kojoñdodı.
 Kök tomulıp kelgençe, //
 Kojoñdoylo körördö,
 Kaan-kişi curugı poldu. //
- 2300 Anañ arı körördö,
 Kök köşöө eşiği
 Körünip le pu turdı.
 Aça la tartıp kilerde,
 Kaan-Taacı-Biy kaan[niñ]
- 2305 Altın-Targa abakayı
 Ot-ayakta oturdı.
 Tör pajında Ak-Calaa
 Pütkül poyı köründi. //
 Oçi la Balam kelgen boyı[nça]

- 2310 Ak-Calaa paatırdıñ
 Kobu keptü kolınañ
 Koştoy tudup ezendeşti,
 Calañ polgon alakanın
 Caya tudup cakşılaştı.
- 2315 Altın-Targa enesile
 O-o-o! Oçi la Balam pu kelip,
 Paza la ezendeşip ol ayttı.
 “Mende caman cok - tedi, - //
 Ceten tayka ol canınañ
- 2320 Ajıp keldim, örökön,
 Ceten talay ol canınañ
 Keçip keldim, örökön,
 Cer-teñeri peltirinde //
 Cer karabas uçar tuulu
- 2325 Togzon ayrı talaylu,
 Oçi Ceeren ol attu,
 Oçi la bala men edim.
 Ak-Calaa uulaardıñ
 Codo-karın men tomurgam,
- 2330 Aş tar pelin men sındırgam. //
 Cuulap kelgendi candırbaytam,
 Cuuga poyım men parbaytam,
 Tonop kelgendi pojotpoytom,
 Tonokko poyım cürbeytem.
- 2335 Közi kandu kaandı
 Köröyin tep kelgem. //
 Cuuçıl cañıs uulaarga
 Tuştayın tep kelgem. //
 Kulun polton cañdu polzo,
- 2340 Adım kulun polup cürgey le,
 Kul poloton cañdu polzom,
 Poyım kul polup cürgeyim le.
 Cışkın odın ot polgoy,

- Çık ta teze kul polgoy". //
- 2345 Kaannıñ tenek abakayı
Pajın caykap kaykadı,
Arı körüp – ıyladı,
Peri körüp – katkırdı. //
- Poyı kelgen poyludı
- 2350 “Par arı” tep kay aydar?
Calı cok calçıdı
“Çık” tep kem aydar?
“Kayran ada kelgençe,
Kayran poyıñ cür – tedi, -
- 2355 Kan-Taacı-Biy kelbeençe,
Canba, cibe, - tep ayttı, - //
- Ak-Calaa, pu poyıñ
Kuuçındaşkın, cibe, - tiyt, -
Kan-taacı-Biy kelerin
- 2360 Sakıp alzañ, cibe”, - tiyt.
Altan tümen cayzañın
Araayınañ aldirtat,
Ceten tümen paatırım
Çeberlep le aldirtat. //
- 2365 O-o-o! Altan tümen paatırım
Alañ kaykap turguladı,
Ceten tümen paatırım
Ereen-tereen cürgüledi.
Kandu köstü kaannıñ abakayı
- 2370 Altı oroon pilerineñ,
Üsti oroon pilerineñ cayalgalu,
Oçı-Bala[nıñ] ölotönin
Piletan pu salımdı,
Özötönniñ pajın piler –
- 2375 Pu cürümdü ol emtir. //
- Eki le çöçöy arajan içip
Ereen-tereen caykan keldi,

- Cañıs çööçöy arajan içip,
Taptu kalañı oynop keldi.
- 2380 Üç çööçöydi içele,
Üye-söogi pojoy paadı,
Tört çööçöydi içele,
Tördö paji aylana perdi. //
- Altın tondu paatırlarım
- 2385 Aracanga pu ediredi,
Küler tondu külükterim
Korocongo pu cüuldi.
Korocon içken külükter
Koroñ-koroñ kojoñdoyt,
- 2390 Aracan içken alıptar
Anda la mında taltañdayt. //
- Ak-Calaa paatırım
Aracan-korocon üç içken,
Anda la kojo cürüptir.
- 2395 Oçi-Bala pu poylu
Togus ayrı çañkılı
Erke kara kıs polup,
Kubulıp iy pu aldı. //
- Kök iynektiñ terezineñ
- 2400 Köküür etip albay kayttı,
Ak iynektiñ terezineñ
Arkıt etken pu lay kayttı.
Ceten tüñey caş kelindi
Eçki malın saar edip pu taskattı, //
- 2405 Altan tüñey caş kelindi
Uy la maldı saar edip üretti.
Kök iynektiñ terezine
Köörçök edip pu açıttı,
Ak iynektiñ terezine
- 2410 Ayrak edip pu açıttı. //
- O-o-o! Çuurumın pu oçokko turgus iydi

- Şuulatkıştıñ arakızın
 Kölsödip iy cürer poldı.
 Ayrak cuugan paatırlar
 2415 Arakıdap turgulayt.
 Kan-Taacı-Biy kelerin
 Kanca künge undudu. //
 Kelin bir le koydı saagalakta,
 Oçi-Bala ceten koydı saap cüret,
 2420 Kelin pir le iynekti saagalakta,
 Oçi-Bala togzon iynek saap cüret. //
 Etti-cudı kaynatkan,
 Eldi-condı cüdürgen,
 Caan-caştı paşkargan.
 2425 Pir le künde Oçi-Bala
 Pir paatırdañ suradı:
 “Akır-akır, uul, - te-ep, -
 Añdap pargan Kan-Taacı-Biy
 Kandıy keler uçurlu? – tep suradı.
 2430 Kara paatır kalañı
 Paatır-kıska emdi polzo,
 Cartın aydın pu perdi:
 “Eey-ey, uul, -tedi,
 Catkan cadık cad[a] añdanar,
 2435 Salkın tüşer cañdu – tedi, -
 Turgan agaş tura sinar,
 Sook polor cañdu – tedi. –
 At kaptalda ka-ar caar uçurlu – tiyt, -
 Andıy caan kalaptu
 2440 Cotkon polor argalu – tiyt. - //
 Ak tumandıy ak tar malı
 Ceti künge tebesineñ çıkpas – tiyt, -
 Ak çıraylu albatısı
 Togus konok tergeesineñ çıkpas – tiyt. -//
 2445 Kün altına küreñ tuman

- Tünge-tüşke kaynar – tiyt, -
 Ay altında açu tuman
 Carım ayga turar – tiyt, -
 Aydın-künniñ közine
- 2450 Kara köşöo cabılar. //
 Eşikçil le eki kara taygıldar[1]
 Tuucırap uyuktaar salımdı,
 Tünükçil le eki kara mürküdü uyazına
 Tuucırap uyuktaar argalu. //
- 2455 Kişi pajın ayak etken
 Cañdu bütken kaan – tiyt, -
 Kişi kanın azık etken
 Cañdu pütken keser” – tiyt
 Paatır-kişi Oçi-Balaga
- 2460 Tökpöy-çaçpay aydıp peren. //
 Keler öyin sakıgan pu cürdü.
 “Oçi-Bala kelgen – tep,
 Pülbes cerdeñ püler – tep, -
 Aylatkıştı kaan – tiyt, -
- 2465 Sespes cerden seser – tiyt, -
 Ay sudurlu kaan – tiyt, -
 Kelgeniñdi pilele,
 Iylap-sıktap keler – tiyt, -
 Mında polgoniñdi pilele
- 2470 Komudaldu canar – tiyt, -
 Ne polgonın ceti konok
 Ozo piler cañdu” – tedi.
 Ança la mınça pu polbodı,
 Ay altınañ – a-a, cayla! –
- 2475 Açu tuman kaynay perdi.
 Kün altınañ – e-e, cayla! –
 Koyu tuman porloy paadı.
 Aydın-künniñ közine
 Kara köşöo cabıldı.

- 2480 Ak tumandıy ak tar malı
 Tebesineñ çıkpay paadı,
 Ak çıraylu albatı-conı
 Örgöösineñ çıkpay paadı.
 Eki le tüney kara taygıl
- 2485 Kıncızında tuucıradı,
 Eki le tüney poro mürkütter
 Uyazında tuucıradı.
 At kaptalga kalıñ kar
 Aylanıjıp caadı,
- 2490 Kişiniñ pö[ö]rögindiy tüşkileyt,
 Kunan koydıñ kuyrugındıy urulat. //-
 Andıy caan cotkongo
 Cer ceñesi kazıldı,
 Catkan cadık añdanıp silkindi,
- 2495 Kurgak ağaş tura sınıp cıgıldı. //
 Kün altınta küreñ tuman
 Ceti künge seribedi,
 Ay altınta açu tuman
 Togus tünge cogolbodı.
- 2500 Tabır-tubur caaş caap ayastı,
 Ezin-cıbar salkını kelip toktodı. //
 Ö-ö-ö! Kara tayka pu pajında
 At tınjı – kuu tumandıy
 Alıp cüzi – kısıl örtiy,
- 2505 Kan-ceereni piyelegen,
 Kan-Taacı-Biy piyirkegen,
 Kecegezi cıltıragan,
 Cüzi-pajı mısıldagan,
 Üldü miizi caltıragan,
- 2510 Üç taykadıy mısıldagan,
 Uzun kara kecegezi
 Carın poygo sogılğan,
 Uşpa kara cıdazı

- Aş peline eptelgen. //
- 2515 Saadak salgan cerine
Sañıskan uya tartkadiy,
Kurdak salgan cerine
Kuskun uya tartkadiy,
Kan-ceereni mışkırgan,
- 2520 Kan-Taacı-Biy kıygırgan
Pu taykanıñ pajına
Kara mürküt keberlü
Ceder polup pu keldi. //
- Catkan cadık cada ańdanganı,
- 2525 Salkın polup tüş kelgeni
Kandu köstü Kan-Taacı-Biydiñ
Pu kaanniñ tınıjı poluptır.
Turgan agaş tura sınıp,
Sook polup pu kelgeni –
- 2530 Kandu köstü Kan-Taacı-Biydiñ
Edeginiñ celbüsi poluptır.
Ezin-cıbar salkın polup kelgeni –
Kan-ceerenniñ kuyrugınıñ
Celbüsi poluptır.
- 2535 Tabır-tubur caaş polup caaganı –
Kandu köstiñ caajı emtir,
Köbüktü ka-ar polup pu caaganı –
Kan-ceeren attıñ çilekeylü
Mışkıırjı pu poluptır.
- 2540 Könöktü caaş caaganı –
Kandu köstü Kan-Taacı-Biydiñ,
Pu kaanniñ çilekeyi pu poluptır.
Caan cotkon polup pu kelgeni –
Pu kaanniñ kelip catkan celbüsi poluptır. //
- 2545 E-e-e! Ak tumandıy ak tar malı
Tebeesinde patpay cürgen em poluptır,
Ak çıraylu albatısı

- Tergeesineñ ajıp cürgen pu poluptır.
Töji ayrı tölgööçi
- 2550 Pülbes cerdeñ pülüp küytir,
Peli ayrı pelgeeçi
Sespes cerdeñ sezip saltır. //
Oçi-la Ceeren kelgenin
On konokko ozo piltir.
- 2555 Oçi-Bala kelgenin
Ceti konok ozo lo sestir. //
“Kısıl kanın tökkön polzom,
Pu la öçin kıygan polzom,
Kara kanın tökkön polzom, m-m-m-m,
- 2560 Edi-kanın kesken polzom” – tep, ıylap kelgen. //
Köstiñ caji köl polup,
Könöktö suudıy cañmır polgon.
Kandu köstü kaandı
Ötürbinçe atanarın
- 2565 Oçi-Bala pülüp aldı. //
“Sen polgozın – sen polgoyıñ,
Ne polorın – köröyin.
Men polgozın – men polgoyım,
Ölörimneñ korkubay,
- 2570 Öştüdi sakıp köröyin” – tep,
Oçi-Bala polçok kara kıs polup
Kubulala carandı. //
Emdi le polzo Kan-Taacı-Biy
Kara tayka pajınañ
- 2575 Açu la koron kıygırgan. //
At kazazı çöyilgen.
Altın çakı töesine
Açınıştı kelerde,
Erke kara pu pala
- 2580 Eşik açıp pu keldi,
Ezendeşip coluktı

- “Togus ayrı çañkılı
 Polçok kara pu la kıstı
 Pu altaydañ körbögöm” – tep,
 2585 Kan-Taacı-Biy çindep kördi.
 Kireezi mınıñ kireedeñ paşka,
 Çırayı mınıñ kişideñ öskö,
 Codra kara pu közineñ
 Künniñ közi oynop turat,
 2590 Soloñıdıy çırayınañ
 Tolu aydıñ püdüşi carıdı,
 Togus ayrı çañkılı
 Kurtusu la pu poldu. //
 Kan-ceerenim pu la attı
 2595 At çakızına puuladı,
 Kaanıñ poyın koltuktap,
 Örgösine kiydirdi.
 Artingan arçımagın
 Araayınañ alıp keldi,
 2600 Pöktörgösın çeçe tartıp, kiyyir keldi. //
 Cer üstiniñ ceten kaan
 Ködürbediy cöüşö edi,
 Mindiy poylu pu pala
 Kay ködürip turgan polton?
 2605 Altay üsti altan paatır
 Ekelbeediy arçımaktı
 Mindiy pala
 Kay ekel turatan?” – tep,
 Kan-Taacı-biy alañ kaykap,
 2610 Oozın po-o em açat. //
 A-a-a! Aştañ-sütteñ kündüledi,
 Aracan-korocon urup keldi,
 Aş cakşızın salıp turdı,
 Ceten cüzün kursak saldı.
 2615 Togzon cüzün tamzık saldı.

- Ceten tüñey caş kelinder //
 Çoor-komus oynoy paadı,
 Altan tüñey sarı kıstar
 İkili-komus oynoy paadı.
- 2620 Altan caan piyeçiler
 Olıy-solıy piyeledi,
 Ceten caan kojonçılar
 Caraş-çeçen kojoñdodı. //
 Cer ötkönçö toy polgodıy,
- 2625 Ceeren attu kıs kelgendiy,
 Piy cerinde payram polup,
 Ceti küñge cırgagan.
 Abakayı aracandap cıgılğan,
 Ak-calaa uyuktap cıgılğan. //
- 2630 Keserlerdiñ kezüsi, //
 Alıptardiñ almin-çulmunı
 Aracan-korocon urup perdi,
 Aş cakşısın salıp perdi,
 Altın tepşi salıp perdi,
- 2635 Altın tajuur tudup perdi. //
 Korgolcın tajuur perbey kayttı,
 Koy pajındıy üze tüñey
 Möñün çööçöy perbey kayttı.
 Ala küyze kıl etpeyten
- 2640 Altın tajuur tutturdu. //
 At pajına tüp le tüñey
 Altın çööçöy tutturdu.
 Cer üstineñ ceten paatır
 Cımjak aştan amzap turat,
- 2645 Altay üsti altan keser
 Anañ-mınañ amzagan.
 Aş cakşısın pıyandu
 Alama-çikir pol-go-on.
 Koroconı ko-oyu-u

- 2650 Korkuştu cakşı suusun polgon. //
 Emdi le-e
 Caan-caan paatırları
 Caykanıjıp köküdü, //
 Altan tümen paatırlar
- 2655 Aylanışkan oturdu.
 Ceten cakşı caş kelinder
 Et cakşısın kaynadat,
 Altan tüney caş kelinder
 Arakı-çöçöy tutturat. //
- 2660 “Eey-eey, uuldar, - tedi, -
 Ekelgenin urkar - tedi, -
 Akır-akır, paldar - tedi, -
 Aracan-korocon kerek – tedi, -
 Kan-ceerenim[di] agıt” – tedi.
- 2665 Kan-Taaci-Biy, e-e, ü-ü,
 Ak multugin cölöp saldı,
 Ak üldüsin salıp küydi, //
 Aracan-korocon iç oturdu,
 Altan alıp altında,
- 2670 Ceten keser kiyninde.
 Cañıs çöçöy içerde,
 Taptu kalañı pu poldu. //
 Uurtagan ajı tatu turbay,
 Aytkan sözi oylu turbay.
- 2675 Kan-Taacı-Biy kaan,
 Aracan-korocon içip keldi,
 Anda la mında ezir keldi. //
 Eki le çöçöy içip aldı,
 Ereen-tereen polo lo perdi.
- 2680 Cañıs çöçöy içip aldı,
 Taptu kalañı polo perdi.
 Üç çöçöydi içele,
 Üye-söogi kübüre-en,

- Törtinçi çööçöy içele
 2685 Töbö-pajı caykanat. //
 Pir çööçöydi içele,
 Peli-pajı seleñdeyt,
 Altı çööçöy içele,
 Arı-peri caykanat.
- 2690 Ança la mınça polbodi,
 Polçok kara pu pala
 Kör oturar pu polgozın, //
 Kan-taacı-Biy kaanım[nıñ]
 Tumçugınıñ oñ üydineñ
- 2695 Togzon kulaş koron-sarı
 Pu la cılan ıgala,
 Oñ kulakka tolgoldı. //
 Tumçugınıñ sol üydineñ
 Ceten arçın koron-sarı
- 2700 Pu la cılan ıgala,
 Sol kulakka tolgoldı. //
 Oçi la Bala kör oturdı.
 “Kulugurdıñ pu üstine
 Kişineñ paşka pelgeeçi,
- 2705 Kişineñ paşka ırımçı
 E-e-e! Ençilengen ençizin
 Erlikteñ alğan turbayıñ,
 Pu la salgan tarmanı
 Cılannañ alğan cürbeyiñ.
- 2710 Akır, tañma, seni men,
 Sogışkادی ol polzoñ,
 Sol kulaktañ tudarım,
 Adışkادی uul polzoñ,
 Tumçugiña adarım” – tep,
- 2715 Oçi-Bala pılandap
 Kör oturdı kulugurdı. //
 Polçok kara palaga

- Kan-Taacı-Biy ayttı:
 “Togus cerde üyelü
 2720 Altın-n-n aptaradı
 Açıp körzöñ, palam, - tedi. - //
 Altan altı paylu-suulu
 Aptaradıñ külüçin
 Alıp per” – tep, poyluga
 2725 Ol lo kıska ugustı.
 Togus köstü
 Çoy lo kara aptaradı açarda,
 Togus köstü aptara
 “Kıñırt” edip pu açıldı. //
 2730 “Altın aptara içinde
 Ak pılatka orogon
 Togus kırılı kök cadaadı
 Alıp per” – tep aybılayt.
 Altın kayırçak açala,
 2735 Ak pılattı ol kördi,
 Üç ölgöndi tırgizeten
 Altın cüstük mınañ çıktı. //
 Öçkön ottı küydüreten
 Altın otık mınañ çıktı.
 2740 Togus kırılı kara cadaa
 Mınañ çıktı.
 Aydın-künniñ pu közin
 Togus küñge carıtpas, //
 Cer ködürgen pu talaydı
 2745 Toñurgadıy arga par,
 Kök teñeri tübine
 Kubulıp uçar argazı par,
 Kaan mindıy polgonın
 Oçi-Bala pu cadaadañ paza pildi:
 2750 Erlik piydiñ parkızın. //
 “Cer ködürgen talaydañ

- Pu cadaadı men algam –
 Emdi le-e aydıdı. –
 Ölüp catkan kişige
- 2755 Tın kojoton kişi men.
 Kolın-pudın sındırgan uulımdı
 Pu cadaadıñ şiltuzı par,
 Emdep caskan” – tep aydıdı.
 O-o-o! Altan karis pılatla
- 2760 Cüsi-pajın sıymay tuttı –
 Ozo[o]zınañ on artık
 Erteesineñ eki artık
 Erü[ü]l polup seridi. //
 Altı kırılı pu cadaadı
- 2765 Polçok kara pu palaga perbey kayttı,
 “Aptaraga sugup küy” – tep aybılandı.
 Oçı la Bala ol cadaadı
 Cañdırganga podop aldı,
 Togus kırılı aptaradı
- 2770 Kak la kuru kaptıra saldı. //
 “Erke le karu poylu, - tedi. –
 Oçı la Ceeren paatır attıñ
 Oyto lo cangan izi cok,
 Oçı-Bala paatır kısıñ
- 2775 Kayda pargan izi cok. //
 Sen tappazañ, kem tabar?
 Adın taap ekel – tedi. –
 Sen pilbezeñ kem piler?
 Poyın taap ekel” – te-ep,
- 2780 Katu cargı turgustu. //
 “Pedürep le köröyün,
 Men tappazam, kem tabar?
 Erke le kara pu kızım
 Kan-Taacı-Biy kaannıñ
- 2785 Calañ ceeren cilkuzınañ

- Calbış ceeren aygırın
 Altın üygen üygendeyle,
 Altın eer ertedi,
 Kaan kişi çakızına puulap, //
- 2790 Kandu köstü Kan-Taacı-Biydiñ
 Eki közin tumantada
 Tarmadagan polboy kayttı: //
 Cüs uçarlu küreñ taykanı
 Paatır-kıs edip kubultala,
- 2795 Tör pajına, e-e-e
 Togzon puttu çoy ustoldıñ üstüne
 Ekelip em oturgustı.
 O-o-o! Ol lo polgon kiyninde,
 Oçi-Balanıñ kiygen kebin
- 2800 Pu taykaa cüktep perdi,
 “Paatır-kıs” – tep uguza saldı. //
 A-a-a! Kan-Taacı-Biy eşik açıp körördö,
 “Oçi-Ceeren” pu adı,
 Ceeren attıñ kulağı,
- 2805 Kan-Taacı-Biydiñ
 Kan-ceeren adınıñ kulaginañ
 Arçin kire piyik turdu. //
 Altın eer eertep saltır,
 Altın üygen üygendep küytür,
- 2810 Köböñ tokum tokup saltır,
 Cüs koloñdu eerdi
 Çümdep-cazap eertegen.
 Kañça cuudiñ köö-kuyagın
 Katay-tetey pöktörgön. //
- 2815 O-o-o! “Oçi-Bala – paatır-kıs”
 Meneñ caan körüngen.
 “Oçi-Ceeren” attıñ kulağı
 Ceeren adım kulaginañ
 Arçin kire piyik turbay” –

- 2820 Emdi le-e Kan-taacı-Biy kaykagan.
 A-a-a! Kan-Taacı-Biy eşik açıp körördö,
 “Oçi-Bala”, a-a-a
 Adar saadak kiyingen,
 Ak multuktı tudungan,
- 2825 Cebeesin cüktengen
 Kurç üldüdi tayangan oturgan.
 “Paatır-kıstan” ermek suraarda,
 Tili cektıy pol-dı-ı –
 Kınıs edip unçukpadı,
- 2830 Közi cektıy oturdı –
 Kılas edip körbödi.
 Künge küybes küreñ taştıy,
 Külümsirep oturgan,
 Ayga küybes ala taştıy,
- 2835 Araymañ oturgan. //
 Kan-Taacı-Biy kaan
 “Paatır-kıstı” emdi le
 Temir kişen[le] kijeñdedi –
 Kubulıp salgan taykadı
- 2840 Paatır-kıs tep pododı //
 Kan tar ceeren aygırdı
 Temir kişen[le] kişendedi –
 Poyıñ aygırıñ tanıbay,
 Oçi-ceeren adı tep pododı! //
- 2845 “Ceten kulaş ceş tamaaga
 Paatır-kıstı sala koyor” – tep,
 Alıptarın cakıgan.
 “Ceti kat temir çedenge
 Ceeren attı suk koyor” – tep,
- 2850 Keserlerin cakargan. //
 Kişendü-ü ceeren attı
 Cer üstiniñ ceten paatır
 Ceti kat temir çedenge

- Aparıp, padırıp kiydirdi. //
- 2855 Ceten kadı ceş tamaadı açala,
Togzon paatır “paatır-kıstı”
Cerdeñ örö ködürip polbodılar. //
- Altın tondu alıptar
Alañ kaykap turgulayt.
- 2860 Kandu köstü Kan-Taacı-Biy
Sol ödügün suura tartıp,
Sol pudunıñ ergegile
Temir kişen peltirineñ alıp,
Ceş tamaadıñ oozına
- 2865 “Paatır-kıstı” kiydire teep iybey kayttı. //
- Cüs uçarlu temir tayka
Ceti kat cer altına
Ceti künge kürkürey paadı. //
- “Körmös seni körzin – tiyt, -
- 2870 Köldi cutkan tañma, - tiyt, -
Erlık seni alzın – tiyt, -
Eldi cigen tañma, - tiyt, -
Paspazımdı pastım – tiyt, -
Ederimdi ettim” – tep,
- 2875 Kalcuranıp tükürdi,
Açıngan kaanım
Arga tappıy podonot,
Korodogon kaanım
Kos tayanıp cuguldu,
- 2880 Üzü ottıñ çogına
Üç le takıp tayanat.
Paatır-kıstıñ kiynineñ
Ceti takıp tükürdü. //
- “Pu tamaadañ çıgarar
- 2885 Kileñkey kişi tabılbas,
Cer altında orodoñ
Seniñ söögiñ körünbes” –

- Mındıy sösti aydala,
Kaan-kişi caykangan.
- 2890 Altın çirdek üstünde
Araayınañ oturdu. //
Caan caştu ulustar
Caynagandıy ıyladı,
Ook caştu kelinder
- 2895 Calıngandıy ıyladı.
Paatır- kıstın parganı
Koromcılı pu poldı,
Oçı-Bala ölgöni
Korundu la pu poldı. //
- 2900 Togus ayrı keceelü
Polçok kara poylu kıs
Erin-tijin tištenet
Katkırbastañ tudunat
“Erten-soñsun ne polor,
- 2905 Köröyin – tep sanandı. -//
Amadagan pir öydi
Kem algay ne, kaanım?
Arımdagan öştüdü
Kem paskay ne, kaanım?
- 2910 Kişi pajın ayak edip,
Emdi kemzi içkey ne?
Kişi kanı suusundu
Kemis cuda salgay ne? //
- Ölör öyiñ kelerde,
- 2915 Makalu la maktanzań,
Men señile oynoyın,
Cibe”, - teyle sanangan. //
Kaan-kişi altına
Kanattu kuştıy tiskinet,
- 2920 Kecegeziniñ pajınañ
Ot çaçılıp piyeleyt.

- Altan tüñey poylu kıs,
 Komıs oynop köküdi.
 Ceten tüñey caş kelin,
 2925 Çoor oynop sıktadı. //
 Caynalgandu ikili
 Kunuk üñin uguzat,
 Tolgomoldu topçuurlar
 Paatır çümin oygozot.
- 2930 Caan-caan kayçılar
 Ülger çümdep oynodı.
 Ook-tobır uuldar
 Oyun-piye paştadı. //
 “Çın ölgönniñ küni be?” –
- 2935 Kaan mını kaykadı,
 “Çın türüdiñ poyı ba?” –
 Kan-Tacı-Biy kaykadı.
 Ebeş-umaş oturdı,
 Kara la kıstañ suradı:
- 2940 “Aracaniñ pa-ar ba?
 Ekel persen” – te-edi.
 Oçi-Bala paatır-kıs
 Oduş tajuur tuturttı. //
 Ol arakı pu arakıdañ
- 1945 Paşa la öskö aş poldı.
 Cer üstiniñ cetin çeçek
 Cıdı mınañ cıtanat,
 Altay üsti altan cemi
 Amtanıñ püldüret. //
- 2950 Kolgo lo tutsa, “koyt” eder
 Korgolcın tajuur mısıldayt,
 Koy pajındıy çööçöydöñ
 Korocon ajı amzalat. //
 Ala küyze, “pıyt” eder
- 2955 Altın tajuur ekelet,

- Arakızı cıdınañ
 Altan çeçek cıtanat,
 At pajındıy çöçöylör[gö]
 Mınañ kelip urgulayt.
- 2960 Altan kelin kojoñdop,
 Mınañ onı cıldırat. //
 Kökügenniñ cırgalın
 Kör oturdı kaanım.
 Öştöp kelgen öştüdi
- 2965 “Öltür” saldı külügim. //
 Askan aştıñ cakşızın
 Alıp içti kaanım.
 Amadap kelgen cuuçuldı
 “Atkar” saldı keserim. //
- 2970 “Puru kişi at uçun
 Pügün içgem men – tedi –
 Ölgön kıstıñ küni uçun
 Men cırgaytam” – pu tedi.
 Ne polgonın oñdobogon,
- 2975 Kaan podop maktangan. //
 Ö-ö-ö! Aracan-korocon alıp perdi,
 Aş cakşızın urup perdi,
 Altın çöçöy tuttur perdi.
 E-e-e! Polçok kara pu poyludañ
- 2980 Caraş kojoñ pu cayıldı
 Cakşı söstör pu uguldı,
 Paalu söstör ayt oturu,
 Altın çöçöy urup turu,
 Caraş çöçöy per oturu,
- 2985 Taptu aştıñ ur oturu. //
 Omok kara pu paladıñ pu kojoñı
 Ot-calbırdıy ödü emtir,
 Onço sözi çındık emtir.
 Paştapkı la pu çöçöy

- 2990 Makalu la çööçöy emtir,
 Mınıñ emdi pu uçurı
 Pu altayga toktogodıy uçur polgon,
 Kojo cürüp, nökör polgon,
- 2995 Elen çaktıñ eki üyye-e adı polgon,
 Cajın çaktıñ caş üyege nacı polgon, //
 Caan tayka pu ajarda, cobobogon,
 Caan talay pu keçerde, cıgılbagan,
 Tuudıñ añın tuuga ced[ip] toskon,
- 3000 Suudıñ añın suuga ced[ip] toskon,
 Teñeridiñ colın püler
 Taykalardıñ pajın püler
 Ay-kanattu kan-ceeren,
 Tünde – onıñ nököri,
- 3005 Tüşte le – onıñ kanadı.
 Ay kanattu adınıñ ülüzi,
 Alkıştı-u çööçöy emtir. //
 Adın[iñ] ülün körölö,
 Alıp içpes arga cok pu poldı.
- 3010 “Kan-ceerenniñ ülüzin
 Kanay tuura turgustam?
 Kayran adım ülüzin
 Kay kişiğe peretem?” - //
 Uçurludı alala,
- 3015 Uurtadı paatırım,
 Adın[iñ] ülün körölö,
 Ajır iydi külügim.
 Cañıs çööçöy içele,
 Taptu kalap caykandı
- 3020 “Tarmalagan pu çööçöy
 Taptap içse, kanaydar?”
 Kolgo tutsa, “koyt” eder
 Koron tajur açıldı.
 Korocondu çööçöyi

- 3025 Cık la tolu pu keldi.
 Kojoñdogon kojoñı
 Komudaldu uguldi. //
 Caan kaan poyuna
 Cartın aytkan kojoñçı,
- 3030 Ulu kaan altına
 Uyalbaytan kojoñçı.
 Ercinelü çööçöy
 Ereeni cok uçurlu.
 “Ergekçede tabışkañ,
- 3035 Er cajına curtagan,
 Elin çaktın eki üyege //
 Eptü le cürgen abakay,
 Cajın çaktın el-üyege
 Cakşılı cürgen abakay,
- 3040 Kara cañıs uulınıñ,
 Ak-Calaadıñ enesi. //
 İzü polzo, “pop” teyle,
 Soodıp içer argalu.
 Açu polzo, “oh” teyle,
- 3045 Tuura salbas salımdu,
 Altın-Targa abakaydıñ ülüzi,
 Öörökönniñ tuuramı - //
 Tu[u]ra salar salımı cok,
 Amadagan çööçöyim
- 3050 Makalu la cık tolo!”
 Arakıdıñ açuzı
 Arçin çılap cıtanat. //
 Koroconniñ cıdınañ
 Tamzık kojo cıtanat. //
- 3055 Korocondu çööçöyin
 Korodop tudup pu iydi,
 Abakaydıñ çööçöyin
 Amzap saldı kaanım.

- Ekincisin içele,
 3060 Ereen-tereen caykandı. //
 Altın tondu paatırlar
 Arakıdañ kojo içet,
 Aktın-sütütiñ aracanın
 Kelip, kojo içkileyt,
 3065 Kan-Taacı-Biy[ge] çümdegen
 Korocon ajı pu poldı.
 Öskö ulustıñ içkeni
 Koydıñ südi-ajı poldı. //
 Ook maldıñ südineñ
 3070 Ook ulus içkileyt.
 Optu-ciptü kaanga
 Ottıy çööçöy kelijet, //
 Küreñ-kısıl pu çööçöy
 Kün aylanıp pu keldi.
 3075 Piyelegen paatır-kıs
 Tam tıñıda kojoñdoyt.
 Tarlan-koo kojoñınañ
 Taştañ çeçek cayılat,
 Elesin-koo ünine
 3080 Emil agaş cayılat. //
 Kojoñdogon uçurı
 Korkuştu pıyandu poldı
 “Kara puurı pu polup,
 Kañça cuuga uulangan
 3085 Kaşka tiji pu polup,
 Karıgança poluşkan. //
 Oorup-cobop kelerde,
 Emdep turup pu caskan,
 Cuuga ölüp pararda,
 3090 Tırgızıp iy pu algan”
 Emdi körüp turar polzo,
 Ak-Calaa uulınıñ

- Tuuramı pu la poldı. //
- Ekel pergen tuuramı
- 3095 Kirlü kollo tutpaadıy,
Kileñ altın çööçöy polgon.
Uulıñ çööçöyin
Uurtap saldı kaanım.
Üç çööçöydi içele,
- 3100 Üye-söogi caykandı. //
- Ö-ö-ö! Pejinçi le çööçöydi
Emdi urdı kara kıs,
Kan-Taacı-Biy kaanga
Katap kelip kojoñdoyt –
- 3105 Kak agaştan pür cayıldı,
Kañ altaydañ kök tomuldı. //
- Kojoñdogon kojoñı
Korkuştu caan uçurlu.
Amzap pergen aracandu
- 3110 Altın çööçöyüçurlu,
Alıp içse, aldırbas,
Aytkan sözi uçurlu,
Kelip içse, aldırbas,
Poyıñ la çööçöyin
- 3115 Poy[ı] içke diy pu poldı. //
- Öskö lö kişeye pergediy
Salımı cok pu emtir,
Ulustarga pergediy
Uçurı cok pu polgon.
- 3120 Kolgo tutkan çööçöyi
Korocondıy “koyt” edet,
Açu aştıñ pu cıdı
Acındıra çıtandı. //
- Ak calbırdıy çööçöyin
- 3125 Araayınañ uurtadı.
Peş çööçöy içele,

- Peli-pajı caykanat. //
- “Emdi le polor” – tep,
Eñmekteyle paadı.
- 3130 Ebeş-ubaş sananıp,
Toktodıp la tudunat. //
- Arakaa toktop, kaanım,
Altın suusın uurtadı,
Polçok kara poyluniñ
- 3135 Tu[u]ramı polup kelişti. //
- Altın suusın u[u]rtayla,
Arga tappay paadı.
Ottı-külđi tayanıp,
Ezir kaldı kaanım.
- 3140 O-o-o! Ceti çööçöy içken külük,
Cer tayanıp cuguldı,
Altı çööçöy içken alıp,
Ak tayanıp pu cuguldı.
Cüzün-cüür cüülgektiñ
- 3145 Çilekeyin cazagan,
Optu-jiptü tındudıñ
Kanın katay cazagan,
Otus tınu paatırım
Ot tayanıp añdandı. //
- 3150 Otus paatır çıgıp,
Ottoñ çıgara tartkılays.
Kan-Taacı-Biy
Pu poyluga cakıdı:
“Men cadıp la uyuktazam,
- 3155 Çeberle le, pa-alam, -tedi, -
Togus köstü aptaradı
Sen kaçan da açtırba – tedi, -
Meniñ ceereñ adımdı
Agıdıp iy, jibe, - tedi, - //
- 3160 Eki le kara taygıldı

- Kıncısınañ agıp iy – tedi, -
 Eki le poro mürkutti
 Kıncısınañ agıt iy – tedi, -
 Saadagımdı, oy pala,
- 3165 Tañıngançam uktaytam – tiyt, -
 Kurdagımdı, oy pala,
 Kurçangançam uktaytam – tiyt, -
 Ak multugım cölöp sal –tiyt, -
 Ceş tamaadıñ külüçin
- 3170 Pir te kişeye perbe – tiyt, -
 Temir çeden külüçin
 Pir te kişeye perbe –tiyt, -
 Paatır-attıñ ölgönin
 Poyım körtön cañdu – tiyt, -
- 3175 Paatır-kıstıñ ölgönin
 Poyım körtön cañdu uçurlu – tiyt, - //
 Küler artaş eerimdi
 Cazap sal – tep aybılanat, -
 Köböñ calañ tokumım
- 3180 Töşöp per – tep aybılanat. –
 Aylu-kündü tonımdı
 Caap iyseñ, palam, - tiyt, - //
 Aybıstan tere tonımdı
 Kiygençe le cadadım – tiyt, -
- 3185 Küler-altın sopogım
 Pudımda polzın, cibe, - tiyt, -
 Emeş uyuktap cadala,
 Men turatam pu – tiyt, -
 Eşiktegi paatırlar
- 3190 Toktop sunup tursın – tiyt, -
 Tünüktegi keserler
 Multuktu la polzın” – tep, //
 Pu palaga cakıdı,
 Öştüsin tanıbay

- 3195 “Örökön” caynap oturdı.
 O-o-o! Oçi la Bala pütkül poyı
 Emdi mında pu turdı.
 Oçi la Ceeren kayran adı
 Pütkül poyı pu silkindi. //
- 3200 “Paspazıñdı, akar, - tedi, -
 Men pazırıp köröyin – tedi, -
 Teppesiñdi, akar, - tedi, -
 Men le tepsep köröyin – tedi, -
 E-e-e! Eey-eeey, Erlik, - tedi, -
- 3205 Elek-uyat kayda la – tedi, -
 Akar-akar, kaan, - tedi, -
 Açu-koron kemde le” – tedi. //
 Kurdaktarın çeçe tarttı,
 Kara kurumçı kurçap perdi,
- 3210 Saadagin çeçe tartıp,
 Kara kurumçı tañıp perdi. //
 E-e-e! Altın eerin alala,
 Kuu iñirçak cazadı,
 Köböñ tokum alala,
- 3215 Kara kurumçı töşödi. //
 Ak üldüsin alala,
 Carçaa pogo salıp pert,
 Ak multugun alala,
 Tayak cölöp pu kuydu. //
- 3220 Köö tonniñ ordına
 Kurumçı caap pu saldı,
 Cuu-cepseli ordına
 Culun kurçap pu kuydu. //
 Eşikçil le taygılın
- 3225 Cuga sogup taştadı,
 Tünükçil le mürküdin
 Cuga la atıp tujürdü. //
 Polujarı pu öydö

- Poo cazap kırıldı.
- 3230 Adazı uçun polujarga
Ak-Calaa cügür keldi,
Anda la kojo enesile
Cemirilgendi körüdi.
Emeş çatıp turala,
- 3235 Kan-Taacı-Biy oygondi. //
“Suusadım” tep kıygırdı,
Suu pergediy kişi cok,
“Aştadım” tep kışkırdı
Aş pergediy kişi cok.
- 3240 Ölböön poyı tirü poluptır. //
Castanganın körördö,
Ku[u] iñırçak cadırı,
Töşöngönin körördö,
Sarı kurumçı cadırı.
- 3245 Cabınganın körördö,
Sarı kurumçı ol emtir.
Kurçanganın körördö,
Kara kurumçı poluptır. //
Ak üldüsin alarda,
- 3250 Ağış carçaa pol kaldı.
Ak multugun alarda,
Kuu la tayak pol kaldı.
Kanaydar da arga cok,
Kalakta-ap teskindi.
- 3255 Eşikke cedip pu polboy,
Eñmektep oyto cuguldı. //
Eki taygıl[ın] kıygırdı –
Eş le neme cok poldı,
Mürkütterin kıygırdı –
- 3260 Een-kara cer poldı.
Ceeren adın kıygırdı –
Tebeesinde cok poldı.

- Abakayın kıygırdı –
 Aylında mında çok poldı.
- 3265 Abırtan eşik aç la tarttı,
 Oçi-Bala kirbey kayttı.
 “Esen-esen, pular, - tedi, -
 Erben-cerben, kaan, - tedi, -
 Süt cakşızı – iyte – tedi, - //
- 3270 Süme cakşızı – kulda – tedi, -
 Temir çeden külüçin
 Pereyin be, uul? – tedi. –
 Ceş tamaadıñ kürçögin
 Aladıñ ba, uul? – tedi. –
- 3275 Ceeren attıñ söögin
 Alayın tep keldim – tedi, -
 Paatır-kıstıñ celbüsin
 Cuuyın tep keldim” – tedi. //
- Korodogon kaanım
- 3280 Kos tayanıp ıyladı,
 Teñeridi carılta
 Kıygırıp la pu turdu.
 Cer Altaydı cañılta
 Kışkırıp la pu turdu.
- 3285 Açu-koron kıygızı
 Ada Erlikke uguldu - //
- Erlık-piydiñ kulağı,
 Cıñırayla, tun kaldı.
 Ama-tomo sıgırdı –
- 3290 Teñerige uguldu,
 Ülgen-piydiñ kulağı,
 Cıñırayla, tun kaldı.
 Temir çeden açala,
 Ceeren adın çaardı,
- 3295 Temir kijeñ çeçele
 Calbış ceeren aygırın

- Altına ekeliþ turgustu,
 Cük le tınu aygırdıñ
 Söögin ekeli turgustu. //
- 3300 “Poyıñ adıñ aylabas,
 Kandıy kışi poloriñ,
 Eelü attıñ püdüşin pilbes,
 Ceeren aygır püdüşin pilbes,
 Kaytkan kaan poloriñ?” –
- 3305 Cüs uçarlu pu taykadı
 Cer altınañ ıgardı. //
 “Kiygen kebin kör – tiyt, -
 Kışiniñ kebi cürbiy? – tiyt. –
 Cürgen poyın kör – tiyt, -
- 3310 Püdün tayka turbay? – tiyt. –
 Cüs uçarlu taykadı
 Çerge kiydire teberde, //
 Paatır küçin par emtir,
 Pajıñ meezi çiy – tiyt, -
- 3315 Kayran küçiñ par emtir,
 Kalaptu poyıñ tenek – tiyt. –
 Em kanayıp öloriñ
 Emdi le?” – tep suradı. //
 Çoy kayırçaktıñ külüçin
- 3320 Pedrep taap polbodı.
 Togus kırılı cadaadı
 Aldırtkanın pülündü. //
 Oçı-Bala emdi le
 Temir kışen çeçele
- 3325 Kaan poyın kışeñdedi,
 Altan kırılı üldüle
 Moynın keze soguydu. //
 Kalaptu pütken kaanniñ
 Ceñdirgeni pu poldı.
- 3330 “Kalak!”tegen kıygızı

- Erlük-piyge uguldu,
 “Kalak!” tegen ıy-sıgıdı
 Teñerige uguldu.
 Altı oroon kalığı
- 3335 Alañ kaykap çoçıdı.
 Üstii oroon kalığı
 Üç ańdanıp oygondı. //
 O-o-o! Kan-ceerendi münüp iygen
 Kan-Taacı-Biy kişi
- 3340 Attu-çuulu paatır-kıska
 Ceñdirgeni pu lay poldı.//
 Cer üstiniñ ceten kaan
 Tekşi le turup kelgiledi,
 Altay üsti altan kaan
- 3345 Anañ-mıñañ pu cuuldu.
 “Akır-akır, Oçı-Bala,
 Kan dar ceeren cal castangan,
 Kan-Taacı-Biy ceñ castangan,
 Cer piylegen kaan – tedi, -
- 3350 Kişi le pajın çotko tartup,
 Kerek etken kaan – tedi. –
 Ak tar malın kanaydar?
 Altay cerin kanaydar?
 Emdi poo neni eder?” – tep,
- 3355 Albatı con suradı. //
 Oçı la Balam aydıp turdı:
 “Malda caman cok edi – tiyt, -
 Malın onıñ ülebeer,
 A-a-a! Condo caman cok edi – tiyt, -
- 3360 Conın onıñ tüymetpeer.
 Cerde caman cok edi – tiyt, -
 Cer-altayın örtöböör. //
 Kaannıñ söögin
 İçin onıñ altınla çümdeyle,

- 3365 Tıştın onıñ möñünle çümdeyle,
Cajına turar edip, turgus salaar.
Kaan ordına kaan tutpaar,
Ölgön kaan celbüsine catkay – tiyt. –
Kaan cokko aldirbas,
- 3370 Poyoor pilip cadıgar – tep cakargan. –
Altın-möñün Altayga men canatam. //
Ada la polgon Altayım par,
Ene le polgon törölim par,
Altay cerim caraş – tedi, -
- 3375 Agaş-tajım pürlü – tedi, -
Ak tar malım onço – tedi, -
Emdi canar – tep ayttı,
Ceeren adın münele,
Oçi-Bala atandı. //
- 3380 Caan kaan cerineñ
E-e-e! Kalbak kire möt albadı,
Ergek kire et albadı,
Ak malınañ mal albadı,
Ar cööşödöñ pir te albadı,
- 3385 Albatı-connoñ üleş albadı. //
Azuludañ Oçi-Ceeren
Alın kolu kazalagan,
Kiyin pudı piyelegen
Pürlü ölöñdi kömö teppey,
- 3390 Capşan ölöñdi cara paspay,
Pütkül ölöñdi pültüre teppey,
Caan-caan taykadiñ
Carın poygo uulangan,
Piyik-piyik taykadiñ
- 3395 İyin poygo temdengen. //
Ceten cıldık cerine
Ceti konup pu keldi.
Cerine le kelerde,

- Anda cürüp udaganı
 3400 Altı cıl ötkön tep püldürdi. //
 Ay altına arta tüşken
 Altın paştı ala tayka
 Altan altı talalu,
 Altın-möñün çibeelü,
 3405 Ceten ceti pay talalu
 Möñün-altın çibeelü. //
 Togzon ayrı talayı
 Toybodumla kolbolgon,
 Soloñılı taykası
 3410 Teñerige saptalğan.
 Eke le caraş talayı
 Toybodumga tolgolgon,
 Eles etken taykası
 Akka la kökkö saptalğan. //
 3415 Altayına kelerde,
 Ak tar malı maldan amır,
 Albatısı connoñ ezen,
 Caş palaça pala ölböön
 Caba-kulunça mal ölböön. //
 3420 Kin-alltaydıñ carajı
 Kilegendiy payıgan,
 Pay Altaydıñ sürüüsi
 Maktagadıy payıgan.
 Calañ çookır pu malı
 3425 Say tajındıy köptögön.
 Ak çıraylu albatı kuu tumandıy,
 Albaa-tülkü kiyimdü,
 Alıptarı payıgan,
 Kamdu-tülkü kiyimdü,
 3430 Kalıktarı kökügen.
 Oçi-Bala kelerde,
 Onçolorı süüngen, //

- Oçira-Mancı ecesi
 Onoñ cakşı süüngen,
 3435 Aş cakşısın kaynadıp,
 Albatıdı kündüleyt.
 Ceti künge toy edip,
 Albatısın azırayt. //
- Pala-barka paskan cerge
 3440 Mandık-torko cayılat.
 Kelin-kıstar oynogon cerge
 Keen-torko cayılat.
 Kıygılıktıñ calañına
 Kıstar cuulıp, oyun paştayt,
 3445 Oygolıktıñ altına
 Uuldar cuulıp, cırgal paştayt. //
- Tayka la keptü et ter tuurap, kazan askan,
 Talayga teñdep, arakı cuup, çööçöy tutkan.
 Talayçaktañ amzaşkan,
 3450 Tayka la çaktañ ajangan.
 A-a-a! Elin çaktın eki üye ezen-amır, //
- Cajın çaktıñ caş üye-e
 Cakşı cadar argalu,
 Pu altayga kırışpagan albatı
 3455 Amırap emdi curtay perdi. //
- Altın-möñün cööşösi:
 Altın taştı aru ceri –
 Azırağan maldıñ kini,
 Altay üstin aylangan
 3460 Ak çıraylu kalıktañ tarkagan
 Emdi mında pala-barkazı. //
- Oçi-Balam pu poyı
 Cañırar aydın üç cañıda
 Teñerige atangan.
 3465 Peş konokko paadı,
 Teñeride cedip çıkkın.

OÇI BALA

- He-ey! Köknar ağacın gövdesinden
 Yontulan topçuur'um,
 Rahvan atın güzel kılından
 Sıkıca tellenerek, çalan,
- 5 İncekayın ağacının gövdesinden
 Kesilip yapılan topçuur'um, //
 Alaca atın iki kılından
 İyi tellenmiş, çalıyor
 Çal, çal bey topçuur'um,
- 10 Senin telin ağlamasın,
 Bilgelerim dinleyerek,
 Bana övgülerini söylesin.
 Nesillere söyleyecek sözümü
 Üç nefes vererek çal! //
- 15 Beş nesle söyleyeceklerimi
 Beş nefes arttırarakçal!
 U-u-u! Büyük çörçöküuyandırıyorum,
 Güzel yapılmış topçuurum,
 Güzel ve isabetli konuş,
- 20 Güzelçörçöke başlıyorum,
 Güzel yapılmış bey topçuur'um,
 Anlamlı ve güzel anlat.
 U-u-u! Uzun geceyi kısaltmak için
 Ben anlatacağım, dinle yavrum. //
- 25 O-o-o! Endişeli düşüncelerini dağıtmak için,
 Destan anlatacağım yavrum,
 Kısa tan vaktini uzatmak için,
 Ben anlatayım, dinle yavrum,
 Hüzünlü düşüncelerini dağıtmak için
- 30 Destan anlatacağım yavrum, //
 O-o-o! Önceden var olanları uyandırıyorum,
 Bilgeli çörçökü oluşturmaya başlıyorum,
 Önceden var olanları hatırlıyorum,

- Güzel çörçökü oluşturmaya başlıyorum.
- 35 Eskilerden aktarılanları,
Kısaltmadan // anlatacağım,
Öncelerden kalanları,
Yalvartmadan icra edeceğim.
Eski, eski zamanlarda,
- 40 Şuan yaşayan halkın olmadığı zamanda,
Erken, erken çağlarda
Şuan var olan bizlerin olmadığı zamanlarda, //
O-o-o! Doksan ayrı kollu nehrin
Kıvrılarak aktığı kıyılarda
- 45 Dokuz benzer kara dağın
Birleştiği yerde
Alplerin yurdu görünüyordu. //
Beyaz hayvanları, beyaz sis gibi
Altay dağ silsilesini geçip,
- 50 Ak yüzlü halkı
Yeryüzüne yerleşti.
Otlaklara hayvanlarını salan Oçi Bala,
Ormanlara halkını yerleştiren Oçira Mancı'nın ablası //
Geniş yaratılmış yeryüzünün göbeği
- 55 Eğimli varlıklarla yaratılmış kutsal Altayım.
Altmışaltı kutsal taraflı,
Altın ve gümüş taşlı kaleli,
Yetmiş yedi kutsal taraflı,
Gümüş altın taşlı kaleli.
- 60 Güneşte yanmayan esmer dağ //
Güneş altında kıvrılan,
Güneşin gözünü kıştırarak
Ayda yanmayan alaca dağ
Ay altında bükülen,
- 65 Ayın gözünü gölgeleyen.
Temiz kumlu iki nehir
Toybodum'dan akarak

- Karacalarla dolu dağları
Mavi göğe yükseliyordu.
- 70 Sivri dağın tepesinde
Altın gibi parlıyordu,
Mavi sivri dağın tepesinde
Göğe dayanarak gümüş gibi parlıyordu.
Guguk kuşunun sesi dinmeden
- 75 Gece gündüz duyuluyordu,
Sedir ağacın iğnelerini dökmeden
Yaz kış dalgalanıyordu. //
At kafası gibi altın guguk kuşu
Orada burada ötüyordu,
- 80 Koyun kafası gibi alaca guguk kuşu
Üzüntüyle ötüyordu.
Altı yaşlık çağında
Baba gibi idi Kan-Altay,
İki yaşlık çağında
- 85 Ana gibi idi dünyanın göbeği. //
Kutsal dağlarda hayvanlarını doyuran,
Dünyanın göbeğinde halkını doyuran,
Oçı-Bala'nın otlaklara hayvanlarını saldığı yerde
Oçira-Mancı'nınormanlıktta halkını yerleştirdiğı yerde
- 90 He-e-ey! Çadırın dibinde ineklerin içtiğı yüce kızlar,
Eşiğın dibinde itlerin beslendiğı güçlü kahramanlar,
Âlemin yollarını geçen bilge kahramanlar
Âlemin yollarını geçen güçlü kızlar. //
- Çakıl taşı gibi çok ak hayvanları
- 95 Akasya gibi parıldadı
Aşağıya doğru yelesini yaydı
Yukarıya doğru kuyruğunu uzattı
Gece gündüz balta ile dolaşıyor.
Okun yetişmediğikadar cesurdurlar,
- 100 Kuşların yetişmediğı kadar hızlıdırlar,
Yürüyemeyen semiz hayvanları var

- Hareket edemeyen yilkıları var
A-a-a!Ak hayvanlarla dolu vadileri var
Balta ile dolaşıyor.
- 105 Esmer yüzlü halkı,
Çekiç alıp ustalık yapıyor,
Balta alıp çalışıyor,
Gece aralıksız hışırtı var,
Gündüz bitmeyen telaşı var.
- 110 Otlakları dolu ak hayvanları yayılmış,
Toprakları dolduran halkı yerleşmeye başlamış,
Otlaklara hayvanlarını salmış,
Ormana bilge halkını yerleştirmiş. //
- O-o-o!Esmer bu halkı,
- 115 Güzel sözlü, keskin dilli
U-u-u!Yıldız gözlü insanlar
Güneş altına yayılan,
Uğuldayıp gürültü çıkarıyor.
Okun yetişmediği kadar cesurdurlar,
- 120 Kuşların yetişemediği kadar hızlıdırlar,
İsabetli atan Alpleri var,
Çatışmada yenen güçlülere var
Ayağı hafif oyuncularını var,
Güzel sözlü türkücülerini var,
- 125 Dil bilen kızları var,
Dizginsiz atı bastıran bahadırları var,
Rahat halk
Burada yaşıyor. //
- Kara dallarla döşeli yosunlu yerde
- 130 Kara taştan yastıklarla yeryüzünün göbeğinde,
İki kız mutlu yaşıyordu.
Başucunda duran kağanları yok,
Yönetecek beyleri yok.
Sonsuzluk için hayvanları yetiştiriyordu,
- 135 Geniş yerde halkı yaşıyordu,

- Savaş için geleni bırakmıyorlardı,
Savaşmaya gitmiyorlardı.
Yağmalamaya geleni bırakmıyorlardı,
Yağmalamaya gitmiyorlardı. //
- 140 İnsan kanı dökmeye
Günaha müsaade etmiyordu.
Savaşmak yağmalamak için
Yoksulluk çektirmediler. //
- 145 Temiz kıyafet giyiyorlardı,
Güzel kürkleri giyiyorlardı,
Doğru söz söylüyorlardı
Dağ ruhu tarafından yaratılmışlar
Kahraman kızlar Altay'da yaşıyordu.
Oçira-Mancı ablası:
- 150 Dolunay gibi güzel, //
Gökkuşağına benzer yanakları
Gören gözleri sabah yıldıza benzer,
Canım, hiçbir şeyden korkmaz,
Atı sakince otluyor.
- 155 Lezzetli yemekleri pişiren,
Halkını yönetmeyi bilen,
Malını yurdunu geçindirmeyi bilen. //
Doğan aydan büyü yeteneğini alan,
Kahraman kız parıldıyordu,
- 160 Parlayan güneşten güzelliğini alan
Kız ışıldıyordu.
Kız kardeşi Oçi Bala
Azı dişli at binerdi //
Pençeli [hayvanların] dilinden anlardı,
- 165 E-e-e! Hayvan ve kuş avlardı,
Atılan ok direğiydi,
Beyaz okları sırtında taşırdı,
Savaş olursa, savaşa da gider, //
Hayvan ve kuş avlamak kaderiydi.

- 170 OçiCeren onun atı
 Su ruhu tarafından gönderildi,
 Kahramanım Oçi bala
 Yer ruhu tarafından gönderildi.
 Gören gözleri mavi yıldızlar gibi,
- 175 Kızıl maral yüzlü,
 Yaratıldığından beri kızıl atı olan,
 Kahramanım Oçi Bala
 Yanaklıya kendini üzdürmüyordu,
 Kötü gün görmeyen,
- 180 Omuzluya kendisini eğdirmiyordu,
 Gözyaşlarıyla merhamet dilemeyen.
 Güçlü biri gelse ölesiye sıkar,
 Alp gelse tutar,
 Omuzunda çıkıntısı yok, doğuştan kuvvetli,
- 185 Eklemlerinde girinti yok, doğuştan güçlü.
 Doğuştan sağlam olan belinde,
 Elli aygırlık sürü otlayabilir,
 Ak düzlük gibi kürek kemiğinde
 Altmış koyunluk sürü durabilir. //
- 190 Omuzunda çıkıntısı yok bahadır,
 Eklemlerinde girinti yok çevik kız,
 Gören gözleri mavi yıldızlar gibi,
 Kendisi hoş, kaşları altın gibi
 Kızıl maral yüzlü,
- 195 Dolunay yüzlü,
 Yanakları gökkuşağı gibi. //
 Böyledir kahramanım
 Yeni ayın üçüncü günü
 Hayvan kuş avlardı,
- 200 Azalan ayın üçüncü günü
 Uyur dinlenirdi. //
 U-u-u!Güzel kahramanım benim
 Hayvan kuş avlayarak yaşıyordu

- Böyle bir kaderi vardı. //
- 205 Yeryüzünde yetmiş kağanın yerini biliyordu,
Altay'da altmış kağanın yerini biliyordu.
Attığı ok ve taş deliyordu, böyle isabetliydi,
Söylediği sözü hükümdarı geçer, öyle güzel konuşurdu. //
- Kirpiği yok kahramandı,
210 Göbeği yok bir güçlüydü.
Söylediği sözüelmas ışıltısı gibi,
Gören gözleri alev parıltısı gibi.
A-a-a!Yeni ayın üçüncü günü
Oçi Bala konuşmaya başladı
- 215 “He-e-ey, ablam dedi
Sayısız hayvanların burada, dedi,
Halkını malını yönet, dedi,
Ak hayvanlarına bak, dedi,
Yurttaşlara bak, dedi,
- 220 Hayvan ve kuş avlamaya gidiyorum,
Yeni ayın üçüncü günü gidiyorum,
Hayvan ve kuş besleyerek
Eksilen ayın üçüncü günü döneceğim”.
Şimdi Oçi Bala
- 225 Altın dizgini aldı,
Şangırtı çıkararak, silkeledi. //
- Köpek dişli Oçi Ceren,
Çatırdayarak silkelendi
Sarstırarak kişnedi,
- 230 Ön bacaklarıyla sıralayarak
Arka bacaklarıyla oynayarak.
Doksan iki kıldan kuyruğu
Fırçalara vuruyor,
Kâkülü yetmiş örgüden
- 235 İki gözüne yayılmış. //
- İki benzer makas kulağı
Gökyüzünde beyaz mavi [bulutları]

- O yana bu yana dağıtıyordu,
İki benzer kara gözü,
240 Karanlıkta ay gibi dönüyordu.
Oturulan tarafta
Aya benzer damgalı at idi.
Kamçı ile vurulan tarafta
Güneş damgalı kıymetlisi vardı.
- 245 Benim kan kırmızı atım gökkuşağına benzer,
Ön bacaklarıyla sıralıyor,
Arka bacaklarıyla oynuyor.
İki benzer gözü,
Karanlıkta ay gibi dönüyordu.
- 250 İki benzer makas kulağı
Gökyüzünde beyaz mavi [bulutları]
O yana bu yana dağıtıyordu. //
[At] bacaklarıyla oynayarak geldiğinde,
Güzel Oçi Balam benim
- 255 Atın başını sildi
Altın kızıl dizginle
Gem vurdu
Altın dizgin at başında
Parıldadı.
- 260 Atın sırtını sildi
Yeşil pamuk teğelti,
Düzelterek serdi, //
Dört renkli bol teğeltiyi
Düzelterek serdi
- 265 Yüksek gümüş eyeri
Kapıp eyerledi.
Örgülü katlı kuskunu
Sıkarak ittirdi.
Üç halkalı göğüslük,
- 270 Göğsüne çekerek bağladı, //
Altmış büyük dağı geçerken,

- Ayrılmasın, eskimesin diye
 Altmış kolan sıkılaştırdı,
 Kırk yüksek dağı geçerken,
 275 Dağılmasın, kopmasın diye,
 İşte böyle
 Dört kolan, ön kolanlar,
 Dört kolanı bağladı. //
 Elli orta kolan bağladı,
 280 Doksan kolan sayarak bağladı.
 Yüz kolanla tunç eyeri eyerledi,
 Oçi Ceren'i, atını donattı.
 Ü-ü-ü! Dizgin, kuskun hepsi altından,
 Nesiller ve asırlar boyunca yıpranmaz
 285 Altın gümüş eyeri sonsuza dek eyerledi.
 Atı böyle eyerleyerek,
 Alp kıyafetini giydi.
 Altmışaltı ay gibi parlak,
 Altın sedef düğmeli
 290 Aya benzer ceket giydi.
 Yetmiş iki güneş gibi parlayan,
 Gümüş sedef düğmeli
 Güneşe benzer ceket // giydi.
 Kirli elle tutulmaz
 295 Su samurundan ceketini üstünden giydi.
 Ü-ü-ü! Altmış dokuz büyük düğme ile
 Ayı kürkü giydi.
 Av için giydiği. //
 Altmış dokuz düğmeli
 300 Altın gümüş botlarını giydi.
 Sayısız çiçekleri,
 Hesaplanamaz kurdeleli
 Yıldızlı gökyüzü gibi
 Mavi yazmayı bağladı.
 305 U-u-u! Okları sırtına yükledi,

- Körelmeyen kılıcını taktı, //
 Yüz mesnetli demir oku
 Omuzun kemiğine yükledi,
 Kenarı tüylü, kanlı ucu [oku]
- 310 Kahramanım tutturdu.
 Savaş kemerini bağladığı yerde
 Karga yuva yapabilirdi.
 Sadak yerleştirdiği o yerde,
 Saksagan yuva yapabilirdi. //
- 315 Zırhındaki düğmeleri
 Gökyüzü mavisi gibiydi.
 Güzel yüzü onun
 Açık gökyüzü gibiydi.
 Güzel Oçi Bala'nın
- 320 Çam kadar ay görünümlü oku
 Ayın gözünü gölgeliyordu.
 Çam kadar, yüksek mızrağı,
 Güneşin gözünü kapatıyordu. //
 O-o-o! Ablasıyla vedalaştı
- 325 Sağ cebine kattığı
 Dokuz gözlü, otuz kenarlı
 Dökme demir dürbünü.
 Sol cebine koyduğu
 Üç yuvalı, dokuz jiletli,
- 330 Altın saplı katlanan bıçak. //
 [Yanına] erzak almadı,
 "Altay'da hayvan ve kuş çok" dedi.
 [Yanına] heybe almadı,
 "Kürk ve deri [orada] çok" dedi.
- 335 İsbetli yayı sırtına attı,
 Beyaz kılıcını astı,
 Aya benzer ceketini giydi.
 O-o-o!Güzel kahramanım benim
 Ülkesine böyle hazırlanıyordu.

- 340 Mızrağın ucu ışıldadı,
Sanki bütün orman parıldadı.
Kılıcın ucu ışıldadı,
Sanki dağın tepesi parıldadı.
[Onun] siyah örgüsü,
- 345 Omuzlarında sallanıyordu.
Siyah keskin uçlu kılıcı
İnce beline bağlanmıştı.
Güzel Oçi Bala,
Atını o tarafa götürdüğünde,
- 350 Ayın gözü gölgeledi.
Atını bu tarafa getirdiğinde
Güneşin gözü kapandı. //
İki aynı gemi düzeltti,
İki aynı altın yuları kaptı,
- 355 Dökme demir üzengi çekerek gitti.
Oçi Ceren, azı dişlilerden,
Ön bacaklarıyla sıralayarak
Arka bacaklarıyla oynayarak
Yeşil ota basmadan
- 360 Güzel kokulu otları çiğnemedi, //
Esmer dayın koltuğuna,
Altın taşlı alaca dağa,
Yedi yolun birleştiği yere,
Yedi vadinin birleştiği yere yönlendi.//
- 365 Azı dişli Oçi Ceren,
Vadilerden birine yayılarak daldı.
Yüksek, yüksek dağları,
Onların kürek kemiğine basarak geçti,
Alçak alçak dağları
- 370 Omuzlarına basarak geçti.
Sayısız nehirleri geçti,
Sayısız dağları geçti. //
Koşarak geçtiği yerlerde,

Yuvarlak kara göller kaldı.
 375 Basarak geçtiği yerde,
 Kara su birikintileri kaldı.
 A-a-a!Ön bacaklarıyla bastığı yerde,
 Kayalı dağlar ortaya çıktı.
 Aka bacaklarını bastığı yerde,
 380 Dağın tepesi çıkıyordu. //
 Yetmiş yıllık mesafeyi geçerek,
 Yerlerini dolaştı.
 Dağdaki hayvanları avlamak için,
 Sudaki hayvanları yakalamak için
 385 Dağ ve nehirlere ava gidiyordu. //
 Sonbahar [yaylalarla] esmer dağına,
 Dokuz yerde eklemli dağa,
 Oçi Bala çıktı.
 Sağ cebinde-e-e-en,
 390 Dokuz gözlü altın dürbünü aldı,
 Altay üzerine bakmaya başladı.
 Yeryüzünün yetmiş kağanın
 Toprakları buradan göründü
 Altay'ın altmış kağanın
 395 Toprakları buradan görünüyordu.
 Böyle bakarak, [gördü]
 Gökyüzü ve Yeryüzünün birleştiği yerde,
 Yetmiş dağın o tarafında,
 Ay ve güneşin battığı yerde,
 400 Altmış dağın o tarafında,
 Demirden kavak ağacı olan,
 Yetmiş tümen askeri toplanan,
 Altmış tümen halkı toplayan
 405 Kan kırmızı ata binen,
 Kanlı gözlü Kan Tacı Biy,
 Burada yaşıyormuş. //
 Ak boz atlı,

- Ak Calaa tek bir oğlu vardı
 410 Yeryüzünün yetmiş kağanının
 Topraklarını ele geçirdi,
 Altay'ın altmış kağanının,
 Topraklarını harap etti Kan Taaci Biy. //
 İnsan kafatasını kâse yaptı,
 415 İnsan kemiklerini baston yaptı,
 İnsan kanıyla susuzluğunu giderdi,
 Yedi kat yer altında yaşıyan,
 Erlik Biy'in yeğeni idi. //
 Altmış yaşını yaşamış idi,
 420 Yetmiş yaşına yaklaşıyor idi
 Ölmek kaderi değildi. //
 O-o-o!Yeni ayın üçüncü günü,
 Hayvan ve kuş avına çıkıyordu.
 Azalan ayın üçüncü günü,
 425 Dönüyordu, öyle bir kağandır. //
 Onun kan kırmızı [atı] sudan korkmuyor,
 Kan TaaciBiy [ise] dağdan korkmuyor.
 Onun alaca gözü kanla doluydu,
 Azı dişi sırtıyordu,
 430 Yeryüzünde herkesi harap ederek,
 Yetmiş kağanı esir aldı,
 Altay'ın tamamını yağmalayıp,
 Altmış kağanı esir alıp,
 Doğuştan isabetli, okları hedeften şaşmıyordu.
 435 Altmış tümen askeri vardı,
 O-o-o!Yeryüzünün yetmiş kağanının askerini topladı,
 Altay'ın altmış kağanının halkını topladı. //
 Askeri karga sürüsü gibi,
 Halkı sivri mızraklarla,
 440 Askeri, kurt sürüsü gibi,
 Gücüyle övünen halkı.
 Altmış tümen askeri var,

- Yetmiş milyon halkı var,
 Ak Calaa olan oğluna,
 445 İsbetli okları verip,
 Birçok tümen asker toplayıp,
 Altın kürklü Alpleri ilave ederek,
 Bronz kürklü kahramanları ilave ederek, //
 Savaşa ve öldürmek için donatıyordu.
- 450 Oçi Bala'nın Altay yerini,
 Harap et, diye [oğluna] görev verdi,
 Beyaz hayvanını getir, diye görev verdi
 [Oçi Bala] Bıçaksız et emiyor, diyor,
 Kamçısızat biniyor, diyor.
- 455 Onun atı Oçi Ceren
 Yine [çaresiz] tay olacak,
 Oçi Bala, o haylaz,
 Oğlumun kölesi olacak.
 Yosunlu yerlerini harap ederek,
- 460 Halkını getirin,
 Samanını dağıtarak,
 Mülkünü yükleyerek getirin, //
 Beyaz hayvanlarını getirin,
 Halkını ele geçirin, diyerek,
- 465 Ak Calaa'ya görev verdi.
 Sayısız askerini yöneterek,
 Bağırarak atını koşturuyor,
 Kamçısıyla askerini topluyor,
 Ak boz [atı] kişneyerek,
- 470 Ak Calaa gürültüyle
 Yedi yolun birleştiği yerde
 Savaşmaya, yağmalamaya gidiyordu //
 Yetmiş yıllık mesafenin
 Yarısına ulaştı,
- 475 Oçi Bala'nın Altay'ını
 Yakmaya gidiyordu. //

- “Beyaz hayvanlarını getirmeye,
 Halkını köle etmeye
 Altay’ını yakmaya”
- 480 Kan TaaciBiy’in emriyle,
 Ak Calaa’nın görevlendirmesiyle,
 Dörtnala koşarak yaklaşıyordu. //
 Oçi Bala kahramanım,
 Yukarıya bakıp tükürdü,
 485 Aşağıya bakıp ıslık çaldı.
 “Şeytan seni götürsün, dedi
 Erlik seni yargılasın, dedi.
 Ağzıyla [alay edici] gülümsedi,
 Yine ava gitti. //
- 490 Güzel Oçi Bala
 Hayvan ve kuş avına gitti.
 Dağdaki hayvanları dağda vurarak,
 Nehirdeki hayvanları nehirde yakalayarak,
 Su samurun karalarını
- 495 Ön bacaklarından bağlıyordu,
 Samurların temizlerini
 Ağızlarından bağlıyordu. //
 Azı dişli domuz ve tilkileri
 Ön bacaklarından bağlıyordu,
- 500 Düz dişli ayı ve kurtları
 Burnunun ucundan bağlıyordu.
 Geyiklerden en şişmanını,
 Kısır olanları seçip vuruyordu,
 Samurların en siyahlarını,
- 505 Güzellerini seçerek, avlıyordu. //
 Yetmiş yüksek dağın başında,
 Tepelerini aşarak, avlanıyordu,
 Yetmiş büyük nehir boyunca
 Kıyılarında avlanıyordu.
- 510 En siyah samurları avlayarak,

- Bağlıyordu kahramanım benim.
 En şişman geyikleri vurarak,
 Ata yüklüyordu güçlü kızım benim. //
- 515 Su samurların en siyahlarını
 Kucaklayıp [heybesine] sokuyordu.
 Samurların güzellerinden
 Dürerek, torkabağlıyordu.
 Atın sırtına geçirilen heybe,
 Atın sırtını kapatıyordu.
- 520 Ön eyer torkları
 Atın kulaklarına denk geliyordu.
 Azalan ayın üçüncü günü
 Yine başladığında,
 Dinlenmek için eve gitmek için
- 525 Oçi Bala yola koyuldu. //
 O-o-o!Yavaş yavaş, esnek şekilde gerneşerek,
 Oçi Ceren-n-n,
 Yeşil otlara basmadan,
 Düz koştu,
- 530 Güzel kokulu otları ezmeden,
 Yavaşça güzel bir şekilde koşuyordu.
 Aşağıya doğru yelesini salarak, //
 Yukarıya doğru kuyruğunu uzatarak,
 Ön bacaklarını sıralıyor,
- 535 Arka bacaklarını oynatıyor.
 Ön bacakların değdiği yerde
 Beş tepe fırlıyordu.
 Arka bacakların değdiği yerde,
 Siyah alev çıkıyor. //
- 540 Yüksek yüksek dağlar,
 Sallanarak [kahramanı] uğurluyordu,
 Derin derin nehirler,
 Dalgalanarak [kahramanı] uğurluyordu.
 Oçi Bala bu Altay'da

- 545 Yüksek sesle türkü söylüyor, //
 Parmağıyla çor çalıyor,
 Uzatarak türkü söylüyor.
 Parmaklarıyla çor çalıyor.
 Yavrularıyla hayvanlar
- 550 Yavrularını bırakarak dinliyordu.
 Yuvalarıyla kuşlarım,
 Yuvalarını terk edip ardından uçuyordu.
 At kafası kadar altın guguk
 Ak kulaklarıyla aynı hizada uçuyor.
- 555 Koyun kafası kadar kahverengi guguk
 [Atın] koltuklarıyla aynı hizada uçuyor. //
 Ateşli uzun hava türküleriyle
 Taşların tepelerinde çiçekler filizlendi.
 Ezgili uzun hava türküsüyle
- 560 Sedir iğneleri yayıldı.
 Oçi Ceren ak bulutun arkasından gözüktü,
 Ön bacaklarıyla sıralayarak,
 Mavi çiçekleri çiğnemiyor.
 Arka bacaklarıyla oynayarak
- 365 Güzel kokulu otları ezmiyor. //
 Yüksek dağa koşuyordu,
 Büyük dağa dörtnele koşuyordu.
 Dokuz yerde on bağlantılı
 Kara dağın tepesine
- 570 Bir anda çıktı.
 Oçi Bala o taraftan
 Bakıp gördü. //
 O-o-o! Oçi Bala artık
 Dokuz yerde on bağlantılı
- 575 Kara dağın tepesinden,
 Bakarak gördü. //
 Altay'a, o-o-o!
 Yetmiş tümen askeriyle,

- Altmış tümen halkıyla
 580 Ak Boz atı üstünde
 Ak Calaa geldi.
 Onun beyaz hayvanlarını ele geçirip, //
 Etrafını sarıp,
 Halkını esir alıp
- 585 Her şeyi yıkarak etrafını sardı
 Yetmiş tümen halkı,
 Karga sürüsü gibi askeri,
 [Kahramanın] mülkünü yağmalıyor,
 Saksığan sürüsü gibi onun yiğitleri,
- 590 Hayvanlarını kesiyor, //
 Onun yosunlu topraklarını harap ederek,
 Yedi gün savaşıyorlar,
 Gübreleri dağıtarak,
 Dokuz gün savaşıyorlar,
- 595 Beyaz hayvanlarını ele geçirerek,
 Halkı alt ederek,
 Esir etmeye çalışıyorlar. //
 OçiraManci ablası
 Onlara karşılık vermiyordu.
- 600 Beyaz hayvanları götürün,
 Ben de götürüyüm, diye söyledi,
 Halkı götürün,
 Katılayım, diye söyledi. //
 Kahraman kızın gelmesini
 605Bütün halk bekliyordu,
 Oçi Bala'nın gelmesini,
 Herkes endişeyle bekliyordu,
 Ava giden kızı,
 Bütünüyle suçluyordu. //
- 610 Altın kürklü Alpler,
 Gümüş kürklü güçlüler
 Kara dağın tepesine,

- Gözünü ayırmadan bakıyordu. //
- Ayın gözünü kapatan,
- 615 Altın taşlı kara dağın tepesinden
Oçi Ceren sevgili atı,
Elmas parıltısı gibi göründü.
Oçi Bala kahraman kız,
Sabahyıldızı gibi göründü. //
- 620 Atı beyaz sis gibi,
Göğün dibini yaslayarak duruyordu.
[Kahraman kızın] alev gibi değerli düğmeleri,
Ay altında alev alev yanıyordu,
Oçi Ceren gökkuşağı gibi
- 625 Gökyüzünde göründü.
Oçi Bala kahramanım,
Güneş altında parıldadı, //
- Yüksek dağın tepesinde,
Parıldayarak göründü,
- 630 Mızrağın ucu, yüksek dağın tepesi gibi,
Parıldayarak göründü.
Kahraman kızın yüzü [gibi]
Kızıl yıldız şafak gibi,
Gökyüzünde göründü,
- 635 Kahraman kızın yüzüne
Bütün askerler ihtiyatla bakarak, //
- Kızıl atın görüntüsünden
Yetmiş tümen bahadırlarım korktu.
Oçi Bala bunların hepsini
- 640 Dürbününden gördü,
Kara dağın tepesinden
Güçlü bir nefesle bağırdı. //
- O-o-o! Oçi Bala'nın sesinden,
Alçak dağlar sallandı
- 645 Yetmiş kollu nehir,
Dalgalanarak, kıyılarına taşı,

- Yetmiş yüksek dağ
Titredi. //
- Dik kayalı dağların önünde
650 Tepeleri çöktü
Çıkardığı güçlü nefesinden
Mavi kaya çatladı,
Güçlü nefesinden
Yüksek dağların silsilesi koptu. //
- 655 Beyaz hayvanım sağ mı? dedi.
Halkım yerinde mi? dedi.
Sayısız sürülerim salim mi? dedi.
Halkım sağ salim mi? dedi.
Korkunç çığlık ile savaş mı başladı?
- 660 Kılıcıyla bir güç mü geldi?
Otlaklarla beyaz hayvanlarım
Belaya mı uğradı? dedi.
Yosunlu topraklarımla halkımın
Başına bela mı geldi? dedi.
- 665 Daima dostluk içinde yaşayan,
Altay'ıma niye geldiler?
Sivri uçlu mızraklarıyla kahramanlar
Bu topraklara neden ayakbastılar? diye,
Oçi Bala konuşuyordu.
- 670 [Siteminden] sanki yakan ateşten,
Bütün kağanları korku sardı. //
Ak Cala, kağanın oğlu,
Cevaben bağırmaya başladı:
Bundan böyle beyaz hayvanın
- 675 Erzak olacaktır, dedi
Bundan böyle halkın
Esir olacak, dedi
Korkunç çığlıkla savaş başladı,
Kılıcıyla bir güç geldi
- 680 Yosunlu [toprakların] harap edeceğim,

- Topraktan elde ettiğin zenginliğini yüklerim,
 Gübreyi dağıtırım,
 Beyaz hayvanların erzak olacak,
 685 Halkın esir olacak. //
 Oçi Ceren, değerli atın,
 Yine tay [güçsüz] olacaktır.
 Kendin ise Oçi Bala,
 Sonsuza kadar köle olacaksın.
- 690 Korkunç çığlıkla savaş geldi,
 Kılıcıyla bir güç geldi! diye
 Ak Calaa bağıırıyordu.
 Oçi Bala bunu duyarak, //
 Ak Calaa kağan oğluna,
 695 Cevap olarak şöyle dedi:
 Oçi Ceren ölene kadar
 [Güçsüz] tay olmayacak, dedi
 Oçi Bala ölmeyince
 Kağanın kölesi olmayacak, dedi. //
- 700 Yosunlu topraklarına
 Yetiŕeceđim, dedi.
 Topraktan [elde ettiğim] zenginlikleri istiyor musun?
 Beraber yükleyelim, dedi.
 Gübrelili topraklarına
 705 Yetiŕeceđim, dedi.
 Elde ettiğim zenginlikleri istiyorsan,
 Yüklemeye yardımcı olurum, dedi. //
 Savaŕmaya gitmesem de,
 İsteyeni cezalandırıyorum, dedi
- 710 Geleni geri çevirmiyorum,
 Geri nasıl gideceğini göreceğiz, dedi.
 Harap etmeye gitmesem de,
 Seni harap edeceğim,
 Harap etmeye geleni, bırakmıyorum,
 715 Geri nasıl döneceğini göreceğiz. //

- Atım öleceğine
Elli bin kişi ölsün.
Ben öleceğime
Elli kağan ölsün.
- 720 Afacan atım öleceğine
Otuz tümen asker yok olsun,
Oçi Bala öleceğine
Buradaki bahadrlar yok olsun.
Atacak okun var ise,
- 725 Hazır ol, dedi.
Söyleyecek sözün var ise,
Beni bekle, dedi.
Altmış geyik kürkünü
Aniden dağıttı,
- 730 Kürklü hayvanların kürkleri,
Gürültüyle yere saçıldı.
Yetmiş hayvan kürkünü
Gürültü ile attı
Tilki ve samur kürklerini
- 735 Deste ile attı
Uzun dizgin ipini
Eyere bağladı,
Kısa dizgin ipini,
Başparmağına sardı. //
- 740 Altın çelik kılıcını
Kınından çıkardı,
Kırılmayan çelik kılıcını
Ay ve güneşe biledi. //
Atı Oçi Ceren'i
- 745 Aşağıya doğru koşturdu.
Altmış kulaç kılıcını,
Atın üstüne tuttu.
Bir anda görünüp kaybolan kızıl atın
Teptiği yerde izi kaldı

- 750 Gittiği yerin izleri kayboldu. //
 Yüksek göğün dibinden
 Şimşek gibi parıldadı,
 Kara dağın tepesinden,
 Kasırga gibi düştü,
- 755 Yetmiş tümen askere
 Anında yetişti kızıl at.
 Altmış tümen Alplerden
 Korkmadı kahraman kız. //
 Altın kürklü Alpler,
- 760 Attan inmeden ok atıyor
 Bronz kürklü güçlüler,
 Gücünü savurarak [kılıç] sallıyor.
 Oçi Ceren atına atılan oklar
 Buza değmiş oklar gibi
- 765 Kırılarak düşüyordu.
 Oçi Bala kahramana atılan mızraklar,
 Taşa değmiş mızraklar gibi,
 Çatlayarak eğiliyordu. //
 Ok tutan onun eli,
- 770 Rüzgâr çıksa, kıpırdamaz,
 Kılıç tutan onun eli,
 Ateşten kıpırdamaz.
 Dudak ve dişlerini sıkarak,
 Eğer hanesine dayanıyordu,
- 775 Parıldayan iki gözleriyle Oçi Balam benim. //
 Yo-yo-yo! Oçi Ceren kıymetli atım,
 Aşağıya doğru gittiğinde,
 Keskin rüzgâr gibi uçuyordu.
 Oçi Bala aşağıya gittiğinde
- 780 Kırk bin [düşman]kesti.
 Yukarıya [at] gittiğinde,
 Keskin rüzgâr gibi uçuyordu.
 Oçi Bala yukarıya gittiğinde,

- Yetmiş bin [düşman] öldürdü.
 785 Oraya giderek Oçi Balam,
 Altmış bin [düşman] yok etti.
 Buraya gelerek Oçi Balam
 Elli bin kesti. //
- Bronz kürklü güçlüler
 790 Gürültü ile düşüyordu,
 Altın kürklü Alpler
 Başaşağı yuvarlanarak gidiyordu.
 Atların kanı engin nehir,
 Dalgalanarak sallanıyordu.
- 795 Erlerin kanı iki nehir,
 İki tarafta göl gibi duruyordu. //
 Atların kemikleri kayalı dağlarda
 Altay'da yığıldı.
 Erlerin kemikleri kurgan olarak
- 800 Burada yükseliyordu
 Atları [kesilmiş] kafaları,
 Fırlayarak dağınık yatıyordu.
 Tümen askerin kanı,
 Şarıldayarak göle akıyordu. //
- 805 Uzun zaman geçmeden,
 Ak Calaa ne görsün,
 Altmış tümen askeri
 Oçi Bala yok etti,
 Yetmiş tümen bahadırını
- 810 Oçi Bala alt etti. //
 Beyaz boz at üstünde
 Sadece Ak Calaa
 O yana bu yana koşuyordu.
 Oçi Bala geldi,
- 815 [Ak Calaa'yı] siyah örgüsünden tutup,
 Kolan gibi örgüsünden [tutup]
 Onu bir hamlede atından düşürdü. //

- İki aynı dirseğini kırdı,
 İki aynı bacağını teperek kırdı,
 820 Sağlam belini kırarak,
 Ak boz atına bindirdi. //
 Kanlı gözlü kağana,
 Kan TaaciBiy babasına,
 Biricik oğlu bahadırı
- 825 Bedenini götür, dedi [atına]. //
 Erlerin kanı temiz kumlu nehir
 E-e-e, ü-ü-ü! Toybodum'a aktı,
 Atların kanı engin nehir
 Temiz çayırlarda göller oldu.
- 830 Ak Calaa'nın ak boz atından
 Ü-ü-ül Dizginini kaldırarak [atı] saldı. //
 Kıymetli kan akıyor,
 Sarılı ak boz atından,
 Kan pıhtıları dökülüyor.
- 835 Kıymetli ata yüklenmiş
 Altın vücutlu Ak Calaa yüklenmiş,
 Ak boz atım benim,
 Gürültü ile silkindi,
 [Havayı] titreterek gür bir sesle kişnedi, //
- 840 Kan TaaciBiy kanlı gözleriyle Altay'a
 Uğultu ile dörtnala koştu.
 Artık Oçi Bala //
 Oçi Ceren atını serbest bıraktı,
 Eyer, dizginini topladı,
- 845 Zırhını çıkardı,
 Savaş aletlerini dayadı,
 Aya benzer ceketini,
 Kıyafetlerini üzerinden çıkartarak,
 Koyu Pocot'u nehrinde
- 850 Azgın akımı olan
 Bu nehirde yıkandı. //

- Oçi Bala eve döndüğünde,
 OçiraManci ablası
 Ona anlatmaya başladı: //
- 855 Bekle, bekle balam, dedi,
 He-e-ey oğul, dedi,
 Kara, boz düşüncelerinle, dedi,
 Doğuştan gaddar kağan, dedi,
 Biy'in yaptığı onurdur, balam, dedi,
- 860 Kağanın yaptığı olmalıdır, balam, dedi,
 Sana emreden kağan olmak
 Kaderidir, dedi,
 Sana emreden hükümdar olmak
 Kaderidir, dedi.
- 865 Ak Calaa'nın tek oğlu
 Bacağını kolunu neden kestini?
 Belini neden kırdın? //
 Onlar çoktu, neden öldürdün? dedi.
 Göl kadar [kan] var idi, içtin, dedi
- 870 Çok tümen öldürdün, dedi
 Altay'ını kana buladın,
 Hızlı nehir gibi kan akıyordu,
 Eşiğini kana buladın,
 Erlerden en iyisini öldürdün. //
- 875 Kara boz düşüncelerinle
 Doğuştan gaddar kağan, dedi.
 İnsan kafasını kâse yaptı,
 İnsan kemiğinden baston yaptı
 İnsan kanı ile susuzluğunu gideriyor. //
- 780 Kovalar koyarak insan gözyaşlarını,
 Gölden almış gibi içiyor,
 Fıçılar koyarak insan kanını,
 Nehirden almış gibi susuzluğunu gideriyor.
 Kağan halkını öldürürken
- 885 Nasıl düşünmedin

- Ne olacağımı? Diye
 Ablası azarladı. //
- Oçi Bala bir kelime bile etmeden
 Lal olmuş gibi,
 890 Gözünü bile çevirmedi
 Kör olmuş gibi.
 Güneşten yanmayan boz taş gibi
 Gülümseyerek oturuyordu, //
 Aydan yanmayan alacalı taş gibi
 895 Sessizce uyuyordu. //
- Susadım, dedi
 Su içmedi bu kız.
 Acıktım, dedi
 Yemek yemedi bu kız
 900 Uyuyarak dinleniyordu.
 Oçi Ceren onun atı,
 Otlamaya gitti.
 Yedinci günün sonunda
 Gökte yeni ay çıktı. //
- 905 Azalan ayın üçüncü günü
 Uyuyan benim kızım,
 Yeni ayın üçüncü günü,
 Uyandı Oçi Bala.
 Ne kadar da güzel,
 910 Çok iyi dinlendim, dedi
 Yüzünü başını sıvazladı,
 Kaynayıp akan // kara nehir Kacutu,
 Sürüsünün suyunda,
 Bu nehirde yıkandı. //
- 915 Altın dizgini aldı,
 Yankılı ses çıkartarak salladı.
 Azı dişli [atı] Oçi Ceren,
 Oynayarak // koşup geldi,
 Omurgaları şişmanladı

- 920 [Oçi Bala] atın kafasını kurulayıp
 Altmış iki süslü
 Altın düzgün ile gem vurdu,
 Atın sırtını kurulayıp
 Pamuktan beyaz teğeltiyi serdi. //
- 925 Yüz kolanla bronz eyer
 Düzelterek eyerledi.
 Elli kolanı birden bağladı,
 Altmış art arda bağladı,
 Kırk kolanın ön kolanı,
- 930 Atın önünü sanki ay aydınlatıyordu,
 Ön kolanlardan altmış kolan,
 Atın altında sanki güneş [doğuyordu].//
 Yüksek dağları aşarken
 [Eğer] kaymasın diye üç halkalı
- 935 Göğüslük bağladı
 [Yüksek dağdan] aşağı inerken
 [Eğer] kaymasın diye,
 Dokuz yerde birleşen
 Kuskun bağladı. //
- 940 Azalan ayın üçüncü günü
 Geleceğim ben ablam,
 [Dağ] ve nehre ava gidiyorum, dedi.
 Atı Oçi Ceren üzerine atlayarak
 Oçi Bala avlanmaya [dağa] ve nehirlere gitti
- 945 Yüksek yüksek dağları aşarak
 Kürek kemiklerine değerek gidiyordu,
 Yüksek yüksek dağları aşarak
 Omuzlarına değerek gidiyordu. //
- Sayısız nehirlere üzerinden atlıyordu,
- 950 Sayısız dağları aşıyordu,
 Dağda dağ hayvanlarını vuruyordu,
 Nehirde nehir hayvanlarını tutuyordu.
 Su samurların en siyahlarını

- Ön bacaklarından bağlıyordu,
 955 Samurlardan en temizleri
 Ağızlarından bağlıyordu, (nanızıvat')
 Düz dişli ayı ve kurtları
 Burun uçlarından bağlıyordu (nanızıvat)
 Azı dişli domuz ve tilkileri
 960 Ön bacaklarından bağlıyordu. // (nanızıvat)
 Dağda dağ hayvanlarını vuruyordu,
 Kısırları seçerek vuruyordu,
 Nehirde nehir hayvanlarını tutuyordu.
 En güzelini seçip yakalıyordu.
 965 Dokuz yerinde eklemli
 Bronz dağın tepesinde //
 Gökkuşuğu gibi Oçi Ceren,
 Yine geldi.
 Otuz gözlü dürbünü
 970 Oçi Bala cebinden çıkartarak,
 Altay'a bakmaya başladı. //
 Yeryüzünün yetmiş kağanının
 Yeri buradan görünüyordu,
 Altay'ın altmış kağanın
 975 Toprakları buradan göründü.
 Yer ve göğün birleştiği yerde
 Toprakları salt demirden olan,
 Demirden kavak ağacı olan,
 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy
 980 Kan kırmızı [at] binen
 Yeryüzünün yetmiş kağanını ele geçirdi,
 Altay'ın altmış kağanını fethetti. //
 Ak Calaa oğlunun
 Bacak ve dirseklerini büyü ile iyileştirerek,
 985 Sağlam belini iksir ile iyileştirerek,
 Tekrar [savaşmaya] gönderdi,
 Yay ve okları vererek,

- Tekrar [savaşmaya] gönderdi,
İsabetli vuran yay ve okları,
990 Güzel kahraman kızlar,
Güçlülerden en güçlüleri,
Yolun yarısını aştılar,
Alplerden en iyileri
Altay dağlarını geçti. //
- 995 Doksan tümenlik askeriyle,
Yetmiş tümenlik halkıyla,
Oçi Bala Altay'ını
Yakmayı düşündü,
Beyaz hayvanını götürmek için
1000 Altay toprağını ele geçirmek için
Dudak ve dişlerini sıkarak,
Vazgeçmediği düşüncesiyle
Eyer torkuna dayanarak,
İkinci defa [savaşmaya] gitti
1005 Eleri öldürmeyi alışmış,
At öldürmekte usta olan [Ak Calaa], //
İnsan kafatası kâse yaptı,
Öldürmektir onun işi,
İnsan kanıyla susuzluğunu gideriyordu,
1010 Atları öldürerek karnını doyuruyordu. //
Oçi Bala'nın sürüleriyle karnını doyurmak,
Oçi Bala'yı ise
Kolundan tutup,
Topraklarını yakarak,
1015 Kahraman kızı kölesi yapmak
Altın ve gümüşten mülkünü ele geçirmek,
Sürülerle dolu Altay'da yaşamak,
Bıçaksız yağ yemektir hedefi,
Kamçısız at binmektiramacı. //
- 1020 Ak Calaa korkuyu unutarak,
Dayanağı olan babasına güvenerek

- Halkın önünde övünüyor.
 İsabetli oklara güvenerek,
 Kendini han gösteren güçlülere övünüyordu. //
- 1025 Ruhu ölümsüz olan kahraman kızı,
 Öldürmektir amacı,
 Esir düşmek istemeyen kahraman kızı,
 Kaçırmaktır niyeti
 [Askerler] yolun yarısını geçerek,
- 1030 Koşarak yaklaşıyordu. //
 Oçi Bala bunu görerek,
 Gülümseyerek güldü.
 Seni alçak, dedi,
 Senin yosunlu yerine,
- 1035 Sana geleceğim, göreceksin, dedi //
 Askerlerini azaltarak,
 Nasıl yok edeceğimi göreceksin, dedi,
 Senin gübresi topraklarında,
 Nasıl kalacağımı göreceksin, dedi.
- 1040 Elindeki okları,
 Nasıl tutacağımı göreceksin, dedi.
 Gelen sen ol,
 Ben de alçağı bekleyen olayım,
 Dönüşün nasıl olacağını [göreceğiz], diyerek,
- 1045 Yine karşılaşacağız.
 Hayvan ve kuş avlamaya gitti. //
 Dağda dağ hayvanlarını vuruyor,
 Nehirde nehir hayvanlarını vuruyor.
 Su samurların en siyahlarından
- 1050 Ön bacaklarından bağlıyor,
 Samurların en güzellerinden
 Ağızlarından bağlıyordu. //
 Pallas kedisi (Maanı) ve diğer hayvanların kürkünden
 Çocuklara kıyafet dikiyordu.
- 1055 Yumuşak kürklü hayvanların kürklerinden

- Alplere kıyafet dikiyordu.
 En güzel samurların kürkünü yüzerek,
 Kıyafet ve ceket dikiyordu.
 Değerli kürkleri olan hayvanları yüzerek,
 1060 Ondan da güzel kıyafet tasarlıyordu. //
 Eksilen ayın üçüncü gününe kadar
 Böyle hayvan ve kuş avlıyordu.
 Eve doğru dönmedi,
 Orada ne olacaksa olsun, diyerek,
 1065 Oçi Bala avlanıyordu.
 Dağın sivri tepesinde tilki eğleniyordu,
 Bu dağın sivri tepesinde avlanıyordu.
 Dağ geçitlerinde aylar dolaşıyordu,
 Geçilmez ormanı yıkarak.
 1070 Kahraman kızın oku,
 Yere değmeden hedefe ulaşıyordu. //
 Dağda dağ hayvanını vuran,
 Doğuştan atışta ustadır,
 Nehirde nehir hayvanlarını yakalayan,
 1075 Doğuştan ihtiyatlı.
 Giydiği kıyafetini
 Kirlenmek mümkün değil,
 Bahadır insanın okuyla
 Yan geçmek mümkün değil.
 1080 Oçi Ceren onun atı
 Gökkuşağı gibi görünüyor,
 Oçi Bala kendisi
 Sabahyıldızı gibi görünüyordu.
 Bundan sonra ortadan kaybolarak,
 1085 Hayvan ve kuş avlıyordu.
 Kutsal dağlı Altay'da
 [Atını] oynatarak geziyordu. //
 Az veya çok [zaman] geçti,
 Sırta geçirilen heybeler

- 1090 Atın belini kapattı,
 Ön ve arka torkları
 Atın kulaklarını kapattı.
 Su samurun en siyahlarını
 [Eyere] yığılmış idi.
- 1095 Samurların en temizlerini
 Bohçalarla bağlanmış idi. //
 Azı dişli domuz, tilki
 Ön bacaklarıyla bağlanmıştı,
 Düz dişli ayı ve kurtlar
- 1100 Burun ucuyla bağlanmıştı.
 Oçi Ceren kıymetli atım,
 Suyun yüzeyi gibi parlıyordu,
 Oçi Bala kendisi de kıymetli,
 Sabahyıldızı gibi parlıyordu.
- 1105 Mızrağın ucu kıyı ormanı gibi,
 Parıldıyor, ışıldıyor,
 Kılıcın ucu dağın tepesi gibi,
 Parıldıyor, ışıldıyor.
 Onun siyah örgüsü, kolan gibi,
- 1110 Kürek kemiğine değıyor.
 [Örgülerinde] yetmiş süs,
 İnce belinde dağılıyordu. //
 A-a-a! Uçlu siyah mızrağı
 İnce belinde çarpışıyordu.
- 1115 Kırk iki düğmenin ışıldamasına
 İnsan gözünü dayanamaz,
 Kahraman kızın yüzünü,
 Askeri rahatsız ediyor.
 Omuzunda çıkıntısı yok kuvvetli bahadır,
- 1120 Eklemlerinde girinti yok güçlü kız.
 Dolunay gibi yüzü,
 Gökkuşağı gibi yanakları,
 Gören gözleri mavi yıldızlar gibi,

- Kendisi güzel, altında bahadır kız.
- 1125 Konuşması,
Akan suyun şırıltısı gibi,
Söylediği sözü,
Dağ tepelerin ışıldaması gibi. //
- Bahadır olan Oçi Bala
- 1130 El değmemiş dağlarda
Hayvan kuş avlıyordu.
Su samurların en siyahlarını,
Avlayarak geçiriyordu,
Samurların en temizlerini,
- 1135 Avlayarak heybelere sokuyordu.
Kutsal dağlı Altay'ını,
Her şeyde ona yardımcı oluyordu.
Aylı, güneşli Altay'ı
Ona nadir hayvanları bağışlıyordu.
- 1140 Öz topraklarında,
Acele etmeden geziyordu.
Hayvan ve kuşların olduğu yerlerde,
Acele etmeden dolaşıyordu.
Alaca kayalardan,
- 1145 At üstünden bakıyordu.
Ayı ve kurt avlayarak,
Gücünü böyle sınıyordu. //
- Eksilen ayın üçüncü günü,
Dönmek gerekir
- 1150 Oçi Bala hazırlandı. //
- [Atı] yüksek dağa fırladı,
Büyük dağa koştu.
Yeşil otlara basmadan,
Kokulu otları ezmeden,
- 1155 Dikenli otları kırmadan,
U-u-u! Ayın gözünü kapatarak koştu.
Altın taşlı alaca tayga

- Altmış dokuz taraflı
Altın ve gümüş kutsal kaleli
1160 Ay ve güneş altında uzandı.
Bu dağın tepesine
Oçi Ceren onun atı
Yine yükseldi.
Oçi Bala bu Altay'dan,
1165 Otuz gözlü dürbünü alıp,
Altay'ına bakmaya başladı.
Böyle bakarken:
Güneşte yanmayan boz taşın,
Parladığı görüldü,
1170 Ayda yanmayan alaca taşın,
Işıldadığı görüldü.
Doksan ayrı kara nehir,
Parıldayarak akıyordu,
Dokuz benzer kara dağ,
1175 Parıldayarak yükseliyordu. //
At başı kadar altın guguk
Orada burada ötüyordu.
Koyun başı kadar boz guguk
Gece gündüz çığırıyordu. //
1180 U-u-u! Sedir ormanı sallanıyordu
Oçi Bala bakıyordu,
Guguk kuşun sesi geliyordu,
Cesur kız dinliyordu. //
Doksan tümen askerler,
1185 Sayısız bahadırlarla,
Ak boz atıyla
Kağan oğlu Ak Calaa
Yine geldi.
Beyaz hayvanların etrafını sardı
1190 [Kahraman kızın] halkının
Ona itaat etmeye zorladı. //

- Kurt sürüsü gibi bahadrlar,
 Sürüleri götürmeye başladı
 Karga sürüsü gibi kağanlar,
 1195 Halkı yağmalamaya başladı.
 Altın gümüşleri toplayarak
 Atlara yüklüyordu,
 İpekleri sararak,
 Develere yüklüyordu. //
- 1200 Kan TaaciBiy kağandan
 Yeniden gelen askerler
 Aylı güneşli Altay'ı
 Yağmalamayı planladılar.
 Susuzluğunu insan kanıyla gideren
- 1205 Bela getiren güçlüler,
 At kafasıyla açlığını gideren,
 Tecrübeli açgözlüler, //
 Yılan gibi yutuyorlar,
 [Kahraman kızın] topraklarını ele geçirip
- 1210 Gökyüzü altında
 Koşuşturuyordu.
 OçiraManci ablası
 Onlara müsaade etti, //
 Esir olmayı
- 1215 Halkıyla hazırlanıyordu.
 Oçi Bala'nın gelmesini,
 Bekliyorlardı,
 OçiCeren'nin gelmesini
 Bekliyorlardı. //
- 1220 Alplerden sabırsızları
 Dağ tepesinden gözünü ayırmıyordu,
 Güçlülerden keskin gözlüler
 Şelale altında onu bekliyordu.
 Sivri uçlu kutsal dağın tepesinden
- 1225 Kızın inmesini bekliyordu,

- Kara dağın tepesinden gelerek
Savaş açmasını bekliyorlardı. //
Kahraman kızı bekledikleri yerde,
Şafak göründü:
- 1230 Oçi Ceren, değerli atı,
Alev gibi göründü,
Oçi Bala kahramanım,
Gökkuşağı gibi göründü. //
Kızın yüzü yıldız gibi
- 1235 Gökyüzünde göründü,
Akşam şafağın kızıl rengi
Bu dağdan geliyordu.
Mızrağın ucu ışıldıyordu,
Kılıcın ucu parıldıyordu
- 1240 Tan altında görünüyordu. //
Sadak astığı yerde,
Saksağan yuva yapabiliirdi,
Savaş kemerini taktığı yerde,
Ü-ü-ü! Karga yuva yapabiliirdi.
- 1245 Hızlı atı oynuyordu,
Oçi Bala ise türkü söyleyerek çıktı.
Olacakları önceden biliyordu,
Gelenleri tahmin etti,
Gücünü toplayıp, intikama geldi
- 1250 Komplo kurup, sınamaya geldi.
Oçi Bala-a-a-a
Kara dağın tepesinden
Çılgınca, kindarca bağırdı:
“Beyaz hayvanım rahat mı? dedi.
- 1255 Halkım yerinde mi? dedi.
Sayısız hayvanlarım rahat mı? dedi.
El halkım sağ salim mi? dedi.
Gürültü ile savaş mı geldi?
Beyaz hayvanlarımı kim ürktü?

- 1260 Keskin kılıçla ölüm mü geldi?
Halkımı kim kuşattı?
Yoksa yine Ak Calaa
Geldi mi? diye bağırdı. //
Ak Calaa cevap verdi:
- 1265 “Gürültü ile savaş geldi, dedi,
Kılıç ile ölüm geldi, dedi,
Beyaz hayvanın kesime gidecek,
Halkın ise esir kalacak, //
Sayısız sürülerin erzak olacak,
- 1270 El ve halkın esir olacak.
Uzun yeleleri keseceğiz,
Dört nala koşarken nefesini keseceğiz,
Kısa yeleleri keseceğiz,
Yelesi kafaları koparacağız. //
- 1275 [Asker] çoktu, öldürdün, dedi,
[Kan] göl kadardı, içtin, dedi.
Gübreyi dağıtmak için,
Korkunç asker geldi,
Yosunlu yerlerini yok etmek için,
- 1280 Yetmiş tümen asker geldi”,
Bu şekilde bağırdı.
Altın kıyafetli Alpler,
Attan üstünde oturuyordu.
Bronz kıyafetli güçlüler
- 1285 Kibirle bekliyordu. //
Oçi Bala mızrağını
Aya güneşe salladı, dürbün
Körelmeyen kılıcını
Ağaç ve taşlara biletti.
- 1290 Askerleri şimdi ise
Yakalamayı istedi
Kızıl atlı kız da //
Burada bulunuyordu.

- Bunu gören Oçi Bala bağırdı:
- 1295 “İneğe verilen uzun kuyruğu,
Sende değil mi kağan?
Kalın yıpranmayan ayaklı
Güçlüler sendeymiş meğer”.
Köpeğe verilen uzun kuyruk
- 1300 Sende değil mi kağan?
İçse de yese de doymayan karın
Sizdeymiş meğer.
İnsan kanını akıtın
Bakıyorum da göl olacak,
- 1305 İnsan kanını akıtmaya
Ben de başlayayım.
Beni esir almaya gelenin,
Geri nasıl döneceğini göreceğim,
Misafir gelen bahadırları,
- 1310 Geri nasıl gideceğini göreceğim. //
Dağ kadar mülkümü,
Yağmalayarak alamazsın,
Nehir kadar sürülerimi,
Çevirerek götüremezsin.
- 1315 Altay’ın kutsal dağlarını
Bahadırı benim, dedi
Ateş evli Altay’ın
Gücü benim, dedi.
Ormanlı, nehirlî Altay’ım
- 1320 Senin eline geçmeyecek,
Oçi Bala bahadırı
Yenemezsin!
Pahalı kürkleri
Kahraman kızım indirdi
- 1325 Altmış kulaç kılıcını //
Ay ve güneşe bile di.
Uzattığı uzun dizgini

- Eyer torkuna bağladı,
Denk gelen kısa dizgini
1330 Başparmağıyla tuttu, //
Altmış kulaç beyaz kılıcı ile
At üstünden salladı.
Oçi Ceren afacan atını,
Bu dağdan koşturdu.
- 1335 Azı dişlilerden Oçi Ceren,
şimşek gibi parladı,
Alev gibi alevlendi
Gökyüzüne doğru gürültü gitti,
Âlemde şangırtı duyuldu. //
- 1340 Kızıl atın koşusu
Altay yerinin rüzgârı gibi,
Kalkanının gürültüsü
Mavi gökteki [gürültü] gibi
Kara dağın tepesinden,
- 1345 Kara kartal gibi,
Sayısız tümen askerine
Anında yetişti bahadırım. //
Altın elbiseli Alpler,
At üstünde ok atıyor.
- 1350 Bronz elbiseli güçlüler
Kibirle ot atıyorlar
Demir elbiseli beyler
Kızıl ata hücum etti.
Oçi Bala'ya atılan oklar
- 1355 Buza değmiş gibi düşüyor.
Kızıl ata atılan kılıç,
Buza değmiş gibi bükülüyordu.
Oçi Bala aşağıya koşup,
Kırk binini öldürdü,
- 1360 Yukarı koşup bahadır kız
Yetmiş binini kesti.

- Oraya geçip Oçi Bala
 Altmış bini yok etti.
 Buraya giderek Oçi Bala
 1365 Elli bini yok etti. //
 Atların kanı göl gibi,
 Beyaz toprakta akıyordu,
 Erlerin kanı, ırmak gibi,
 Kumlu göl gibi yayıldı. //
- 1370 Atların kemikleri yüksek dağ kadar,
 Orda burada yığın oldu,
 Erlerin kemikleri yüksek dağ kadar,
 Orada burada yığıldı.
 İpek elbiseli bahadırlar
 1375 Eğri büğrü döküldüler.
 Altın elbiseli bahadırlar
 Orada burada yıkıldılar. //
 Fazla uzun sürmedi,
 Yetmiş tümen askerler
- 1380 Yenilgiye uğradı.
 Yalnız kalan Ak Calaa,
 Ağzını açıp şaşırıldı.
 Oçi Bala Ak Calaa'yı
 Ak boz [attan] düşürdü,
- 1385 Esnek belini kırdı, //
 Ak boz [atına] bindirdi.
 Kanlı gözlü kağana
 Hızlıca oğlunu götür.
 Tabip bakışı er ise
- 1390 Alsın onu iyileştirsin.
 Ünlü kağan
 Beni beklesin.
 Altay'ımı yağmalamaya
 Böyle zalim gelmesin.
- 1395 Topraklarımı ele geçirmek için,

- Askerlerini göndermesin. //
- Kızıl atım ölmedi
Kağana geleceğim,
Oçi Bala ölmedi
- 1400 Ona gidip göreceğim. //
- Söyle ona, diyerek,
Atı gönderdi.
Sıcak kanın damlaları
Temiz topraklara döküldü,
- 1405 Korkusuz yüreği giderek,
Kemiğine saplandı. //
- Ak boz Ak Calaa'nın
Belinde kırık kemiği,
Alp naaşı ile yüklenmiş
- 1410 O tarafa kaçtı,
Ay tepeli Altay'ına,
Koşarak gitti.
Yetmiş dağı aştı,
Koşarak gitti. //
- 1415 Yeryüzünün yetmiş kağanı,
Şaşkın baktı
Altay'ın altmış kağanı
Şaşırdı:
Savaş ile geleni almayan,
- 1420 Savaşmaya gitmeyen,
Yağmalamaya geleni bırakmayan,
Savaşmaya, yağmalamaya gitmeyen, //
- Gaddar kağanın askerini
Çok defa yok eden,
- 1425 Ak Calaa oğlunu
İki defa öldüren,
Kanlı gözlü kağana
Ulaşacağına yemin etti. //
- Oçi Bala bahadır kız,

- 1430 Öldüremedikleri sürülerini,
Otlaklara gönderdi.
Öldürülmeyen halkını,
Kuraklığa yerleştirdi.
Yumuşak kürklerden,
- 1435 Kıyafetler diktirdi.
Samurlar iyisinden,
Ne diyeceklerini söylüyordu.
“Aylı güneşli Altay’da,
Çocuk doğurarak yaşayın,
- 1440 Temiz havalı Altay’da,
At yetiştirerek binin. //
Kanlı gözlü kağanı
Ben yenerim”, dedi. //
Kalın kıyafetini çıkartıp,
- 1445 Oçi Bala askıya astı,
Kacut nehrinde
Bahadır kızım yıkandı.
Yetmiş köşeli sarayına
Yaklaştı, //
- 1450 OçiraManci ablası,
Onu şu sözlerle karşıladı:
“Dur, dur yavrum, dedi,
Altay’ına ne yaptın?
Atlarda en iyileri yuvarlandı
- 1455 kesilmiş boyunlarıyla.
Erlerden iyilerini bırakmadan
Kafalarını kesip bıraktın.
İşkembeler kovalarla
Neden döktün yavrum ay?
- 1460 Fıçılarla kanları
Neden döktün yavrum ay?
İnsan kafatasları yığıldı, //
Taslardan kurgan gibi,

- Atların kanı nehir gibi,
 1465 Sulama yerine akıyordu,
 Erlerin kanı nehir gibi,
 Dalgalanarak aktı.
 Atların kanı yayılarak,
 Azgın şekilde aktı. //
- 1470 Bunu bu şekilde
 Yaparken, yavrum ay,
 Bu kadar çok insanı
 Niye kırdın yavrum ay?
 Başında duran kağanın
- 1475 Kan TaaciBiy olabilirdi, dedi,
 Seni yöneten bey
 O olmalıdır”, dedi. //
 Oçi Balam, o-o-o,
 Bir ses bile çıkarmadı
- 1480 Dili yokmuş gibi kaldı.
 Gözünü bile kaldırmadı
 Gözü yokmuş gibi kaldı. //
 Güneşten yanmayan kahverengi taş gibi,
 Gülümseyerek oturdu,
- 1485 Aydan yanmayan alaca taş gibi,
 Sessizce uyuyakaldı.
 “Acıktım” diyerek,
 Yemek yemedi bahadırım
 “Susadım” diyerek,
- 1485 Su içmedi güçlüm. //
 Oçi Ceren onun atı,
 Gürültü ile silkindi,
 Lezzetli otlarla otlakta
 Yuvarlandı,
- 1495 Güzel kokan otlarla otlaklarda
 Kıymetli ve güzel Altay’da,
 Balık gibi şişmanladı. //

- Altay vadilerinde
 Şişmanladı,
 1500 Oçi Bala'nın uyanmasını bekleyip,
 Otlaklarda bulunuyordu. //
 Gökyüzünde güzel ay
 Yeni ayın üçüncü günü,
 Oçi Bala bahadırım,
 1505 Uyandı.
 Doksan ayrı kollu nehirde
 Bahadır kız yıkandı.
 Aya benzer ceketi
 Çıkartarak giyindi
 1510 Altmış iki düğmeleri
 Parıldadı. //
 Ablasına gelerek,
 Samimi sözlerle söyledi:
 "Güzel kürklerden
 1515 Kıyafet dikin,
 Aylı güneşli Altay'da
 Halk ile kalın
 Kanlı gözlü kağana
 Anında gitmem gerek.
 1520 Kan Taaci Biy kağanın
 Topraklarını görmem gerek. //
 Babam olan Altay'ı
 Lekeletmem, dedi,
 Aylı güneşli toprağımı
 1525 Fethetmeye izin vermem, dedi,
 Anam olan Altay'da
 Kan dökmeye müsaade etmem, dedi,
 Barış içinde yaşayan halkımı
 Ele geçirmeye izin vermem, dedi,
 1530 Kızıl atım ölmedi,
 Daha görecekim

- Bahadır olan kendim diriyim,
Gidip geleceğim. //
- Gitmedi diyeceklerine
1535 Görüştü desinler,
Korktu diyeceklerine,
Öldü desinler, //
Ablam benim” dediğinde
Oçi Bala sözlerinden
- 1540 OçiraManci korktu.
Bahadır kızını durdurmak için,
Bir şey söyleyemedi.
Ateş gibi alevlenen güçlüyü
“Otur” demek olmadı.
- 1545 “Büyük kağan toprağına
Git” demek olmadı.
Savaşmaya gelen savaşçının,
Yurduna gidebilir mi?
Tümen askeri yenip
- 1550 Yavrun dönebilir mi?
Şimdi Kan TaacıBiy kağan
Nasıl hainlik eder?
Onun kara boz fikirleri
Nasıl bir kötülüğe dönüşür? //
- 1555 “Kendin bil” diyerek
Dönerek ağladı.
“Dur yavrum” diyerek,
Dönerek güldü
Altın işlemeli sofraya
- 1560 Yemeklerden iyisini koydu, //
Doksan farklı yiyecek,
Bahadır kızının [önüne] koydu.
Oçi Balam oturdu,
Yemeklerden yedi,
- 1565 Yetmiş farklı yiyeceği

- Afiyet ile yedi.
 Doyup Oçi Bala
 Kahramanlık hazırlığını yapıp
 Kayın yaprakları toplayıp
 1570 Kara tulum damıttı
 Kavak yaprakları toplayıp
 Deri tulum için hazırlıyordu.
 Nehir taşlarını sayıp
 Gümüş sikkeleri cebine [kattı],
 1575 Dağ taşları sayıp
 Altın sikke cebine [kattı]. //
 Altın çiçek kopartıp,
 Rakı yapıp döküyordu,
 Yetmiş çiçek kopartıp,
 1580 Korocon yapıp döküyordu.
 Altmış tacur rakıyı
 Heybelere yükledi,
 Kurşun tulumdaki koroconu
 Koltuğuna aldı. //
 1585 Altmış çiçek süt ile
 Arcan hazırladı.
 Yetmiş farklı otlardan
 Korocon yaptı.
 Altın yuları alıp,
 1590 Şangırtı ile salladı,
 Oçi Ceren değerli [atı]
 Oynayarak geldi.
 Asker kızın o atı,
 Suyun engellerini aşan
 1595 Dağ hayvanlarından doğan,
 Su ruhu tarafından gönderilen,
 Yele ve kuyruğu yıldırım gibi
 Işıldıyordu,
 Kafası ve beli yüksek dağ gibi, //

- 1600 Parıldıyordu.
 Oçi Ceren kıymetli [atı]
 Ateş ve alev gibidir.
 Dört toynağı onun
 Altay'ın dört yanının ayna taşları gibi, //
- 1605 Yele ve kuyruğu şimşek gibidir.
 Azı dişlilerden Oçi Ceren
- U-u-u! Ön bacaklarıyla sıralıyor,
 Arka bacaklarıyla oynuyor,
 Doksan iki örgüden kuyruğu
- 1610 Yanaklarını dövüyor
 Yetmiş iki örgülü yelesi
 Dizine ve gözüne yayılıyor,
 Oturulan tarafta
 Aya benzer damga var
- 1615 Kamçı ile vurulan tarafta
 Güneşe benzer damga var.
 İki benzer makas kulakları
 Gökyüzünün beyaz mavi [bulutları]
 O yana bu yana dağıtıyordu.
- 1620 İki benzer kara gözü
 Tutulmada ay gibi
 Dönüyordu.
 Su ruhuyla gönderilmiş at,
 Ay kanatlı kızıl at
- 1625 Altay'ı altı defa dolandı
 Altmış yüksek dağın
 Bütün geçitlerinde bulundu. //
 Yer ve gökyüzünü yedi defa dolandı
 Yetmiş derin nehrin
- 1630 Bütün geçitlerini bildi.
 Yüksek dağları geçerken,
 Yorgunluk hissetmedi,
 Derin nehirleri geçerken

- Kaygan [taşlarda] düşmedi.
- 1635 Güzel kızıl atım,
Bacaklarını sıralayarak duruyordu.
Yele ve kuyruğu yayıldı,
Başı ve gözü hareket ediyordu.
Makas gibi iki kulağı
- 1640 Gökyüzünde beyaz mavi [bulutlar]
O yana bu yana dağıtıyordu. //
Atın kafasını kurulayıp,
Altmış iki süs ile
Altın dizgini gem vuruyordu.
- 1645 Sırtını belini kurulayıp,
Beyaz pamuktan teğeltiyi geçirdi,
Bronz altın eyeri yerleştirdi. //
Katlı örgülü kuskunu,
Eliyle tutup çekti,
- 1650 Üç halkalı göğüslüğü,
Bükerek çekti.
Kırk kolon, ön kolonu çekti
Yüz kolonlu altın eyer //
- 1655 Kızıl koşu atı
Güneş ve ay altında parladı.
Altmış tacuurkorocon-aracansarılı
Yetmiş tacuurkorocon-aracanyüklü.
E-e-e! Aya benzer ceketini giydi,
- 1660 Altın krom çizmelerini giydi, //
Birçok savaş için savaş aletlerini
Üst üste taktı.
Birçok savaş için zırhları
Taktı. //
- 1665 İsabetli okları
Sırtına attı,
Kırılmayan kılıcını
Bahadır kız taktı. //

- Sadakı taktığı yerde,
 1670 Saksagan yuva yapabilir,
 Savaş kemeri taktığı yere,
 Karga yuva yapabilir. //
 Yetmiş köşeli mavi mızrak
 Gökte mavi bulut gibi görünüyordu,
 1675 Altmış köşeli beyaz kılıç
 Ay ve güneşten parıldıyordu,
 Döküm süslü yayı
 Parıldıyordu,
 Kıyafetindeki düğmeler
 1680 Parıldıyordu. //
 Samur şapkasını yana çekip,
 Halka emretti.
 Elini uzatarak,
 Ablasıyla vedalaştı:
 1685 “Saygıdeğer [ablam], atım ölmezse,
 Altı sene sonra dönerim.
 Ablam, er ölmezse,
 İki sene sonra döneceğim. //
 Yağmalayıcı kanlı kağanı,
 1690 Görmek istiyorum, dedi.
 Öyle büyük savaşçıyla
 Karşılaşmak istiyorum, dedi.
 İnsan kafaları yuvarlandı,
 Onun yüzünden ben,
 1695 İntikam için gelen savaşçıyı
 Öldürdüğümü kabul ediyorum, dedi.
 Çok [kan] içtim,
 Ben de gidip göreyim,
 Çok insan kırdım,
 1700 Ben de gidip göreyim. //
 Halkı azarlayan
 Ne biçim kağandır?

- Barış içinde yaşayan halka saldıran
Ne biçim savaşçıdır?
- 1705 Dağlarım altın elbiseli
Yağmalamayı nasıl müsaade edeyim? Dedi.
Barış içinde yaşayan halkımı,
Götürülmesine nasıl müsaade edeyim? Dedi.
Kıymetli Altay’ımda,
- 1710 Sürüleri koruyarak yaşayın,
Kutsal dağlarımda,
İnsan öldürmeden yaşayın,
Altın ve gümüşten zenginliği
Lekelemeyin, insanlar,
- 1715 Su samur kürklerin
Kıymetini bilin, insanlar.
Yolumu kısaltarak geçeceğim,
Dönmemi bekleyin.
Güçlü kızlarım, mülkümü koruyarak,
- 1720 Dönmemi bekleyin.
Kayalı dağları aşarak,
Geleceğim, bekleyin.
Kağan yurdunda bulunarak,
Döneceğim, inanın”, //
- 1725 Bu sözleri söyleyerek,
Halkına emretti.
Samur şapkasını takarak,
Cesur kızım gitti.
Zırhlardaki düğmeleri
- 1730 Yıldız gibi parladı
Kıyafetindeki düğmelerden
İnsan gözü dayanamazdı.
Bahadır kızın yüzü,
Şafak gibi alev alev yanıyordu. //
- 1735 Bahadır kızın konuşması
Bütün halkı büyüledi.

- “Atların en iyisi” diyerek,
Ata hayran kalarak, uğurluyorlardı.
“Erlerden en iyisi”, diyerek,
1740 Kıza hayran kalarak, uğurluyorlardı.
Aylı güneşli Altay’dan
Arkasına bakmadan, gidiyordu.
“Yoldan geri dönmek
Geleneği yok” diyerek,
1745 Kanlı gözlü kağanın
Yurduna yöneldi,
Yüksek dağdan Oçi Ceren
Ön bacaklarına dayanarak,
Arka bacakları çömelerek
1750 Yüksek, yüksek dağlardan,
Omzuna basarak koştu,
Alçak, alçak dağlarda, //
Eteğine basarak koşuyordu,
Yüksek, yüksek dağlarda,
1755 Hoplayarak gidiyordu.
Büyük dik dağlarda
Dörtnala koşuyordu.
Yeşil otu ezmeden
Dikenli otu kırmadan,
1760 Karganın uçmadığı solmuş steppe,
Tavşan gibi geçti,
Saksağanın uçmadığı sarı steppe,
Rüzgâr gibi geçti. //
A-a-a! Oçi Ceren’in hızı
1765 On Altay’ın rüzgârı gibi,
Kalkanın gürültüsü,
Mavi göğün şimşegi gibi
Altmış dağın geçidinde
Altmışaltı ay düğmesi
1770 Ay ve güneşten parladı.

- Yetmiş dağın geçidinde
 Yetmiş iki güneş düğmesi
 Gökyüzünde parıladı.
 Yeryüzünün yetmiş kağanının
- 1775 Yurdunu geçti,
 Altay'ın altmış kağanının
 Topraklarını geçti. //
 Bindiği atın koşusu
 Dağlarda duyuluyordu,
- 1780 Bahadır kızın koşusu
 Gökyüzünde yansiyordu,
 Bahadır kalkanının gürültüsü
 Karşı dağlarda duyuluyordu. //
 Geniş geniş bozkırlarda
- 1785 Saksâğan gibi uçarak gidiyordu
 Yüksek, yüksek dağlar
 Arkasından sallanıyordu.
 Yetmiş kağanın topraklarından
 Balta gibi geçiyordu
- 1790 Yer ve gökyüzünün sallanmasından
 Nehirler taşıyordu. //
 Karşı dağlar uğurlayıp,
 Yankı yapıyordu.
 Geniş nehirler sallanarak,
- 1795 Kıyılarda taşıyordu.
 Derin, geniş nehirler,
 Kuyruğuyla değmeden atlıyordu,
 Alçak, alçak dağları
 Tırnağıyla değmeden atlıyordu. //
- 1800 Ateşli uzun türküleri
 Cesur kızım söylüyordu.
 Ateşli uzun türküsü
 Belirgin, dolgun akıyordu.
 Kahraman kızın sesini

- 1805 Yavrulu hayvanlar tekrarlıyordu.
 Oçi Bala'nın sesini
 Yuvalı kuşlar taklit ediyordu. //
 Yazı bitmez kıymetli Altay,
 Güzelini karşılıyordu.
- 1810 Kışı bitmez güneşli Altay,
 Kız çocuğuna yardım ediyordu.
 Geçitleri olmayan dağlar,
 Sırtını dayıyordu.,
 Geçidi olmayan nehirler
- 1815 Geçit açıyordu,
 Karlı tepeli dağlar,
 Uğurluyormuş gibi sallanıyordu,
 Tepeleri parlayan dağlar,
 Dua ediyormuş gibi yükseliyordu.
- 1820 Hızlı nehirleri sesi,
 Atın göğsünden sanki çıkıyor,
 Yüksek dağlar uğurlayarak,
 Kahraman kıza gücünü sanki veriyor. //
 Gökkuşağına benzer kızıl atı
- 1825 Oynayarak koşuyordu.
 Oçi Bala bu kızım
 Türkü söyleyerek gidiyor.
 Yetmiş iki dilli
 Demir topçuur çalıyor,
- 1830 Otuz telli caadanı
 Sağ eliyle çalıyor. //
 Cadan sesinden
 Taşların tepesinde çiçekler açıyordu,
 Demir komus sesinden,
- 1835 Yosunlu toprakta orman ortaya çıktı.
 Yavrusu olan hayvanlar
 Yavrularını bırakıp yağ bağladı,
 Yuvası olan kuşlar,

- Yuvalarını bırakıp, karnını doyurdular. //
- 1840 Büyük, büyük dağlar,
Uğurlayarak kaldılar
Bütünüyle sarı olan tilkiler,
Ardından koşuyordu.
Bahadır kızın gücünden
- 1845 Bütün yer çalkalandı,
Güzel atın ayak sesi
Dağlarda duyuluyordu. //
- O-o-o! Sayısı yok tümen kuşlar,
Oçi Ceren atı üzerinde uçuşuyordu.
- 1850 Sayısı yok tümen hayvanlar
Kızıl atın yanında koşuyordu. //
- Yetmiş yıllık [yol süren] kıymetli Altay,
Sallanarak geride kaldı,
Altmış aylık [yol süren] denizler
- 1855 Dalgalanarak geride kaldı.
Yeryüzünün yetmiş kağanı,
Şaşırarak duruyordu.
Yer altının insanları,
Şaşırarak dinliyordu.
- 1860 Gökyüzünün insanları,
Yatarak dinliyordu,
Yeryüzünün insanları,
Kalkıp dinliyordu.
Aylı güneşli Altay'ın
- 1865 Halkı hayran kalıyordu. //
- Kahraman kız gücüyle
Altay topraklarını lekeden temizledi.
Saksağanın yuva yapmadığı soluk bozkırda,
Toz kalkmıyordu,
- 1870 Karganın uçmadığı sarı bozkır,
Kum gibi saçıldı. //
- Atın nefesi,

- Sis yığını gibi,
 Alp [kızın] yüzü,
 1875 Gökkuşağının parlaması gibi,
 E-e-e! O-o-o! Oçi Ceren kanatlı atım,
 Ön bacağını kaldırmadı
 Arka bacağını çekmedi,
 Sol kulağını sola çevirerek,
 1880 O Altay'ı dinlemeye başladı,
 Sağ kulağını sağa çevirerek,
 Kan Altay'ı dinlemeyerek,
 Birden durdu.
 O-o-o! Oçi Balam atından indi,
 1885 Altın süslemeli örtü ile
 Kızıl atın kafası ve gözünü kuruladı, //
 Kızıl atına sormaya başladı:
 "Birlikte yürüdüğümüz dostum, dedi
 Koltuklarımın kanatlarıdır, dedi
 1890 Ölsek de mezarımız bir,
 Kalsak da kaderimiz bir,
 Ölümümü hissetin mi yoksa? Dedi.
 Yüksелеceğimi mi anladın yoksa? Dedi.
 Ne oldu? Diyerek
 1895 Atına soruyordu.
 O-o-o! Kızıl atı cevapladı:
 "Yetmiş dağın // o yanında,
 Yetmiş nehrin // o yanında,
 Doksan yüksek dağın yanında,
 1900 Doksan büyük nehrin o yanında,
 Görülmeyen demir dağın koltuğunda
 Aşık kadar bir şey kararıyor,
 Ne olabilir? Dedi. //
 Bunu duyan Oçi Bala
 1905 Otuz gözlü, doksan köşeli
 Dürbünü çıkartıp baktı:

- Yetmiş yüksek dağın o yanında,
 Doksan büyük nehrin o yanında
 Görülmeyen inci dağın koltuğunda
- 1910 Karganın uçarak gidemediği,
 Solgun bozkırın kenarında,
 Saksaganın uçarak gidemediği
 Sarı bozkırın eteğinde,
 [Aşık kadar kara bir şey]
- 1915 [Kız] devam ederek gördü:
 Yedi yolun birleştiği yerde
 He-e-ey! Gök boğa duruyordu. //
 İki boynuzu iki benzer
 Dağın zirvesine benziyor,
- 1920 İki kulağı iki benzer
 Dağın zirvesine benziyor, //
 İki gözü iki benzer
 Kara göllere benziyor.
 Aya benzer ağzı, cehennem ağzı gibi,
- 1925 Burnu iki benzer
 Şişmiş ciğer gibi,
 Alt ucu alt dünyada, //
 Üst ucu üst dünyada
 Tayga desem, tayga değil,
- 1930 Ormansız dağ gibidir.
 Hayvan desem, tüyü yok,
 Ata benzer yeri yok. //
 Yedi yolun birleştiği erde,
 Yetmiş yıl nöbet tutuyor,
- 1935 Oraya gidenleri almıyor,
 Mavi denize atıyor,
 Buraya gelenleri almıyor,
 Mavi dağı eziyor.
 E-e-e! Geçen asrın iki nesli boyunca
- 1940 İnsanı sağ geçirmeyen

- Bu asrın altı nesli boyunca
 Kıymetli geçirmeyen
 Kan TaaciBiy'in bekçisi idi, //
 Birleşen yedi yolun engeli idi, //
- 1945 Alt dünyanın o yerinden çıkan,
 Erlik Biy'in yerinden gelen
 Gök boğa imiş. //
 Bundan sonra Oçi Bala,
 Ay sudurunu çıkartıp,
- 1950 Bakmaya başladı:
 Haylazın akacak kanı yokmuş,
 Ölecek ruhu yokmuş,
 Yeryüzünü kaldıran gök boğaymış,
 Göl sahibi mavi ineğin
- 1955 Buzağısı imiş.
 Aylı güneşli Altay'da
 Çıkamıyormuş. //
 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy
 Nereden olursa olsun topraklarına
- 1960 Askerin yok etmesini engelleyen
 Erlik Biy'in elçisi imiş,
 Gök boğa imiş.
 Bahadır kişinin üstesinden gelen
 Bu Altay'da yok imiş, anlaşıldı. //
- 1965 “Şimdi ne yapalım?
 Çare bulamıyordu.
 Oçi Balam şöyle diyor:
 “Geri dönmeye ise
 Geleneğimiz yok
- 1970 Olan olsun,
 Gidip gücümü sınayacağım, dedi. //
 Atım Oçi Ceren'in
 Gücünü sınayacağım,
 Oçi Ceren atı dedi:

- 1975 “Siyah kalkanını çıkartmadan,
Savaş aletlerini çıkartmadan,
Göğün üçüncü katına çık
Ay Birkan ’ın yerinde
Beni izle, dedi. //
- 1980 Yetmiş ayrı boynuzlu,
Gidip boynuzlaşayım. (boynuz boynuza gireyim?)
Yeri kaldıran gök boğayla
Gücünü sınavayım”, dedi. //
- 1985 Altmış kulaç beyaz kılıcını
Oçi Bala sağ boynuzuna
Anında dönüştürdü,
Kızıl atına verdi.
Yetmiş kulaç mavi mızrağını
- 1990 Sol boynuza anında dönüştürdü,
Kızıl atına verdi,
Dökme beyaz yayını
Yanına aldı.
Eyer dizgini aldı. //
- 1995 O-o-o! Gururlu Oçi Bala,
Gökyüzünün derinliğine,
Üç Kurbustan yerine
Ak bulutun altına
Mavi bulutun üstüne
- 2000 Kartala dönüşerek,
Yükselerek uçtu, //
İki boğanın ne olacağını?
Buradan takip etti.
Herhangi bir şey olduğunda
- 2005 Gök boğanın kalbini vurmaya
Bahadır kız hazır idi. //
O-o-o! Oçi Ceren koşu atım (küheylan?)
Düşüp devrildi,
Fırlayarak silkindi,

- 2010 Parçalanmış taşladı burnundan çıkardı. //
 Altmış kulaç boynuzlu
 Kızıl boğaya dönüşerek,
 Yedi yaşında kızıl boğa olup
 Yüksek sesle böğürdü. //
- 2015 Yetmiş yüksek dağın
 Tepelerinden koştu,
 Yetmiş geniş nehri
 Yüzüp geçti.
 Doksan geniş vadileri geçti.
- 2020 Doksan yüksek dağı aştı.
 Dokuz yaşında gök boğa
 Şaşırarak baktı: //
 “Yeryüzünün yetmiş kağanın topraklarında bulundum,
 Altay’ın altmış kağanının
- 2025 Topraklarını geçtim.
 Yeri kaldıran Erlik Biy’in
 Topraklarında ben de bulundum,
 Gökyüzünde Celbegen’in
 Yurdunu ben de ziyaret ettim,
- 2030 Bu yedi yaşındaki boğayı
 Hiçbir yerde görmedim.
 Bu Altay’a bu zalim
 Nerden geldi? Diye şaşırıyordu.
 Caninin içi ve karaciğeri,
- 2035 Yerin göbeği kara taş
 Boynuzlarımla sıkıştırıp göreyim,
 Zalimin akciğeri ve kalbini
 Dokuz köşeli kar dağa
 Boynuzlarımla sıkıştırıp koparayım,
- 2040 Böyle düşünerek
 Bir senelik mesafeden, yeri sürerek
 Bir aylık mesafeden kırarak, //
 Kızıl boğa böğürerek geldi.

- Altay'da hendek bırakarak geldi,
 2045 Çamlı ormanı yok ederek geldi,
 Kıyıdaki çalılıkları yıkarak geldi,
 Pürüzsüz kayayı yıkarak geldi,
 Sert toprağı gevşeterek geldi. //
 “Erleri öldürmeyi alışmış zalim, dedi
 2050 At öldürmede tecrübeli olan zalim, dedi
 İki yolun birleştiği yerde
 Uzun yıllar nöbet tutarak,
 Yetmiş tümen atın kafalarını kırdın,
 Dokuz yolun birleştiği yerde,
 2055 Dokuz sene bekleyerek,
 (Dokuz tümen Alplerin kanını akıttın)
 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy'in
 Topraklarını koruduğu zalim
 Kızıl kanı akıtılır mı?
 2060 Kıymetli kafası kırılır mı? //
 Böyle böğürerek,
 At gibi dörtnala koşan
 Yedi yaşındaki kızıl boğanın
 Akşam yıldızıyla benzer
 2065 Kızıl gözleri kan ile doldu,
 İki benzer altmış ayrı boynuzlu
 Kırılmaz çelik mızraklar gibidir.
 Yedi yaşındaki kızıl boğa
 Zıplayarak yaklaştırmaya başladığında,
 2070 Gök boğa, e-e-e,
 Öfkelenerek, konuşmaya başladı:
 “Erişilmeyen dağ gibi boynumu
 Bu zalim koparır mı?
 Sivri uçlu dağlar gibi boynuzlarımı
 2775 Bu boğa kırar mı?
 Gücünü göreyim”, diyerek
 Gök boğa cevaben böğürdü.

- Bir yıllık mesafeden yaklaştı,
 Bir aylık mesafeden boynuzlarıyla çarpışarak,
 2780 Göz ile görülemeyen gümüş bozkır
 Tamamını sürdüler.
 Göz ile görülemeyen altın bozkır
 Tamamını çiğnediler.
 Saksaganın uçamadığı sarı bozkırda
 2085 Sarı toz kaydadı,
 Karganın uçmadığı solgun bozkırda,
 Boz toz yükseldi. //
 Ay altında, a-a-a,
 Boz sis yığıldı,
 2090 Güneş altında
 Boz sis yayılıyordu.
 Gökyüzünün tozu yere inerek
 Boz sis gibi durdu,
 Yeryüzünün tozu göğe yükselerek
 2095 Kara sis gibi yığıldı,
 Ay ve güneşin gözüne
 Kara perde çekildi.
 İki boğa boynuz boynuza girerek,
 Acımasızca [dövüştü],
 2100 Yedi gün dövüştü
 Güçleri aynı idi.
 Dokuz gün dövüştüler
 Birbirini yenemedi. //
 Sonucun nasıl olacağını,
 2105 Oçi Bala bekliyordu.
 O anda kızıl at
 Acı ve öfkeyle bağırdı:
 “Va-a-ay va-a-ay Oçi Bala,
 Kaslarım zayıfladı,
 2110 Uçlu tırnaklarım ovuldu.
 Çare bulmak

- Şimdi ise gör, diye bağırdı.
 [Oçi Bala] kartal gibi gökyüzünün dibinden,
 Çılgılık atarak aşağıya fırladı.
- 2115 Gök boğanın iki kürek kemiğinin
 Arasına düştü //
 Güzel Oçi Bala,
 Dokuz ayrı jiletli bıçağı
 Sol cebinden çıkartarak,
- 2120 Gök boğanın bedenindeki damarı
 Boyunca kesti. //
 E-e-e! Sivri uçlu dağ gibi boynuzlarla
 Dağ zirvesi gibi kulaklarla,
 Gök boğayı dört tarafından
- 2125 Beden damarıyla bağladı
 Damar ile bağladı. //
 Kaldırarak devirdi,
 Oçi Ceren o zaman,
 Gök boğanın dört tarafını
- 2130 Dügümledi. //
 Güzel kahraman kızım benim,
 Oçi Ceren afacan atını,
 Yeniden eyerledi.
 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy kişinin
- 2135 Yeri yurduna bakmaya,
 Oçi Bala gitti.
 Ölüm getiren gök boğa
 Kara dağın koltuğunda bağlı yatıyordu. //
 Gök boğa böğürerek,
- 2140 Moleyerek yatıyordu.
 “İki kası çürüyünce
 Ben de kalkacağım,
 Yurdunda bekleyerek seni ben,
 Lanetin olacağım senin ben.
- 2145 Yolunu keserek senin ben,

- Kökner olup büyüyeceğim.
 Altmış yıl sonra [ise]
 Atların kafalarını kıracağım,
 Yetmiş yıl sonra
- 2150 Senin kafanı kıracağım”, //
 Şimdi ise gök boğa
 Bu Altay’da inleyerek,
 Bağlı kaldı.
 Oçi Bala a-a-a,
- 2155 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy
 Altayına yöneldi.
 Yetmiş yüksek dağı aştı,
 Yetmiş büyük nehri geçti.
 Alaca [taşlı] nehirleri geçti,
- 2160 Alaca [kayalı] dağları aştı,
 Gökkuşağın olduğu nehirleri geçti.
 Böyle giderek [gördü]:
 Kömür gibi kara dağ göründü,
 Sessiz kara nehir akıyordu,
- 2165 Kabuğu yok demirden kavak ağacı duruyordu,
 Salt demirden toprak yatıyordu. //
 Binden fazla kara develer
 Çığırarak geziyordu,
 Milyondan fazla kara halk
- 2170 Çalışıyordu.
 Demir çeper içinde
 Atlar kişniyordu.
 Demir yerin üstünde
 İnsanlar kaynaşıyordu, u-u-u.
- 2175 Buradan görünen taşlı saray,
 Ay ve güneşte parıldıyordu,
 Beyaz bulutlarla sarılı,
 Kapısında ise,
 Dokuz köşeli demir at direği

- 2180 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy'in,
Atının direği imiş meğer.
Kömür gibi kara dağdan
Kahraman kızım bakıyordu,
Kara dağın tepesinden
- 2185 Bakınıyordu.
Böyle baktığında: //
Kan TaaciBiy, kağan insan
Evde yok imiş meğer.
Yeni ayın üçüncü günü
- 2190 Hayvan ve kuş avlamaya gitmiş.
Kızıl atı tilki gibi oldu,
Hızlı koştu.
Tavşan gibi zıplayarak,
Dağdan indi.
- 2195 Altın elbiseli Alpler,
Atı almak için acele ettiler.
Kadife elbiseli güçlüler,
[Kızı] koltuk altına almak için duruyordu. //
Altmış alp at alıcıları,
- 2200 [Kızı] atını alıp gittiler,
Yetmiş güçlü koltuk altına alanlar,
Elbisesinin kolundan tutup götürdüler.
Oçi Balam benim, m-m-m,
Kızıl atını saldı.
- 2205 Kızıl atı onun, 1-1-1,
Gökyüzünün dibinde, //
Boz kartala dönüşüp,
Gürültü ile uçtu.
Oçi Bala, a-a-a,
- 2210 Doksan köşeli taşlı sarayın,
Kapısını açarak girdirdiler,
Altın kapı görüldü. //
Altın kapıyı açtığında:

- Altın köşeli halıda
 2215 Gaddar kağanım
 Tör başında oturuyordu,
 Ay ve güneşi idrak ederek,
 Âlemi dikkatlice okuyordu, //
 E-e-e! Âlemi şimdi ise
- 2220 Anlamaya çalışarak, sergiliyordu.
 Aylı güneşli Altay'ı
 İdrak ederek oturuyordu.
 Yeryüzünün yetmiş kağanının yerini gördü,
 Altay'ın altmış kağanının kaderini gördü, //
- 2225 Beyaz hayvanları beyaz bulut gibi, halkı
 Hepsini sudur açıkladı.
 Ak yüzlü halkın,
 Kaderi açılıyordu,
 Altın sudur söyledi.
- 2230 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy
 Tör başında oturduğunu,
 Oçi Bala kız gördü.
 O-o-o! Oçi Bala o anda
 Altın tacuru açtı,
- 2235 Arcan korocon anında döktü,
 Kahraman kişiye yaklaşıp,
 Kanlı gözlü kağana,
 Türkü söyleyerek çöçöy uzattı. //
 Yüksek ağaçlarda yaprakları çıkana kadar,
- 2240 Kutsal Altay'da duyulana kadar,
 Türkü söyleyerek görse ki,
 Kağan kişinin görüntüsü çıktı. //
 Bundan sonra bakmaya başladı:
 O-o-o! Beyaz perde ile kapalı giriş,
- 2245 [Perdeyi] açarak girdi,
 Kan TaaciBiytör başında, //
 Parıldayan yetmiş arşın kadar kılıcını

- Okşayarak ant içiyordu.
 At kafası kadar altınları sayarak,
 2250 Koyun kafası kadar gümüşleri birleştirerek, //
 İnsan kafaları gibi birleştirerek eğleniyordu,
 Feci işler yapmayı
 Yeniden düşünüyordu.
 Oçi Bala'nın topraklarını
 2255 Elde etmeyi //
 Kağanın hazırladığı vazgeçilmez planını,
 Bundan böyle düşündü.
 Büyük planlar kuran bey
 Bundan böyle hazırlanıyordu
 2260 “Ne olacaksa, olsun,
 Niye korkayım ki? Bahadırım
 Altın içeceği
 Altın çöçöye döktü,
 Kağan kişiye önünde
 2265 Uzun türküyü söyledi. //
 Onun uzun türküsünden
 Taşların tepesinde çiçekler açtı,
 Onun uzun türküsünden
 Sedir ağaçların iğneleri yayıldı.
 2270 Kuru Altay'da otlar yeşerene kadar
 Böyle türkü söyleyerek gördü ki:
 Kağan kişinin görüntüsü önünde duruyordu.
 Bundan böyle bakmaya başladı.
 A-a-a, o-o-o! Gümüş kapı göründü
 2275 Oçi Bala, a-a-a,
 Onu açarak girdi:
 İçi gümüş ve ipekten idi,
 Altın ve gümüş parlıyordu. //
 Dağ gibi boynuyla,
 2280 Kemer ile kucaklayamaz
 Siyah kadife sakalıyla

- Kemerine sıkıştırılmış,
 Tabak gibi gözlerle
 Kızarmış ve şaşı
- 2285 Kanlı gözlü kağanım
 Tahtında oturuyordu. //
 Avda elde edilen kürkler,
 Birbirine bağlı asılıydı.
 Altmış geyik boynuzu
- 2290 Askı olarak kullanılıyordu.
 Altmış benzer yaylı tüfek
 Bir sırada asılıydı.
 Oçi Bala [kağanı] görüp,
 Sağ dizine çömeldi, //
- 2295 Altın çöçöye [şarap] dökerek
 Kahraman kız türkü söyledi.
 Otlar çıkana kadar [söyledi], //
 Böyle söyleyerek gördü ki:
 Önünde sadece kağanın görüntüsü idi
- 2300 Bundan sonra bakmaya başladı:
 Mavi perdeli giriş,
 Göründü.
 [Perdeyi] çekerek girdi.
 Kan TaaciBiy'i
- 2305 Onurlu eşi Altın Targa
 Ocak başında oturuyordu.
 Tör başında Ak Calaa
 Sağ salim oturuyordu //
 Oçi Balam benim girdiğinde
- 2310 Ak Calaa bahadırı
 Oyuk kadar kolunu tutarak,
 Sağlığı ile uğraştı,
 Çayır kadar avucunu
 Uzatarak selamladı.
- 2315 Altın Targa annesiyle

- O-o-o! Oçi Balam yaklaşıp,
 Selam vererek konuşmaya başladı.
 “Bende kötü bir şey yok, dedi
 Yetmiş dağı o taraftan
 2320 Aşıp geldim, onurlu ben
 Yetmiş ırmağı o taraftan
 Geçip geldim, onurlu ben
 Yer ile gökyüzün birleştiği yerde
 Karanın görünmediği yüksek bir dağ vardır,
 2325 Doksan ayrı koluyla nehir var,
 Oçi Ceren atımla
 OçiBala’yim ben
 Oğlunuz Ak Calaa’nın
 Bacak ve kollarını ben kırdım,
 2330 İnce belini ben kırdım. //
 Savaş ile geleni göndermiyorum,
 Savaşmaya kendim gitmiyorum.
 Yağmalamaya geleni bırakmıyorum,
 Yağmalamaya kendim gitmiyorum.
 2335 Gözü kanlı kağanı
 Göreyim diye geldim,
 Savaşçı oğlunuzla
 Karşılaşayım diye geldim. //
 Güçsüz olmak kaderi ise
 2340 Atım güçsüz olsun o zaman
 Kaderimde köle olmak var ise,
 Köle olayım o zaman.
 Çalılarda odun olsa olur,
 Kovmazlarsa köle olurum. //
 2345 Kağanın aptal hanımı,
 Başını sallayıp, şaşırdı,
 Başını çevirdi ağladı,
 Döndü güldü. //
 Evlenme yaşı gelen bu kıza

- 2350 “Git! Nasıl derim?
 Bedava hizmetçiye
 Git! Nasıl derim?
 Babamız gelene kadar,
 Yaşa güzelim,
- 2355 Kan TaaciBiy gelene kadar,
 Evine gitme, dedi //
 Ak Calaa ile kendin
 Konuş, dedi
 Kan TaaciBiy’in dönmesini
- 2360 Bekle, dedi,
 Altmış tümen zaysanı
 [Hanım] yavaşça çağırdı,
 Yetmiş tümen bahadırı
 Gizlice çağırdı. //
- 2365 O-o-o! Altmış tümen bahadırım,
 Şaşırarak bulundu,
 Yetmiş tümen bahadırım
 Oraya buraya gidiyordu.
 Kanlı gözlü kağanın hanımı
- 2370 Alt dünyadan ihtiyatlı,
 Üst dünyadan ihtiyatlı,
 Oçi Bala’nın ne zaman öleceğini
 Bilmek kaderinde vardı,
 [Kimin] yükseleceğini biliyordu,
- 2375 Hayatında öyle idi. //
 İki çöçöyarcan içip,
 O yana bu yana sallandı,
 Bir çöçöyarcan daha içip
 Sarhoş olup oynamaya başladı.
- 2380 Üç çöçöy daha içip,
 Eklem ve kemikleri yumuşadı.
 Dört çöçöy içtiğinde
 Başı dönmeye başladı. //

- Altın elbiseli bahadrlarım
 2385 Arcandan aklını oynattı,
 Bronz elbiseli bu güçlülerim
 Kacondanaklını oynattı.
 Güçlüler korocon içerek,
 Farklı ezgiler söylemeye başladı,
 2390 Alpler arcan içerek,
 Orada burada tepiniyordu.
 Ak Calaa bahadırım,
 Üç kâsearcankorocon içip
 Onlarla birlikte bulunuyordu.
 2395 Oçi Bala kız
 Dokuz ayrı örgülü
 Şefkatli esmek kız olarak,
 Karşısına çıktı.
 Mavi inek postundan
 2400 Kova dikti,
 Beyaz inek postundan
 Kap yaptı.
 Yetmiş benzer genç geline
 Keçi sağmayı öğretiyordu, //
 2405 Altmış benzer genç geline
 İnek sağmayı öğretti.
 Mavi inek postunda
 Çökelek mayaladı,
 Beyaz inek postunda
 2410 Ayrak mayaladı. //
 O-o-o!Çurumu ocağa koydu,
 Eğlence için rakıyı
 Hazırlıyordu.
 Ayrak toplayan bahadrlar,
 2415 Rakıyı içiyordu.
 Kan TaaciBiy'in geleceğini,
 Birkaç günlüğüne unuttu. //

- Gelin ancak bir koyunu sağarken
 Oçi Bala yetmiş koyun sağıyordu.
- 2420 Gelin bir ineği sağana kadar,
 Oçi Bala doksan inek sağıyordu. //
 Yağlı eti pişiriyordu,
 Halkını besliyordu,
 Genç ve yaşlıları yönetiyordu.
- 2425 Böyle günde Oçi Bala
 Bir bahadıra sordu:
 “Dur, dur, genç oğlan, dedi
 Ava giden Kan TaacıBiy,
 Döndükten sonra ne oluyor? Sordu.
- 2430 Sarhoş kara bahadır
 Bahadır kıza şimdi
 Cevap vererek dedi:
 “He-ee-ey genç erkek, dedi
 Yeryüzünde çalılıkları çeviren
- 2435 Şiddetli rüzgâr eser, dedi
 Yüksek ağaçları kıran
 Ayaz olur, dedi
 Atın karnına kadar kar yağar, dedi
 Korkunç gücüyle
- 2440 Kasırğa başlar, dedi,
 Beyaz sis gibi beyaz hayvanlar
 Yedi gün barınaktan çıkmaz, dedi,
 Beyaz yüzlü halkı
 Dokuz gün evinden çıkmaz, dedi,
- 2445 Güneş altında boz sis
 Gündüz ve gece kaynayacak, dedi
 Ay altında keskin sis
 Yarım ay duracak, dedi
 Ay ve güneşin gözünü
- 2450 Kara perde kapatacak. //
 Kapısını koruyan iki kara köpek

- Derin uykuya dalacak,
 Bacasını koruyan iki kara kartalı,
 Yuvasında sıkıca uyuyacak. //
- 2455 İnsan kafatası kâsesidir
 Kağan olmak için doğdu, dedi
 İnsan kanıyla susuzluğunu gideren
 Güçlü olmak için doğdu”, dedi.
 Bahadır kişi Oçi Bala’ya
- 2460 Eksiksiz her şeyi anlattı. //
 Kağanın gelmesini bekliyordu.
 Oçi Bala geldi diye
 Anlaşılmayan mesafeden anlar
 Her şeyi gören kağan, dedi
- 2465 Hissedilmeyen mesafeden hisseder, dedi
 Ay suduru olan kağan, dedi
 Senin geldiğini öğrenirse,
 Ağlayarak inleyerek gelir, dedi
 Burada olduğunu öğrenirse,
- 2470 Feryat ederek döner, dedi
 Yedi günde ne olacağını,
 Önceden biliyor” dedi
 Az mı çok mu geçti
 Ay altında a-a, cayla!
- 2475 Keskin sis kaynadı
 Güneş altında a-a, cayla!
 Yoğun sis kaynadı.
 Ay ve güneş gözünü
 Kara perde kapattı
- 2480 Beyaz sise benzer beyaz hayvanı
 Barınaktan çıkmadı,
 Beyaz yüzlü halkı
 Evinden dışarı çıkmadı.
 İki benzer kara köpek
- 2485 Zincirlerle şangırdadı,

- İki benzer boz kartal
 Yuvalarında silkindi.
 Atın gövdesi kadar lapa kar
 Dönerek yağıyordu.
- 2490 İnsan böbreği kadar yağdı,
 Üç yaşındaki koyunun kuyruğu kadar yağdı //
 Şiddetli kasırgadan,
 Yosunlar toprakla karıştı
 Çalılıklar döndü,
- 2495 Kuru ağaçlar kırılarak düştü. //
 Güneş altında boz sis
 Yedi gün dağılmadı,
 Ay altında keskin sis
 Dokuz gece kaybolmadı.
- 2500 İri yağmur yağdı, [hava] açıldı,
 Soğuk rüzgâr esti ve dindi. //
 Yo-yo! Kara dağın tepesinde
 At nefesi, boz sis
 Alp yüzü, kızıl yangın,
- 2505 Kan kırmızı [atı] oynadı,
 Kan TaaciBiy kibirli,
 Örgüsü parladı,
 Yüzü ve kafası parıldadı,
 Mızrağın ucu ışıldadı
- 2510 Dağın zirvesi gibi parlıyordu,
 Uzun ince örgüsü,
 Omuzlarına çarpıyordu,
 İnce uçlu siyah mızrağı
 Sağlam beline saptandı. //
- 1515 Sadak saptandığı yerde
 Saksagan yuva yapabilir,
 Savaş kemerinin takıldığı yerde,
 Karga yuva yapabilir.
 Kan kırmızı [at] hırıltıyla,

- 1520 Kan TaaciBiy bağırarak
Kara dağın tepesine
Kara kartal gibi
Yükseldi. //
- Çalılıklar dönüyordu
- 1525 Rüzgâr kalktı
Kanlı gözlü Kan TaaciBiy
O kağanın nefesi idi.
Yüksek ağaçları kırarak,
Soğuk oldu.
- 2530 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy'in
Eteğinden soğuk geldi
Serin rüzgâr esti
Kan kırmızı [atın] kuyruğunun
Ani rüzgârı idi.
- 2535 İri yağmur yağdı
Kanlı gözlünün yaşı imiş,
Lapa lapa kar yağdı
Kan kırmızı [atın] kişnerken
Çıkan salyası imiş.
- 2540 Şiddetli yağmur yağdı,
Kanlı gözlü Kan TaaciBiy
Kağanın salyası imiş,
Yağmurlu rüzgâr başladı
Kağanın gelirken çıkardığı rüzgâr imiş. //
- 2545 He-e-y! Beyaz sise benzer beyaz hayvanı,
Otlakları doldurmuş,
Beyaz yüzlü halk ile
Topraklarını doldurmuş.
Göğsü iki parça büyücü
- 2550 Öğrenilmeyecek yerden öğreniyordu,
Beli iki parça büyücü
Anlaşılmayan mesafeden anladı. //
- Oçi Ceren'in geldiğini

- On gün öncesinden anladı.
 2555 Oçi Bala'nın geldiğini,
 Yedi gün öncesinden anladı. //
 “Kızıl kanını döksem,
 Boğazımı kessem
 Siyah kanını döksem, m-m-m,
 2560 Bedeni ve kanını kırbaçlasam” dedi. //
 Gözünden göl kadar yaş,
 Yağmur gibi kovalarla aksa.
 Kanlı gözlü kağanı,
 Öldürmeden gitmez.
 2565 Oçi Bala karar verdi:
 “Sen olduğun gibi ol,
 Ne olacağımı göreceğim,
 Ben olduğum gibi olacağım,
 Ölümden korkmadan,
 2570 Düşmanı bekleyeceğim”
 Oçi Bala tombul, esmer kıza,
 Dönüşerek süslendi. //
 Şimdi ise Kan TaaciBiy
 Kara dağın tepesinden
 2575 Öfke ile bağırdı. //
 Atını dörtnala koşturduğunda,
 Altın gövdeli (konovyaz)
 Öfkeli geldiğinde
 Şefkatli esmer kız
 2580 Kapıyı açıp çıktı,
 Selam vererek [kağanı] karşıladı.
 “Dokuz örgüsü süslü
 Bu tombul esmer kıızı
 Bu Altay'da görmedim”, dedi,
 2585 Kan TaaciBiy ona baktı:
 Hırs ile [başkalarından] farklı,
 Yüzü ile [başkalarından] farklı,

- Kuş kirazı gibi kara gözlerinden
 Güneş gözü parlıyordu,
 2590 Gökkuşağı gibi yüzünden,
 Dolunay gibi yüzü parıldıyordu,
 Dokuz örgüsü süslü
 Afacan [kız]. //
- Kan kırmızı atının
 2595 At direğine bağladı
 Kağanın koluna girerek,
 Sarayına girdirdi.
 Kürklerle dolu heybeleri
 Dikkatle aldı,
 2600 Torkları açıp getirdi. //
- Yeryüzünün yetmiş kağanı
 Kaldıramadığı zenginlikleri
 İşte bu kız,
 Nasıl kaldırabiliyor?
- 2605 Altay'ın altmış kağanı,
 Getiremediği heybeleri,
 İşte bu kız,
 Nasıl getirebiliyor? Diye,
 Kan TaaciBiy şaşırarak,
- 2610 Ağızını açtı. //
- A-a-a! Yemek sütler ikram etti,
 Aracankorocon döktü,
 Yemeklerin iyisini getiriyordu,
 Yetmiş farklı yemek koyuyordu,
 2615 Doksan lezzetli yemek veriyordu.
 Yetmiş benzet genç gelin
 Çora ve komuz çalmaya başladı
 Altmış benzer sarı kız
 İkili ve komuz çalmaya başladı.
- 2620 Altmış en iyi oyuncular
 Bir o bir diğeri oynadı,

- Yetmiş en iyi türkücü
Güzel türkü söyledi. //
- Yeryüzünde toy varmış gibi
2625 Kızıl atta gelin gelmiş gibi
Bey yerinde bayram edip,
Yedi gün eğlendiler.
Hanım sarhoş olup düştü,
Ak Calaa uyuyarak düştü,
2630 Keserlerden güçlüsü, //
Alplerden becerikli
Aracankorocon döktü,
En iyi yemekleri getirdi
Altın tepşi ile getirdi,
2635 Altın tacur uzattı. //
Dökme tacur uzattı,
Koyun kafası gibi benzer
Gümüş çöçöyler ikram etti.
Eline alsan lıklık etmez,
2640 Altın taacuru uzattı. //
At kafasına benzeyen
Altın çöçöyler verdi.
Yeryüzünün yetmiş kağanı
Hoş şarabı tadıyorlar,
2645 Altay'daki altmış güçlü
Onu bunu tadıyorlar.
En iyi yemekler,
Tatlı ve lezzetli idi.
Korocon
2650 En iyi içecek idi. //
Şimdi ise,
Büyük büyük kağanlar,
Sallanarak eyleniyordu, //
Altmış tümen bahadırlar
2655 Koşuşuyordu.

- Yetmiş iyi genç gelin,
 Etin iyisinin pişiriyordu,
 Altmış aynı genç gelin
 Çöçöyde rakı dağıtıyordu. //
- 2660 He-e-ey oğullar, dedi
 Getirdiklerini katın, dedi
 Yavaş yavaş çocuklar, dedi
 Aracankorocon gerekiyor, dedi
 Kan kırmızı [atımı] bırakın, dedi.
- 2665 Kan TaaciBiy he-e-ey,
 Beyaz oklarını yasladı,
 Beyaz kılıcını yanına koydu, //
 Aracankorocon içti,
 Altmış alp önünde,
- 2670 Yetmiş güçlü arkasında.
 Bir çöçöy içtiğinde,
 Sarhoş oldu. //
 İçtiği şarap hoş idi,
 Söylediği sözleri akıllı idi.
- 2675 Kan TaaciBiy kağan,
 Aracankorocon içti,
 Sarhoş olmaya başladı. //
 İki çöçöy içti
 Hafif sarhoş oldu.
- 2680 Bir çöçöy daha içti
 Tamamen sarhoş oldu.
 Üç çöçöy içtiğinde,
 Eklemleri alevlendi,
 Dördüncü çöçöy içtiğinde,
- 2685 Başı dönmeye başladı. //
 Bir çöçöy daha içtiğinde,
 Beli başı titremeye başladı,
 Altı çöçöy içtiğinde,
 O yana bu yana sallanmaya başladı.

- 2690 Az mı çok mu geçmeden,
 Tombul esmer bir kız
 Bakmaya başladı: //
 Kan TaaciBiy kağanımın
 Sağ burun deliğinden
- 2695 Doksan kulaç zehirli sarı
 Yılan geldi,
 Sağ kulağını sardı. //
 Sol burun deliğinden
 Yetmiş arşın zehirli sarı,
- 2700 Yılan geldi,
 Sol kulağını sardı. //
 Oçi Bala [bunu] gördü.
 Bu alçak üstelik,
 İnsan değil, büyücü
- 2705 İnsan değil, kahin,
 E-e-e! Doğuştan bu özelliğe
 Erlik'ten alan,
 Büyü yapmayı
 Yılandan alan.
- 2710 Yavaş alçak, seni ben,
 Güreşirsek,
 Sol kulağından tutacağım,
 Ok atacaksan,
 Burnundan vuracağım.
- 2715 Oçi Bala böyle düşünerek,
 Alçağa bakıyordu. //
 Tombul esmer kıza
 Kan TaaciBiy söyledi:
 Dokuz yerde eklemli,
- 2720 Altın sandığı
 Aç yavrum dedi. //
 Altmışaltı sır ile
 Sandık anahtarı büyülü

- Ver, diye güzele,
 2725 O kıza dedi.
 Dokuz gözlü
 Dökme kara sandıkları açmaya başladı,
 Dokuz gözlü sandık
 “Kınırt” sesi çıkartarak açıldı. //
- 2730 Altın sandık içinde
 Beyaz örtüye sarılmış
 Dokuz köşeli mavi cada [taşını]
 Al, dedi [kağan]
 [Oçi Bala] altın sandığı açarak,
 2735 Beyaz örtüyü gördü,
 Çoktandır öleni dirilten
 Altın yüzük var imiş. //
 Sönmüş ateşi alevlendiren
 Altın çakmak taşı bulunuyor imiş.
- 2740 Dokuz köşeli cada [taşı]
 Burada bulunuyordu.
 [Bu taş ile kağan] ay ve güneşin gözünü
 Dokuz günlüğüne kapatabilirdi, //
 Yeryüzünü tutan denizi,
 2745 Buza çevirebilirdi,
 Mavi göğün dibine
 İsteddiği şeye dönüşerek uçabilirdi.
 Kağanın böyle olduğunu,
 Oçi Bala cada [taşından] anladı. //
- 2750 Bu Erlik Biy’in hediyesi idi,
 Yeryüzünün tutan denizden,
 Bu cada [taşını] aldım,
 Şimdi itiraf ediyordu
 Ölen insana
 2755 Ruhunu dirilten kişiyim,
 Kolu bacağı kırılmış oğlumun,
 İşte bu cada [taşı] ile

- İyileştirdim, dedi
 O-o-o! Altmış karışlık örtüyü
 2760 Yüzü ve kafasında deġdirdim
 Eskisinden on kat iyi,
 Eskisinden iki kat iyi [oldu]
 Diri oldu. //
- Altı köşeli cada [taş1],
 2765 Tombul esmer kıza uzattı,
 Sandıġa sakla, dedi
 Oçi Bala bu cada [taşımı]
 Sandıġa geri koymuş gibi,
 Dokuz gözlü sandıġı ise,
 2770 İçi boş olanın kapaġını kapattı. //
- Sevecen esmer kız, dedi [kaġan]
 Oçi Ceren'i, kahraman atı
 Geri giden izleri yok,
 Oçi Bala, kahraman kızın,
 2775 Gittikleri izleri yok. //
- Sen onları bulamazsan, kim bulacak?
 [Kahraman kızın] atını getir, dedi.
 Sen öğrenmezsen, kim öğrenecek?
 Onu getir, diyerek,
 2780 Sertçe emretti. //
- Bulmaya çalışacaġım,
 Ben bulamazsam, kim bulacak?
 Sevecen esmer kızım fırladı,
 Kan TaaciBiy kaġanın,
 2785 Salt kızıl at sürülerinde
 Ateş kırmızı ayı yakalayarak,
 Altın dizgin takarak,
 Altın eyer eyerleyerek,
 Kaġanı direġe baġladı. //
- 2790 Kan TaaciBiy'i kan gözlerle
 Gözleri kararana kadar,

- Büyü yaptı: //
 Yüz şelaleli kahverengi dağı,
 Kahraman kıza dönüştürerek,
 2795 Başköşeye,
 Doksan bacaklı döküm masaya
 Hızlıca oturttu.
 O-o-o! Bundan sonra
 Oçi Bala kıyafetini
 2800 Bu dağa giydirdi,
 “Bahadır kız”, diye sundu. //
 A-a-a! Kan TaaciBiy kapıdan gördü:
 Oçi Ceren atının
 Kızıl atının kulakları
 2805 Kan TaaciBiy’in
 Kan kırmızı atının kulaklarından
 Bir karış yüksek idi. //
 Altın eyerle eyerlendi,
 Altın dizgin takıldı.
 2810 Pamuklu teğelti ile
 Yüz kolanlı eyer ile
 Güzelce eyerlendi.
 Birçok savaş için aletler
 Her taraftan sarılı. //
 2815 O-o-o!” “Oçi Bala bahadır kız”
 Benden uzun görünüyor.
 Oçi Ceren atın kulakları
 Kızıl atımın kulakları
 Bir arşın yüksek imiş”
 2820 Kan TaaciBiy şaşırıyordu.
 A-a-a! Kan TaaciBiy kapıyı açıp gördü:
 “Oçi Bala”, a-a-a,
 İsabetli yay ile donatılmış,
 Beyaz yay elinde,
 2825 Sırtında oklarla,

- Keskin kılıca yaslanıp oturuyordu.
 [Kağan] kahraman kızla konuşmaya başladı.
 Kız sanki lal idi
 Bir ses bile etmedi,
 2830 Sanki kör imiş
 Bakmadı.
 Güneş altında yanmayan boz taş gibi,
 Gülümseyerek oturuyordu,
 Ay altında yanmayan alaca taş gibi,
 2835 Sessizce oturuyordu. //
 Kan TaaciBiy kağan
 Kahraman kızı
 Demir köstekle köstekledi
 Dağı tanımadan
 2840 Kahraman kız olduğunu düşündü!//
 Kan kırmızı tayı
 Demir köstekle köstekledi.
 Kendi tayını tanımadan,
 Oçi Ceren at olduğunu düşündü! //
 2845 Yetmiş kulaç açık cehenneme,
 Kahraman kızı indirin”, diyerek
 Alplerine emretti.
 “Yedi katlı demir çeper arkasına
 Kızıl atını girdirin” diyerek,
 2850 Güçlü adamlarına emretti.
 Bağlı kızıl atı,
 Yeryüzünün altmış bahadırı
 Yedi katlı demir çeper arkasına
 Girdirdi, ancak sığdı. //
 2855 Yetmiş katmanlı cehennem açarak,
 Yetmiş bahadır kahraman kızı
 Yerinden kaldıramadı. //
 Altın kıyafetli Alpler
 Şaşırarak duruyordu.

- 2860 Kanlı gözlü Kan TaaciBiy,
Sol [ayağındaki] ayakkabısını bırakarak
Sol ayağındaki başparmağıyla
Demir kösteği ortadan tutup
Cehennemden ağzına
- 2865 “Kahraman kızı” itti. //
Yüz şelaleli demir dağ
Yedi katmanlı alt dünyada kayboldu
Yedi gün gümbürtü yaparak
“Şeytan görsün seni” dedi
- 2870 Deniz [kadar kan] içmiş haylaz, dedi
Erlik seni alsın, dedi
Çoğunu yiyen haylaz, dedi
Ezemediğimi ezdim, dedi
Yapamadığımı yaptım, dedi
- 2875 Öfkelenerek tükürüyordu
Kağanım kızılıyordu.
Başka çare bulamadan, sinsice seviniyordu.
Kağanım öfkeli
Kömürlere düştü.
- 2880 Sıcak ateşten
Üç defa kendisini çekti
Kahraman kızın ardından
Yedi defa tükürdü. //
“Cehennemden seni çıkartmak için
- 2885 Yufka yürekli insan bulunmaz,
Yer altındaki çukurlardan
Kemiklerin görünmez”
Bu sözleri söyleyip,
Kağan kişi sallanarak
- 2890 Altın halıya
Sessizce oturdu. //
Büyük yaştaki insanlar,
Acımasını isteyerek, ağladı.

- Genç kadınlar
- 2895 Yalvararak ağladı.
Kahraman kızın öldüğünü
Onlar için kayıp idi,
Oçi Bala'nın ölmesi
Onlar için acı idi.
- 2900 Dokuz örgülü
Tombul esmer kız
Dudak ve dişlerini sıkarak,
Gülmemek için kendini tuttu
“Yarın öbür gün ne olacağını,
2905 Göreceğiz, - böyle düşünüyordu //
İyi günler
Kime denk gelecek kağanım?
Kötü niyetli düşmanı
Kim yok edecek kağanım?
- 2910 İnsan kafasından kâseymiş gibi,
Artık kim içecek?
İnsan kanını içecekmiş gibi
Susuzluğumuzu hangimiz gidereceğiz? //
Ölüm zamanın geldi,
- 2915 Fazlasıyla övündün
Senin oyununa eşlik edeceğim
Güzelce, diye düşünüyordu. //
Kağan kişi önünde
Kanatlı kuş gibi uçuyordu.
- 2920 Örgüsünün başından
Kıvılcımlar uçtu, dans ediyordu.
Altmış benzer evlenecek kız
Komuz çalarak eğleniyordu.
Yetmiş benzer genç gelin
- 2925 Çor çalarak ağladı. //
İkilinin acılı sesi
Hüzün veriyordu,

- Topçurun uğuldayan teli,
Kahramanlığı uyandırıyor
2930 Soylu kayçılar,
Ülger oluşturuyordu.
Birçok genç
Oyun ve eğlenceye daldı. //
“Gerçekten [Oçi Bala’nın] öldüğü gün mü?”
- 2935 Kağan şaşırıyordu.
“Hayatta kaldığım gün müdür?”
Kan TaaciBiy şaşırıyordu.
Biraz oturup [kağan]
Esmer kızdan istedi:
2940 “Aracan var mıdır?
Git getir”, dedi.
Oçi Bala kahraman kız,
Otuz tacur ona uzattı. //
Bu rakı içtiğinden [farklı idi]
- 2945 Tadı başka idi.
Yeryüzünün yetmiş çiçeğinin
Kokusu vardı,
Bütün Altay’ın yetmiş yemeğinin
Tadı vardı.
- 2950 Eline alsan “koyt” diye lıkırdar,
Parlıyor kurşun tacur,
Koyun kafası kadar çöçöyden
Korocon içiyor,
Eline alsan “pıyt” diye lıkırdar,
- 2955 Altın tacur getirdiler,
Rakı kokusunda
Altmış çiçek kokusu vardı,
At kafası kadar çöçöye
Şarap döküyorlardı.
- 2960 Altmış gelin türkü ile
[Kağana çöçöy] getiriyorlar,

- Bu ziyafete
Kağanım bakıyordu.
Onu öldürmeyi hayal eden düşmanı
2965 “Yok etti” güçlüm.
En iyi şarabı
İçti kağanım.
Gelen savaşçıyı,
“Gönderdi” güçlüm. //
- 2970 “Atını öldürmemin şerefine,
Bugün içmeliyim, dedi
Ölen kızı anma gününde
Eğlenmeliyim”, dedi,
Ne olduğunu anlamadan
2975 Kağan durmadan övünüyordu. //
Yo-yo-yo! [Oçi Bala] en sert aracankoroconun,
Şaraplardan en iyisini döktü,
Altın çöçöyü eline verdi.
E-e-e! Tombul esmer gelin
- 2980 Güzel türkü söyledi,
Güzel sözler duyuldu,
Değerli sözler söylendi,
Altın çöçöye döküyordu,
Güzel çöçöyü uzatarak oturuyordu,
- 2985 Gayret ile bekletilmiş şarabı dökerek oturuyordu. //
Çevik esmer kızın türküsünden
Ateş alev çıkıyormuş gibi,
Bütün kelimeler adil idi.
Bu kara çöçöy
- 2990 Şerefe olan çöçöy imiş,
Anlamı ise
Bu altaya uygun idi.
Onun koltukaltı kanatları,
Birlikte yaşadığı dostudur,
- 2995 İki asır boyunca atı,

- Şimdiki asrın arkadaşıdır, //
 Yüksek dağı geçerken yorulmayan,
 Büyük nehri geçerken düşmeyen,
 Dağda dağ hayvanını yetiştirerek koruyordu,
 3000 Nehirde nehir hayvanlarını yetiştirerek koruyordu,
 Gökyüzünün yollarını biliyordu, //
 Dağ tepelerini gezen
 Ay kanatlı kan kırmızı [at],
 Gece onun [kağanın] dostu,
 3005 Gündüz ise onun kanatları.
 Ay kanatlı atı için
 Hayır dualı çöçöy idi. //
 Atının hayrı olduğunu gördüğünde,
 Hayır diyemedi.
- 3010 “Kan kırmızısının hakkını
 Nasıl koyayım?
 Sevgili atımın hakkını
 İnsana nasıl vereyim?” //
 Uzatılanı alarak,
- 3015 Yudumladı bahadırım,
 Atının hayrını
 Anında içti güçlüm.
 Bir çöçöyü içerek,
 Sarhoş oldu sallandı.
- 3020 “Sihirli bu çöçöyü
 Bir daha içeyim mi?
 Elime alsan “koyt” diye lıkırdar
 İksirli tacuru açtı,
 Koroconluçöçöyü
- 3025 Sonuna kadar doldurarak verdi,
 Söylediği türküsü,
 Hüzünlü idi. //
 Büyük kağanın kendisine
 Doğruyu söyledi türkücü (kojonçı)

- 3030 Yüce kağan önünde
 Çekinmiyor türkücü
 Mecburi çöçöyü
 İncinmeden uzattı:
 Başparmak birleştiğinde
- 3035 Ömür boyunca yanında olan
 İki nesil boyunca //
 Dost canlısı hanımı,
 Şimdiki asrın neslinde
 Güzel yaşayan hanımı,
- 3040 Biricik oğlunun
 Ak Calaa'nın annesi. //
 Kendisi ise “pop” diyerek
 Soğutup içmek gerekiyor.
 Acı ise “oh” diyerek
- 3045 Kenara koymak mümkün değil
 Eşi Altın Targa'nın hakkını,
 Yaşlı için ikramı,
 Kenara koymak mümkün değil.
 Sağlıklı çöçöyü
- 3050 Tamamen dolu
 Arakının acısının,
 Ardıç gibi kokuyor,
 Koroconun kokusundan
 Yiyecekler ile tatlı kokuyordu.
- 3055 Koroconun çöçöyi,
 Kızıp ne yapacağını bilmeden,
 Yaşlının çöçöyünü
 İçti kaanım.
 İkincisini içtiğinde,
- 3060 O yana bu yana sallandı.
 Altın kıyafetli bahadırlar
 Onun arakı içti,
 Ak sütlü aracandan,

- Gelip birlikte içti,
 3065 Kan Taaci Biy için ayrılan
 Korocon çok sert idi.
 Diğerlerin içtiği
 Koyun sütünden idi. //
 Keçi koyun sütünden ise
 3070 [Yaşça]küçük insanlar içti.
 Kibirli kağana memnun ediyorlardı,
 Ateş gibi çöçöy geliyor,
 Koyu kırmızı bu çöçöyü,
 Güneşin dönme hareketine göre uzatıyorlardı.
 3075 Kahraman kız oynadı,
 Tüm sesiyle türkü söylemeye başladı.
 Dolgun uzun türküsünden
 Taşlarda çiçek açtı,
 Yanardöner dolgun sesinden
 3080 Sedir ağacının iğneleri yayıldı. //
 Türkü söylediğinde
 Güzel düşünceli idi.
 Onun karaciğeri,
 Birçok kez savaşa gitti.
 3085 Onun bembeyaz dişleri,
 Yaşlandıkça desteğiydi //
 Hastalandığı zaman,
 İyileştirildiğinde,
 Savaşta öldüğünde
 3090 Hayata döndürülen.
 Şimdi ise baksa
 Ak Calaa oğlu için
 İkram edildi. //
 Getirilen şarabı
 3095 Kirli ellerle alınmaz,
 Altın parlayan çöçöy
 Oğlu için çöçöyü

- İçti kağanım,
 Üç çöçöyü içtiğinde
 3100 Eklem ve kemikleri yumuşadı. //
 Yo-yo-yo! Beşinci çöçöy
 Doldurarak esmer kız
 Kan Taaci Biy kağana
 Yeniden türkü söyledi
 3105 Kuruyan ağaçlar yaprak açtı
 Kuru altayda otlar yeşerdi. //
 Söylediği türküsü
 Çok samimiydi.
 Tadına bakıp içtiği [çöçöy],
 3110 Altından özel çöçöy idi,
 Alıp içsen aldırılmazlar,
 Söylediği sözler ise
 Gelip içsen aldırılmazlar
 Kendi çöçöyü ise
 3115 Kendin içmelisin. //
 Başka birine vermek
 Doğru olmaz
 Başkalarına göndermek
 Doğru olmaz.
 3120 Eline aldığı çöçöy
 “Koyt” diye lıklık etti
 Aci içeceğin kokusu
 Koku. //
 Ak alev gibi çöçöyden
 3125 Kağan yavaşça içti
 Beş çöçöy içtikten sonra
 Beli ve kafası yumuşadı. //
 “Bu kadarı yeter” dedi,
 Emeklemeye başladı.
 3130 Biraz düşündükten sonra
 Kendini tutmaya başladı.

- Rakıyı işaret edip,
Altın içeceği içti,
Tombul esmer kızın
- 3135 İkrâmı imiş
Altın içeceği içerek,
Düşünmeyi bıraktı.
Ateş ve küle düşerek,
Sarhoş oldu kaan.
- 3140 O-o-o! Yedi çöçöy içen külük
Yere tutunarak düştü,
Altı çöçöy içen alp,
Havaya tutunarak düştü
Farklı farklı akıl hastaları
- 3145 Tükürük ile bekletilmiş,
Kurnaz ve hain hayvanları,
Kanda bekletilmiş,
Otuz canlı bahadırım,
Ateşe düştü. //
- 3150 Otuz bahadır çıkıp,
Ateşten çıkarmaya başladı.
Kan Taaci Biy
Evlenecek yaştaki kıza emretti:
“Ben yatıp uyduğumda,
- 3155 Beni koru yavrum, dedi,
Dokuz gözlü sandığı
Kimseye açtırma, dedi,
Benim kızıl atımı
[Otlaklara] gönder, dedi //
- 3160 İki kara itimi
Zincirden çöz, dedi,
İki boz kartalı
Zincirinden çöz, dedi
Sadakımı, vay yavrum
- 3165 Çıkarmadan yatacağım, dedi,

- Savaş kemerimi, vay yavrum,
 Çözmeden uyuyacağım, dedi,
 Ak yayımı yasla, dedi,
 Cehennemin anahtarını
- 3170 Hiçbir insana verme, dedi
 Demir kapının anahtarını
 Hiçbir insana verme, dedi,
 Kahraman kızın atının,
 Öldüğünden emin olmalıyım, dedi,
- 3175 Kahraman kızın ölümünü
 Kendim görmeliyim, dedi,
 Bronz iki kanatlı eyerimi
 Hazırla, diye istedi,
 Tarla gibi geniş teğeltiyi
- 3180 Ser, diye istedi,
 Aylı güneşli kürkümle
 Üstümü ört, yavrum, dedi //
 Su samuru kürkünden kürkümü
 Çıkarmadan yatacağım, dedi,
- 3185 Bronz, altın çizmelerimi
 Ayağımda kalsın, dedi,
 Biraz yatıp uyuyacağım
 Kalkacağım, dedi,
 Kapıdaki bahadırlar,
- 3190 Tokmak ile beklesinler, dedi,
 Bacadaki keserler,
 Oklarla dursun, diye //
 Bu kıza emretti,
 Düşmanını tanımadan,
- 3195 “Saygıdeğer” yalvardı.
 O-o-o!Oçi bala olduğu gibi
 Karşısında durdu.
 Oçi Ceren kıymetli atı,
 Olduğu gibi karşısında silkindi. //

- 3200 “Dur, yok edemedin, dedi [Oçi Bala]
 Ben yok etmeye çalışacağım, dedi,
 Dur, ezemedin, dedi,
 Ben ezmeye çalışacağım, dedi,
 E-e-e!E-ey, e-ey, Erlik, dedi,
- 3205 Utanman yok mu? Dedi,
 Dur dur kağan, dedi,
 Kim acı çekecek? Dedi. //
 Savaş kemerini çıkardı,
 Kurumdan kararmış keçeyi beline sardı,
- 3210 Sadakı çıkartıp,
 Kurumdan kararmış keçeyi beline sardı. //
 E-e-e!Altın eyeri kaldırıp
 Semeri koydu,
 Pamuktan teğeltiyi kaldırıp,
- 3215 Kurumdan kararmış keçeyi serdi. //
 Ak kılıcını kaldırıp,
 Yongayı yanına koydu,
 Ak yayını kaldırıp,
 Değneği yasladı. //
- 3220 Kalkanı yerine
 Yanmış keçe ile örttü,
 Savaş zırhları yerine
 Kuru yosun parçalarını koydu. //
 Kapıları koruyan itleri,
- 3225 Öldüresiye vurdu,
 Bacayı koruyan kartalları,
 Ok atarak öldürdü,
 Yardımcıları bir hamleyle
 Yokedildi.
- 3230 Babasına yardım etmek için
 Ak Calaa koştu,
 O zaman annesiyle birlikte
 Yıkıldılar.

- Biraz yatarak,
 3235 Kan Taaci Biy uyandı. //
 “Susadım!” diye bağırdı,
 Su verecek kişi yoktu,
 “Acıktım!” diye bağırdı,
 Yemek getirecek kişi yoktu.
- 3240 Ölmedi, yaşıyormuş. //
 Yastığa baktı,
 Semer duruyormuş,
 Yatağa baktı
 Kurumdan sararmış keçe seriliymiş.
- 3245 Örtündüğü şeye baktı,
 Kurumdan sararmış keçe imiş,
 Beline sarılı şeye baktı,
 Kurumdan kararmış keçe imiş. //
 Ak kılıcını almak istedi,
- 3250 Yonga imiş
 Ak yayını almak istemiş,
 Boz değnek imiş.
 Ne yapacağını bilmeden,
 Feryat etti, yaygara çıkardı.
- 3255 Kapıya yetişmek için,
 Düşerek sürüklendi. //
 İki itini çağırdı,
 Hiçbir ses çıkmadı,
 Kartallarını çağırdı
- 3260 Her yer ıssız gibiydi.
 Kızıl atını çağırdı
 Otlakta yok imiş.
 Hanımını sesledi,
 Evde yok imiş.
- 3265 O Tarafa, bu tarafa açılan kapıdan
 Oçi Bala girdi.
 “Merhaba, merhaba, dedi,

- Nasılsınız kağan?” dedi,
Sütün iyisi itte, dedi
- 3270 Kurnazlardan en iyileri, hizmetçilerdedir, dedi,
Demir kapının anahtarını
Versen daha iyi olmaz mı oğlum? Dedi,
Cehennem ağzının çengeli
Alsan olmaz mı oğlum? Dedi,
- 3275 Kızıl atın leşi
Almaya geldim, dedi
Kahraman kızın naaşını
Toprağa vermeye geldim, dedi. //
- Üzülen kağanım
- 3280 Köze düşüp ağladı,
Gökyüzünü yarıp
Bağırmaya başladı,
Bütün Altay’ı sersemleterek
Çığırmaya başladı.
- 3285 Onun kızgın çığırışı
Baba Erlik’e duyuldu
Erlik Biy’in kulağı,
Aniden tutuldu
Çığlık, ıslık çıkardı
- 3290 Gökyüzüne kadar duyuldu,
Ülgen Biy’in kulakları
Aniden tutuldu. //
- [Oçi Bala] demir kapıyı açtı,
Kızıl atını çıkardı,
- 3295 Demir köstekleri çözüp,
Ateş kırmızı aygırı
[Kağana] getirdi,
Güçlkle nefes alan aygırın
Cesedini gösterdi.
- 3300 “Kendi atını tanımadın,
Ne biçim insansın?

- Kıymetli atını tanımadın,
 Kızıl tayını tanımadın,
 Ne biçim kağansın sen?
- 3305 Yüz şelaleli dağı
 [Oçi Bala] yerin altından çıkardı.
 “Ne giydiğine bak, dedi,
 İnsana benziyor mu, dedi.
 Kendin sağ iken bak, dedi,
- 3310 Bu dağ bütün müdür? Dedi.
 Yüz şelaleli dağı
 Teperek yerin içine soktun, //
 Kahraman gücün var imiş,
 Başındaki beynin çiy imiş, dedi,
- 3315 Kıymetli gücün var imiş,
 Gaddar aptalsın, dedi.
 Nasıl ölmek istersin?
 Şimdi? diye sordu. //
 Dökme sandığın anahtarını
- 3320 Arayıp bulamadı.
 Dokuz köşeli cadayı
 Aldıklarını anladı. //
 Oçi Bala şimdi ise
 Demir köstekleri çıkarıp,
- 3325 Kağanın kendisini köstekledi,
 Altı köşeli kılıç ile
 Boynunu kesti. //
 Doğuştan gaddar kağan
 Bu şekilde mağlup edildi.
- 3330 “Kalak!” diye çığılığını
 Erlik Biy duydu,
 “Kalak” diye ağlayışını
 Gökyüzü duydu.
 Alt dünyanın halkı
- 3335 Korkudan ürktü.

- Üst dünyanın halkı
 Üç kere dönerek uyandı. //
 O-o-o!Kan kırmızı atıyla
 Kan Taaci Biy kişi
- 3340 Güzel kahraman kız tarafından
 Bu şekilde mağlup edildi. //
 Yeryüzünün yetmiş kağanı,
 Birden hepsi geldi,
 Altay'ın altmış kağanı
- 3345 Oradan buradan geldi.
 “Dur, dur Oçi Bala,
 Yelesini yayıp kan kırmızı [atı] düştü,
 Kollarını yayıp Kan Caaci Biy,
 Dünyayı yöneten kağan, dediler,
- 3350 İnsan kafataslarıyla teşbih gibi oynayan,
 Felaket getiren kağan, dediler.
 Onun ak hayvanlarını ne yapalım?
 Onun yurdunu ne yapalım?
 Şimdi ne yapacağız?” diye,
- 3355 Halkı soruyordu. //
 Oçi Balam söyledi:
 “Sürülerin günahı yok, dedi,
 Hayvanlarını dağıtmayın,
 A-a-a!Halkın günahı yok, dedi,
- 3360 Halkına dokunmayın.
 Yurdunun günahı yok, dedi,
 Altay yurdunu yakmayın. //
 Kağanın mezarını,
 İçini altın ile süsleyerek,
- 3365 Dışarısını gümüş ile süsleyerek,
 Sonsuza kadar duracak gibi yapın.
 Kağan yerine başka kağan koymayın,
 Ölen kağan burada yatsın, dedi.
 Kağanın olmamasına aldırmayın,

- 3370 Bildiğiniz gibi yaşayınız, dedi.
Altın gümüş Altay'a dönüyorum. //
Babam olan Altay'ım var,
Ana olan vatanım var,
Güzel Altay yurdum, dedi
- 3375 Ağaç ve kayalarım, dedi,
Ak hayvan sürülerime, dedi,
Şimdi dönmem gerek" dedi,
Kızıl atına atlayıp
Oçi Balam gitti. //
- 3380 Soylu kağanın topraklarından
E-e-e!Kaşık kadar bal almadı,
Başparmak kadar et almadı,
Ak hayvanından birini bile almadı,
Sayısız mülkünden bir eşya bile almadı,
- 3385 Halkından bir kişi bile almadı. //
Oçi Ceren azı dişli,
Ön bacaklarıyla sıralayarak,
Arka bacaklarıyla oynayarak,
Serilen otlara basmadan,
- 3390 Güzel kokulu otları ezmeden,
Yüksek otları kırmadan,
Yüksek mi yüksek dağların
Kürek kemiğine uzandı,
Büyük mü büyük dağların,
- 3395 Omuzuna fırladı. //
Yetmiş yıllık mesafeli topraklarına
Yedi geceleme ile ulaştı.
[Oçi Bala] yurduna geldiğinde
Gittiğinden beri
- 3400 Altı sene geçtiğini fark etti. //
Ay altında enine uzandı
Altın kafalı alaca dağ
Altmışaltı köşeli,

- Altın gümüş kaleli,
 3405 Yetmiş yedi saygılı taraflı,
 Gümüş altın kaleli. //
 Doksan kollu nehri
 Toybodum'a akıyordu,
 Gökkuşığı gibi dağları
 3410 Gökyüzüne saplanmış.
 Onun güzel nehri
 Toybodum'a karıştı,
 Karacalarla dolu dağları
 Ak ve mavi [göğe] saplandı. //
 3415 Altay'ına geldiğinde
 Sürülerden ak hayvanları yerinde,
 Halklardan onun halkı iy idi
 Körpelere kadar çocukları ölmemiş,
 Sürülerinde taylara kadar hayvan ölmedi. //
 3420 Yeryüzünün göbeği güzelleşiyordu,
 Korunuyormuş gibi,
 Sevgili Altay güzelleşiyordu,
 Övgü ile ünlü idi.
 Salt benekli atları,
 3425 Nehir çakıl taşları gibi üredi.
 Ak yüzlü halkı boz sis gibi,
 Samur ve tilkilerden kıyafet giyer,
 Alpleri zenginlemiş,
 Su samuru ve tilkilerden kıyafet giyer,
 3430 Halkı eğleniyordu.
 Oçi Bala geldiğinde
 Herkes sevindi, //
 Oçira Mancı ablası,
 Onlardan daha çok sevinmişti,
 3435 En iyi yemekler pişiriyor,
 Halkı karşılıyor.
 Yedi günlük toy yapıp,

- Halkına ikramda bulunuyor. /
 Çocukların gezeceği yerde,
 3440 Kalın ipek seriliydi,
 Gelin, kızların oynayacağı yerde,
 İnce ipek seriliydi.
 Kıygılık'ın çayırında
 Kızlar yığılıp oyuna başlıyor,
 3445 Oygoluk'ın önünde
 Erkekler eğlenmeye başladı. //
 Dağ kadar doğranmış et kazanlarda kaynıyor,
 Deniz kadar toplanan araka piyale ile dağıtılıyor,
 Nehirden alıyorlarmış dibi dağıtıyorlardı
 3450 Dağı deviriyorlarmış gibi yiyorlardı.
 A-a-a![Halk] iki nesil boyunca barışçıl yaşıyordu
 Şu anki neslin asrına kadar,
 En iyi hayatı hak eden
 Bu Altay'da anlaşmazlık nedir bilmeyen halk,
 3455 Şimdi huzurlu yaşıyordu. //
 Onun altın ve gümüşten mülkü,
 Altın taşlı temiz yeri
 Doyurulan hayvanları göbeği,
 Altayı üstüne yerleşen
 3460 Ak yüzlü halkından türeyen
 Şimdi yaşayan torunları
 Oçi Bala kendisi
 Yeni ayın üçüncü günü
 Gökyüzüne yöneldi.
 3465 Beş gün gitti,
 Gökyüzüne yetip göründü.
 Sekizinci günü ay güzel,
 Semirdiğinde at güzel,
 Dokuzuncu günü ay güzel,
 3470 Yağı birikmiş koyun güzel,
 Oçi Ceren onun atı,

- Akşam yıldızı olarak görünür,
 Oçi Bala gökyüzünde
 Sekizinci gün ayı gibi görünecek.
- 3475 İki nesil boyunca
 İki asır parlayacak.
 Oçira Mancı kardeşi
 Altay iyesine dönüştü,
 Siyah saçlı Kazak halkına,
- 3480 Kудay olarak gönderildi.
 Altay'ımıza dua ile
 Altay'ın sahibi oldu.
 Ben ise büyük kayçı
 Ermin kürkünü giydi.
- 3485 Altay topşurunu tutup
 Halkıma kayladım
 Orman beni taklit edip
 Benimle kayladı.
 Çörçökümü bitirdim,
- 3490 Sonu yok gibi,
 Büyük çörçöku bitirdim.
 Gerisi yok gibi
 Ahşap topşurum söylesin
 Halkım bunu aktarsın
- 3495 Bilge topşurun oynasın
 "Kayçı benim" desin.
 İ-i-i-i !